X

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN
SURAT.

Manuscripts Library
S.D.P.B.
Coll. No. 18

Title VRATARKA.

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN, SURAT

Shastri Dinmanishankar Pustak-Bhandara

No.: 18 Subject: Dharmaśāstra

Title: Vratārka

Author: Bhaṭṭa Śaṅkara Scribe: –

Date of the work: – Date of the Ms.: –

Place of the work: – Place of the Ms.: –

Size: 11.1" by 4.8" Extent: 115 foll.

Language: Sanskrit Script: Devanāgarī.

Remarks: 27-28, 33-41, 73-76, 96-99 missing. Text damaged on 1-12, 23, 56-61. Ends abruptly.

गरोः स्थापनम्॥ दिवाकरपदद्वंद्वं फलद्वंद्वप्रदायकं॥ त्रैलोक्यतमसो नाशकर्त्तृ तत्प्रणमाम्यहं १ यो जायते जकरमंदरा
स्ययेनिर्मथ्य प्रथितं ततरांधकारसिंधुं। लोकेभ्यो वितरति सत्प्रकाशरत्नं तं वंदे वनजवनीविनोदबंधुं २ नामं नामं प्रणाम्य
रमरनवल्लालो वनालिंगनेनभ्राम्यद्भृंगात्रभूरिभ्रमजननपरो जानकीवल्लभांघ्री। तातं श्रीनीलकंठामलपदकृपया ल
ब्धशास्त्रार्थतत्त्वः कुर्वे श्रीशंकरोऽहं सुहृदधीनयेऽसद्व्रतार्कं ३ अथ व्रतस्य कर्त्तव्यविषयो नियतः संकल्पो व्रतमिति श्रीदत्तः। तच्च
प्रतिहोत्रसंध्यावंदनादिविषये संकल्पे तिप्रसक्तेः किंत्वभियुक्तव्रतप्रसिद्धिविषयः संकल्पविशेषो व्रतं। न च व्रतं संकल्पे प्रदित्यनन
तिवाच्यं पाकं पचतीत्यानंदस्यादिति व्रतत्पाद्यनुग्रहार्थं प्रयोगोपपत्तेरितिदिक्॥ ततो व्रतकालमाह हेमाद्रौ गार्ग्यः॥ अस्तगे च गु
गुरौ शुक्रे बाले वृद्धे मलिम्लुचे। उद्यापनमुपारंभं व्रतानां नैव कारयेत्॥ तत्रैव बृहद्बृहस्पतिः॥ आधानं प्रतिष्ठां च यज्ञदानव्रता
व्रतानि मांगल्यमभिषेकं च मलमासे विवर्जयेत् बाले वा यदि वा वृद्धे शुक्रे चास्तंगते गुरौ॥ मलमास इवैतानि वर्जयेद्देवदर्शनं॥ लल्लः
सस्थे वक्रसंस्थे प्यतिचरणगते बालवृद्धास्तगे वा संन्यासो देवयात्राव्रतनियमविधिः कर्णवेधस्तु दीक्षा मौंजीबंधो यज्ञस्थाप
नविधिर्वास्तुदेवप्रतिष्ठा वर्ज्याः सद्भिः प्रयत्नात्त्रिदशपतिगुरौ सिंहराशिस्थिते च॥ नीचस्थो मरस्थः कल्पतरौ देवीपुराणे॥ सिं रा.म.
स्थं गुरुं शुक्रं सर्वारंभेषु वर्जयेत्। प्रारब्धं न च सिद्ध्येत महाभयकरं भवेत्। पुत्रमित्रकलत्राणि हन्याद्धीमान् न संशयः॥ देवाराम तडा १

प्रव्रतोद्यानश्च्छेष्वपुवा सिंहस्थं मकरस्थं च गुरुं संपत्तेन वर्जयेत् वसिष्ठः। सिंहस्येतु मघासंस्थं गुरुं यत्नेन वर्जयेत् अन्यत्र सिंहभा
नुसिंहस्थोपि न दुष्यतीति केचित्। विष्णुकीर्तिकारस्तु मन्ये चंद्रव्रतानां मगस्योदयेप्यारंभं निषेधति हेमाद्रौ लोगाक्षिः। उद्या
काशिवपवित्रक मेघप्रजा दूर्वाष्टमीफलद्वितीयढक जागरणानि। स्त्रीणां व्रतानि निखिलान्यपि वार्षिकाणि कुर्याद्गस्त उदिते न
नानिलिम्लुरिति। उद्यानिका व्रता शिवशेषः। शिवपवित्रकं। आषाढ्यामथवा भाद्र्यां विहितं शिवस्य पवित्रारोपणं मेघप्रजा व्रतं दि
। दूर्वाष्टमी भाद्रशुक्लाष्टमी। फलद्वितीयढकं भाद्रशुक्लचतुर्दश्यां पालीव्रतकदलीव्रतापरनामकं। जागरं आश्विने पौर्णमास्यां
जागरव्रतं कार्त्तिकचतुर्दश्यां विहितं जागरव्रतं वा। अत्रोभयत्रागस्त्योदयस्यावश्यंभावित्वप्रदर्शनेन वकारापत्ते विकल्पेत्
वार्षिकाणीत्यत्र वर्षासु भवानि वार्षिकाणीत्येव व्युत्पत्तिर्न तु वर्षे भवानीति तथा सति शरदादिग्रीष्मपर्यंत मासेषु दयानु
ष्ठेयविहितानां स्त्रीव्रतानां सर्वथा नारंभः स्यादिति पश्चेत इति अगस्त्योदयकालस्तु दिवोदासीये। उदेति याम्यां हरिसंक्रमाद्द्वे
के विंशति भे त्वगस्त्यः सप्तमे स्तं वृषसंक्रमाद्द्वय पाति गर्गादिभिरभ्यधायि। व्रतारंभसमाप्योस्तिथिर्विशिनष्टि हेमाद्रौ
तः। उदयस्थातिथिर्याहि न भवेद्दिनमध्यभाक्। सा खंडा न व्रतानां स्यादारंभश्च समापनं। एतच्चातिरिक्तायाम खंडायां प्रारंभ
नेवच इत्यसिष्ठः। खवर्वे ईकापि मान्त्रेडा यच्चखंडा मवेत्तिथिः। व्रतप्रारंभणं तस्यामनस्तगुरुशुक्रयोरिति। अनस्तमिति गुरुशु

ग्रोद्वृत्तमारंभणीयमित्यर्थः। रत्नमालायां। सोमसौम्यगुरुशुक्रवासराः सर्वकर्मसु भवंति सिद्धिदाः। भानुभौमशनिवासरेषु तु प्रो
क्तमेव खलु कर्म सिध्यति। विरुद्धसंज्ञा इह ये च योगास्तेषामनिष्टः खलु पादमाद्यः। सवैधृतिस्तु व्यतिपातनामा सर्वोप्यरिष्टः परि
घस्य चार्द्धं। तिस्रस्तु योगे प्रथमे सवज्रे व्याघातसंज्ञे नव पंच शूले। गंडेतिगंडे च षडेव नाड्यः शुभेषु कार्येषु विवर्जनीयाः। ब्रह्मयामले।
नभद्रा प्रदराज्ञो रात्रिभद्रा परादिवा। नत्याज्या शुभकार्येषु प्राहुरेवं पुरातना इति। अथ देशः। व्यासः। सर्वे शिलोच्चया पुण्याः साग
राः सरितस्तथा। अरण्यानि चतुरस्राणि विशेषान्नैमिषं तथा देवीपुरं तथा देशो नदी गया शैल गंगा नर्मदा पुष्करं वाराणसी कुरुक्षे
त्रमाणं गंतु केदारं कादारं वामपादं च कुडवे पुष्करारण्यं। सोमेश्वरं महापुरायं तथा चामरकंटकं। कालंजरं तथा विंध्यं यं च वासो
मेश्वरं तथा। गुहस्वामिकार्त्तिकेयः। मनुः। सरस्वतीदृषद्वत्योर्देवनद्योर्यदंतरं। तं देवनिर्मितं देशं ब्रह्मावर्त्तं प्रचक्षते। यस्मिन्देशे य आ
चारः पारंपर्यक्रमागतः। वर्णानां सांतरालानां स सदाचार उच्यते। कुरुक्षेत्रं च मत्स्याश्च पंचालाः शूरसेनिकाः। एष ब्रह्मर्षिदेशो वै
ब्रह्मावर्त्तादनंतरः। मत्स्या विराटाः। पंचालाः कान्यकुब्जाः। शूरसेनिका मथुरादेशाः। अनंतरमः। हिमवद्विंध्ययोर्मध्ये यत्प्राग्विनश
नादपि। प्रत्यगेव प्रयागाच्च मध्यदेशः स उदाहृतः। विनशनं कुरुक्षेत्रं। आसमुद्रात्तु वै पूर्वादासमुद्रात्तु पश्चिमात्। तयोरेवांतरं गि रा.म.
र्योरार्यावर्त्तं विदुर्बुधाः। सिंधुनदी पश्चिमतीरस्था तत्समीपमाह। कृष्णसारस्तु चरति मृगो यत्र स्वभावतः। स ज्ञेयो यज्ञियो देशो म्लेच्छदेश १

स्ततः परः। एतान्द्विजातयो देशान्संश्रयेरन्प्रयत्नतः। याज्ञवल्क्योपि। यस्मिन्देशे मृगः कृष्णस्तस्मिन्धर्मान्निबोधतेति। अथ व्रतादिका
राः। स्कांदे। निजवर्णाश्रमाचारनिरतः शुद्धमानसः। अलुब्धः सत्यवादी च सर्वभूतहिते रतः। व्रतेष्वधिकृतो राजन्नन्यथा विफलः
श्रमः। श्रद्धावान्पापभीरुश्च मदंभविवर्जितः। पूर्वं निश्चयमाश्रित्य यथावत्कर्मकारकः। अवेदनिंदको धीमानधिकारी व्रतादि
षु। तादि श्रुतिनिजवर्णाश्रमाचार इत्यनेन चतुर्णामधिकारो गम्यते। अत एव कौर्मे। ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्चैव द्विजोत्तमा। अ
र्चयंति महादेवं यज्ञदानसमाधिभिः। व्रतोपवासनियमैर्होमस्वाध्यायतत्परैः। तेषां वै रुद्रसायुज्यं सामीप्यं नातिदुर्लभं। सलो
कता च सारूप्यं जायते तत्प्रसादतः। देवलोपि। व्रतोपवासनियमैः शरीरोत्तापनैस्तथा। वर्णाः सर्वेपि मुच्यंते पातकेभ्यो न संश
यः। अत्र चाधिकारविशेषः। तत्रापि स्त्रियास्तु विवाहितत्वात्स्त्रीणामप्यधिकारः। भारते। मामुपाश्रित्य कौंतेय येपि स्युः पापयोनयः। स्त्रि
...पणा ईद्दलतद्विधानमिदं स्मृतं। वैश्यस्य शूद्रयोर्द्विरात्राधिकोपवासो न भवति। वैश्याः शूद्राश्च ये मोहादुपवासं प्रकुर्वते। त्रिरा
त्रयो र्व्युष्टिर्न विद्यत इति आचालिखितनिषेधात्। पुष्टिः फलं। सभर्तृकाणां भर्त्राद्याज्ञां विना नाधिकारः। तथा च मदन
...डेयपु। नारी खल्वननुज्ञाता भर्त्रा पित्रा सुतेन वा। निःफलं तु भवेत्तस्या यत्करोति व्रतादिकं। भर्त्राज्ञया तु सर्वव्रतेष्वधिका
...नुमतेनैव व्रतादीनाचरेत्स्त्वदेति कात्यायनोक्तेः। तथा वापत्यो जीवति या नारी उपवासव्रतं चरेत्। आयुष्यं हरते भर्तुः सा

श्रीनरकं व्रजेदिति विष्णुवचनं । तद्भर्तुरननुज्ञापरं । यत्तु कश्चित् । नास्ति स्त्रीणां पृथग्यज्ञो न व्रतं नाप्युपोषणं । भर्तृशुश्रूषयैवैता लोका
[illegible] निष्टान्व्रजन्ति ताः । पृथग्देवेभ्योपि ह्यपि त्वादिके ॥ कुर्याद्भार्या भर्तुर्नेस्त्रियो चा । तस्य त्वं द्विसा फलं नाप्नुवन्ति ता
री मुक्तेः भर्तृशुश्रूषयैवेति स्त्रीणां तत्र भर्तृकाणामेकादश्याद्युपवासादावनधिकार इति तन्न । तस्यापि पृथक्त्वात् ते ॥ मदनरत्ने
नापरत्वात् । अत एव व्यासः । कामं भर्तुरनुज्ञाता व्रतादिष्वधिकारिणी । तिथिरेवापि । कामं भर्तुरनुज्ञया व्रतोपवासनियमाः स्त्रीधर्मा
तो न च भर्त्रनुज्ञयैवाधिकारे सिद्धे विधवाया व्रतानधिकार उ वानुज्ञयाव्रते ध्वि वपज्ञेष्ट्यगधिकाराय न्निरिति सं कां । तस्याप्यनुत्तथ्य
ज्ञस्य ज्ञाना भावेनाप्यभावात् । यद्वा स्त्रीणां भर्तृशुश्रूषया पालत्वफलेनाप्युपपन्नत्वादिति । न च भर्त्रनुज्ञये वाधिकारे सिद्धे विध
वा या व्रतानधिकाराप न्निरिति वाच्यं । नारी खल्वननुज्ञाता भर्त्रा पित्रा सुतेन वा विफलं तद्भवेत्तस्या यत्करोत्यौर्ध्वदैहिकमिति मा
डेयोक्तेः । पित्राद्याज्ञया तस्याधिकार इति हेमाद्रिः । स्त्रीणां व्रतग्रहणे विशेषो हेमाद्रौ हरिवंशे । स्नानं च कार्यं शिरसः स्नातः फल
शाग्युपात्त । स्नात्वा स्त्री प्रातरुत्थाय यतिं विज्ञापयेत्सती । अथ व्रतधर्माः । व्रतसंकल्पविधिर्मारते । गृहीत्वौदुंबरं पात्रं वारि
पूर्णमुदङ्मुखः । उपवासं तु गृह्णीयाद्यद्वा संकल्पयेद्बुधः । औदुंबरे ताम्रमयं । उदुंबरसंस्कृते ताम्रे इति विश्वो नेत्रेष्वधान्यत्र नकादिके
पेदिति कल्पये दिति कल्प तरुः । स्त्री स्त्रस्तु कल्पतरुमते वा कारस्यार्थे तेनाप मर्थः । यत्तु नक्तादिकर्तुमिच्छन्नद्य इत्यादि विधि — रम॰ २

नैवम् हीयादिति तन्मतं । यदि स्त्रुत्य वा कारस्यो पवासपदस्य चैकोप्यर्थापन्नेः । पत्रं कल्पयेन्नद्य हीयादिस्तनेनैवोपपन्ने रित्य द्रव्य
[illegible] स्ताम्रपात्राद्यभावे हस्तेनापि जलं गृहीत्वा संकल्पयेदिति तत्तुक्तं । अत एवानंतभट्टोयं द्वावाचार्येत्थारयेदितिपाठः । मदनरत्ने देव
लवाक्ये तु यथा संकल्पयेदिति पाठः । यथाकामं फलसुल्लेखयेदित्यर्थः । अत एव मार्कंडेयः । संकल्प्य तु यथा कुर्यात्स्नानदानव्रतादि
को । अनंतरं कृत्यमाह मदनरत्ने देवलवाक्ये तु यथा संकल्पयेदिति पाठः । यथाकामं फलमुल्लेखयेदित्यर्थः । अत एव मार्कंडेयः । संक
ल्पं च यथा कुर्यात्स्नानदानव्रतादिके । अनंतरं कृत्यमाह मदनरत्ने देवलः । अभुक्त्वा प्रातराहारं स्नात्वाचम्य समाहितः । सूर्याय देवता
भ्यश्च निवेद्य व्रतमाचरेत् । अत्र प्रातर्व्रतमाचरेदित्येवान्वयः । प्रधानक्रियान्वयस्याभ्यर्हितत्वात् । अभुक्त्वेति श्रवणस्याप्यनुवादा
त्वादिभिरुपवासः केचित्तु । व्रतदिने प्रातराहारमभुक्त्वा व्रतमाचरेदित्याहुः । तत्र उपवासव्रताकार्यमिति नेनैवाभुक्तत्वं तोषिका
रस्य प्राप्तत्वादेतस्यैवर्थ्यापत्तेः । अन्ये तु पूर्वदिने प्रातराहारमभुक्त्वा अपराह्णे कृत्वा भक्तं कृत्वा परदिने स्नात्वा व्रतादिकं कुर्यादि
त्याहुः । परे तु सर्वत्र पूर्वेद्युरेव सायं संध्योत्तरं भक्तं ग्राह्यं । वारव्रतादौ च वृक्षस्त्यादृष्टत्वात् । प्रातःस्नात्वेति चान्वयः दृत्याहुः । सामा
न्यधर्मा हेमाद्रौ भविष्ये । क्षमा सत्यं दया दानं शौचमिंद्रियनिग्रहः । देवपूजाग्निहवनं संतोषः स्तेयवर्जनं । सर्वव्रतेष्वयं धर्मः सामा
न्यो दशधा स्थितः । देवपूजायां देवतां व्रतं तस्य पूजा । अग्निहवनं तत्तद्देवतोद्देशेन होमः । अकामात एतच्च सप्तमी व्रते सूर्यपूजा

व्र॰र्कः
४

ष्टिर्हवनं नमीव्रते दुर्गापूजा। अनुक्तदेवताव्रते इष्टदेवतापूजा। हवनं व्याहृतिहोम इति केचित्। अत्र दशम्यादीनां स्वतंत्रतया चतुर्वर्ग
साधनत्वेनोक्तेर्विहितानां व्रतांगतया विधानं रात्रादिरं वीर्यकामस्य पूर्वं कुर्यादिति वाक्यं पौगण्डत्वादुपपन्नमिति हेमाद्रिः। स
र्वतेष्वित्यत्र सर्वपदं व्रतं भविष्यत्पुराणीयसर्वव्रतपरमतो व्रतांतरे विध्यंतरसत्त्व एव होमादीनामंगत्वं नान्यथा। अत्र नरदेका
दशीव्रतादौ शिष्टानां होमाचरणाभावादिति केचित्। वस्तुतस्तु येषु पुराणांतरोक्तव्रतेषु होमादिविधिरस्ति तद्विषयकमेव सर्व
पदमन्यथा तदितरपरत्वेन संकोचापत्तेरिति। पृथ्वीचंद्रोदयेऽपि पुराणांतरोक्तव्रतदेवतासर्वव्रतेषु व्रतमंत्रैः पंचग्रासाः सुवर्णमण्डा
...पितृक्ताश्चैव ...भूमिशायिना। जपो होमश्च सामान्यं व्रतांते दानमेव च। चतुर्विंश द्वादश वा पंच वा त्रय एव वा। विप्राः पूज्या य
...भुक्तितेभ्योऽदद्याद्दक्षिणां। व्रतस्यांते देवताप्रतिमाः। देवलः। ब्रह्मचर्यं तथाऽहिंसा च सत्यमामिषवर्जनं। व्रतेष्वेतानि चत्वारि
...रितव्यानि नित्यशः। स्त्रीणां तु प्रेक्षणात्स्पर्शात्ताभिः संकथनादपि। विपद्यते ब्रह्मचर्यं न दारेषु ऋतुसंगमादिति। स्वदारे ऋतुसंग
...दितिकर्तव्यत्वात्। आमिषं हतिपानीयं गोर्यंजीरक्षीरमामिषं मसूरमामिषं सस्ये फले जंबीरमामिषं। आमिषं भुक्तिकाद्र
...मारनालं तथामिषमिति स्मृत्यंतरोक्तं वा। व्रताद्यारंभे श्राद्धं कार्यं न ... तानि ... श्राद्धे कर्मकिंचित्स रा
मामेतान्गृहीतव्रतानाचरेत् मदनरत्ने कात्यायनः। पूर्वं व्रतं गृहीत्वा यो नाचरेत्काममोहितः। जीवन्भवति चांडालो मृतः श्वा भि ४

जायते। काममोहित इति विशेषणाद्व्याध्यादिना नाचरतो न दोषः। तथा च हेमाद्रौ स्कांदे। सर्वभूतभयं व्याधिः प्रमादो गुरुशासनं। अ
व्रतघ्नानि पठ्यंते सकृदेतानि शास्त्रतः। सर्वेभ्यो भूतेभ्यः सकाशाद्व्रतकर्तुर्भयं। गुरुशासनं गुरोराज्ञा। सकृदुक्ताः सकृच्चागे प्रायश्चि
त्तदुक्तं स्कांदगारुडयोः। क्रोधात्प्रमादाल्लोभाद्वा व्रतभंगो भवेद्यदि। दिनत्रयं न भुंजीत मुंडनं शिरसोऽथवा। नचात्र प्रायश्चित्तोक्ते
र्नैकांतव्रतानाचरणमिति वाच्यं। प्रायश्चित्तमिदं कृत्वा पुनरेव व्रती भवेदिति स्कांदात्। अथोपवासधर्माः। तत्रोपवासस्वरूपं का
त्यायनवसिष्ठाभ्यां दर्शितं। उपावृत्तस्य पापेभ्यो यस्तु वासो गुणैः सह। उपवासः स विज्ञेयः सर्वभोगविवर्जितः। गुणोक्ता ज्ञव्यज्ञप
ते ध्यानतत्कथाश्रवणादयः। उपवासकृतामेते गुणाः प्रोक्ता मनीषिभिः। दया सर्वभूतेषु क्षांतिरनसूया शौचमनायासो मंग
लमकार्पण्यमस्पृहेति। स्यादिविष्णुधर्मोत्तरे गोतमादिव्रतियादितैः। तच्च देवोपास्या देवता वा व्रतदेवता वा। एवं च याजनिहत्वा गुणा
नेन च सहितो निराहारस्य वासोऽवस्थानमुपवास इत्युक्तं भवति। इदं च फलसाधनस्योपवासस्य स्वरूपमुक्तं। उपवासपदार्थस्तु
स्मृतिपुराणव्यवहारतत्त्वातिरात्रस्थानमात्रं रूढवसिष्ठः। उपवासे तथा श्राद्धे न कुर्याद्दंतधावनं। काष्ठेनेति विशेषणप्राप्तस्य ता
त्रिंदिनं। दंतानां काष्ठसंयोगे हंति सप्त कुलानि चेति। वाक्यशेषाद्विधेरिव निषेधस्यापि विशेषपरतायुक्तेर्वृतेन त्वलाभे वानि
षिद्धायां तथ्यातिथौ। अपां द्वादशगंडूषैर्विदध्याद्दंतधावनमिति व्यासवचसा चपर्णादिना द्वादशगंडूषैर्वा दंतधावनं कार्यमेवेति

व्र.र्क.
५

दलः असकृज्जलपानाद्व सकृत्तांबूलभक्षणात्॥ उपवासः प्रणश्येत दिवास्वापाच्च मैथुनात्॥ अशक्तौ तु नैव जलपानमप्यनुज्ञातं
अत्यये चांबुपाने नैनोपवासः प्रणश्यति। अत्यये जलपानं विना प्राणात्यये। विष्णुधर्मे। असकृज्जलपाने च दिवास्वापं च मैथुनं त्यजेद्बु
ल चर्वणं मांसं वर्जयेद्व्रतवासरे। असकृद्भुक्त्वा सकृज्जलपानेन दोषः अत्र पारणांतं नेत्रं यमिति तिलस्यापि व्रतवासरत्वान्नात्र निषेधः।
पारणादिने रवानन्तूपवासदिने प्रसक्तभावात्। अनरवनिर्णयामृते तु व्यासः वर्जयेत्पारणे मांसं व्रतार्हेप्योषधं तदेति। अष्टौ ता
न्य व्रतघ्नानि आपो मूलं फलं पयः। हविर्ब्राह्मणकाम्या च गुरोर्वचनमौषधमिति। स्कांदे दशम्यां प्रसक्तो मोषधं च पमपि मांसं व्रतनोऽवर्जये
पृथ्वीः। विष्णुरहस्ये व्यासः स्त्र्यालोकनं गंधादिस्वादनं परिकीर्तनं। अत्र स्पर्शवर्जयेत्स्पर्शं यासां नोद्यामिकां कुलं याम्याभ्यंगं शिरोभ्यंगं तांबू
रानुलेपनं। व्रतस्थो वर्जयेत्सर्वं यच्चान्यद्बलरागकृदिति। हारीतः। पतितपाखंडिनास्तिकादिसंभाषणानृताश्लीलादिकमुपवासा
पु वर्जयेत्। अत्रादिपदेन पत्युरुपार्थ्यतया सर्वदा निषिद्धं तदपि कृतस्तत्पैतयासंगच्छते। अनरववृतादिकारे सुमंतुः विहितमस्मानु
नं मिद्रियाणामनिग्रहः निषिद्धसेवनं नित्यं वर्जनीयं प्रयत्नतः। पतितादेर्दर्शने तु विष्णुपुराणस्यावलोकनात्सूर्यपश्येमलोपः स्या
दानक्रियादिषु। व्याहरेद्देवमंत्रं स्मरेद्वा विष्णुमव्ययं। यमः। मानसे निषमेलुतेस्मरेद्धि विष्णुमनामयमिति। बृहन्नारदीये। रज
स्वलां च चंडालं महापातकिनं तथा। सूतिकां पतितं चैव उच्छिष्टरजकादिकं। व्रतादिमध्ये शृणुयाद्घचेषां ध्वनिमुत्तमः। अष्टोत्तरस

राम.
५

मंत्रं जपेद्वेदमातरं वेदमातरं गायत्रीं। प्रजितां हृष्टपादकृः संध्याहीनोऽशुचिर्नित्यमनर्हः सर्वकर्मसु। यदन्यत्कुरुते किंचिन्न तस्य फलम
तो। अत्र प्रातः संध्ये वांगमिति केचित्। तात्पर्यनारायणस्तु। अत्र विशेषाननंतव्यो नस्मादिनिकर्मोदेसांगमिति पुत्रकम्मादुःखहं देगव
शिष्टे। सदोपवीतिना भाव्यं सदा बद्धशिखेन च। विशिखो व्युपवीतश्च यत्करोति न तत्कृतं। पिप्पलमेवानुद्रवणं स्नात्वा लभेत्र वेद
अश्रोबापुसमुत्सर्गे प्रहासेनृतभाषणे। मार्जारमूषकस्पर्शे आक्रुष्टे क्रोधसंभवे। निमित्तेष्वेषु सर्वत्र कर्म कुर्वन्नपः स्पृशेत्॥
कूर्मे। देवपुष्पेरस्नातस्तु कुर्वीत देवं पित्र्यमपापिवा। वाराहपुराणे। स्नानसंध्यातर्पणादि जपहोमामरार्चनं। उपवासवता कार्यं सायं
तो। विना भगवद्गीतायां। तस्मादोमित्युदाहृत्य यज्ञदानतपःक्रियाः। प्रवर्तन्ते विधानोक्ताः सततं ब्रह्मवादिनां। आपस्तंबः। त्रिमात्र
स्तु प्रयोक्तव्यः कर्मारंभेषु सर्वशः इति। विस्तरतश्चेयं सामान्यपरिभाषा तातचरणकृताचारमयूखे द्रष्टव्या। अत्र स्त्रीणां विशेषो हेमा
पादौ। गर्भिणी सूतिकादिश्च कुमारी चाथ रोगिणी। यदाशुद्धा तदान्येन कारयेत्प्रयता स्वयं। प्रयता शुद्धा स्वयं कुर्यादित्यर्थः। पुंसोऽप्ये
विलिंगस्यादिवद्धिहत्त्वादिति हेमाद्रिः। एवं स्त्रीभी रजोदर्शनेपि कार्यं। तथा च सत्यव्रतः। प्रारब्धसत्तपसां नारीणां यद्रजो भवे
त्। न च तत्र व्रतस्य स्यादुपरोधः कथंचन। व्रतस्य उपवासस्येत्यर्थः। स्नानादिकं तु नैव कारयेत्। तथा च मदनरत्ने मात्स्ये। अंतरा तु
रजो योगे पूजामन्येन कारयेत्। सूतकेप्यारब्धमेवं स्येव। तस्माच्चतेनैव। पूर्वं संकल्पितं यच्च व्रतं सुनियतव्रतैः। तत्कर्तव्यं नरैः शुद्धैः

नी०
५

नार्चनविवर्जितमिति। केनकारणेनेत्यपेक्षायां तत्रैव पैठीनसिः। भार्यापत्युर्व्रते। असामर्थ्येऽपि तिसृणामेकाव्रतभंगो न जायते। तत्रैव वा
युपु०। उपवासे तु सकलस्त्वाहितान्गिरस्याः पिता। पुत्राद्वा कारयेदन्या ब्राह्मणा द्वापि कारयेत्। उपवासं प्रकुर्वाणाः पुराणं शतगुणं लभे
त्। नारीवपतिमुद्दिश्य एकादश्यामुपोषिता। उपापं शतगुणं पापाद्दिनाद्भगा लवेमुनिः। मातामहादीनुद्दिश्य एकादश्यामुपो
षिता। कृते तु तत्फलं विद्या समग्रफलमाप्नुयुः। एतेन प्रतिनिधेर्पोनकाम्येषु तथा चमेऽनः। काम्ये प्रतिनिधिर्नास्ति नित्ये नैमित्तिके पि
वा। काम्येषु पक्रमादूर्ध्वं केचित्प्रतिनिधिं विदुः। तस्या प्रतिनिधिर्मंत्रस्वामिदेवाग्निकर्मसु। सदेशकालयोर्नास्ति नारणारन्यैरेव
णाः स्वप्रतिनिधातव्यं निषिद्धं वस्तु कुत्रचित्। अथ व्रतहविष्याणि। हेमाद्रौ छंदोगपरिशिष्टे कात्यायनः। हविष्येषु यवामुख्यास्त
दनुव्रीहयः स्मृताः। माषकोद्रवगौरादी सर्वाभावेऽपि वर्जयेत्। तत्रैव वायुपु०। व्रीहिषष्टिकमुद्गाश्च कलायाः सतिलं पयः। श्यामाका
श्च नीवाराः गोधूमाद्याः व्रते हिताः। कूष्मांडालाबुवार्ताकी पालक्यां पूतिकां त्यजेत्। तदुत्तमे। हंससक्तुकणाः शाकं दधिघृतं मधु
श्यामाकाः शालिनीवाराः यावकं मूलतंदुलं। हविष्यं व्रतनक्तादावग्निकार्यादिके हितं। मधुमांसं विहायान्यद्व्रते चेहितमीरितं। पाल
क्या पलाकी शाकविशेषः। ज्योतिष्का कोशातकी। तत्रैव भविष्ये। हैमंतिकं सितास्विन्नं धान्यं मुद्गायवास्तिलाः। कलायकंगुनीवारा वा राम०
स्तूकं हिलमोचिका। षष्टिका कालशाकं च मूलकं केमुकेतरत्। कंदः सैंधवसामुद्रे गव्ये च दधिसर्पिषी। पयोऽनुद्धृतसारं च पन ६

सामहरीतकी। पिप्पलीजीरकं चैव नागरंगकतिंतिणी। कदलीलवली धात्रीफलान्यगुडमैक्षवं। अतैलपक्वं मुनयो हविष्यान्नं प्र
चक्षते। लवणो मधुसर्पिषी तिक्तविशाठ्यहेमंतिकं धान्यकलमाः तदपि सितं स्वेतं। असिन्नं च हविष्यं कलापाः सतीना प्र
र्पीपाः मटर इति प्रसिद्धाः। केमुकं केमुकाइति सर्वदेशे प्रसिद्धं। नागरंगं नारिंगं। ऐरावतो नागरंगो नादेयी भूमिजं तु केसमतः।
नागरं तु वेति पाठे नागरं शुंठी। लवली रायआवले इति महाराष्ट्रभाषयां प्रसिद्धा फलं। हरफारेवडी इति मध्यदेशभाषया। अतैलपक्वं
विशेषणं स्वकायिते हविष्याणामेव विशेषणं। मनुः। मुन्यन्नानि पयः सोमो मांसं यच्चानुपस्कृतं। अक्षारलवणं चैव प्रकृत्या हविरुच्य
ते। अनुपस्कृतमनापद्धृतं। अथ व्रतोपयुक्तानि वस्तूनि। तत्रैव चरत्नान्यादित्यपु०। सुवर्णरजतं मुक्ताराजावर्त्तप्रवालकं। रत्नपंच
कमाख्यातं शेषं वस्तु वदाम्यहं। कनकं कुलिशं नीलं पद्मरागं च मौक्तिकं। एतानि पंचरत्नानि रत्नशास्त्रविदो विदुरिति समयप्रदीप
धृतं कालिकापुराणे। कनकं वा कुलिशं हीरकं। स्फटिकं तत्रैव अभावे सर्वरत्नानां हेम सर्वत्र योजयेत्। विष्णुधर्मोत्तरे। मुक्ताफलं हिरण्यं
च वैदूर्यं पद्मरागकं। पुष्परागं च गोमेदं नीलं गारुत्मतं तथा। प्रवालयुक्तान्युक्तानि महारत्नानि वै नव। हेमाद्रौ देवलः। अश्वत्थोदुं
बरप्लक्षचूतन्यग्रोधपल्लवाः। पंचभंगा इति प्रोक्ताः सर्वकर्मसु शोभनाः। पंचभंगाः पंचपल्लवाः। पंचगव्यं तत्रैव स्कांदे। गोमूत्रं गोम
यं क्षीरं दधि सर्पिर्यथाक्रमं। विष्णुधर्मे। गोमूत्रं भागतस्त्वर्द्धं शकृत्क्षीरस्य च त्रयं। द्वयं दध्नो घृतस्यैकमेकं च कुशवारिणः।

व्रता. मृन्मा दिपरिमाणं तान्नवरराग्दत्त्वा प्रापश्चित्तम प्रलेपे। विष्णुधर्मे। गायत्र्यादाय सोमन्त्रं गंधद्वारेति गोमयं चाप्याप्यस्वेति च दहीं दधि
७ क्राव्णेति वेदधि तेजोसि शुक्रमित्याज्यं नः आज्यं क्षीरं मधुतयाम धुवात्रमपुष्पलेतात चैवमधिष्ठया मधुरेण्लम्लवणः कषायत्तिक्त
एव षाक टुकश्चेति रसो द्रव्यमाज्यं देवस्य त्वा कुशोदकं र मिश्रं पंचगव्यं मधुपर्कः पंचामृतं हेमाद्रौ शिवधर्मे। पंचामृते
दधि क्षीरं सिता मधुघृतेन च। मदनरत्ने काश्मीरं यक्षकर्दमस्तु दुराहतः चतुःसमं गारुडे कस्तूरिकाया द्वौ भागौ चत्वारश्चंदनस्य वा कुंकुम
स्य त्रयश्चैकं शशिनः स्याच्चतुःसमो शाली कर्पूरं कस्तूरं चंदनं दर्पकुंकुमं च समांशकं। सर्वगंधमिति ख्यातं समस्तसुरवल्लभं। दर्पःक
स्तूरिका। तथा कर्पूरमगरुश्चैव कस्तूरी चंदनं तथा। कंकोलं च भवेदेभिः पंचभिर्यक्षकर्दमः। षडंगं पारिशिष्टे। कुंकुमं मांसं हरिद्रे द्वे तु
राशैलेयचंदनं वचा चंपकमुस्तं च सर्वौषध्यः दशसमुक्ताः यो मोइ रुवत्सरणा जे च निष्पावा नानि धान्यकं विकारवद्भोगो हीरंकु
रंतुभंकुंकुमं तथा। लवणं चाष्टमं तत्रैलोभाग्याष्टकमुच्यते। तत्र राजस्तालः अजाजीरकं आपः क्षीरं कुशा याणि दध्यक्षततिला
स्तथा यवाः सिद्धार्थकाश्चेति स्यर्घोष्टांगः प्रकीर्तितः। पंचरत्ने। रत्नानि पंचवर्णानि मंडलार्थे हिकारयेत्। शालितंदुलदूर्वा नस्तु
लंतायवसंभवं। रक्तं कुसुंभं सिंदूरं गैरिकादि समुद्भवं। हरितालो द्भवं पीतं रजनीसंभवं तथा। कृष्णं दग्धयवैर्हरितं पीतकृष्णवि राम.
मिश्रं रजनी हरिद्रा कौतुकसंज्ञानि भविष्ये। हरीयवांकुरं तथैव चालोहतं च पुनः तथा सीसंधानवः सप्तकीर्तिताः। आरकूटं पित्तलं ७

तथैव षष्ठि शास्मृतौ। पवगो धूमधान्यानि तिलाः कंगुस्तथैव च। श्यामाकं चीनकं चैव सप्तधान्यमुदाहृतं। सप्तदशधान्यानि मार्कंडेयपु ष्री
यम्य यवाश्चैव गोधूमाः कंगुकास्तिलाः। प्रियंगवः कोविदाराः कोरदूषाः सतीनकाः। मुद्गा माषा मसूराश्च निष्पावा सकुलत्थकाः। आ
ढकाश्चणकाश्चैव शणाः सप्तदशस्मृताः। कोरदूषाः कोद्रवाः सतीनकाः कलापाः मटर इति प्रसिद्धाः। तान्यष्टादशानि स्कांदे यवगो
धूमधान्यानि तिलाः कंगुकुलत्थकाः। माषा मुद्गा मसूराश्च निष्पावाः श्याम सर्षपाः। गवेधुकाश्च नीवारा आटकोथ सतीनकाः। चणा
काश्चीनकाश्चैव धान्यान्यष्टादशैव तु। हेमाद्रौ हीरस्वामी। मूलपत्रकरीराग्रफलकांडाधिरूढकाः। त्वक्पुष्पं कवकं चेति शाकं दश
विधं स्मृतं। करीरं वंशांकुरः अग्रं पल्लवः कांडं नालं कवकं छत्राकं। कलशाः कालिका पुराणे। हेमराजतताम्रमृन्मयाः तु शाल्मलिता
न्नो द्वा हस्रतिस्थापो कुंभाः स्युरुपमितेश्वेनो पंचाशांगुलवैपुल्या उत्सेधे षोडशांगुलाः। द्वादशांगुलमूलास्तु मुखमष्टांगुलं भवेत्। पंचचत्वा
रिंशत् वा हस्तोपकुंभास्तु षष्ठिवेनो पंचाशांगुलवैपुल्यमित्युच्यते। कितान चुस्राः। केचित्तु पंचाशदंगुलवैपुल्यमित्याहुः। प्रति
शाखपंचाशाः आशादशापं वाधिकशतं मंगुलानि वैपुल्यमित्युद्धिकता नचुरस्राः। केचित्तु पंचाशदंगुल वैपुल्यमित्याहुः। प्रति
माद्रव्यं तत्र रिमारां हेमा राहेमा दोभविष्याम्नु तु कह्यतत्तं रत्यादेवता प्रतिमा नृपासो वर्णा राजती ताम्री त्रक्षजा मार्त्तिकी त
या। विज्ञा विष्टले पोत्यालिज विज्ञानु नृपतः। आमा मासा स्लपयेत्ता कर्न्व्या शाय्यपूर्णितैः। अंगुष्ठपर्वादारभ्य वितस्त्यवधिकास्त
यातः। तथा। अनु कसं स्थापन स्या हुत मष्टोत्तरंसहस्रं तं मात्स्ये। होमा यहादिष्टता यांगनमष्टोत्तरं भवेत्। अष्टाविंशति रष्टौ वा यथा

शान्तिर्विधीयते। मदनरत्ने ब्रह्मोत्पले कल्पसंपन्नो यावत्तदनुकारि तत्पवा नामि वेगो मा ब्रीहीणा मिव शालयः। आज्ये द्रव्य मता
दे शेन जुहोति श्रुति विधीयते मंत्रस्य देवता या प्रजापति रिति स्मृतिः। मंत्रस्य देवता या प्रजा विधाने प्रजापति र्देवता समस्ता हवि
र्मंत्रः। स्वरसंततेरेपीन व्याहृत्या समंकृत इति गारुडे। प्रणवादि नमोंतं च चतुर्थ्यंतं च सततमादेवतापाः स्वकं नाममूलमंत्रः प्रकीर्तितः
केषांचित्तु तिलि विधिक्रो हेमाद्रौ विष्णुधर्मे दध्युलामेपयःकार्यं मधुलामे तथा गुडः घृतप्रतिनिधिं कुर्यात्पयो वा दधि वा तथा तैले वै मे
वा पयली परिशिष्टे दर्भाभावे कांशः प्रतिनिधिः पे ठिनसि सर्वाभावे यवाः प्रतिनिधि ने वे दना आग्रहो मे षु सर्वेषु गव्यमेव भवेत् य
तां तदलाभे महिष्या स्तत्र आजमाविकमेव तु। तदलाभे तु तैलं स्यात्तदलाभे तु जार्तिलं तदलाभे तु कौसुंभं तदलाभे तु सार्षपं हेमाद्रौ प
रिशिष्टे कात्यायनः। अन्नं तंगर्भकं सामं कोशांहि दलमेव च प्रादेशमात्रं विज्ञेयं पवित्रं यत्र कुत्र चित्। आन्यस्योत्पवनार्थं पत्रद्वयेना वेदव
प्रमेये प्रमाणपलाशाश्वत्थखदिरो हितो दुंबरागां तदभावे सर्ववनस्पतीनां सर्वकंटकिवर्जं पारावा कृतिर्द्वादशपर्वपूरिका रत्नादि
गा। वेल्लुवंगर्त पूरितां दैवेमती र्थेनवद्रूपेत हविःसंगारि रोस्वर्चिषिपावके नलो योनर्चिषि जुहोत्यग्रो व्यागामिरी चुमानवः। मेरा प्रि
ए मयावी च दरिद्रश्चैव जायते। तस्मात्समिद्धे होतव्यं नासमिद्धे कथंचन। आरोग्यमिच्छताघुष्म श्रियमात्मतिर्कीर्तयात् तुरूपे षड्क्रते चैव
पाणिशूर्पस्त्रुवादिभिः। न कुर्याद्विधमनं नेन कुर्याद्ध्यजनादिना। मुखेनैव धमेदग्निं मुखाद्ध्येषोभिजायते। अथ धूपाः हेमाद्रौ मदि राकर

र्चं दनं सुराम्यासिद्धकं च घर्शांतथा। सममागं तु कर्त्तव्यं धूपोयमसृतां कृतः। सिद्धकं सिद्धा इद इति प्रसिद्धं। दृष्करांकस्तूरी। तथा। षड्भागकु
ष्ठं हिंगु रोगा गुडश्चमूलास्तात्र्ययं पंचनरवस्य भागाः हरीतकी सर्जरसः समांसी भागेकमेकं त्रिलवे शिलाजं। घनस्य चत्वारि पुरस्य चैको धूपोद
शांगः कथितो मुनींद्रैः। सर्जरसः राल इति प्रसिद्धः। मांसी जटामांसी। त्रिलवं त्रिभागं। घनः कर्पूरः। पुरः गुग्गुलः। अथ सुवर्णमानं मपाप्य
के। जालसूर्यमरीचिस्थं त्रसरेणु रजःस्मृतं। तेष्टौ लिक्षा स्तत्तास्तिस्रो राजसर्षप उच्यते गौरस्तु ते त्रयः षड्ते यवो मध्यस्तु ते त्रयः कृष्णलः पंच
ते माषस्ते सुवर्णस्तु षोडश। पलं सुवर्णाश्चत्वारः पंचवापि प्रकीर्तितं। रजतमानमाह। द्वे कृष्णले रूप्यमाषो धरणं षोडशैव ते। शत
मानं तु दशभिर्धरणैः पलमेव तु। निष्कः सुवर्णाश्चत्वार इति ताम्रमानमाह। कार्षिकस्ताम्रिकः पण इति। पलचतुर्थांशेन कर्षेण
मितः कार्षिकस्ताम्रसंबंधी पणो भवति। कर्षसंज्ञमिति घंटोत्तम्फोडशमाषः कर्षस्ती पलं कर्षचतुष्टयमिति। ते षोडशमाषाः षोडश
कः सच कर्ष इत्यर्थः। धरणं स्वेच पुराण इति संज्ञांतरं। ते षोडश स्याच्छतमानराजतमितिमिताकूराः पांस्तेः शतमानपलप
र्याये सुवर्णचतुष्टयं सममतोलितं रूप्यं राजतो निष्क इत्यर्थः। सुवर्ण निष्कस्तु चतुःसौवर्णिको निष्को विज्ञेयस्तु प्रमाणतः इति मनुक्तः
स च पलसमानरवः। कोत्र कार्षापणा इत्यपेक्षायां देशभेदेन कार्षापणो भिन्न इत्याह। कार्षापणो दक्षिणस्यां दिशि रौप्यः प्रव र्तते।
पणैर्निबद्धः पूर्वस्यां षोडशैव पणाः स तु। षोडशपणान्यच्छो टककार्षापणः पूर्वस्यामित्यर्थः। तावताल भ्यं रूप्यं रूप्यं दक्षिस्यां सश्चेति

व्र.ता. १८ देवर्षिपितृपितामहचरणाः। लीलावत्यां वराटकानां दशकद्वयं यत्सा काकिणी ता अपि पणाश्चतस्रः। ते षोडश द्रम्म इहावगम्यो द्रम्मैस्तथा
षोडशभिश्च निष्क इति। अथ धान्यमाने। भविष्योपलब्धं यत्तु प्रसृतं द्विगुणं कुडवं मतं। चतुर्भिः कुडवैः प्रस्थः प्रस्थाश्चत्वार आढकः। आ
ढकैस्तैश्चतुर्भिश्च द्रोणस्तु कथितो बुधैः। कुंभो द्रोणद्वयं खारी द्रोणास्तु षोडश। द्रोणद्वयस्यैव शूर्प इति संज्ञा पलं च कुडवः प्रस्थ आढ
को द्रोण एव च। धान्यमानेषु बोद्धव्याः क्रमशोमी चतुर्गुणाः। द्रोणैः षोडशभिः खारी विंशत्या कुंभ उच्यते। कुंभैस्तु दशभिर्वाहो धान्यसं
ख्या प्रकीर्तिता। विंशत्येत्यत्रापि द्रोणैरिति संबध्यते। तथा च कुंभो द्रोणद्वयमिति पक्षाद् विंशतिद्रोणमितः कुंभ इति पक्षांतरं। एतेषां यथाम्ना
यिकपक्षाणां शक्तिदेशकालाद्यपेक्षया व्यवस्था ज्ञेया। अथ होमद्रव्यमानेषु शारदातिलके। होमद्रव्यप्रमाणानि वक्ष्यंते पयसा क्रमात्। कर्ष
प्रमाणमाज्यं स्यान्मधु क्षीरं चरुस्समं। तंडुलानां शुक्तिमात्रं पायसं प्रसृतेः समं। कर्षमात्रा शिलासित्ता(?) मुष्टिमिता मताः। अन्नं
[illegible]ग्रासैकमात्रकं(?) [illegible] सार्द्धमात्रकं। मूलानां तु त्रिभागः स्यात्फलानामष्टमोंशकः। इक्षुः पर्वप्रमाणः स्यादंगुलद्वितयं लता। प्रादेशमात्रसमिधो
व्रीहीणामंजलीसमाः। तिलसक्तुकणादीनां मृगीमुद्राप्रमाणतः। पत्रपुष्पफलादीनां प्रमाणं कृतिरिष्यते। चंदनागरुकस्तूरीकुं
कुमागरुकर्दमाः। हरिमंथसमाः श्रीकाः गुग्गुलं बदरोपमः। हरिमंथश्चणकः। आकृतीनामिदं मानं कथितं वेदवेदिभिः। स्यात्रिमु
द्रा मृगीमुद्रा होमे सर्वफलप्रदेति। मानांतरं शारदातिलकदीपिकायां पदार्थादर्शे। कर्षमात्रमिदं होमे शुक्तिमात्रं पयः स्मृतं। उक्तानि पं राम. १८

व्र.कं. ११ चरसंख्यान्यग्निवर्णाः सुविभूषिताः। अंगुलीयकानि वृत्तया कर्णवेष्टान्प्रदापयेत्। तेनैव लिंगे। वस्त्रयुग्मं ततः पश्चात् कुंडले कंठभू
षणं। अंगुलीभूषणं चैव मणिबंधस्य भूषणं। एतानि चैव सर्वाणि प्रारंभे धर्मकर्मणां। पुरोहिताय दत्त्वाथ ऋत्विग्भ्यः संप्रदापये
त्। पूर्वोक्तभूषणं सर्वं सोष्णीषं वस्त्रसंयुतं। दद्यादेतत्त्रयो रूप्यमयान्वा [illegible] मधुपर्कमाह तत्रैव विष्णुयामिलः। संप्र
ज्य मधुपर्केण ऋत्विजः कर्म कारयेत्। अथ सम्यक्कारयन्कर्माकल्पितेनैव पूजयेत्। ऋत्विजां संख्यामाह तत्रैव मात्स्ये। हेमालंकारिणः
कार्याः पंचविंशति ऋत्विजः। दद्यात्तेष्वसमं सर्वाचार्ये द्विगुणं भवेत् इति। दक्षिणायां तापयेदित्यर्थः। अथ सर्वतोभद्रमंडलं हेमा
द्रौ स्कांदे। प्रागुदीच्यो मतां रेखा कुर्यादेकोनविंशतिः। खंडेंदु त्रिपदः कोणाः शृंखला पंचभिः पदैः। एकादशपदा वल्ली भद्रं तु नवभिः
पदैः। चतुर्विंशत्पदा वापी परिधिर्विंशतिः पदैः। मध्ये षोडशभिः कोष्ठैः पद्मम् अष्टदलं स्मृतं। श्वेतेन दुःशृंखला कृष्णा वल्ली नीलेन संये
ता। भद्रमरुणासिता वापी परिधिः पीतवर्णिकः। वाप्यां तु दलमध्ये तु कर्णिका पीतवर्णिका। परिध्यावेष्टितं पद्मं बाह्ये सत्वरजस्तमः। तम
ध्ये स्थापयेद्देवान्नूनं लोकपालांस्तु रास्वराट्। इति सर्वतोभद्रं। अथ लिंगतोभद्रं। तत्रैव पादचतुर्विंशतिरेखाभिरेखाः प्रागुदक्संस्थिताः।
कोष्ठा शृंखला पंच पदा वल्ल्यस्तु पार्श्वतः। पदैर्नवभिरालेख्या अथतुर्भिर्लिंगशृंखला। लघुवल्ल्यः पदैः षड्भिस्तथा द्वादशभिः पदैः कोष्ठ
लिंगानि वाप्यः स्युस्त्रयोदशभिरंतरा। ततो वीथीद्वयेनैव पीठं कुर्याद्विचक्षणः। तस्याः पश्चात् पादाग्रं च पदा द्वारा[illegible]पितये वच। एकादशी राम. ११

वगव्यानि मुष्टिमात्राणि साधुभिः। तत्समे मधुदुग्धे त्रे ग्रासमात्रमुदाहृतं। दधिप्रस्तुतमात्रं स्यात्त्वात्रासु मुष्टिसंमिताः ट घृकास्त
माराणा तु सक्तवो पि तथाविधाः पलार्द्धं गुडमानं च शर्करापि तथाविधा। ग्रासार्द्धमात्रमन्नानामिद्रुः पर्वप्रमाणकः। रकं स्यात्त्र
र्ध्यं च तत्फाप्यादिकल्पयेत्। मातुलिंगे चतुःखंडं पनसं दशधाकृतं। अष्टधा नालिकेरं च चतुर्धा कदलीफलं। द्विधा कृतं फलं देवत्वे क
पित्थे खंडितं द्विधा। व्रीह्या मुष्टिमानास्तु ईजा माषा यवास्तथा। तंदुलास्तु तद्दर्शो कोद्रवा मुष्टिसंमिताः। लवणं मुष्टिमात्रं स्यान्म
रीचान्येकविंशतिः। घृतस्य कार्षिको होमः क्षीरस्य मधुनस्तथा। मुष्टिमात्रा कृतीदध्नः प्रसृतिः पायसस्य तु। खंडत्रयं तु मूलानां फला
नां स्वप्रमाणतः। ग्रासमात्रं तु होतव्यादितरेषां च तंदुलाः। स्मृतास्तु यवाः प्रोक्ता ग्रामावे व्रीहयः स्मृताः। तदभावे तु गोधूमा न तु खंडि
तंदुलाः। येषां केषांचिद्द्रव्याणामसंभवे। सर्वत्राज्यमुपादेयं भरद्वाजमुनेर्मतात्। सर्वप्रमाणमाकृत्या पंचांगुलन्यूनहीनयेत्।
चर्वत्रं स त्वाशिपं च पंच वा दत्त्वा पर्दीकं मानं लतानामंगुलिद्वयं। चंद्रचंदनकाश्मीरकस्तूरीयरुकर्दमानाकलापसंमितानेतार
गुग्गुलुं बदरास्थिवत्। द्रव्यं स्तु वेण होतव्यं पाणिना कठिनं हविः। सुवर्णाः द्रवाः प्रोक्ताः कठिना ग्रासमात्रकाः। व्रीह्या यव गोधूमाश्च
यं गुतिलशालयः। स्वनेपेणैव होतव्या इति यांच तंडुला। अथ त्रिंशत्सरं हेमाद्रौ पाद्मे। बालाग्निहोत्रिणौ विप्रं तु दपेव गुरागान्वितं स
ल्लीकं च संपन्नं अभ्यर्च्य पित्वा च मधुपर्क। उपोहितं मुखाग्रमंकल्यामस्यातयाप्नि त्र चतुर्दिशाहुतां पवेना सपत्नीकान्विमंडिता ग्राम्यहां

ति पद्ममध्ये पद्मं स्वस्तिकमुच्यते। कोणेषु श्वंखलाः कार्याः पदैस्त्रिभिरतः परं। पदैश्चतुर्भिर्दत्तस्तु भद्राणि येषां समंततः। एकादशप
दवल्लीमध्ये अष्टदलमालिखेत्। पद्मेन वपदं द्वे वलिं गतो भद्रमुच्यते। श्वंखलाः कलशवर्णेन वल्लीं नीलेन पूरयेत्। रक्तेन शंख
ला लघ्वीवल्लीः पीतेन पूरयेत्। भद्राणि पीतपर्वाणि पीतानि पंकजकर्णिका। दलानि श्वेतवर्णानि पद्मादि वारिणि कल्पयेत्। तिस्रो रेखा
बहिः कार्याः सितरक्तासिताः क्रमात् इति। अथ चतुर्लिंगोद्भवं लिंगे। रेखाः स्युरष्टादश प्रोक्ता चतुर्लिंगसमुद्भवे। कोणेषु त्रिपदं श्वेतं त्रिप
दैः कृष्णंश्वंखलाः। वल्ली सप्तपदा नीला मध्ये द्वादशकं च तत्। भद्रपार्श्वे महारुद्रं कुसमस्यादशेषः पदैः। शिवस्य पार्श्वतो वापी कुर्यात्पंच
पदांशिता। पद्मे कंठ वापी तं भद्रं वाप्यास्तु मध्यतः। शिरसि श्वंखलायां तु कुर्यात्तीर्थ पदत्रयं। लिंगानां स्कंधतः कोष्ठा विंशती रक्त
वर्णिकाः। परिधिः पीतवर्णैस्तु पदैः षोडशभिः स्मृतः। पदैस्तु नवभिः पद्मं द्वकं पद्मसकर्णिकं। अथ द्वादशलिंगोद्भवं। तत्रैवा
श्रु गुदीच्यायता रेखाः षड्विंशद्विभकल्पयेत्। पदानि षट्शतान्येवं पंचविंशतिरेव च। खंडेंदुस्त्रिपदः कोणेषु श्वंखलाष्टपदैः स्मृता।
त्रयोदशपदा वल्ली भद्रं तु नवभिः पदैः। त्रयोदशपदा वापी लिंगमष्टादशैः स्मृतं। लिंगत्रयस्य पंक्तौ तु शोभा कोष्ठाष्टतर्द्दशा। तेषा
मुपरि पंक्तौ तु कोष्ठाः सप्तदशैव तु। प्रजापंक्तिस्तु विज्ञेया परितः परिकल्पिताः। प्रजापंक्त्यंतरा पंक्तौ कोष्ठाशीतिसंख्यया। परिधिः
स च विज्ञेयो मंडलं चांतराद्वयोः। परिध्यंतरकोष्ठेषु सर्वतोभद्रमालिखेत्। विशेषमत्र विज्ञेयः श्वंखला षट्पदा भवेत्। त्रयोदशप

दावल्लीमद्रं तु नवभिः पदैः। पंचविंशत्पदा वापी परिधिः षोडशात्मकः। मध्ये नवपदं पत्रं कर्णिकाकेसरान्वितं। सत्त्वं रजस्तमो वर्णाः
परितो मंडलस्य तु। त्रयः परिधयः कार्यास्तत्र द्वाराणि कारयेत्। सितेंदुः स्वल्पा कुसुमावल्ली नीला प्रकीर्तिता। मद्रं देवारुणां श्येयं वा
पी स्यात्कृष्णवर्णिका। लिंगानि कुसुमवर्णानि कार्याणि तो द्वादशैव तु। परिधिः पीतवर्णः स्यात्कमले पंचवर्णकं। इति लिंगतोभद्रमंड
लानि। अथ मंडलदेवताः। तत्र मध्ये ब्रह्मार्चनं। ब्रह्मजज्ञानं गोतमो वामदेवो ब्रह्मा त्रिष्टुप् ब्रह्मस्थापने जपे विनियोगः। एवमेवाग्रेपि
ब्रह्मजज्ञानं। ततः उदीचीमारभ्य वायवीपर्यंतं सोमादयो वायव्यंता अष्टौ लोकपालाः स्थापनीयाः। तत्र आप्यायस्व गोतमः सोमो गाय
त्री। आप्यायस्व अभि त्वा जीगर्तिः शुनःशेप ईशानो जगती। अभि त्वा देव सवितः इंद्रं वो मधुच्छंदा इंद्रो गायत्री। इंद्रं वो विश्वतः आ
आप्यायस्व गोतमः सोमो गायत्री। आप्यायस्व अभि त्वा जीगर्तिः शुनःशेप ईशानो जगती। अभि त्वा देव सवितः इंद्रं वो मधुच्छंदा
इंद्रो गायत्री। इंद्रं वो विश्वतः अग्निं काण्वो मेधातिथिरग्निर्गायत्री अग्निं दूतं। यमाय सोमं यमो यमोऽनुष्टुप्। यमाय सोमं। मोषुणो
ऽरः कण्वो निर्ऋतिर्गायत्री मोषुणः। तत्त्वायामि शुनःशेपो वरुणस्त्रिष्टुप् तत्त्वायामि। वायो शतं गोतमो वायुरनुष्टुप्। वायो शतं।
तमु सोममध्ये अष्टौ वसवः। अपाम्पत्रं मैत्रावरुणो वसिष्ठो वसवस्त्रिष्टुप्। अपाम्। सोमेशानमध्ये एकादश रुद्रान्। आ रुद्रासः
श्यावाश्व एकादश रुद्रा जगती। आ रुद्रासः। ईशानेंद्रमध्ये द्वादशादित्यान्। त्यान्नु क्षत्रियान्मत्स्यो द्वादशादित्या गायत्री त्यान्नु क्षत्रिया

न्। इंद्राग्निमध्ये अश्विनौ। राहूगणो गोतमोऽश्विनावुष्णिक्। अश्विनावर्तिः। अग्नियममध्ये विश्वेदेवाः। ओमासश्चर्षणीधृतः। ओमासो मधुच्छंदा विश्वे
देवा गायत्री। ओमासः। यमनिर्ऋतिमध्ये सप्तयक्षान्। अभि त्यं देवं सप्तयक्षा अतिजगती। अभि त्यं देवं सवितारमोण्योः कविक्रतुमर्चामि
सत्यसवं रत्नधामभि प्रियं मतिं कविं ऊर्ध्वा यस्यामतिर्भा अदिद्युतत्सवीमनि हिरण्यपाणिरमिमीत सुक्रतुः कृपा स्वः। निर्ऋतिवरुणम
ध्ये भूतनागान्। आयंगौः सार्पराज्ञी सर्पा गायत्री। आयंगौः। वरुणवायुमध्ये गंधर्वाप्सरसः। अप्सरसो मेनका ... गंधर्वाप्सरसोऽनु
ष्टुप्। ऋषभं मा ऋषभो वैराजो ऋषभोऽनुष्टुप्। ऋषभं मा। ब्रह्मेशानमध्ये स्कंदादीन्। अदितिर्द्यौर्बृहस्पतिरदितिरनुष्टुप्। अदितिर्द्यौ
रंतरिक्षं। ब्रह्मेंद्रमध्ये दुर्गां विष्णुं च। तामग्निवर्णां सोभरिर्दुर्गा त्रिष्टुप्। तामग्निवर्णां। इदं विष्णुः काण्वो मेधातिथिर्विष्णुर्गायत्री। इदं विष्णुः।
ब्रह्माग्निमध्ये स्वधां। उदीरतां शंखः स्वधा त्रिष्टुप्। उदीरतां। ब्रह्मयममध्ये मृत्युरोगान्। परं मृत्यो संकुसुको मृत्युरोगा
स्त्रिष्टुप्। परं मृत्यो अनुपरेहि। ब्रह्मनिर्ऋतिमध्ये गणपतिं। गणानां त्वा गृत्समदो गणपतिर्जगती गणानां त्वा। ब्रह्मवरुणमध्ये आ
पः। शन्नो देवीरसिंधुद्वीप आपो गायत्री। शन्नो देवीः। ब्रह्मवायुमध्ये मरुतः। मरुतो यस्य राहूगणो गोतमो मरुतो गायत्री मरुतो
यस्य। ब्रह्मणः पादमूले कर्णिकाधः पृथ्वीं। स्योना मेधातिथिर्भूमिर्गायत्री। स्योना पृथिवि। तत्रैव गंगादिनदीः। इमं मे सिंधुक्षित्प्रै
यमेधा गंगा यमुना सरस्वत्यो जगती। इमं मे गंगे यमुने। तत्रैव सप्तसागरान्। धाम्नो धाम्नो राजन्नितो वरुण नो मुंच। पदापा अष्टार

ब्र॰कं॰ ११

तिवरुणोतिशय्यामहेतत्रौ वरुणा नोमुंचमपि वायोमोषधीर्हसीरंतोविश्वव्यचाः अमृतस्तेनो वरुणा नोमुंच। तदुपरिमेरवेनम इतिनाम्ना
मेरुं। ततो मंडलाद्बहिः सोमादिसमीपेत क्रमेण युधानि गदां त्रिशूलं। चक्रं। शक्तिं। दंडं। खड्गं। पाशं। अंकुशं। तद्बाह्येपुनरपितेनैव क्रमे
ण। गौतमं। भरद्वाजं विश्वामित्रं कश्यपं जमदग्निं वसिष्ठं अत्रिं अरुंधतीं। तद्बाह्येप्यर्चयेदैंद्रीं कौमारीं ब्राह्मीं वाराहीं चामुंडां।
वैष्णवीं माहेश्वरीं वैनायकीं इत्यष्टौ शक्तयः प्रतिष्ठाप्य पत्रेकेसरद्वाष्ट्रजपेत्। इतिमंडलदेवताः अथ मुद्रालक्षणानि हे माद्रे। स
मुखीकृतहस्तौ द्वौ किंचित्संकुचितांगुली। मुकुली तु समाख्याता पंकजे प्रस्तनैव सा। पूर्वोक्ता मुकुली या च प्रदेशिन्याः स्ततोंगु
लिः। व्याकोशमुद्रा मुकुलाय ग्रमुद्रां प्रदर्शयेत्। अंगुष्ठे वर्तिता तौ तु सकीयांगुलिचेष्टितौ। उच्चौ चापि सुखौ हस्तौ योज्य वित्वांगु
निष्ठुरा। तर्जन्यो कुंचिते कृत्वा तथैव च कनीयसी। अधोमुखी हस्तनखा स्थिता मध्यक रस्यतु वक्तसंयोस्थितः एष्टे अंगुष्ठो दे
कलः कुरु। नालं च च स्थितौ द्वौ तु व्योममुद्रा प्रकीर्तिताः। तदंतरे सर्वदेवतापूजने साधारणपन परामुद्रा उच्यते। देवतातेन सं
तुष्टा सर्वदा सन्मुखी भवेत्। अंगुष्ठौ निक्षिपेत्स्रेयं मुद्रा प्रकीर्तिता। तदंतरे सर्वदेवतापूजने साधारणपलप रामुद्रा उच्यते देवता
तेन संतुष्टा सर्वदा सन्मुखी भवेत्। अंगुष्ठौ निक्षिपेत्सेयं मुद्रा त्वावाहनी मता। संग्रथ्य निक्षिपेत्सेयं मुद्रा त्वावाहनी स्मृता।
अधोमुखी त्वियं चेत्स्यात्स्थापनी मुद्रिका मता। उच्छ्रितांगुष्ठिनो कुर्यात् संमुखीकरणी भवेत्। प्रसृतांगुलिको हस्तो मिथः श्लिष्टौ राम॰ १२

तु सन्मुखेः। कुर्यात्त्वहृदयं सेयं मुद्रा प्रार्थनसंज्ञिका। इत्येवं सर्वदेवानां पूजने पट्ट प्रदर्शयेत्। शिवपूजने लिंगमुद्रा। छिन्नं दक्षिणांगु
ष्ठं वामांगुष्ठेन वेष्टयेत्। वामांगुली दक्षिणाभिरंगुलीभिः संवेष्टयेत्। लिंगमुद्रेयमाख्याता शिवसान्निध्यकारिणी। श्रीकामः श्री
र्थिं कुर्वीत राम काम तु नेत्रयोः। मुखे तु राघव कामस्तु श्रीवायं रोगशांतिकृत्। हृदये सर्वकामी च स्तनाभौ नाभिमंडले। राज्यकाम
स्तु गुह्ये वैराग्यकामस्तु पादयोः। रामपूजने सप्तदशमुद्राः। तथा दशम्भार्चनचंद्रिकायामगस्त्य आवाहनी स्थापनी च संनिधीकरणी
तथा। सुसंनिरोधिनी मुद्रा संमुखीकरणी तथा। सकलीकरणी चैव महामुद्रा तथैव च। शंखचक्रगदापद्म धेनु कौस्तुभ गारुडाः। श्री
वत्सवनमाले च योनिमुद्रां प्रदर्शयेत्। एताभिः सप्तदशभिर्मुद्राभिः स्तुवि वरुणाः यो रामचंद्र त्रिसमोद्येत्वसुरेश्वरं। प्राप्नेये दपि
विप्रं द्वितः प्रार्थितमाप्नुयात्। मूलाधाराद्द्वादशांतमानीत कुसुमांजलिः। स्थानगतं तेजो भिर्द्विनीतः प्रतिमादिषु। आवाहनी
यं मुद्रा स्याद्देवार्चनविधौ मुने। एषैवाधोमुखीमुद्रा स्थापने शस्यते पुनः। उन्नतांगुष्ठयोगेन मुष्टीकृतकरद्वयं संनिधीकरणी मुद्रा
देवार्चनविधौ मुने। अंगुष्ठगर्भिणी सैव मुद्रा स्यात्संनिरोधिनी। उत्तानमुष्टियुगला संमुखीकरणी मता। अंगैरेवांगविन्यासः सकली
करणी भवेत्। अन्योन्यांगुष्ठसंलग्ना विस्तारितकरद्वयेन मुद्रा स्यात्करवाख्येयं सुराचने। अन्योन्याभिमुखस्पर्शव्यत्यस्तत्तुर्य
करद्वयी। महामुद्रेयमाख्याता न्यूनाधिकसमापनी। कनिष्ठानामिकामध्यां तस्यांगुष्ठात्तर्जन्यग्रतः गोपितांगुष्ठमूले संलग्नांगुली [illegible]। ४१

ब्र॰कं॰ १३

त अंगुलीभिः प्रयत्नेन मंडलीकरणं मुने। चक्रमुद्रेयमाख्याता गदामुद्रा ततः परं। अन्योन्याभिमुखाश्लिष्टा ततः कौस्तुभसंज्ञका। क
निष्ठेन्योन्यहं लग्ने अभिमुखे हि परस्परं। वामस्य तर्जनीमध्ये मध्यानामिकयोरपि। वामानामिकसंस्पृष्टा तर्जनी मध्यशोभिता। पर्वीयेणा
न तांगुष्ठद्वयी कौस्तुभलक्षणं। कनिष्ठान्योन्यसंलग्ना विपरीतं तु योजिता। अधस्तात्पितांगुष्ठा मुद्रा गारुडसंज्ञका। तर्जन्यंगुष्ठम
ध्यस्थाम ध्यमानामिकाद्वयी। कनिष्ठानामिकामध्य तर्जन्यग्र करद्वयी। मुने श्रीवत्समुद्रेयं वनमालाभवेत्ततः। कनिष्ठानामिकाम
ध्यांगुष्ठैरुन्नततर्जनी। परिभ्रांतशिरस्युद्देर्जनी ध्यांदिवौकसः। योनिमुद्रा समाख्याता योनितत्करहृपाश्रिता। तर्जन्यांगुष्ठमध्यं
तः स्थितानामिकपुष्पिका। मध्यस्य लस्थितांगुष्ठा ये येशस्तां मुने वेनेः इति। इति मुद्रालक्षणं। अथोपचाराः पदार्थादर्शेतान
मालापं। अष्टत्रिंशत्षोडश द्वादश पंचोपचारकाः। तान्विभज्य प्रवक्ष्यामि केते ते च कतेम्यर्किं। अर्घ्यं चपाद्यमाचमनं मधुपर्कं मुप
स्पर्शं। स्नानं नीराजनं वस्त्रमाचमं चोपवीतकं। पुनराचमभूषेवदर्पणालोकनं ततः। गंधपुष्पधूपदीपौ नैवेद्यं च ततः क्रमात्ता
नीपं तोयमाचामं हस्तवासस्ततः परं। हस्तवासः करोद्वर्तनं। तांबूलमनुलेपं च पुष्पदानं पुनः। पुनः गीतं वाद्यं तथा नृत्यं स्तुतिं चैव
प्रदक्षिणां। पुष्पांजलिनमस्कारावष्टत्रिंशत्समीरिता। इत्यष्टत्रिंशतः। आसनं स्वागतं चार्घ्यं पाद्यमाचमनीयकं। मधुपर्काचमनमपि। पा
द्याद्यो निवेद्यांता उपचारा दशक्रमाचमनीयकं। मधुपर्को स्नानवसनाभरणानि च। सुगंधः सुमनो धूपो दीपमन्नं तर्पणं। राम॰ १३

माल्यानुलेपनं चैव नमस्कारो विसर्जनं इति षोडश। अर्घ्यपाद्याचमान्येवमधुपर्काचमान्यपि। गंधाद्यो निवेद्यांता उपचारा दशक्र
मादिति दश। गंधपुष्पे धूपदीपौ नैवेद्यं च नमस्कृतमिति पंच। शारदातिलके षोडशोक्ताः। तत्राद्यासनस्नानवस्त्रभूषणानि प
रित्यज्य द्वादश महाकपिलपंचरात्रे। गंधपुष्पे तु मध्ये पाद्यादेवस्याग्रतिमे ततः। दूर्वा च विष्णुक्रांता श्यामाकं पद्ममेव च। पाद्यांगानि
चत्वारि कथितानि समासतः। कर्पूरमगरुं पुष्पद्रव्याण्याचमनीयके। सिद्धार्थमक्षतं चैव दूर्वा चान्तिलमेव च। पंचगंधं फलं च अष्टां
गे त्वर्घ्यमुच्यते। स्नाने वस्त्रे तु पाद्यं स्याद्दद्यादाचमनीयकं॥ उद्वर्तनमपि तत्रैव। रजनी सहदेवी च शिरीषं लक्ष्मणापि च। सहाभद्रा
कुशाग्राणि उद्वर्तनमिहोच्यते। मंत्रेणैव प्रकाशो। अक्षतांगं च पुष्पाणि स्नानपात्रे तथा त्रपं। नैवेद्या द्रव्यामा पेप्रदातव्याः स्थालितां सं
दुलाः शुभाः। अगस्त्यसंहितायां। तथाचमनपात्रेपि देयाज्जातीफलं मुने। लवंगमपि कंकोलं शस्तमाचमनीयके। उक्तद्रव्यालाभे
तत्तोतरे। तंडुलान्क्षिपेत्त्रेषु द्रव्याभावे तु तत्स्मरेत्। प्रयोगपारिजाते व्यासः। प्रतिमापटयंत्राणां नित्यं स्नानं न कारयेत्। कारयेत्पर्व
दिवसे यदा वा मलधारणं। स्नानमालापं। नाहते नैवेद्ये दिप्सुन तुलस्या गणाधिपं। न दूर्वया यजेद्देवीं बिल्वपत्रैर्दिवाकरं। उन्म
त्तेमर्कपुष्पं च विष्णोर्दद्यात्सदाबुधैः। अक्षतास्तु यवाः प्रोक्ताः इति पदार्थादर्शे। उक्तलाघवानामेवायं प्रतिषेधो न तु तंडुलादीनां।
तेष्वांतरे। महाभिषेकं सर्वत्र शंखेनैव प्रकल्पयेत्। सर्वत्रैव प्रमाणेनाकुः शिवस्य कर्द्दनं विनेति। विस्तरस्तु तातचरणकृते आचारमयू

व्र·र्कः रविद्दृश्यः। अथ व्रतोद्यापनानुक्तौ विधिः। पृथ्वीचंद्रोदये नंदिपुराणे। कुर्यादुद्यापनं तस्य समाप्तौ यदुदीरितं। उद्यापनं विना यत्तु तन्निः
१४ फलं भवेत्। यत्रोक्तोद्यापनं नोक्तं व्रतानुगुणतश्चरेत्। वित्तानुसारतो दद्यादनुक्तोद्यापने व्रते। गां देवकांचनं दद्याद्व्रतस्य परिपूर्तये।
समाप्तानुद्यापनमनुक्तोद्यापनविषये। उक्तोद्यापने तु श्रोदे मध्ये यवाप्यं तेन तस्योद्यापनं भवेदिति च वचनात्कृत्तिपत्रापि। अथ व्रत
भंगे संपूर्णताविधिर्हेमाद्रौ भविष्ये। युधिष्ठिर उवाच। संपूर्णतामनुष्ठानं व्रतानां तु जनार्दन। कुरु प्रसादं गुत्वार्थमेतन्मे वक्तुमर्ह
सि॥ श्रीकृष्ण उ०। साधु साधु महाबाहो कुरुराज युधिष्ठिर। रहस्यानां रहस्यं ते कथयामि व्रतेतव। संपूर्णता कृता यत्र नतस्य कृफल
प्रदां यद्वीर्णी नरनारीभिर्भवेत्संपूर्णकारकं। अथ वर्षपतद्व्रकर्त्र वंकं हरीणफलकांक्षिभिः। किंचिद्व्यंग्रं प्रमादेन यद्व्रतं व्रतिनां स्थितं।
तत्संपूर्णं भवेत्सर्वं व्रते नानेन पांडव। उपद्रवैर्बहुविधैर्महामोहाद्धि पांडव। यद्व्यंगं किंचिदेवस्याद्व्रतेविघ्नविनाशकं। तत्संपूर्णं भवेत्सा
र्थी सततं न संशयः। कांचनं रूपं शिल्पिना तु प्रकल्पयेत्। अग्रव्रतस्य यो देवस्तत्स्वरूपं विनिर्मितं। व्रतं स्त्री पुंसयोर्वापि पंचारं व्रंपद्व्रतं किल।
नवनिम्नादितं किंचिद्वा तत्रैव तस्यास्थितं। द्विभुजं पंकजारूढं सोमं प्रहसिताननं। निष्कादिं तु शिल्पिना च तस्मिंश्चैव दिने पुनः। त
स्नाने तु पुनः प्राप्ते ब्राह्मणो विधिना यजेत्। स्नापयेत्पयसा दध्ना घृतक्षौद्ररसांबुभिः। गंधचंदनपुष्पैश्च पूजां कुर्यात्समाहितः। तोपर
री स्थकुंभस्य मुखे विन्यस्य देवतां। धूपदीपादिनैवेद्यैर्नैवेद्यैरुपकारकैः। अर्घ्यं प्रदद्यात्तत्रामंत्रेणानेन पाठ वा उपासकस्य दा राम· १४

स्य प्रायश्चित्तं कृतं जले। शरणं च प्रपन्नास्मः कुरु द्यायदयां पुनः। प्रसन्नो भव मीनस्य मित्र चर्यव्रतस्य च। कुरु प्रसादं संपूर्णं व्र
तं संजायतां मम। पञ्चभिर्द्वितपञ्चभिर्द्वे पञ्चिद्वे यत्न कर्मणि। तत्सर्वं त्वत्प्रसादेन पूर्णं जायतां मम। पूर्वं दक्षिणापश्चात्तु उक्तेन
वलिं हरेत्। उपर्युपस्तात्सर्वं श्योदिकालेभ्यो नमो नमः। इदमर्घ्यमिदं पाद्यं तेभ्यस्तेभ्यो नमो नमः। पादे च जानुनी चैव कटिं शीर्षक
वक्षसी। कुक्षिं तु हृदयं पृष्ठं बाहू चक्षुषी शिरो रुहान्। प्रजयित्वा स्वदेवस्य ततः पश्चात्क्षमापयेत्। प्रजितस्त्वं यथाशक्त्या वमसे
त्तुस्तुरो त्रम। ऐहिकामुष्मिकीं देव कार्यसिद्धिं दिशस्व मे। एवं क्षमापयित्वा तु देवं संपविधानतः। तन्मूर्तिं दक्षिणाभिश्च विधिव
त्प्रतिपादयेत्। स्थित्वा पर्वाणु रेवापि ब्राह्मणे पादहर्षपाणिनाविधिवत्वहस्ते प्रयच्छेद्विप्रदानाच्चैवोच्चरेत्सुरवः। मंत्रेणानेन कौंतेय सोपवासः प्र
यत्नतः। इदं व्रतं मया देव कृतमासीत्पुरा द्विज। तत्सर्वं पूर्णमेवास्तु तव मूर्तिप्रदानतः। ब्राह्मणोऽपि प्रगृह्णीत मंत्रेणानेन तद्वृतं। काम
प्रणीय ततः प्राज्ञो ब्रतेनानेन तु ताः। संपूर्णं स्यात्प्रसादेन तव पूर्णमेवास्त्याः। ब्राह्मण पात्र भावं तेनानेन दिवौकसः। सर्वे देवमया वि
प्रास्तद्वचनमन्यथा। जलधिः क्षारतां नीतः पावकः सर्वभक्षतां। सहस्रनेत्रः शक्रोऽपि कृतो विप्रैर्महात्मभिः। ब्राह्मणानां तु वचनादृद्व
हत्यादि नश्यति। अथ भ्रमेध फलेसाग्नेय लभतेनात्र संशयः। व्यास सवाल्मीकि वृद्धनारदपराशर वसिष्ठयोः। गर्गगौतमधौम्यात्रि देवसि
ह्यांगिरसस्तथा। वचनान्नारदादीनां पूर्णमस्तु मे व्रतं। इतिक्षमापयेत्सम्यक्। एवंविध विधानेन कृष्टीत्वा ब्राह्मणेन। दाना

व्र.र्क.
१५ तत्रैषपेत्सर्वं ब्राह्मणस्य गृहं स्वयं॥ ततः पंचमहायज्ञादि वैश्वदेवभोजनादिकं॥ एवं यः कुरुते भक्त्या व्रतमेतन्नरोत्तम॥ तस्य संपूर्णतां याति
तद्व्रतं यत्पुरा कृतं॥ खंडं संपूर्णतां याति प्रसन्ने व्रतदेवते॥ अज्ञानतो यानि मदमोहवशाद्गृहीत्वा जन्मांतरे स्वपिनरे स्वपिनरेण सम
त्सरेण॥ संपूर्णतां व्रज जनपरस्य पुरो भवंति सर्वव्रतानि परिपूर्णफलप्रदानि॥ अथ सर्वव्रतेषु सामान्यतः पूजाविधिः॥ सहस्रशीर्षेत्या
वाहनं॥ आगच्छागच्छ देवेश तेजोराशे जगत्पते॥ क्रियमाणां मया पूजां गृहाण सुरसत्तम॥ पुरुष एवेत्यासनं॥ नानारत्नसमाकीर्णं का
र्तस्वरविभूषितं॥ आसनं देवदेवेश प्रीत्यर्थं प्रतिगृह्यतां॥ एतावानिति पाद्यं॥ गंगादिसर्वतीर्थेभ्यो मया प्रार्थनयाहृतं॥ तोयमेतत्सुखस्प
र्शं पाद्यार्थं प्रतिगृह्यतां॥ त्रिपादूर्ध्व इत्यर्घ्यं॥ नमस्ते देवदेवेश नमस्ते धरणीधर॥ नमस्ते कमलाकांत अर्घ्यं नः प्रतिगृह्यतां॥ तस्माद्वि
राडित्याचमनीयं॥ कर्पूरवासितं तोयं मंदाकिन्याः समाहृतं॥ आचम्यतां जगन्नाथ मया दत्तं हि भक्तितः॥ यत्पुरुषेणेति स्नानं॥ गंगा च य
मुना चैव नर्मदा च सरस्वती॥ तापी पयोष्णी रेवा च ताभ्यः स्नानार्थमाहृतं॥ तोयमेतत्सुखस्पर्शं स्नानाय प्रतिगृह्यतां॥ तं यज्ञमिति
वस्त्रं॥ सर्वभूषाधिके देवलोकलज्जानिवारणे॥ मयोपपादिते तुभ्यं वाससी प्रतिगृह्यतां॥ तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः संभृतमिति य
ज्ञोपवीतं॥ दामोदर नमस्तेऽस्तु त्राहि मां भवसागरात्॥ ब्रह्मसूत्रं सोत्तरीयं गृहाण पुरुषोत्तम॥ तस्माद्यज्ञात्सर्वहुत इति गंधं॥ श्रीखं
डं चंदनं दिव्यं गंधाढ्यं सुमनोहरं॥ विलेपनं सुरश्रेष्ठ प्रीत्यर्थं प्रतिगृह्यतां॥ तस्मादश्वा इति पुष्पं॥ माल्यादीनि सुगंधीनि मालत्या राम.
१५

दीनि वै प्रभो॥ मयाहृतानि पुष्पाणि पूजार्थं प्रतिगृह्यतां॥ यत्पुरुषमिति धूपं॥ वनस्पतिरसोद्भूतो गंधाढ्यो गंध उत्तमः॥ आघ्रेयः सर्व
देवानां धूपोऽयं प्रतिगृह्यतां॥ ब्राह्मणोऽस्येति दीपं॥ आज्यं च वर्तिसंयुक्तं वह्निना योजितं मया॥ दीपं गृहाण देवेश त्रैलोक्यति
मिरापहं॥ चंद्रमा इति नैवेद्यं॥ अन्नं चतुर्विधं स्वादु रसैः षड्भिः समन्वितं॥ भक्ष्यभोज्यसमायुक्तं नैवेद्यं प्रतिगृह्यतां॥ इदं फलं मया
देवस्थापितं पुरतस्तव॥ तेन मे सफलावाप्तिर्भवेज्जन्मनि जन्मनि॥ नाभ्या आसीदिति तांबूलं॥ पूगीफलं महद्दिव्यं नागवल्लीद
लैर्युतं॥ कर्पूरादिसमायुक्तं तांबूलं प्रतिगृह्यतां॥ सप्तास्यासन्निति दक्षिणा॥ हिरण्यगर्भगर्भस्थं हेमबीजं विभावसोः॥ अनंत
पुण्यफलदमतः शांतिं प्रयच्छ मे॥ चंद्रादित्यौ च धरणी विद्युदग्निस्तथैव च॥ त्वमेव सर्वज्योतींषि आर्तिक्यं प्रतिगृह्यतां॥ यज्ञेने
ति पुष्पांजलिः॥ नमस्ते पुंडरीकाक्ष नमस्तेऽस्त्वमरप्रिय॥ नमस्ते कमलाकांत वासुदेव नमोऽस्तु ते॥ यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यासमानि
च॥ तानि तानि विनश्यंतु प्रदक्षिणपदे पदे इति प्रदक्षिणा॥ नमः सर्वहितार्थाय जगदाधारहेतवे॥ साष्टांगोऽयं प्रणामस्तु प्रयत्नेन मया कृ
त इति नमस्कारः॥ इति सामान्यपूजाविधिः॥ ॥ इति श्रीमीमांसकनीलकंठभट्टात्मजशंकरकृतौ व्रतार्के परिभाषा समाप्तिमफाणी
त॥ अथादौ प्रतिपद्व्रतानि॥ तत्र वर्जयित्वा मधौ यस्तु दधि क्षीर घृतैक्षवं॥ दद्यात्सूक्ष्माणि सूक्ष्माणि रसपात्रैर्युतानि च॥ रसपाडे
॥से शक्र विप्रमिथुनं गौरी मे प्रीयतामिति॥ हिमाद्रौ पाद्मे॥ वर्जयेच्चैत्रमासे तु यस्तु गंधानुलेपनं॥ शुक्तिं गंधभृतां दद्याद्विप्राय श्वेतवा

ब्र·कं·
१६

ससीमक्त्यात्तु दक्षिणोद्यालं सर्वकामार्थसिद्धये। गंधदानं वस्त्रदानं मैत्रो। नंदनावासमंदारस्वेदहंसरकार्चितादंदनेन त्वत्प्रसादान्मे सो
ऽानंदप्रदो भव। शरणं सर्वलोकानां लज्जाया रक्षणं परं। सुवेषधारि वस्त्रमस्माद्वासः शं तिं प्रयच्छ मे। इति मंत्रेण्यो गंधपासती द्या
त्। अथ चैत्रशुक्लप्रतिपदि संवत्सरारंभविधिर्भवेत् ततः त्रतिपत्तत्र दशम्यापि मीयाद्या। भगवानुवाच। चैत्रमासि जगद्ब्रह्मा ससर्ज
प्रथमेऽहनि। शुक्लपक्षे समग्रं तु तदा सूर्योदये सतीति ब्राह्मात्। चैत्रे मासेऽपि प्रतिपद्युदिते रवौ विधिमहे ज्योतिरा [illegible] दिनद्वये त
द्या [illegible] संवत्सरादौ बसंतादौ बलिराज्ये तथैव च पूर्वविद्धैव कर्तव्या प्रतिपत्सर्वदा बुधैरिति वृद्धवसिष्ठवचनादिति वृद्धवः
युक्तां तु दिनद्वये उदयसंबंधाभावे संवत्सरारंभप्रयुक्तकार्यलोपप्रसक्त्या विदंबवचने पूर्वयुतायास्त्यक्ताविधायकं दिनद्वये तत्संबंधे तु स
पूर्णत्वादेव पूर्वा प्राप्ते कदाकार्यमिसाकों [illegible] सर्वपुनस्तदिरस्य [illegible] नैतद्वचनास्त्वेवेति ब्राह्मस्वर्गपामासमप्याकालगणनाम
पि। प्रस्थानवदानं [illegible] संवत्सरादिषयाद्वदेदो सभा ब्रह्मा सर्वदेवसमागमे। ब्राह्मणांस [illegible] कालाग्निरूपं तु ततः यथो न
क्तेस्तेन नमस्यं तत्त्वं तं [illegible] युपासेतातस्तेन [illegible] ताचेव स्वमालयं [illegible] पुष्पा [illegible] ब्राह्मी
समाकामतृपा विशेषेरातराणघा [illegible] स्यस्मलं तु पमनिर्देश्यं पमनोहराः ततः प्रभृत [illegible] रा·म·
मुत्तरो कर्तव्यो सो प्रयत्नतः। नवकार्य महाशांतिः सर्वकल्मषनाशिनी। सर्वोत्पातप्रशमनी कलिदुःस्वप्ननाशिनी। आयुःप्रदा पुष्टि १६

करी धननेसो माग वर्द्धिनी। मे गत्या वपवित्रा च लोक द्वयसुखावहा। तस्यामादौ च संपूज्यो ब्रह्मा कमलसंभवः। पाद्यार्घ्यपुष्पधूपैश्च वस्त्राल
कारभोजनैः। होमैर्बलुपहारैश्च तथा ब्राह्मणतर्पणैः। ततः क्रमेणादेवेभ्यः पूजा कार्या पृथक् पृथक्। कृत्वोंकारनमस्कारैः कुशोदक
तिलाक्षतैः। पुष्पधूपप्रदीपाद्यैर्नैवेद्यैश्च यथाक्रमे। मंत्रैः संपूजनार्थं तु वक्ष्ये पंचपरिस्थितेतां मंत्रमितिजाताः वेकवचनेव कृत्वा पंमंत्रे नानाञ्
पाद्यं चान्यरिग्रही यादितर्पणैः। तेन नमो ब्रह्मणे इत्यादिविधिवत्परमात्मने नम इत्येवमंत्रवाक्यं हे देवा पात्रेश्वना शव्दा शुद्धे त ता
प्रणवादयो नमोंतामंत्रत्वेन ग्राह्याः। ॐ नमो ब्रह्मणेऽतुभ्यं कामायवमहात्मने। नमस्ते स्तु निमेषाय त्रुटये च नमो नमः स्तुतोलवाय च नमस्तु भ्यं
नमस्ते स्तु क्षणाय च। नमो नमस्ते काष्ठाये कलायै ते नमो नमः। नाडिकायै सुसूक्ष्मायै मुहूर्ताय नमो नमः। नमो निशाभ्यः पुण्येभ्यो दि
वसेभ्यश्च नित्यशः। पक्षाभ्यां चायनाभ्यां मासेभ्यः ऋतुभ्यः षडुग्र एव च। अयनाभ्यां च पंचभ्यो वत्सरेभ्य श्च सर्वदा नमस्कृत्य युगादिभ्यो ग्रहेभ्य श्च
नमो नमः। अष्टाविंशतिसंख्येभ्यो नक्षत्रेभ्यो नमो नमः। राशिभ्यः करणेभ्यश्च स्मृतीभ्यो तेभ्य एव च। प्रतिवर्षाधिपेभ्यश्च दिशातेभ्यो नमः स
दा। नमो निलेश्वदक्षकन्याभ्य एव च। नमो देव्यै समक्षयै जयायै वा यसर्वदा। मेशास्त्रायनमस्तुभ्यं सर्वास्त्र उनकाय च। नमस्ते वकृत्वाय
तीभिः सहिताय चा नमो बुध्यैत यामु द्वैनि क्षयेधनसाय च। नलकूबरस्य क्षाय गुह्यकस्वामिने नमः। नमोस्तु संस्वप्राभ्यां निधिभ्या
मप्यनित्यशः। भद्रकाल्यै नमो नित्यं सुरभ्यै च नमोनमः। वेदवेदांगवेदांतविद्यास्थेभ्य एव च। नागपद्मस्तु परेभ्यो नमोस्तु गरुडाय च

ब्र.कं. सप्तभ्यश्च समुद्रेभ्यः सागरेभ्यश्च सर्वदा। उत्तरेभ्यः कुरुभ्यश्च नमो हैरावताय च। भद्राश्वकेतुमालाभ्यां नमः सर्वत्र सर्वदा। इलावृताय
१२ च नमो हरिवर्षाय चैव हि। नमः किंपुरुषेभ्यश्च भारताय नमो नमः। नमो भारतभेदेभ्यो नवभ्यश्चापि सर्वदा। पातालेभ्यश्च सप्तभ्यो नर
केभ्यो नमो नमः। कालाग्निसहशेषाभ्यां हरये कोडरूपिणे। सप्तभ्यस्तपलोकेभ्यो महान्तेभ्य एव च। मनसे बुद्धये चैव नमः
प्रकृतये तथा। पुरुषायाभिमानाय नमोऽस्त्वव्यक्तमूर्तये। हिमवत्प्रमुखेभ्यश्च पर्वतेभ्यो नमस्तथा। पौराणीभ्यश्च गंगाभ्यः सप्तभ्य
श्च नमो नमः। नमोऽस्त्वाद्यमुनिभ्यश्च सप्तभ्यश्चापि सर्वदा। नमोऽस्तु पुष्करादिभ्यस्तीर्थेभ्यश्च पुनः पुनः। निम्नगाभ्यो नमो नित्यं वितस्ताया
भ्य एव च। चतुर्दशभ्यो दीर्घेभ्यो धारिणीभ्यो नमो नमः। नमो धात्रे विधात्रे च छंदोभ्यश्च नमो नमः। सुरभ्यैरावणाभ्यां च नमो भूयो नमो नमः।
नमस्तेभ्यो हैः अश्वसेभ्युवाय च नमो नमः। नमोऽस्तु धन्वन्तरये शास्त्राभ्यां नमः सदा। विनायककुमाराभ्यां विघ्नेभ्यश्च नमो नमः। शाखाय च
विशाखाय नैगमेयाय चैव नमः। नमः स्कंदग्रहेभ्यश्च स्कंदमातृभ्य एव च। ज्वराय रोगपतये भस्मप्रहरणाय च। ऋषिभ्यो वालखिल्येभ्यः
केशवाय नमः सदा। अगस्त्यायेनारदाय व्यासादिभ्यो नमो नमः। अप्सरोभ्यः सोमपेभ्यो देवेभ्यश्च नमो नमः। असोमपेभ्यश्च नमो नमोऽस्तु
षितेभ्यो नमः सदा। आदित्येभ्यो नमो नित्यं द्वादशभ्यश्च सर्वदा। एकादशभ्यो रुद्रेभ्यस्तपस्विभ्यो नमो नमः। नमो नासत्यदस्राभ्यां मरुद्भ्यो
नित्यमेव हि। साध्येभ्यो द्वादशभ्यश्च पौरोरोभ्यो नमः सदा। एकोनपंचाशते च मरुद्भ्यश्च नमो नमः। शिल्पाचार्याय देवाय नमस्ते विश्व राम. १२

कर्मणे। अष्टभ्यो लोकपालेभ्यः सानुगेभ्यश्च सर्वदा। आयुधेभ्यो वाहनेभ्यो वर्मभ्यश्च नमः सदा। आसनेभ्यो दुंदुभिभ्यो देवेभ्यश्च नमः
सदा। दैत्यराक्षसगंधर्वपिशाचेभ्यश्च नित्यशः। पितृभ्यः सप्तभेदेभ्यः प्रेतेभ्यश्च नमो नमः। सुतल्पेभ्यश्च देवेभ्यो भावगेभ्य एव च। नमः
स्तेव कृत्स्नपाय विश्वे परमात्मने। अथ किंबहुनोक्तेन मंत्रेणानेन चार्चयेत्। आसुरोद्भूतान्निष्पन्दे चानुदिश्य पूर्ववत्। अथवा
किमत्र विस्तरेण ब्राह्मणानेव देवतोद्देशेन तज्जपादि तर्पयेः। पूर्ववत् मंत्रोक्तक्रमेण। अग्रे वै पुष्पैश्च धूपैश्च वस्त्रैर्मीलैः सहस्रकं। सह
स्रकं स्वरोमांचं तत्र रोमाः सत्रर्वे यदि त्यर्थः। अधनश्चाप्यनुविभवैर्द्विरागान्श्च सर्वदा। इति हा सपुराणानां प्रवरं च द्विजोत्तमानां। काल
ज्ञानवेदवेदज्ञान् सपत्नाकं वं विविधं च वाचा। अनेनैव तु मंत्रेण तस्या होते नष्टय्यकृष्टयज्ञा। यदि ष्टायामापेहोमः कर्तव्यः सर्वत्र तत्पौद्दवि
त्रे तपी दत्तास्थाने अप्रधानिके सति। यदि प्रायश्चित्तापवेदनित्वे दोक्तविधिनेः। मदनरत्ने तु वेदव्रतादि इति पठित्वा वेदोक्तविधिने हि
श्यारस्यातं। च तु यी।। आज्यभागो। प्राधानिकस्थाने प्रधानहोमारंभे। होमारंभे। होमारंभे ततः कुर्यात्समंगलालंभनं नरः। मदनरत्ने।
शालाशोभातत ततः कार्या मंगलालंभनं ततः इति पाठः। भोजयित्वा द्विजानन्वीत्स्रुतः तत्संवेधिवान्धवान्। विशेषेण शुभो क्तकंकायेष्वपि
महोत्सवः। नैव संवत्सरारंभः सर्वसिद्धिप्रवर्तकः।। ।।इति संवत्सरारंभविधिः।। अथ चैत्रे विधुधर्मोत्तरे कुमारे व्यपतिदृष्टं पुष्क
रउवाच। संवत्सरावसाने तु पंचदश्यामुपोषितः। प्रातः प्रतिपदि स्नातः कुर्याद्भूत मनन्यधीः। ब्रजेपद्मास्करं देवं वर्णकैः कमलेकृतं

व्र.रा.
१८

वर्णकैः रक्तश्वेतनीलपीतादिभिः। युक्तेन गंधमाल्येन चंदनेन सितेन च। तथा कुंदुरुधूपेन घृतधूपेन भार्गव। कुंदुरुः सल्लकीनिर्या
सः। ग्रन्थस्यैः सैंकतैर्दध्ना परमान्नेन मधुरिणा सेकृते शर्करादिकैरैः। ओदनेन च खंडकेन सता लवणसर्पिषा। सताउक्रमेण। क्षीरेण च
फाले। युक्तैर्वक्तिब्राह्मणतर्पणैः। भ्रजपित्वा जमद्राजमदिनभागे चतुर्थके। आहारं त्रयमं कुर्यात्स्वधनं मनुजोत्तम। सर्वं वमनुजज्ञेष घृत
हीनं विवर्जयेत्। भुक्त्वा च सकृदेवान्नमाहारं वसमाचरेत्। पानीयपानं कुर्वंति ब्राह्मणानुमतेपुनः। प्रथमाहारं प्रथमग्रासं सर्वं मप्य
मश्चाहरं। एकमेव ग्रासं भक्षयित्वा अशिष्टमन्नं त्यजेत्। ब्राह्मणानुमत्या पुनराहारमवशिष्टान्नभोजनं पुनः पानीयपानं च कुर्यादिति सर्वथा।
ब्राह्मणानुमत्या भुंजानोपि प्रथमग्रहीतं न भुंजीत ग्रहीतं हीनं विवर्जयेदिति निषेधात्। सेवत्सरमिदं कृत्वा ततः सात्त्विको दशाप्न जन्ने देवस्यत
स्मिन्नहनि भार्गव। संवत्सरं संवत्सरसुक्तं प्रतिपत्सु आत्रेयोदयामिति लिंगदर्शनात्। सवत्सं सहिरण्यं च तत्ते दद्याद्द्विजातये। अनेनैव तोपक
रणं प्रतिमादि। व्रतेनानेन धर्मज्ञ रोगमेवं व्यपोहति। आरोग्यमाप्नोति गाति तं पाश्र्वो यशस्तथा। सुविपुलां भोगान्। व्रतेन सम्यक्कृतरूपे
पनारीसंप्रजेपेधस्तु जगत्प्रधानं। जगत्प्रधानं सूर्यं। इति आरोग्यप्रतिपद्व्रतं। अथास्यामेव कौंदिचाव्रतं मदनरत्ने विष्णुधर्मे मार्कंडेय
उवाच। अष्टपत्रं तु कमलं बिन्दुसे हृणकैः शुभैः। ब्रह्माणं कर्णिकायां तु न्यस्य संपूजयेद्विभुं। ऋग्वेदं पूर्वपत्रे तु यजुर्वेदं तु दक्षिणे। पश्चिमे
सामवेदं तु उदक् चाथर्वणं तथा। आग्नेये चतथो गानि धर्मशास्त्राणि नैर्ऋते। पुराणं चेवरावायके रैशान्यां न्यमपिन्नरं। एवं दिव्यस्यधर्मज्ञः राम: १८

सोपवासस्तु पूजयेत्। देवमुक्तमथा रम्यसोपवासो जितेंद्रियः। सप्रतिपदं प्राप्य मुक्तपदस्य पादवासं वत्सरं महाराजमुक्त
गंधानुलेपनैः। भूरिणा परमान्नेन धूपदीपेरनेकैः। ततः संवत्सरान्ते गां दद्याद्धृतेचीर्णे नरोत्तम। इदं व्रतं यस्तु करोति राजन्सवेद
वित्स्याद्बहुविधमनिष्टः। कृत्वा सदाह्वादश वत्सराणि विरिंचिलोकं तु तथः प्रयाति। इति विद्याव्रतिपद्व्रतं। अथात्रैव भविष्यो
क्तं तिलकव्रतं। श्रीकृष्ण उवाच। वसंते किंशुकाशोकशोभिते प्रतिपत्तिथौ। मुक्ताहस्नां प्र कुर्वीत स्नानं नियममास्थितः। नारी
नरो वा राजेंद्र संतर्प्य पितृदेवताः। न घास्तीरे तडागे वा गृहे वा जलसंयतः। पिष्टातकेन विलिखेद्वत्सरं पुरुषाकृतिं। पिष्टात
कः पटवासको गंधद्रव्यचूर्णविशेषः। ततश्चंदनचूर्णेन पुष्पधूपादिनार्चयेत्। मासर्तुनामभिः पश्चान्नमस्कारान्तयोजितैः। मा
सर्तुनामभिश्चैत्रवसंतादिकनामभिः पूजयेद्ब्राह्मणो विद्वान्मंत्रैर्वेदोदितैः शुभैः। संवत्सरोसीतिपठन्मंत्रं वेदोदितं द्विजः। नमस्का
रेणमंत्रेण शूद्रोपीत्यं प्रपूजयेत्। शूद्रोपीत्यनेन स्त्रीसंग्रहः। तासां विशेषविध्यभावेवैदिकमंत्रानधिकारात्संवत्सरोसि
परिवत्सरोसीत्यादिर्यजुर्वेदप्रसिद्धो मंत्रः। नमस्कारेण संवत्सरायनम इत्यादिना। एवमभ्यर्च्य वासोभिः पक्वान्नमामि
वेदयेत्। कालोद्भवैर्मूलफलैर्नैवेद्यैर्मोदकादिभिः। ततस्तं पूजयेत्सार्थपुरः स्थित्वा कृतांजलिः। भगवंस्त्वत्प्रसादेन वर्षं मे
ममिहास्तु मे। संवत्सरोपसर्गो मे विलयं यात्वशेषतः। एवमुक्त्वा यथाशक्त्या दत्त्वा विप्राय दक्षिणां। ललाटपट्टे तिलकं कुर्याच्चंद

ब्र॰ कै॰ १९ नं कजं ॥ ततः प्रभृत्यनुदिनं तिलकालंकृतं मुखं धार्यं संवत्सरं यावच्छशिनेव नभस्तलं ॥ एवं नरो वा नारी वा व्रतमेतत्समाचरेत् ॥ सदै
व पुरुषव्याघ्र भोगान् भुवि भुनक्ति सो ॥ अन्ते च तत्र शिवाये दुर्वारो वैरि रोगग्रहाः ॥ निरर्थकाम वं स्यते तिलकं वीक्ष्य तत्क्षणात्तानि
रर्थकाः प्रयोजनशून्या अनिष्टकरणे असमर्था इत्यर्थः ॥ अत्र वसंते प्रति पत्तिथ्यां एतत्कृत्स्नं प्रकुर्वीत तिलकं तन्मुक्ता प्रति
पल्लवा ॥ तथा व्रतमिदं चैत्रे न्यग्रहीतं द्विजसन्निधौ इत्यनेन चैत्रे त्यस्ये वेति विज्ञायते ॥ पूर्वमासीन्महीपालो नाम्ना शत्रुंजयो नृपः ॥ दि
व लेखेति तस्यान्त्यजा पी चारित्रभ्रंशणा ॥ तथा व्रतमिदं चैत्रे गृहीतं द्विजसन्निधौ ॥ वत्सरं समुपोष्य त्वा यथा तान् हरिजनार्दनं ॥ हंतु मा के
ति कामा वा समागच्छति यः पुरः ॥ प्रयाति प्रियकृत्तस्या दृष्ट्वा तु तिलकं नरः ॥ सपत्नी दर्पप्रहा वशी कृत महीतला ॥ भर्तुर्हृद्यात्प्रहस
सा सुरत माते निराकुला ॥ यावत्करे राज्ञि भृतो भर्तुः पुत्रः सवेदनः ॥ शिरो त्रिर्नासंपातः सुहृदां स्वर्गदायकः ॥ शिरो त्रिर्नाम पातः शि
रो वेदना युतः ॥ धर्मराजपुरात्प्राप्ताः सर्वभूतापहारकाः ॥ तस्मिन्नुक्ते महाराज धर्मराजस्य किंकराः ॥ तस्याद्वारमनुप्राप्ताः प्रविष्टा
गृहमंजनाः शत्रुं नयं समानेतुं कालमृत्युपुरःसराः ॥ पार्श्वस्थितां दिव्य लेखां तिलकालं कृतानना ॥ दृष्ट्वा प्रनष्टसंकल्पा पराङ्मुखग
ताः पुनः ॥ गते च तस्मिन्पुत्तसत्वः पुत्रेण सह भारत ॥ नीतु जो वु भुजे भोगान्पूर्वकर्मार्जितान्सुभावः ॥ अक्रूरेण समाख्यातं तं ममर्त्य युधि राम॰
ष्ठिर ॥ एतत्त्रिलोक तिलकाख्य विभूषणं च पुण्यं व्रतं सकल दुष्टहरं वरं च ॥ इत्थं समाचरति यः समुखं विदित्वा तपमर्त्य त्र यातिपदमच्यु १९

तमिंदु मौलेः ॥ इति तिलकव्रतं ॥ अथ यमादर्शनाख्यं तिथिः प्रतिपदादिशोमवासरमात्मवारव्रतं शेषतं युधिष्ठिर उवाच ॥ त्वयी केश
व मया कारि व्रतदानान्यनेकधा ॥ श्रोतुमिच्छामि देवेश व्रतं संपत्तिदायकं ॥ येन व्रतेन देवेश पुनाराज्ये लभामहे ॥ तथा व्रतं तु मे ब्रू
हि यादवानां कृपाकर ॥ भगवानुवाच ॥ वदामि शृणु भद्रं पार्थ लक्ष्मीवृद्धिप्रदायकं ॥ धर्मार्थकाममोक्षाणां निदानं परमं व्रतं ॥ युधिष्ठिर उवाच के
न चादौ पुराचीर्णं मर्त्ये केन प्रकाशितं ॥ विधिना केन कर्तव्यं तत्सर्वं ब्रूहि केशव ॥ भगवानुवाच ॥ आसीत्सौम्यपुरे राजा सोमो नामेति
विश्रुतः ॥ क्षत्रधर्मेति कुशलः प्रजापालनतत्परः ॥ तस्य राज्ये प्रजाः सौम्याः सर्वधर्मपरायणाः ॥ तस्य राजस्तु वामात्यः सौविसोमः
सुभादृशः ॥ तस्मिन्नत्र वस्तु सौम्यं च सदा सोमपुनाहुतं ॥ अत्र सोमेश्वरो देवो लोकानां पालनाय च ॥ तत्राभवत्सोमशर्मा ब्राह्मणो वेद
पारगः ॥ वेदार्थविद्याशास्त्रविस्त्य मुक्तावादेति दुर्लभः ॥ तस्य भार्या सुभा चारा युरंध्री वा सुभाषिणी ॥ भर्तृशुश्रूषणारता कल्याणी प्रि
यवादिनी ॥ सोऽकरोद्व कुटुंबार्थं करायणं दिने दिने ॥ न लभ्यते धिकं ते न धनं धान्यं तथैव च ॥ अतीव खेदखिन्नस्तु दिवा च पुनः पु
नः ॥ किं करोमि क्व गच्छामि सभार्योऽहं महीतले ॥ न कर्मविपाके नई दृशं लभ्यते फलं ॥ अथ वार्धक्यं धर्मदे वव्रतादिकं सुभं ॥ स
सोमेशोऽकरोद्भक्तिं दैन्यनाशाय पार्थिव ॥ कदाचित्तेव त्रौ सोपव्रजन्ग्राम सरोवरं ॥ अत्र सोमेशः प्रतकृत्यास्मिन्सौम्यसरोवरे ॥ ददर्श
लरात्त्रपेराह्णपयापरयापुतः ॥ ते न संदुःखितो दृष्टः सोमशर्मा द्विजोत्तमः ॥ किमर्थं क्रियते दुःखं त्वया पाचरणे न वा ॥ किं चिह्नं

व्रता. त्वं नास्ति ग्रंथे तदर्थमीदृशे फलं। तस्य तद्वचनं श्रुत्वा ब्राह्मणाः स्निग्धमब्रवीत्। भो भो विप्र वरश्रेष्ठ व्रतमेकं वदामि ते। तेनादिष्टं व्रतं चे
२० दं तथासंपत्तिदायकं। लोमशउवाच। भो भो ब्राह्मणशार्दूल व्रतं तद्वद मे प्रभो। यस्यानुष्ठानमात्रेण लक्ष्मीर्दृढा प्रजायते। कस्मि
न्मासे च कर्तव्यं किं दानं कस्य भोजनं। धनलाभाय कर्तव्यं कस्य पूजनं। कैस्तु पुष्पैः प्रकर्तव्या पूजा चात्र तपोधन। नैवेद्यं कीदृशं दे
यं अर्घ्यं कैस्तु फलैर्भवेत्। यदि तुष्टोसि विप्रेंद्र तत्सर्वं ब्रूहि मे प्रभो। ब्राह्मणउवाच। साधु त्वया विप्र पृष्टं व्रतं वृद्धिप्रदायकं। आवेशात्तु
सि ते पृच्छे प्रथमे सोमवासरे। प्रकर्तव्यं व्रतं विप्र मुने नियमपूर्वकं। सार्धमासत्रयं विप्र कर्तव्यं विधिपूर्वकं। बिल्वदले स्तु कर्तव्य
चतुर्दश्यां तु कार्त्तिके। व्रतारंभे तु कर्तव्यो नियमस्तु दिवाकरोः। अथारभ्य व्रतं देव रोटकाख्यं मनोहरं। करोमि परया भक्त्या पाहि
मां जगतां गुरो। दिने दिने प्रकर्तव्या पूजा देवस्य शूलिनः। कथां विना न भोक्तव्यं प्रत्यहं च पुनः पुनः। उपोषणं तु चतुर्दश्यां कर्तव्यं वि
धिपूर्वकं। भुवि भर्त्वादिनेतस्मिन् कर्तव्यं रोटकव्रतं। चतुर्दश्यां निराहारः स्थित्वा चैव परेहनि। भो स्वामिपार्वतीनाथ सर्वसि
द्धिप्रदायक। उपोषणमंत्रः। कृत्वा माध्याह्निकं कर्म नित्यं स्नानादिकं तथा। तस्यां रात्रौ तु कर्तव्या पूजा देवस्य शूलिनः। कृमादि
शुभे चैतस्य देशे तु कर्तव्यं पुष्पमंडपं। मध्ये स्नात्र शिवो देवो धर्मकामार्थसिद्धये। क्षीरादिस्नपनं कुर्याच्चंदनादिविलेपनं। कृष्णा
गरुसकर्पूरं मृगनाभिविमिश्रितं। पुष्पैर्नानाविधै रम्यैः पूज्यो देवो महेश्वरः। धनकामेन कर्तव्या पूजा देवस्य शूलिनः। बिल्वपत्रै रा.म. २०

रखंडैश्च तुलसीपत्रकैस्तथा। नीलोत्पलैश्च कर्तव्या पुण्यवर्द्धनी। कह्लारकमलैश्चैव कुमुदैश्चातिशोभनैः। चंपकैः पूजा तु
कर्तव्या घृतपूर्णा मनोरम्या। तं पत्रैकैः मालतीपुष्पैः कुंदैश्च स्तबकैः। मंदारैरर्कपुष्पैश्च पूजा चान्यैः शिवप्रियैः। अन्यैर्नानाविधैः पु
ष्पैः ऋतुकालोद्भवैः शुभैः। नैवेद्यैर्नानाविधैः पार्थ पुण्यवर्द्धनसाधकैः। दीपास्तत्र प्रकर्तव्या घृतपूर्णा मनोरमाः। लिह्यपेयैस्तथा भो
ज्यैः स्वादुभिश्च शिवप्रियैः। अन्यैर्नानाविधैरम्यैस्तथा विप्रवरेस्ततः। नैवेद्यं तु प्रकर्तव्यं रोटकानां विशेषतः। कर्तव्या रोटकाः पंच पुरु
षाहारमानतः। द्वौ तु विप्राय दातव्यौ द्वाभ्यां वै भोजनं शुभं। एको देवाय दातव्यो नैवेद्यार्थं सदा बुधैः। महेशाय सदा तस्यै तांबूलं सुमनो
हरं। अर्घ्यदानं प्रकर्तव्यं यथासंपत्तिदायकं। पिडाफलं नारिकेलं जंबीरं बीजपूरकं। खर्जूरी चम्पुभाक्षा कामातुलिंगं मनोरमं। आखो
टानि च दाडिंबं नारंगानि शुभानि च। कर्कटी चम्पुभाण्डा अर्घ्यदानेन मनोहरा। अन्यैर्नानाविधैः पार्थ ऋतुकालोद्भवैः शुभैः। पुष्करो
त्यर्घ्यदानं च तस्य पुण्यं वदाम्यहं। ईलां ससागरां हेमरत्नैश्चान्यैर्मनोरमैः। दत्वा यत्फलमाप्नोति तेन तत्फलमाप्नुयात्। अनेनैव वि
धानेन तत्कार्यं व्रतसिद्धये। पंचवर्षं तु कर्तव्यमंते तु लेखनमीप्सुभिः। पश्चादुद्यापनं कुर्याद्रोटकाख्यव्रतस्य च। उद्यापनेन तु कर्तव्यौ
हेमरौप्यौ तु रोटकौ॥ इति श्रीभविष्यपुराणे बिल्वरोटकव्रतं। अथ कार्त्तिकशुक्लद्वितीयायमद्वितीया सा चापराह्णव्यापिनी। ऊर्ज्जे शुक्ल
द्वितीयायामपराह्णेऽर्चयेद्यमं। स्नानं कृत्वा भानुजायां यमलोकं न पश्यति। ऊर्ज्जे शुक्लद्वितीयायामपराह्णेऽर्चयेद्यमं। स्नानं कृत्वा भानुजायां

व्र॰र्क॰ यमलोकं न पश्यति। ऊर्जे शुक्लद्वितीयायां पूजितस्तर्पितो यमः। वेष्टितः किंनरैर्हृष्टैस्तस्मै यच्छति वांछितमिति स्कांदात्। दिनद्वयेऽपरा
२१ ह्नव्याप्तावव्याप्तौ वा परैव युग्मवाक्यात्। हेमाद्रौ भविष्ये। प्रथमाश्चावरोमासितपक्षेदपरा। तृतीया च शुचौ मासि
चतुर्थी कार्त्तिके भवेत्। आद्या वै कलुषा नाम तथा भाद्रे च निर्मला। आश्विने प्रेतसंचारा कार्त्तिके याम्यनामतेति। चतस्रो द्वितीया उपक्र
म्य प्रथमायां किंचित्स्नायात् द्वितीयायां सरस्वतीपूजा। तृतीयायां श्राद्धं कर्तव्यत्वेनत्तव पितृचतुर्थ्यां मस्यां कर्तव्यमुक्तं। कार्त्ति
के शुक्लपक्षे तु द्वितीयायां युधिष्ठिर। यमो यमुनया पूर्वं भोजितः स्वगृहेऽर्चितः। अतो यमद्वितीयेयं त्रिषु लोकेषु विश्रुता। अस्यां नि
जगृहे पार्थ न भोक्तव्यमतो नरैः। यत्नेन भगिनीहस्तात् भोक्तव्यं पुष्टिवर्द्धनं। दानानि च प्रदेयानि भगिनीभ्यो विशेषतः। स्वर्णालंकार
वस्त्रान्नपूजासत्कारभोजनैः। सर्वा भगिन्यः संपूज्या अभावे प्रतिपन्नकाः। प्रतिपन्नकास्तत्स्थाने मताः। पितृव्यभगिनीहस्तात् प्रथमा
यां युधिष्ठिर। पितृव्यभगिनी पितृव्यसंबंधेन भगिनी पितृव्यकन्येत्यर्थः। मातुलस्य सुताहस्तात् द्वितीयायां तथा नृप। पितृमा
तुःस्वसुर्वैव तृतीयायां तथा करात्। भोक्तव्यं सहजायाश्च भगिन्या हस्ततः परं। सर्वासु भगिनीहस्तात् भोक्तव्यं बलवर्द्धनं। धन्य
यशस्यमायुष्यं धर्मकामार्थसाधकं। यस्यां तिथौ यमुनया यमराजदेवः संभोजितो निजकरात्स्वसृसौहृदेन। तस्यां स्वसुः करतलादि रा॰म॰
ह यो भुनक्ति प्राप्नोति रत्नधनधान्यमनुत्तमं सः। इति हेमाद्रौ भविष्ये यमद्वितीयाविधिः। अत्रैव भ्रातृद्वितीयाविधिस्तिथितत्त्वे। स्कांदे पा २१

त्तु भोजयेन्नारी भ्रातरं शुभके तिथौ। अर्घं येवापितां दैलैर्न सोदैर्घ्यमाप्नुयात्। भ्रातुरायुःक्षयो नैव भवेत्तत्र कर्हिचित्। तथा। यमं
च चित्रगुप्तं च यमदूतांश्च पूजयेत्। अर्घ्यश्चात्र प्रदातव्यो यमाय सहजद्वयैः। सहजद्वयैः भ्रातृभगिनीभिः। अर्घ्यमंत्रस्तु। एह्येहि मार्कं
डतपाशहस्त यमांतकालोकधरामरेश। भ्रातृद्वितीयाकृतदेवपूजां गृहाण चार्घ्यं भगवन्नमस्ते। धर्मराज नमस्तुभ्यं नमस्ते यमुना
ग्रज। पाहि मां किंकरैः सार्द्धं सूर्यपुत्र नमोऽस्तु ते। इति। कार्त्तिके तु द्वितीयायां शुक्लायां भ्रातृपूजनं। या न कुर्याद्विनश्यंति भ्रातरः सप्त ज
न्मसु। पाधेडतरखंडे भेद्रे भगिरिमो मा नतस्त्वं दंष्ट्रीसरसीरुहे। प्रेषसे च नमस्तुभ्यमागतोऽस्मि तवालयं। मृदुवाक्यं ततः श्रुत्वा सत्त
रं क्रियते तदा। अथ भ्रातृमती भ्रातस्त्वपाथना सिमानदा। भोक्तव्यं चैव मद्गेहे स्वायुषे मम मानदा। कार्त्तिके शुक्लपक्षस्य द्वितीयायां सहोदर॥
यमो यमुनया पूर्वं भोजितः स्वगृहेऽर्चितः। अस्मिन्दिने यमेनानारीका पुरुषोऽपि वा। आपादिताः कर्मपाशैः स्वेच्छया ये पचंतिहि। पापेभ्यो वि
प्रमुच्यास्ते मुक्ताः कर्मनिबंधनात्। तेषां महोत्सवो वृत्तो यमराष्ट्रे सुखावहः। तस्माद्दंधोऽत्र मद्गेहे भोजनं कुरु कार्त्तिके। आशिषः प्रति स
त्वास्मान नमस्कृत्य नेत्ता च यत्नतः। सर्वा भगिन्यः संपूज्या ज्येष्ठा उभयतस्तथा। वस्त्रादिनानमस्कार्या निजवित्तानुसारतः। भ्रातुरायुष्य वृद्ध
र्थं भगिनी श्रियमस्य देया। तृतीयाप्रयत्नेन प्रतिमा स्वदिपानतः। मार्कंडेयो बलिर्व्यासो हनूमांश्च विभीषणः। कृपः परशुराम
अष्टैते चिरजीविनः। मार्कंडेय महाभाग सप्तकल्पांतजीवित। चिरंजीवी यथा त्वं हि तथा मे भ्रातरं कुरु। इति भ्रातृद्वितीयाविधिः॥

व्र॰र्क॰ २२

इति श्रीमन्नीलकण्ठात्मजशंकरकृते व्रतार्के द्वितीयाव्रतानि ॥ अथ तृतीयाव्रतानि ॥ तत्रैव मुक्ता तृतीयायां सौभाग्यशयनव्रतं ॥ मा
त्स्ये मत्स्य उ॰ ॥ वसंतमासमासाद्य तृतीयायां जनप्रियं ॥ सौभाग्याय सदा स्त्रीभिः कार्यं पुत्रसुखेप्सुभिः ॥ पूर्वाह्ने तु सतिलैः स्ना
नं समाचरेत् ॥ तस्मिन्नहनि सा देवी किल विश्वात्मना सती ॥ पाणिग्रहणिकैर्मन्त्रैरुद्वाहवरवर्णिनी ॥ तया सहैव देवेशं तृतीयायां सम
र्चयेत् ॥ फलैर्नानाविधैर्धूपदीपनैवेद्यसंयुतैः ॥ प्रतिमां पंचगव्येन तथा गंधोदकेन च ॥ स्नापयित्वार्चयेद्गौरीमिंदुशेखरसंयुतां ॥ नमो
ऽस्तु पाटलायेति पादौ देव्याः शिवस्य तु ॥ शिवायेति च संकीर्त्य जयायै गुल्फयोस्तथा ॥ त्रिपुरघ्नायेति रुद्रस्य भवान्यै जंघयोर्युगं ॥ शिवं रुद्राय
शान्त्यै जनमायैदिति जानुनी ॥ संकीर्त्य हरिकेशाय तथोरू वरदे नमः ॥ ईशायेति शं कटिं रत्यै शंकरायेति शंकरं ॥ कुक्षिं हृदयं च कोटव्यै शूलिनः
शूलपाणये ॥ मंगलायै नमस्तुभ्यमुदरं चाभिपूजयेत् ॥ सर्वात्मने नमो रुद्रमीशान्यै च कुचद्वयं ॥ शिवं वेदात्मने तद्वद्रुद्राण्यै कंठमर्चये
त् ॥ त्रिपुरघ्नाय विश्वेश अनन्तायै करद्वयं ॥ त्रिलोचनायेति हरं बाहू कालानलप्रिये ॥ सौभाग्यभवनायेति भूषणानि समर्चयेत् ॥ नमो देव्ये
री शहस्तसितांगीति नासिकां ॥ नमडग्रपलोकेशं ललितेति पुनर्भ्रुवौ ॥ शर्वाय पुरहंतारं वसुदेव्यै तथालकं ॥ नमः श्रीकंठनाथाय शि
तिकेशांस्तथार्चयेत् ॥ भीमोग्रसौम्यरूपिण्यै शिरः सर्वात्मने नमः ॥ शिवमभ्यर्च्य विधिवत्सौभाग्याष्टकमित्यतः ॥ स्थापयेद्घृतनिष्पाव रा॰म॰
कुसुंभक्षीरजीरकं ॥ तरराजेक्षुलवणं कुस्तुंबुरुमथाष्टमं ॥ दत्तं सौभाग्यकृद्यस्मात्सौभाग्याष्टकमित्यतः ॥ एवं निवेद्य तत्सर्वमग्रतः २२

शिवयोः पुरतः देवि शृंगोदकं ततः स्वपेद्भूमावरिंदम ॥ पुनः प्रभाते तु तथा कृतस्नानजपः शुचिः ॥ संपूज्य द्विजदांपत्यं माल्यवस्त्रविभूषणैः ॥
सौभाग्याष्टकसंयुक्तं सुवर्णप्रतिमाद्वयं ॥ प्रीयतामत्र ललिता ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ एवं संवत्सरं यावत्तृतीयायां महामुने ॥ प्राशने दा
नमंत्रे च विशेषोयं निबोध मे ॥ गोशृंगोदकमाद्ये स्याद्वैशाखे गोमयं पुनः ॥ ज्येष्ठे मंदारकुसुमं बिल्वपत्रं शुचौ स्मृतं ॥ श्रावणे दधिसंप्रा
श्यं नभस्ये च कुशोदकं ॥ क्षीरमाश्वयुजे मासि कार्तिके पृषदाज्यकं ॥ मार्गशीर्षे तु गोमूत्रं पौषे संप्राशयेद्घृतं ॥ माघे कृष्णतिलं तद्वत्
पंचगव्यं तु फाल्गुने ॥ ललिता विजया भद्रा भवानी कुमुदा शिवा ॥ वासुदेवी तथा गौरी मंगला कमला सती ॥ उमा च दानकाले तु प्रीयता
मिति कीर्तयेत् ॥ मल्लिकाशोककमलकुंदं तोत्पलमालती ॥ कुब्जकं करवीरं च बाणमम्लानकुंकुमं ॥ सिंदुवारं च सर्वेषु मासेषु क्रम
शः स्मृतं ॥ पारांनीलकुरंटः ॥ जपाकुसुंभकुसुंभमालती शतपत्रिका ॥ यथालाभं प्रशस्तानि करवीरं च सर्वदा ॥ एवं संवत्सरं यावदुपोष्य
विधिवन्नरः ॥ स्त्री वा भक्ता कुमारी वा शिवावभ्यर्च्य शक्तितः ॥ व्रतांते शयनं दद्यात्सर्वोपस्करसंयुतं ॥ उमामहेश्वरं हैमं वृषभं च गवा सह ॥
स्थापयित्वा च शयने ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ गोपुगं हैमं ॥ अन्यान्यपि यथाशक्त्या मिथुनान्यंबरादिभिः ॥ धान्यालंकारगोदानैरभ्य
र्चयेद्धनसंचयैः ॥ वित्तशाठ्येन रहितः पूजयेद्गतविस्मयः ॥ एवं करोति यः सम्यक् सौभाग्यशयनव्रतं ॥ सर्वान्कामानवाप्नोति पदमानंत्यमश्नु
ते ॥ फलस्यैकस्य वै सांगमेतत्कुर्वन्नमाचरेत् ॥ यच्च कीर्तिं समाप्नोति प्रतिमासं नराधिप ॥ सौभाग्यारोग्यरूपायुर्वस्त्रालंकारभूषणैः ॥

व्र·कं·
२३

नवियुक्ता भवेन्नारी त्वं हि पुत्रवती तथा यस्तु द्वादशवर्षाणि सौभाग्यशयनव्रतं । करोति सततं चाष्टौ वा श्रीकंठभवने मेरोः । क्षमानावसे
त्तस्य कथा वत्कल्पा पुत्रत्रयं । नारी वा कुरुते यापि कुमारी वा नरेश्वर सापि तत्फलमाप्नोति देव्या सु महलालिता ॥ इति मात्स्ये सौभाग्य
शयनव्रतं । अथैव गोपीदोलोत्सवः तदुक्तं हेमाद्रौ देवीपुराणे । तृतीयायां यजेद्देवीं शंकरेण समन्वितां । कुंकुमागरुकर्पूरमणिवस्त्र
स्रगर्चितं । सुगंधपुष्पधूपैश्च दमनेन सुमालिना । आंदोलं दोलये द्वात्र शिवो मा तु प्रीयते सदा । रात्रौ जागरणं कार्यं प्रातर्दद्यात्तु दक्षि
णां । सौभाग्याय सदा स्त्रीभिः कार्यौ पुत्रसुखादिभिः ॥ अथ चैत्रशुक्लतृतीयायामरुंधतीव्रतं तत्र स्त्रीणामेवाधिकारः । अथ देवस्याथ दिक्
लक्ष्य वरणात । अथ ध्यानं । अष्टकर्णिकया युक्ते मंडले पूजयेत्तु तां । अरुंधतीं महादेवीं वसिष्ठसहितां सतीं । आवाहनं । अरुंधति महादे
वि त्वं सौभाग्यदायिके । दिव्यं सुचारु वेषं च आसनं प्रतिगृह्यतां । आसनं । सुचारु शीतलं दिव्यं नानागंधसुवासितं । पाद्यं गृहाण दे
वेशि अरुंधति नमोस्तु ते । पाद्यं । अरुंधति महाभागे वसिष्ठप्रियवादिनि । अर्घ्यं गृहाण कल्याणि भर्त्रा सह पतिव्रते । अर्घ्यं । गंगातोयं
समानीतं सुवर्णकलशे स्थितं । आचम्यतां महाभागे वसिष्ठसहितेनघे । आचमनं । गंगा सरस्वती रेवा पयोष्णी नर्मदाजलैः । स्ना
पितासि मया देवि त्रयस्त्रिंशति कुरुष्व मे । स्नानं । नारागसमुद्भूतं दिव्यं चारु मनोहरं । वस्त्रं गृहाण देवेशि अरुंधति नमोस्तु ते । वस्त्रं । क
र्पूरकुंकुमैर्युक्तं हरिद्रादि समन्वितं । कस्तूरिकासमायुक्तं चंदनं प्रतिगृह्यतां । चंदनं । अक्षतास्त्रस्तरश्रेष्ठा कुंकुमाक्ताः सुशोभनाः । भ राम·
२३

मालालंकारसिद्ध्यर्थं श्री सर्वं प्रतिगृह्यतां । मास्यादीनि सुगंधीनि मालत्यादीनि वै प्रभो । मयाहृतानि पुष्पाणि पूजार्थं प्रतिगृह्यतां ॥
पुष्पं । वनस्पतिरसोद्भूतो गंधाढ्यो गंध उत्तमः । आघ्रेयः सर्वदेवानां धूपोयं प्रतिगृह्यतां । धूपं । आज्यं च वर्तिसंयुक्तं वह्निना योजितं म
या दीपं गृहाण देवेशि त्रैलोक्यतिमिरापहं । दीपं । अन्नं चतुर्विधं स्वादु रसैः षड्भिः समन्वितं । नैवेद्यं गृह्यतां देवि प्रसादं कुरु सर्वदा । नै
वेद्यं । पूगीफलं महद्दिव्यं नागवल्लीदलैर्युतं । कर्पूरादिसुसंयुक्तं तांबूलं प्रतिगृह्यतां । तांबूलं । इति फलं । हिरण्यगर्भ इति दक्षिणा
। पुत्रान्देहि धनं देहि सौभाग्यं देहि सुव्रते । अन्यांश्च सर्वकामांश्च देहि देवि नमोस्तु ते । मूलमंत्र प्रार्थना । अरुंधति महाभागे वसिष्ठप्रि
यवादिनि । सौभाग्यं देहि मे देवि धनं पुत्रांश्च सर्वदा । उत्तरार्ध्यं हि भुजां चारुसर्वांगी साक्षसूत्रकमंडलुं । प्रतिमां कांचनीं कृत्वा नामभिः प्र
रित्तमये ता श्रं देववंद्ये नमः पादौ पूजयामि । लोकवंद्ये जानुनी संपत्तिदायै कटिं । गंभीरनाभ्यै नाभिं । लोकधात्र्यै स्तनौ । जगद्धात्र्यै ·
कंठं त्वै वाक्प्रवरदायै । हस्तौ धृत्यै मुखं अरुंधत्यै शिरः सकलप्रियायै शिरः सकलप्रियायै शिरः । वसिष्ठप्रियायै सर्वांगं
ततो नीराजनं । पुष्पांजलिश्च वंशपात्रे स्थितं तद्वर्णां वाराकं द्रव्यसंयुक्तं । अरुंधती दानाय द्विजाय ब्राह्मणाय ददाम्यहं । वारकं । सुवर्णमूर्ति
सयुक्तां वसिष्ठेन सुशोभितां । अरुंधती प्रीतयेऽर्थं ब्राह्मणाय ददाम्यहं । मूर्तिदानमंत्रः । गच्छ देवि यथास्थानं सर्वालंकारभूषिते । अ
रुंधति नमस्तुभ्यं देहि सौभाग्यमुत्तमं । विसर्जनं । अरुंधतीपूजनं ॥ अथ कथा स्कांदे । स्कंद उवाच । अरुंधती व्रतं वक्ष्ये नारीसौभाग्यदायकं ।

व्र. कं. २५

ये नदीरीनवेसम्यक्नारीसौभाग्यमाप्नुयात्॥ जायते रूपसंपन्ना पुत्रपौत्रसमन्विता॥ वसंते तु समासाद्य तृतीयां तु सुपर्वमासे स्नानं कृत्वा
तु देवं सम्यक् त्रिरात्रोपोषिता सती॥ मिथुनानि च चत्वारि समाहूय पतिव्रता॥ भोजयेत्तु ततो देवं लेपयेद्गंधैः कुंकुमागरुकर्पूरैः सिं
दूरैर्विनामिः शिलापट्टे न संस्थाप्य जीरकं लवणान्वितं॥ एकैकेन समायुक्तं वस्त्रयुग्मेन वेष्टितं। अर्चयेद्देवमहादेवीं वसिष्ठाग्रासं
मितां। पतिव्रता नो सर्वा सौभाग्यं देवेश्वरी मिनी॥ हिमसुतां वारुणसंचीगीमरुत्स्तवक मंडलं प्रतिमां कां चनीं कृत्वा नामभिः परिपूजयेत्॥ दे
वदेवे नमः पादौ जानुनी लोकवंदिते॥ कटिं संपूजयेत्तस्या सर्वसंपत्प्रदायिनी। नाभिं गंभीरनाभ्यै तु लोकधात्र्ये तथा स्तनौ॥ जगद्धात्र्ये
तथा स्कंधौ बाहू शांत्यै नमस्तथा॥ हस्तौ तु वरदायै च मुखं बंधं नमः पुनः॥ अरुंधत्यै तथा पश्चात् शिरस्तु कमलप्रिया॥ एवं संपूज्य तां देवीं गं
धपुष्पोपचारकैः॥ इमं पित्रा सती देवी तत्र अर्घ्यं प्रदापयेत्॥ अरुंधति महाभागे वसिष्ठप्रियवादिनि॥ सौभाग्यं देहि मे देवि धनं पुत्रांश्च
सर्वदा॥ अन्नराद्यमं नः पुत्रान्देहि धनं देहि सौभाग्यं देहि सुव्रते॥ अन्नं मां सर्वकामांश्च देहि देवि नमोस्तु ते॥ कामिनामेवं सुवासिन्यो यसं पू
ज्या समाप्तिदिवसे सदा॥ धूपगंधाहतैः पुष्पैर्दद्यात् अर्घ्यं शामरुकान्वा होमं चैव तदा कुर्यात्तिलमिश्रघृतैः शुभैः॥ अष्टोत्तरशतं सम्यक्
पीतां मंत्रतः सुधीः॥ मिथुनानि द्विसंख्यानि भूषणाच्छादनादिभिः॥ नानाविधोपचारैश्च चतुर्विंशति संख्यया॥ आचार्याय सभार्याय वस्त्राणाभर
णानि वा शय्यां सोपस्करं दद्यात् कांस्यपात्रं सुदीपकं॥ आदर्शं चामरं चैव वंदेत्तुं दद्यात्तु शोभनं॥ पश्चात्तु भोजयित्वा यतिपः सपीत्रमोदका राम. २५

अर्कं च नंदे वैतत्तयावसुन्यया विधिं पोलिका घृतपक्वाश्च पूरिकाश्च विशेषतः॥ सोहालिकाश्च दातव्याः एकैकं द्विगुणं तथा॥ भोजनं द्वयपं
भी मंदीनानायांस्य प्रजयेत्॥ एवं व्रतं समाप्याथ पश्चात्रक्तं समाचरेत्॥ अनेनैव विधानेन मानिनी कुरुते व्रतं॥ अवैधव्यमवाप्नोति तथा
जन्मसहस्रकं॥ पुत्रपौत्रसमायुक्ता धनधान्यसमावृता॥ जीवेद्वर्षशतं साग्रं सह भर्त्रा महाव्रता॥ एवमभ्यर्चयित्वा तु पदं गच्छेदनामयं देवभा
षीयया स्वर्गे क्रापिभार्यां तयैव वा॥ राजभार्या महाभागा सर्वकामफलप्रदं॥ पुरावृत्तमिदं विप्रा मया उक्तं व्रतमुत्तमं॥ आसीद्द्विजः पुरा विप्राः
सर्ववेदविशारदः॥ तस्यैका कन्यका कन्या ज्ञाता रूपेण प्रतिमा भुवि॥ ततो विवाहे समये देवि तातस्या करोद्विजः॥ बालरंडा तु सा जाता निर्वे
दाद्गमदूहात्॥ यमुनातीरमासाद्य चकार विपुलं तपः॥ एकभक्तादिकैः सैव कृच्छ्रचांद्रायणैस्तथा॥ मासोपवासनियमैरात्मानं भावयन्त्सतां
कदाचित्तत्र भगवन्गौर्या सह शिवः॥ यमुनातीरमासाद्य विनीतां तां ददर्श सा॥ कृपया च शिवो गौरी महादेवमुवाच सा॥ देवकेनेदं शी
ला बाला देव्यतां दृशो॥ देवेश्वर महादेव कृपां कुरु कृपानिधे॥ महादेव उवाच॥ अयं द्विजः पुरा गौरि कुलशील सुतो भुवि॥ तेन कन्या परिद
त्ता स्वरूपा गुणवती सती॥ सा तां विवाह्य तरुणीं विदेशं यागमद्द्विजः॥ तस्याव कृतिपंकाले सा परस्यतपितुरागमं॥ आगतस्तु तदा विप्रो पावज्जी
वेगतो द्विजः॥ तस्या जन्मान्तरं संवर्णनिःफलेपतिन्नादिना॥ तेन पापेन विप्रोसौ नारीत्वं प्राप्तवान् शिवे॥ स्वनारीयः परित्यज्य निर्दोषां कुलसंभवां॥
पातिदेशांतरे चाप्यसौ धाइवमहाशिवे॥ परदाररतो वा स्याद्दन्यां वा कुरुते स्त्रियं॥ सोन्यजन्मनि देवेशि स्त्री भूत्वा विधवा भवेत्॥ पानाशी तु पतिस

त्का मनोवाक्काय कर्मभिः। रहः करोति वै जारं गत्वा वा तु रूपां नरं। भोगान् भुक्त्वा च या पापा विश्वेदेन प्रमदा सती। तेन कर्मविपाकेन सा नारी वि
धवा भवेत्। स्वपत्नीं कुलसंभूतां पतिव्रतरतां सतीं। अनुकूलां परित्यज्य परां यो याति चेछया। स पापी जायतेऽन्यस्मिन् स्त्री हीनो द्विजजन्मनि।
अनेन तस्य दशां देवि लोके स्मिन्नास्ति पातकं। नैवेधव्यात्परो व्याधिर्न वैधव्यात्परो ज्वरः। नैवेधव्यात्परः शोको न वैधव्यात्परो कुशः। स्त्रियो न
च वैधव्यात्कष्टं वैधव्यतान्न पातेन पापेन बहुना जायते बालरंडिका। इति तस्य वचः श्रुत्वा सा गौरी विस्मिता भवत्। पप्रच्छ तं महादेवं गौ
री सा करुणान्विता। केन दत्तं महत्पापं बालवैधव्यदायकं। नश्यते कर्मणा केन तन्मो वद कृपां कुरु। महादेव उवाच। शृणु देवि प्रवक्ष्यामि
बालवैधव्यनाशनं। अरुंधतीव्रतं पुण्यं नारीसौभाग्यदायकं। यत्कृत्वा बालवैधव्यान्मुच्यते नात्र संशयः। श्रुतं मेन त्वदा दिव्यागौपी शंकर
तो व्रतं। यमुनातीरमासाद्य उपदिष्टं तदा द्विजाः। तस्येनायैर्महादेव्याः कृतमेतत् व्रतं तया। तेन पुण्येन महता व्रतजेन मुनीश्वराः। सा का
री वागमत्स्वर्गं मुक्ता वैधव्यतस्तदा। इयं व्रतफलं सम्यक् उपदिष्टं मुनीश्वराः। कृतमन्येभ्य बहुभिः सेव्यमुक्तानसंशयः। अरुंधतीव्रतमि
दं एतत्कार्यं मुनीश्वराः। नारी वैधव्यतो मुच्येत् सौभाग्यं प्राप्नुयात् परं॥ इति रेमा दे स्कांदे अरुंधतीव्रतं। अथ वैशाखशुक्लतृतीयायां भवि
ष्योक्तो कृतयुगतृतीयाव्रतं। इयं च या द्वादोषपूर्वा ह्यव्यापिनीग्राह्या। दैवयुक्ते द्वे तथा कृतयुगादीक वयो विदुः। युग्मेयोर्वाह्निकेयाद्यं
कं संवैवापराह्निके इति नारदीयात्। पर्वा कृत्तु सदायाह्ययुक्ता मनुयुगादयः। दैवे कर्मणि पित्र्ये च कृष्णे पैवापराह्निका इति गारुडात्।

अत्र पूर्वाह्णपरास्तु पादे द्वे कादिमागपरादिति। अथ विधिः। वैशाखस्य तृतीयायां श्रीसमेतं जगद्गुरुं। नारायणं ह जपेद्याः पुष्पधूप
विलेपनैरिति। तथा पौत्सांटसातिकरकान्वारिबीजसमन्वितान्। सत्यातिपुष्पो बीरलो कान्ते हेममालिनः। बीजमंत्रं। हेममालीस्वर्यः। त
था। वैशाखमुक्तपक्षे तु तृतीयायां नैवेद्य गंगातोये नरः स्नात्वा मुच्यते सर्वकिल्बिषैः। तथा तत्रैव। कृतमत्र वाचा। बहुनात्र किमुक्तेन किं
बहुदरमालया। वैशाखस्य सिता मे कां तृतीयामक्षयां स्मराः। तस्यां स्नानं जपो होमः स्वाध्यायः पितृतर्पणं। दानं च क्रियते तेन स्यात्तत्सर्वं वसा
द्विहाक्षयं। आदिः कृतयुगस्येयं युगादिस्तेन कथ्यते। सर्वपापप्रशमनी सर्वसौख्यप्रदायिनी। पुरा महोदये पार्थ वणिगासीत्सुनिर्धनः।
प्रियंवदः सत्यवृत्तिर्देव ब्राह्मणपूजकः। पुराणस्यानेकं चित्रैत्मान्तकुटुंबव्याकुलोपि सन्। तेन श्रुता वाच्यमानात् तीयापोरोहिणी युता य
दास्याद्बुधसंयुक्ता तदासा तु महत्फला। तस्यां यद्दीयते किंचित्दक्षयं स्यात् देवहि। इति श्रुत्वा च गंगायां संतर्प्य पितृदेवताः। गत्वामा
गत्य करकान्वसान्नानुदकसंयुतान्। अन्नसर्गान्वहत्कुंभान् जले नवि मले न च। यवगोधूमलवणान् सक्तुदध्योदनं तथा। इक्षुक्षीरवि
कारांश्च सहिरण्यांश्च शक्तितः। शुचिः शुद्धेन मनसा ब्राह्मणेभ्यो ददौ वणिक्। भार्यया वार्यमाणोपि कुटुंबासक्तचित्तया। तावन्नस्तो
स्थिरे सत्वे मत्वा सर्वं विनश्वरं। धर्मासक्तमतिः पार्थ काले न बहुना ततः। जगाम पंचत्वमसौ वासुदेवमनुस्मरन्। ततः स कुशिषो जातः
कुशावत्यां युधिष्ठिर। वभूव चाक्षयां तस्य समृद्धिर्धर्मसंयुता। इष्टायैस्तु महायज्ञैः समाप्तवरदक्षिणैः। स ददौ गोहिरण्यादि दानान्य

व्रत॰ न्यान्यहर्निशं ॥ वुभुंजे कामतो भोगान्द्रदीनां धौतत्यथ्यचक्रोते ॥ तथाप्यरूपमेवास्य रूपं प्राप्नोति मतङ्गने ॥ अद्वार्शवं तत्तीयायां पद्मतं विम
२६ वंदिना ॥ इत्येतन्मे समाख्यातं अरूपकामव्रतमुपोषितविधिः ॥ तत्तीयां तु समासाद्य स्नात्वा संतर्प्य देवताः ॥ एकभक्तं तदा कुर्याद्वासुदेवं प्रपूजयेत् ॥
उदकुंभान्सकरकाञ्छाक्रान्सर्वरसैः शुभान्वितान् ॥ सर्वमेवान्नं सस्यं दाने प्रशस्यते ॥ क्षेत्रोपानत्प्रदानं च गोभूकों चनवासमं ॥ प्र घरिष्ट्रत
लं चान्नं तत्रदेयमदिशं कयाः ॥ एतत्ते सर्वमाख्यातं किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ अनाख्येयं न मे किंचिदस्ति सुतपस्तु तेनघ ॥ अरुंधतीयो रूप
सुपेति कृतेन दत्तं तेनानुरूपेति कथितं मुनिभिस्तृतीया ॥ उद्दिश्य देवतापित्र्यं क्रियते मनुजैस्तु यत् ॥ तद्रूपं भवति भारत सर्वमेव ॥ इति भवि
ष्योत्तरे क्रमरूपतृतीयाव्रतं ॥ अस्यामेव विष्णुधर्मोत्तरे क्रमरूपतृतीयाव्रतं ॥ वैशाखशुक्लपक्षे तु तृतीयायामुपोषितः ॥ अरूपं फ
फलमाप्नोति सर्वस्य सुकृतस्य तु ॥ तथा साकन्निकोपेतादिशेषं ताच पूजिता ॥ तत्र दत्तं हुतं जप्तं सर्वमक्षयमुच्यते ॥ अरूपा सा तिथि
स्तस्मात्तस्यां सुकृतमक्षयं ॥ अक्षतैः पूजने विष्णुस्तेन साक्षयरूपा स्मृता ॥ अक्षतैस्तु नरः स्नातो विष्णोर्दत्वा तथाक्षतान् ॥ सक्तं स्वसं स्कृ
तांश्चैव हुत्वा च भृगुनंदन ॥ एतामक्षयतृतीयां नः सर्वासां तु फलं लभेत् ॥ ॥ इति विष्णुधर्मे क्रमरूपतृतीयाव्रतं ॥ अथाचारप्राप्ता
वणशुक्लतृतीयायां स्वर्णगौरीव्रतं तत्र पूजादि ॥ देवि देवि समागच्छ प्रार्थयेहं जगन्मते ॥ इमां मया कृतां पूजां गृहाण त्वं सुरसत्तमे ॥ आवाहनं ॥ राम॰
भवानि त्वं महादेवि सर्वसौभाग्यदायके ॥ अनेकरत्नसंयुक्तमासनं प्रतिगृह्यतां ॥ आसनं ॥ सुचारुशीतलं दिव्यं नानागंधसुवासितं ॥ पाद्यं गृहा २६

ण देवेशि महादेवि नमोस्तु ते ॥ पाद्यं ॥ श्रीपार्वति महाभागे शंकरप्रियवादिनि ॥ अर्घ्यं गृहाण कल्याणि भर्त्रा सह पतिव्रते ॥ अर्घ्यं ॥ गंगा
तोयं समानीतं सुवर्णकलशस्थितं ॥ आचम्यतां महाभागे रुद्रेण सहितेनघे ॥ आचमनं ॥ गंगासरस्वतीरेवा कावेरीनर्मदाजलैः ॥ स्ना
पितासि मया देवि तथा शांतिं कुरुष्व मे ॥ स्नानं ॥ सर्वसत्वाधिके सौम्ये लोकलज्जानिवारणे ॥ मयोपपादिते तुभ्यं वाससी प्रतिगृह्यतां ॥ व
स्त्रं ॥ कर्पूरकुंकुमैर्युक्तं हरिद्रादिसमन्वितं ॥ कस्तूरिकासमायुक्तं चंदनं प्रतिगृह्यतां ॥ चंदनं ॥ माल्यादीनि सुगंधीनि मालत्यादीनि वै प्रभो ॥
मयाहृतानि पुष्पाणि पूजार्थं प्रतिगृह्यतां ॥ पुष्पं ॥ देवद्रुमरसोद्भूतः कालागरुघृतान्वितः ॥ आदीयते मया धूपो भवानि घ्राणतर्पणः ॥ धू
पं ॥ आज्यं च वर्तिसंयुक्तं वह्निना योजितं मया ॥ दीपं गृहाण देवेशि त्रैलोक्यतिमिरापहं ॥ दीपं ॥ अन्नं चतुर्विधं स्वादु रसैः षड्भिः समन्वितं ॥
नैवेद्यं गृह्यतां देवि प्रसादं कुरु सर्वदा ॥ नैवेद्यं ॥ कर्पूरैलालवंगादितांबूलीदलसंयुतं ॥ क्रमुकस्य फलैर्युक्तं तांबूलं प्रतिगृह्यतां ॥ तांबू
लं ॥ इदं फलं मया देवि स्थापितं पुरतस्तव ॥ तेन मे सफलावाप्तिर्भवेज्जन्मनि जन्मनि ॥ फलं ॥ हिरण्यगर्भमिति दक्षिणा ॥ पुत्रान्देहि धनं
देहि सौभाग्यं देहि सुव्रते ॥ अन्यांश्च सर्वकामांश्च देहि देवि नमोस्तु ते ॥ प्रार्थना ॥ भवान्याः सुमहाद्व्याव्रतसंपूर्णहेतवे ॥ प्रीतये द्विजव
र्याय वायनं प्रददाम्यहं ॥ वायनमंत्रः ॥ नानाषोडशपक्वान्नैर्दलपात्राणि षोडश ॥ कार्पासकादिभिर्युक्तान्याहृत्य द्विजदंपतीः ॥ व्रतोद्या
पनपूर्त्यर्थं ब्राह्मणेभ्यो ददाम्यहं ॥ स्वलंकृताः सुवासिन्यः पाठितव्रतेन च पूजिताः ॥ मम कामसमृद्ध्यर्थं प्रतिगृह्णंतु पूजिता ॥ इति गौरी

ब्र·खं· पूजा । पुष्टिहेतवे च । उद्यापनविधिं ब्रूहि त्वं तीर्थपाः सुरेश्वर । भक्तितः श्रोतुमिच्छामि संदर्शय हे तदा । श्रीकृष्ण उवाच । उद्यापनविधिं वक्ष्ये सावधा
२१ नेन देवेश्वर तु । त्रिंशद्दंडप्रमाणे शोभनप्रतिते दक्षिणायने । प्रत्यक्षप्राणपरित्यक्ते न वर्गो च मेति ष्यते । गोचरे मासे संक्लिष्यते मये निविचक्ष
णः । मंडलं कारयेत्तत्र नानावर्णैः सुशोभनं । गृहमंडलपार्श्वे तु पद्ममष्टदलं लिखेत् । तन्मध्ये स्थापयेत्कुंभं मम ब्रह्मांस्मरन्स्वयं शुभं । ताम्रपात्रं
प्रकुर्वीत पलैः षोडशभिर्मया । तदर्द्धं दिनवा कुर्याद्द्विजश्चाष्टं विवर्जयेत् । कर्षमात्रसुवर्णेन प्रतिमां कारयेद्बुधः । तदर्द्धं मध्यमं प्रोक्तं
तदर्द्धं तु कनिष्ठकं । कृत्वा तु पंचपलेन पार्वत्या च हरस्य च । अथ ताम्रमये पात्रे प्रतिष्ठा च कर्तव्या तु यथाविधि । पंचामृतेन स्नपनं कृत्वा
देवस्य चोत्तमं । स्थानं च कास्येत् तस्मात्ततः पूजां समारभेत् । चंदनेन सुगंधेन सुपुष्पैः प्रपूजयेत् । धूपं च कल्पयेद्देवं चंदनागरुसंयुतं ।
देवदेव समागच्छ प्रार्थयेहं जगत्पते । इमां मया कृतां पूजां गृहाण सुरसत्तम । एवं पूजा प्रकर्तव्या रात्रौ जागरणं ततः । गीतनृत्यादिसं
मिश्रां नाज्येन च परिप्लुता तु । संकर्षणोऽनिपर्पतां च कृष्णपुत्राकथा पुण्यकवाचनं । अर्द्धं यत्नर्द्धं वदे वं पश्चाद्धोमं च कारयेत् । स्वगृह्यो
क्तविधानेन कृत्वाग्निस्थापनं ततः । प्रारभेद्व्रतहोमं नवयप्तु रसः । तिलाज्यं पव संमिश्रा नाज्येन च परिप्लुता तु । संकर्षणोतिप
र्यता तु कृत्वा विधिवदाचरेत् । एवं समाप्य होमं तु तत्राचार्यं प्रपूजयेत् । अर्घ्यपुष्पप्रदानेन वस्त्रालंकारभूषणैः । शताम दद्या
सां कुर्यात्प्रकारैर्गौर्धिकाचितां । धेनुं सदक्षिणां दत्वा सुशीलां च पयस्विनीं । स्वर्णशृंगीं रौप्यखुरां कांस्यदोहनसंयुतां । रत्नपुच्छां च राम· २१

ये गौरी गिरिशं तु द्यार्ध्यं वाचनं ततः । दद्यात्स्वहमिति मंत्रोऽभ्यां वायरांश्चात् । अथ कथा । मेस्मालाकुलितालकापैकपालमालांकिताशे तु
रापादिव्यांबरायै वृषांगंबराय नमः शिवायै च नमः शिवाय । कैलासशिखरे रम्ये गौरी पृच्छति शंकरं । गुह्याद्गुह्यतरं गुह्यं कथयस्व महे
श्वर । सर्वेषां धर्मसर्वस्वमल्पायासं महत्फलं । प्रसन्नोसि यदा नाथ तथ्यं ब्रूहि ममाग्रतः । केन त्वं हि मया प्राप्तस्तपोदानव्रतादिना । अना
दिमध्यनिधनो भर्ता चैव जगत्प्रभुः । ईश्वर उवाच । शृणु देवि प्रवक्ष्यामि तवाग्रे व्रतमुत्तमं । यत्नो यं मम सर्वस्वं कथयामि तव प्रियो यथाचो
डुगणे चंद्रो ग्रहाणां भानुरेव च । वर्णानां च यथा विप्रो देवानां विष्णुरुत्तमः । नदीषु च यथा गंगा पुराणानां तु भारतं । वेदानां च यथा सा
म इंद्रियाणां मनो यथा । पुराणवेदसर्वस्वमागमेन प्रयोदितं । एकाग्रेण मया प्राप्तं च यथा ह्येष पुरातत्त्वं येन त्वत्प्रभावेन प्राप्त मद्धा
सनं मम । तत्सर्वं कथयिष्येहं त्वं मम प्रेयसी यतः । भाद्रे मासि सिते पक्षे तृतीयां हस्तसोमयुक् । तदनुष्ठानमात्रेण सर्वपापैः प्रमुच्यते ।
शृणु देवि त्वया पूर्वं यद्व्रतं चरितं महत् । तत्सर्वं कथयिष्यामि यथा ह्येतेन हिमालये । पार्वत्युवाच । कथं कृतं मया नाथ व्रतानामु
त्तमं व्रतं । तत्सर्वं श्रोतुमिच्छामि त्वत्सकाशान्महेश्वर । ईश्वर उवाच । आसीत्तत्र महादिव्यो हिमवान्नगउत्तमः । नानाभूमिसमाकीर्णो
नानाद्रुमसमाकुलः । नानापक्षिसमायुक्तो नानामृगविचित्रितः । यत्र देवाः सगंधर्वाः सिद्धचारणगुह्यकाः । विचरंति यथा देवि गंधर्वाश्च
नि संकुलं । स्फाटिकैः कांचनैः शृंगैर्मणिवैदूर्यभूषितैः । भुजैर्लिखन्निवाकाशं सुहृदो मंदिरं यथा । हिमेन प्ररितो नित्यं गंगाध्वनिविनि

श्र॰कं॰ ३०

तं। पार्वति त्वं तत्र बाल्यपरमाचरती तपः। अत्र द्वादशकं देवि धूम्रपानमधोमुखी। संवत्सरं चतुःषष्टि पक्वपर्णाशनं कृतं। दृष्ट्वा ताते
न तत्कष्टं चिंतया दुःखितो भवत्। कस्मै देया मया कन्या एवं चिंतातुरोभवत्। तत्र देवान्तरतः प्राप्तो ब्रह्मपुत्रस्तु धर्मवित्। नारदो मुनि
शार्दूलः शैलपुत्रीदिदृक्षया। दत्वार्घ्यादिवरं पाद्यं नारदाय कृतांजलिः गिरिः। शैलउवाच। किमर्थमागमः स्वामिन् वद त्वं मुनिसत्त
म। महद्भाग्येन संप्राप्तं त्वदागमनमुत्तमं। नारदउ॰ शृणु शैलेन्द्र मे वाक्यं विस्मयोपेषितो सम्यगहं। योग्यं योग्याय दानं च कन्यारत्न
मिदं त्वया। वासुदेवसमो नास्ति ब्रह्मविष्णुशिवादिषु। तस्मै देया त्वया कन्या अत्र चार्थे संमतं मम। गिरिरुवाच। वासुदेवः स्वयं देवः
कन्यां प्रार्थयते यदि। तदा मया प्रदातव्या त्वदागमनगौरवात्। इत्येवं गदितं श्रुत्वा तस्य तं नारदो मुनिः। ययौ पीतांबरधरं शंख
चक्रगदाधरं। कृतांजलिपुटो भूत्वा मुनींद्रस्तमभाषत। नारदउ॰ शृणु देव त्वत्कार्यं विवाहो निश्चितस्तव। हिमवांस्तनयां गौरीं भुवा
च वचनं मुदा। दत्तास्ति तं मया तुभ्यं देवाय गरुडध्वजे। श्रुत्वा वाक्यं पितुर्देवी सखिभिः सहिता वनं। सिंहव्याघ्रमृगैर्व्याप्तं तत्र स्थितानि
र्जने। सख्युवाच। किमर्थं दुःखिता देवि कथयस्व ममाग्रतः। यतो भवत्सुभिर्हितं करिष्येहं न संशयः। पार्वत्युवाच। सखि शृणुम
म प्रीता मनोभिलषितं मम। कपर्दिनं च भर्तारं करिष्येहं न संशयः। एतन्मे चिंतितं कार्यं तातेन कृतमन्यथा। तस्मादेहं परित्यागं क रा॰म॰ ३०
रिष्येहं सखि प्रिये। पार्वत्या वचनं श्रुत्वा सखी वचनमब्रवीत्। पिता यत्र न जानाति गमिष्यामो हि तद्वनं। इत्येवं संमतं कृत्वा नी

ता सखिभिर्महद्वनं। पितापि गिरीरूप्या मा सहिमवांस्तु गृहे गृहे। क्व नु नीतासि मे पुत्रि देवदानवकिन्नरैः। नारदाय कृतं सम्यक् किं दा
स्ये गरुडध्वजे। इत्येवं चिंतयाविष्टो दिवा मूर्छितो निपपात ह। तदा हाहा कृत्वा प्रधावंतो लोकास्ते गिरिपुंगवं। जग्मुर्गिरिवरं सर्वे मूर्छि
तं गिरेर्वचः। गिरिरुवाच। दुःखस्य हेतुं शृणुत कन्यारत्नं हृतं मम। दंष्ट्रा वा कालसर्पेण सिंहव्याघ्रेण वा हता। चकंपे शोकसंतप्तो का
नने वमहारतः। गिरिर्वनाद्वनं यातः सदालोकनकारणात्। सिंहव्याघ्रैश्च भल्लूकैर्हरिभिः सहितं स्वयं। तं चापि विपिने घोरे व्रजं नी
सखिभिः सह। तत्र दृष्ट्वा नदीं रम्यां तत्तीरे च महागुहां। तां प्रविश्य सखीसार्द्धं मनोभोगविवर्जिता। सैस्था वालुका पिंडं पार्व
ती सहितं मम। यात्तनी याभाद्रपदे हस्तनक्षत्रसंयुतां। तत्र वादित्रगीतेन रात्रौ जागरणं कृतं। तेन व्रतप्रभावेन आसनं चलि
तं मम। संप्राप्तोहं तदा तत्र यत्र त्वं सखिभिः सह। प्रसन्नोस्मि मया प्रोक्तं वरं ब्रूहि वरानने। पार्वत्युवाच। यदि देव प्रसन्नोसि भ
र्ता त्वं मे हरः। तथेत्युक्त्वा तु तां देवि कैलासं पुनरागतः। ततः प्रभाते संप्राप्ते नद्यां संविसर्जितः। पारणां तु कृतं तत्र सख्या सा
र्द्धं त्वया शुभे। हिमवानपि तं देशमाजगाम वने। चतुरंगाणि रीढं स्तु विह्वलः पतितः पुनः। दृष्ट्वा तत्र नदीतीरे प्रसुप्तं कन्यकां हृष्टं। उत्था
प्य तां समारोप्य रोदनं कृतवान् गिरिः। सिंहव्याघ्रादिभल्लूकवने दुष्टे कुतः स्थिता। पार्वत्यु॰ शृणु तात मया ज्ञातं त्वं दास्यसीश्वराय
मां। तदन्यथा कृतं तातेनाहं वनमागता। ददासि तात यदि मामीश्वराय तदा गृहं। आगमिष्यामि नेवं चेदिह स्थास्यामि निश्चितं। तथे

स्तुत्वा हिमवता नीतासि त्वं गृहं प्रति। पश्चाद्दत्ता त्वमस्माकं हस्ते वैवाहिकीं क्रियां। तेन व्रतप्रभावेन सौभाग्यं साधितं त्वया। अ
धुनापि व्रतराजस्तव कस्यापि निवेदितः। नामास्य व्रतराजस्य यथा देवि यथाभवत्। आलिभिर्हरिता यस्मात्तस्माद्धरितालिका
। पार्वत्युवाच। नामेदं कथितं नाथ विधिं वद मम प्रभो। किं पुण्यं किं फलं चास्य केन च क्रियते व्रतं। ईश्वर उ०। शृणु देवि विधिं
वक्ष्ये नारीणां व्रतमीदृशं। कर्तव्यं सर्वप्रयत्नेन यदि सौभाग्यमिच्छसि। तोरणादि प्रकर्तव्यं कदलीस्तंभमंडितं। आच्छाद्य पट्ट
वस्त्रैस्तु नानावर्णविचित्रितैः। चंदनेन सुगंधेन लेपयेद्गृहमंडपं। शंखभेरीमृदंगैस्तु कारयेद्बहुनिस्वनैः। नानामंगलगीतं च कर्
त्तव्यं मम सद्मनि। स्थापयेद्वालुकालिंगं पार्वत्या सहितं मम। पूजयेद्बहुपुष्पैश्च गंधधूपादिभिर्नवैः। नानाप्रकारैर्नैवेद्यैः
पूजयेज्जागरं चरेत्। नारिकेलैः पूगफलैर्जंबीरैर्बकुलैस्तथा। बीजपूरैः सनारंगैः फलैश्चान्यैरनेकशः। ऋतुकालोद्भवैर्द्वि
विधप्रकारैः कंदमूलकैः। धूपादिगंधैश्च तथा मंत्रेणानेन पूजयेत्। नमः शिवायै शांतायै पंचवक्त्राय शूलिने। नंदिभृंगिम
हाकालगणयुक्ताय शंभवे। शिवायै हरकांतायै प्रकृत्यै सृष्टिहेतवे। शिवायै सर्वमांगल्यै शिवरूपे जगन्मये। शिवे कल्या
णदे नित्यं शिवरूपे नमोस्तु ते। शिवरूपे नमस्तुभ्यं शिवायै सततं नमः। नमस्ते ब्रह्मरूपिण्यै जगद्धात्र्यै नमो नमः। संसार
भयसंतापात्त्राहि मां सिंहवाहिनि। येन कामेन देवि त्वं पूजितासि महेश्वरि। राज्यसौभाग्यसंपत्तिं देहि मामंब पार्वति। मंत्रे राम
३१

णानेन देवि त्वां पूजयित्वा मया सह। कथां श्रुत्वा विधानेन दद्याद्द्रव्यं महेश्वरि। ब्राह्मणेभ्यो यथाशक्त्या देया वस्त्रहिरण्यगाः। अन्येभ्यो
दीयते भूरि स्त्रीणां वा भूषणादिकं। भर्त्रा सह कथां श्रुत्वा भक्तियुक्तेन चेतसा। कृत्वा व्रतेश्वरं देवि सर्वपापैः प्रमुच्यते। सप्तजन्म भ
वेद्राज्यं सौभाग्यं चैव वर्धते। तृतीयायां तु या नारी आहारं कुरुते यदि। सप्तजन्म भवेद्वंध्या वैधव्यं च पुनः पुनः। दारिद्र्यं पुत्रशो
कं च कर्कशा दुःखभागिनी। पच्यते नरके घोरे नोपवासं करोति या। राजते कांचने ताम्रे वैणवे चाथ मृन्मये। भाजने विन्यसेद
न्नं सवस्त्रफलदक्षिणं। वायनं हि द्विजवर्याय दद्यादंते च पारणं। एवं विधिं या कुरुते च नारी त्वया समाना रमते च भर्त्रा। भोगान
नेकान्भुवि भुज्यमाना सायुज्यमंते लभते हरेण। अश्वमेधसहस्राणि वाजपेयशतानि च। कथाश्रवणमात्रेण तत्फलं प्राप्यते नरैः। एतत्ते कथितं
देवि तवाग्रे व्रतमुत्तमं। कोटियज्ञकृतं पुण्यमस्यानुष्ठानमात्रतः॥ इति भविष्योत्तरपुराणे हरितालिकाव्रतं॥ अथोद्यापनं। पार्वत्युवाच। उद्यापनवि
धिं ब्रूहि त्वं त्रिपुरासुरेश्वर। भक्तितः श्रोतुमिच्छामि व्रतसंपूर्तिहेतवे। महादेव उ०। उद्यापनविधिं वक्ष्ये व्रतराजस्य शोभने। यस्यानुष्ठानमात्रेण
संपूर्णं हि व्रतं भवेत्। चतुःस्तंभं चतुर्द्वारं कदलीस्तंभमंडितं। घंटिकाचामरयुतं कमलेन सुशोभितं। चंदनागरुकर्पूरैर्लेपितं मंडपं शुभं। मध्ये
वितानं बध्नीयात्पंचवर्णैरलंकृतं। तन्मध्ये कारयेत्पद्मं पंचवर्णैः सुशोभनैः। तस्योपरि न्यसेद्व्रीहीन्द्रोणान्परिसंमितान्। सौवर्णं रज
तं ताम्रं कलशं विन्यसेद्बुधः। पंचरत्नानि निक्षिप्य सर्वौषधिसमन्वितं। तस्योपरि न्यसेत्पात्रं सौवर्णं राजतं हि वा। तथा रुद्रं महादेवं रजते

व्र.र्क. ३२ नवनिर्मितं । सर्वावयवसंयुक्तां गौरीं हेमादिनिर्मितां । प्रजपेत्तत्र गंधाद्यैः पुष्पैर्नानाविधैः शुभैः । रात्रौ जागरणं कुर्यात्प्रभाते च समर्पयेत् ।
ततः प्रभाते विमले कृत्वा स्नानादिकमेव च । पूर्ववद्वार्चयेद्देवं पश्चाद्धोमं च कारयेत् । स्वगृह्योक्तेन विधिना कृत्वाग्निस्थापनं ततः । आरभे-
द्धुतहोमं नवग्रहपुरःसरं । तिलाज्यपायसं मिश्रमाज्येन च परिप्लुतान् । जुहुयाद्रुद्रमंत्रेण गौरीमंत्रेण वेदवित् । अष्टोत्तरशतं वापि अ-
ष्टाविंशतिमेव वा । एवं समाप्य होमं तु तत्राचार्यं प्रपूजयेत् । सुवर्णरत्नवासोभिर्गोभिर्दद्याद्यथाविधि । शय्यां सोपस्करां दद्याद्वायनं च
प्रयत्नतः । षोडशाद्विजयुग्मेभ्यश्च काद्यैश्च भोजयेत् । सौभाग्यद्रव्यवस्त्राणि वंशपात्राणि षोडश । दातव्यानि प्रयत्नेन तथा स्वशक्त्या य-
थाविधि । अन्येभ्योऽपि विप्रवर्येभ्यो दक्षिणां च प्रयत्नतः । श्वश्र्वै परया भक्त्या प्रदद्याद्वित्ततुष्टये । उद्दिश्य पार्वतीं चैतत्सर्वं कुर्याद्दत्तं द्विजैः ।
बंधुभिः सह भुंजीत नियतः स्वपरेऽहनि । एवं या कुरुते नारी व्रतराजं सुमध्यमे । सौभाग्यमतुलं तस्याः सप्तजन्म न संशयः । इति भविष्यपुरा-
णे व्रतोद्यापनं । इति श्रीमद्भट्टनीलकंठात्मजभट्टशंकरकृते व्रतार्के सोद्यापनं हरितालिकाव्रतं । अथ बृहस्पतिगतस्वावाचारप्राप्तेह-
स्तगौरीव्रतं । सूत उ० । कुंत्यां वनं हुपेतायां हस्तिनापुरमुत्तमे । मानितायां नरेंद्रैः स्वतनयैः पंचभिः सह । तस्याः कुशलमन्विच्छुर्व्राजमाध-
माधवः । अभिनंद्य सुखासीनं देवदेवं जनार्दनं । उवाच कुंती सानंदा त्वयं प्रागत्य मिदं वचः । कुं० यु० । धन्यास्मि कृतकृत्यास्मि सनाथास्मि राम. ३२
परंतप । साहं संभाविताद्यास्मि त्वया सर्वजगद्गुरो । यदि मे सुप्रसन्नोसि तदा वद व्रतं विभो । यद्विधाय सुखं राज्यं प्राप्नुयां तनयैः सह

त्सर्वं प्रयत्नेन व्रतं कार्यं विचक्षणैः । येन धर्मार्थकामाख्यमोक्षमाप्यपि भवेत्किल । यः करोति व्रतं विप्राः सर्वकामार्थसिद्धिदं । सर्वेप्सितं
फलं प्राप्नोति पश्चाद्गाणेशतां व्रजेत् । यदा यदा पदं विघ्नान्नरः प्राप्नोति संकटं । तदा तदा प्रकर्तव्यं व्रतं संकष्टनाशनं । त्रिपुरं हंतुकामेन
कृतं देवेन शूलिना । त्रैलोक्यजितकामेन महेंद्रेण च तत्कृतं । रावणेन कृतं पूर्वं बलिबंधनसंकटे । स्वकीयं प्राप्तवान्राज्यं गणे-
शस्य प्रसादतः । सीतान्वेषणकामेन कृतं वायुसुतेन च । संकल्प्य हृष्टवान्सोयं सीतां रामप्रियां पुरा । दमयंत्या कृतं पूर्वं नला-
न्वेषणकारणात् । सा पतिं नैषधं लेभे पुण्यश्लोकं द्विजोत्तमाः । अहल्यापि पतिं लेभे गौतमं शापवर्जितं । विद्यार्थी लभते विद्यां धना-
र्थी धनमाप्नुयात् । पुत्रार्थी पुत्रमाप्नोति रोगी रोगाद्विमुच्यते । इति व्रतार्के संकष्टचतुर्थीव्रतं । अथ पद्मावरे कार्तिकेवामुक्लचतुर्थ्यां
दूर्वागणपतिव्रतं मदनरत्ने सौरपुराणे । स्कंद उवाच । केन व्रतेन भगवान्सौभाग्यमतुलं भवेत् । पुत्रपौत्रधनैश्वर्यैर्मनुजः सुख-
मेधते । तन्मे वद महादेव व्रतानामुत्तमं व्रतं । अस्ति दूर्वागणपतेर्व्रतं त्रैलोक्यविश्रुतं । भगवत्या पुरा वीर पार्वत्या मृडया सह ॥
सरस्वत्या सहेंद्रेण विष्णुना धनदेन च । अन्यैश्च देवैर्मुनिभिर्गंधर्वैः किंनरैस्तथा । चीर्णमेतद्व्रतं सर्वैः पुरा कल्पे षडानन । तु-
र्षीपा भवे कुशानभो मासस्य पुरा यदा । तस्यां व्रतमिदं कुर्यात्कार्त्तिकां वा षडानन । कार्त्तिके सर्वधिष्ण्यो शुक्लचतुर्थ्यां
गजाननं चतुर्बाहुमेकदंतं विपाठितं । विधाय हेम्नादि द्विजेशं हेमपीठासनस्थितं । तथा हेममयीं दूर्वां तदाधारे व्यवस्थितां संस्था-

व्र. कौ. ४२ प्पवित्रं कर्तारं कलशे ताम्रभाजने। वेष्टितं रक्तवस्त्रेण सर्वतोभद्रमंडले प्रजयेद्रक्तकुसुमैः पत्रिकाभिस्तथैव भिः बिल्वपत्रमपामार्गं श
मी दूर्वांहरिप्रियां। हरिप्रियातुलसीचगंधैः सुगंधकुसुमैर्धूपालंकारैः सुगंधिः फलैश्च मोदकैः पश्चादुपहारं प्रकल्पयेत् यथा चतुष्पदरे
षतृजपेद्धिरिजासुत उमासुत नमस्तुभ्यं विश्वव्यापिन सनातन नाविघ्नौघं छिंधि सकलं सर्वपापं दहाभिते अर्घ्यमंत्रः गणेश्वरायदेवा
यकुमारगुरवे नमः लंबोदराय देवाय सर्वविघ्नापहारिणे उमांगमलसंभूतो दानवानां वधाय वै अनुग्रहाय लोकानां स देवः पातु मि
स्त्वं धूपकं धूपमंत्रः परंज्योतिः प्रकाशाय सर्वसिद्धिप्रदाय च दीपं तुभ्यं प्रदास्यामि महादेवात्मनेन नमः दीपमंत्रः गणानां त्वा गणप
तिं हवामहे कविं कवीनामुपमश्रवस्तमम् जेष्ठराजं ब्रह्मणां ब्रह्मणस्पत आ नः शृण्वन्नूतिभिः सीद सादनं। उपहार मंत्रः गणेश्व
र गणाध्यक्ष गौरीपुत्र गजानन। व्रतं संपूर्णतां यातु त्वत्प्रसादादिभानन। प्रार्थना मंत्रः एवं संपूज्य विघ्नेशं यथाविभवविस्तरैः सो
पस्करं गणाध्यक्षमाचार्याय निवेदयेत् गृहाण भगवन्वस्त्रगणराजं सदक्षिणं। व्रतं तत्संपूर्णतां यातु सुव्रत दानमंत्रः
एवं यः पंचवर्षाणि कृत्वोद्यापनमारभेत् इहस्थितानं लभते कामानं देहांते शांकरं पदं अथवा शुक्लपक्षस्य चतुर्थ्यां संप्रपूज्य कु
र्याद्दूर्वाव्रतं यत्तेवं सर्वसिद्धिं समाप्नुयात् उद्यापनं विनाप्येतत्कुरुते नियमैः सुत्तमं तेन मुक्तफलैः कार्यं प्राप्तनस्नाने षडाननहेमवार
जतेनापि कृत्वा गणपतिं बुधः पंचगव्येस्तु संस्नाप्य दूर्वाभिः संप्रपूजयेत् मं वैतद्दशभिर्मंत्रैः दूर्वायुक्तैः शिरसि धृतदूर्वायुक्तैर्द राम. ४२

रामिर्मंत्रैः दूर्वायुक्तैः पंचगव्यैः स्नापनं तेन दत्तानाममंत्रा उक्ताः स्कंदपुराणे गणाधिपनमस्तेस्तु उमापुत्राघनाशन विना
यकेशपुत्रेति सर्वसिद्धिप्रदायक। एकदंतेभवक्त्रेति तथा मूषकवाहन कुमारगुरवे तुभ्यमेभिर्नामपदैः इष्टमिति इत्येवं केचि
त्तैवंतसर्वसिद्धिप्रदं शुभं व्रतं दूर्वागणपतेः किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसीति। इति श्रीस्कंदपुराणोक्तं दूर्वागणपतिव्रतं अथ भानुवारशुक्ला
यां यस्यां कस्यां चिच्छुक्लचतुर्थ्यामारभ्य दूर्वागणपतिव्रतं स्कांदे कैलासशिखरे रम्ये सर्वदेवनिषेविते सिद्धसंघसमाकीर्णे
षर्वगणसेविते देव्यासह महादेवे दीव्यत्रक्षैर्विनोदितः जितासि त्वं मितेत्याह पार्वती परमेश्वरः सापि त्वं जितइत्याह सविवाद इत्यो
रभूत् चित्रनेमिस्तत्रादेष्टो मृषावादमभाषत तदा क्रोधसमाविष्टो गौरीशापं ददौ ततः प्रसादिता तेन दिशापं च जगाद सा यदा
सरोवरे रम्ये चरिष्यति भवान्भुवि तदा स्वर्गीरिणकाः सर्वा इहसंति त्वां समागताः तदा भवविशापस्त्वमिति शुक्तः सपर्यानहाततः कृ
तिपयाहोभिः स्नानेन सरोवरे स्नात्वा वसं नस्तास्त्रवं तं सेहुर्वांविघ्नेश्वरव्रतं। किंमेतेनस्माभिरिह वपरकाभीष्टसिद्धये।
ततोऽब्रवीन्महाराजा व्रतमेतदनुमईष येनाहं गिरिजाशापान्मुच्येयं चिरदुःखितः ततस्ताभ्यः मुवक्तं व्रतमेतदनुत्तमं। दूर्वाविघ्नेश्व
रापवत्र पलते सर्वसिद्धिदं शुक्लपक्षे चतुर्थ्यां भानुवारेण संयुतां तस्यां नियोत्समारभ्य मासा सान्वतमाचरेत्। प्रत्यहं मस्नम
स्काराः षट्दूर्वाः पदूपदेहिणाम् शुक्लपक्षे चतुर्थ्यां च प्रत्येकं चैकविंशतिः एकभक्तं च कर्तव्यं मृगपादिमोख्या वेदिनायकं देवं

वृ॰के॰ ४३

समाहितमनाः। अरुणं तरुणारुणसंकाशं सर्वाभरणभूषितं जटाकलापसुभगं कुंकुमेनोपरंजितं। गजाननं प्रसंनास्यं सिंदूरतिलकां
कितं विशालवक्षसं भावं मुक्तामणिविभूषितं चतुर्भुजमुदारांगं किंकिणीकंकणोर्युतं पाशांकुशधरं देवं दंतमोदकधारिणं। महो
दरं महानागं वृद्धकुक्षिं मुदान्वितं सुंदरं मुक्तसंवीतमभिभास्यमपराजितं। प्रणतामरसंदोहमौलिमालोरुकांतिभिः विराजितांघ्रिक
मलं द्विजः एवं चरित्वा पारणमासात्सुधीः सत्यपरायणः पश्चात्कृष्णादिहवीभिर्वर्षयेत्संसदातु नः उद्यापनं वकुर्यात्तु देशकालानुसार
तः ततो मगधदेशस्य मानेन यवपिष्टकं दशमानकमादाय दशगास्वापिमोदकान् कृत्वा घृते न तत्समस्तं कपर्द्देवाय यजमानेन
द्विजाय प्रदातव्यं स्त्रोत्रियाय कुटुंबिने विनायको गणाध्यक्षो विघ्नेशश्श्रीगणाधिपः वरदस्तु मुरवश्चैव ह्रस्वाय दैः प्रपूजयेत् प
ट्टदर्भस्मगणयाद्दत्वात् महारजोपकल्पयेत्। एवं कुरु महेशान श्रीगणाधिपः वरदस्तु मुरवश्चैव हूवाय दैः प्रपूजयेत् पदृदर्भ
स्वेनपादद्यात् महारजोपकल्पयेत्। एवं कुरु महेशान श्री सर्वमभिवांछितं तथैवस्कंदादिनेभिः श्रीराविल्वादिविनायकं शाप्यानु
तः ततः शंभुमप्यगात्स्नाहसन्निव शंकरेण ततः स्पष्टः चित्रनेमिस्तथाज्ञगौ। व्रतं कृत्वा ततः शंभुर्गणेशस्य तु सत्फलान्। गौरीको
यप्रसादाय शिवो पिसदूतां तथा सापि देवी शिवेनोक्तं चक्रे व्रतमनुत्तमं कार्तिकेयो पि मात्रोक्तस्त सरस्वदर्शने कृपा। व्रतं चकार सं
दाच कार्त्तिकेयो क्रमादरात् सो पि राज्यप्रसादाय पुत्रार्थं च चकार ह ततः क्रमेण लोके स्मिन् चतुर्थीतस्मुत्तमं व्रतं दूर्वागणेशस्य राम॰ ४३

सर्वसिद्धिकरं परं। शोकव्याधिभयोद्वेगवंधव्यसनवर्जितः विमुक्तः पुत्रपौत्रादिधनधान्यसमावृतः इहलोके सुखी भुत्वा यस्याद्विव पु
रं व्रजेत् व्रतेनानेन दूर्वारूपविघ्नेशस्य प्रसादतः पः पठेत्तु रपाम स्नापकथामेतां दिने दिने। प्रणम्य हापिसततं सर्वसिद्धिमवाप्नु
यात् इति स्कंदपुराणोक्त दूर्वागणपतिव्रतं तत्र समाप्तं। अथ भाद्रमुक्तचतुर्थ्यां सिद्धिविनायकव्रतं हेमाद्रौ स्कांदे तत्र मध्याह्नव्या
पिन्यां कार्या प्रातः शुक्लातिलैः स्नानं मध्याह्ने पूजयेन्नृप इति गणपतिकल्पमंत्रे व पूजाविधानात् दिनद्वयेतद्व्याप्तौ व्याप्तौ वा दे
कदेशव्याप्तौ पूर्वा न्यायपरा चतुर्थी गणनायस्य मातृद्वितीया प्रशस्यते मध्याह्नव्यापिनी सा तु परतश्चेत्परेहनीति वृहस्प
तुक्तेः अथ व्रतविधिः मासपक्षाद्युल्लिख्य मम पुत्रादिकामः स्त्री तु सौभाग्यकामास्मी सिद्धिविनायकप्रीत्यर्थं सिद्धिविनायकव्र
तमहं करिष्ये इति संकल्प्य षोडशोपचारैः पूजां कुर्यात् एकदंतं शूर्पकर्णं गजवक्त्रं चतुर्भुजं पाशांकुशधरं देवं ध्यायेत् सि
द्धिविनायकं। ध्यायेत् गजाननं देवं पद्मकांचनसन्निभं चतुर्भुजं महाकायं सकंचतुर्भुजं पाशांकुशधरं देवं ध्यायेत् सिद्धि
विनायकं। ध्यायेत् गजाननं देवं पद्मकांचनसन्निभं चतुर्भुजं महाकायं सर्वाभरणभूषितं। दंताक्षमालापरशुपूर्णमोद
कधारिणं मोदकासक्तशुंडाग्रमेकदंतं विनायकं। ध्यानं। आवाहयामि विघ्नेश सुरराजार्चितेश्वर अनाथनाथ सर्वज्ञ पूर्ण
गणनायक। आवाहनं विचित्ररत्नरचितं दिव्यास्तरणसंयुतं स्वर्णसिंहासनं [illegible] चारुगृहाण सुरपूजित आसनं।

बृ.के. ४४

अर्घ्यं च फलसंयुक्तं गंधपुष्पाक्षतैर्युतं । गणाध्यक्ष नमस्तेस्तु गृहाण करुणानिधे ॥ अर्घ्यं ॥ सर्वतीर्थसमुद्भूतं पाद्यं गंधादिभिर्युतं
विघ्नराज गृहाणेदं भगवन् भक्तवत्सल ॥ पाद्यं ॥ दध्याज्यमधुसंयुक्तं मधुपर्कं मयाहृतं । गृहाण सर्वलोकेश गणनाथ नमोस्तु
ते ॥ मधुपर्कं ॥ विनायक नमस्तुभ्यं त्रिदशैरभिवंदित । गंगोदकेन देवेश शीघ्रमाचमनं कुरु ॥ आचमनं ॥ स्नानं पंचामृतैर्दिव्यं सर्व
तीर्थहृतैर्मया । गंधतोयैरुमापुत्र गृहीत्वाभीष्टदायकः ॥ स्नानं ॥ रक्तवस्त्रद्वयं देव देवांगसदृशं प्रभो । सर्वप्रद गृहाणेदं लंबोद
र हरात्मज ॥ वस्त्रं ॥ राजतं ब्रह्मसूत्रं च कांचनं चोत्तरीयकं । गृहाण चारुसर्वज्ञ भक्तानामभवत्सल ॥ यज्ञोपवीतं ॥ नानाविधानि दिव्या
नि नानारत्नोज्ज्वलानि च । भूषणानि गृहाणार्घ्यपार्वतीप्रियनंदन ॥ आभरणं ॥ गंधं गृहाण भगवन् सर्वगंधसमन्वितं । गणा
ध्यक्ष नमस्तेस्तु मम काम्यफलप्रद ॥ गंधं ॥ अक्षतान् धवलान् देव गृहाण द्विरदानन । अनाथनाथ सर्वज्ञ गीर्वाणसुरपूजि
त ॥ अक्षतान् ॥ सुगंधीनि च पुष्पाणि जातीकुंदमुखानि च । विविधानि च पत्राणि गृहाण गणनायक ॥ पुष्पं ॥ अथांगपूजा ॥ गणेशा
य नमः पादौ । विघ्नराजाय जानुनी । आखुवाहनाय ऊरू । हेरंबाय कटिं । कामारिसूनवे नाभिं । लंबोदराय उदरं । गौरीसुता गम. ४४
य स्तनौ । गणनायकाय हृदयं । स्थूलकंठाय कंठं । स्कंदाग्रजाय स्कंधौ । पाशहस्ताय हस्तौ । गजवक्त्राय मुखं । विघ्नहर्त्रे स
र्वेश्वराय शिरः । श्री गणाधिपाय सर्वांगं पूजयामि ॥ अथ पत्रिकापूजा ॥ सुमुखाय मालतीपत्रं । गणाधिपाय भृंगराजं । उमापुत्राय

बिल्वपत्रं । गजाननाय दूर्वापत्रं । लंबोदराय बदरीपत्रं । हरसूनवे धत्तूरपत्रं । गजकर्णाय तुलसीपत्रं । वक्रतुंडाय शमीपत्रं । गु
हाग्रजाय अपामार्गपत्रं । एकदंताय बृहतीपत्रं । विकटाय करवीरपत्रं । विनायकाय अश्मंतपत्रं । कपिलाय अर्कपत्रं ।
गजदंताय अर्जुनपत्रं । विघ्नराजाय विष्णुक्रांतापत्रं । बटवे दाडिमपत्रं । सुराग्रजाय देवदारुपत्रं । भालचंद्राय मरुपत्रं । हेरं
बाय सिंदूरपत्रं । चतुर्भुजायत्रपत्रं । सर्वेश्वराय अगस्तिपत्रं । एवं एकविंशतिपत्राणि समर्प्य ततो दूर्वायुग्मं गृहीत्वा तु गंधपु
ष्पाक्षतैर्युतं प्रजपेत्सिद्धिविघ्नेशं प्रत्येकं सर्वनामभिः । गणाधिप नमस्तेस्तु उमापुत्राघनाशन विनायकेशपुत्रेति सर्वसि
द्धिप्रदायक एकदंतेभवक्त्रेति तथा मूषकवाहन कुमारगुरवे नित्यं पूजनीयः प्रयत्नतः । दशांगं गुग्गुलं धूपं सुगंधं च मनोहरं ।
एकदंतेभवक्त्रेति तथा मूषकवाहन कुमारगुरवे नित्यं पूजनीयः प्रयत्नतः दशांगं गुग्गुलं धूपं सुगंधं च मनोहरं । गृहाण सर्वदेवे
श उमापुत्र नमोस्तु ते ॥ धूपं ॥ सर्वज्ञ सर्वलोकेश त्रैलोक्यतिमिरापह । गृहाण मंगलं दीपं रुद्रप्रिय नमोस्तु ते ॥ दीपं ॥ सफलान् सगु
डेंश्चैव मोदकान् घृतपाचितान् । नैवेद्यं सफलं दद्यात् नमस्ते विघ्ननाशिने ॥ नैवेद्यं ॥ ततश्चाचमनं ॥ करोद्वर्तनं ॥ इदं फलमिति फलं ॥
तांबूलं गृह्यतां देव गृहाण सुरपूजित । अनाथनाथ सर्वज्ञ मामुद्धर महेश्वर ॥ तांबूलं ॥ हिरण्यगर्भमिति दक्षिणा ॥ विघ्नेश्वर वि
शालाक्ष सर्वाभीष्टफलप्रद । प्रदक्षिणां करोमि त्वां सर्वान् कामान् प्रयच्छ मे ॥ प्रदक्षिणा ॥ नमस्ते विघ्न संफलं कुरु सर्वदा ॥ प्रार्थना ॥

व्र॰कौ॰ विनायक नमस्तुभ्यं सततं मोदकप्रिय अविघ्नं कुरु मे देव सर्वकार्येषु सर्वदा वापरामंत्रः विनायकस्य प्रतिमां च सुपुष्पसमर्चि
४५ तां तुभ्यं संप्रददे देवः प्रीयतां मे गजाननः विनायक गणेश सर्वदेवनमस्कृत पार्वतीप्रिय विघ्नेश मम विघ्नं विनाशय प्रति
मादानं गणेशः प्रतिगृह्णाति गणेशो वै ददाति च गणेशस्तारको भाभ्यां गणेशाय नमो नमः इति प्रत्यादिविधि अथ कथा अथ पांडु
निर्विघ्नेन तु कार्याणि कथं सिध्यंति तत्र जय सिद्धिः कथं नराणां पुत्रसौभाग्यसंपदः देशत्यो कलहे चैव बंधुभेदे तथा नृणां
उदासीने तु लोके च कथं सुखं स्वतामवेत विचारं भेजयात् नृणां वाणी ज्याय्यं कथिते तथा नृपतेः परके च जयसिद्धिकथं भवेत्।
कां देवतां नमस्कृत्य कार्यसिद्धिर्भवेन्नृणां। एतत्सर्वं समस्तं विस्तार्य वद हि मे स्वत प्रभुतः स्वतउ गासवं दयोः पुरा विधाः कुरुपांडवसेन
योः ए एवात् देवकीपुत्रं कुंतीपुत्रो युधिष्ठिरः युधिष्ठि॰ निर्विघ्नेन जयं मम सदैव वद देवकीनंदन कां देवतां नमस्कृत्य सम्यग्यास्यलभेम
हि कृष्ण उ॰ पूजयस्व गणाध्यक्षं उमामलसमुद्भवं तस्मिन्नु संपूजिते वीर अवरोधं प्रवाप्स्यसि युधिष्ठि॰ देव केन विधानेन पूज
नीयो गणाधिपः पूजितः स्तुतियो कस्यां सिद्धिदो गणपो भवेत् कृष्ण उ॰ मासि भाद्रपदे शुक्ले चतुर्थ्यां पूजयेन्नृप मासि माघेत्वा
वणे तु मार्गशीर्षे च वा भवेत्। गजवक्त्रं तु शुक्लायां चतुर्थ्यां पूजयेन्नृप यदा चोद्रवते भक्तिः तदा तदा गणाधिपः प्रातः
शुक्लतिलैः स्नात्वा मध्याह्ने पूजयेन्नृप निष्कमात्रसुवर्णेन तदर्धार्धेन वा पुनः स्वशक्त्या गणनाथस्य स्वर्णरौप्यमयाकृतिं अथ राम॰ ४५

वा स्वशक्त्या कुर्याद्वित्तशाठ्यं न कारयेत् गणनाथ सिद्धिविनायकः तद्रूपं वस्त्योदे एकदंतं शूर्पकर्णं गजवक्त्रं चतुर्भुजं। पाशांकुशध
रं देवं ध्यायेत्सिद्धिविनायकं नाधीवक्षस्तापस्थाप्य तत्र ततः रक्तं सर्वप्रदेव सुपुष्पं मंडपाद्यं भक्तितः सिद्धिविनायकेति ध्यात्वा शिक्षपं चौमासु
तीयचादी पंचदृश्रियापेतिने वेधविघ्ननाशिने। किंचित्सुवर्णं प्रयोजनं चतां दलं च समर्पयेत तत्तो दूर्वांकुरान् गृह्य स्वविंशति चैकमे
व हि पूजनीय प्रयत्नेन रभिन्नो मयदैः सदा गणाधिपनमस्तेस्तु उमापुत्राघनाशन विनायकेश पुत्रेति सर्वसिद्धिप्रदायक ए
कदंते भव क्रेति तथा मूषकवाहन कुमारगुरवे तुभ्यं पूजनीयः प्रयत्नतः दूर्वायुग्मं गृहीत्वा तु गंधपुष्पाक्षतैर्युते एकैकेन तु ना
म्ना तु दत्वैकं सर्वनामभिः अथैकविंशतिं गृह्य मोदकान् घृतपाचितान् स्थापयित्वा गणाध्यक्ष समीपे कुरुनंदन दश विप्राय दा
तव्यास्वयं चाद्यात्तु याद्दश एकं गणाधिपे दद्यात्सनैवेद्यं सपोत्तमा। जातरूपमयं देवं ब्राह्मणाय निवेदयेत् दत्वा नैमित्रिकं क
र्म पूजयेदिष्टदेवतां ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्भुंजीयात्तैलवर्जितं।। विजयस्ते भवेन्नूनं सत्यं मयोदितं देव वाचा स उवा देवग
णाधिपः तस्मिन्संपूजिते विष्णुरीशोमा च तथा प्युमा हव्यवाह सुरवादेवाः पूजिताः सुर्न संशयः चंडिकाद्या मातृगणाः पूजिता भ
वंति चा तस्मिन्संपूजिते विप्राः अत्रा सिद्धिविनायके यद्यद्भिम्रात्ड्यास्तिं त्यम्रावये हासमाहितः सिध्यंति सर्वकार्याणि सिद्धिदस्य
प्रसादतः इति सिद्धिविनायकव्रतं हेमाद्रौ भविष्योत्तरे मासि भाद्रपदे शुक्ला शिवलोके प्रपूजिता तस्यां स्नानं तथा दानं उपवासो

ब्र.कै. र्दनं तथा क्रियमाणां शत गुणां प्रसादहं इति नोनपाय तु र्थीत्पन्तुर्वंगः अस्यामेव चंद्र दर्शने दोषमाह पराशरः कन्यादित्ये च
४६ तुर्थ्यांतु सुक्लेचंद्रस्य दर्शनं मिथ्याभिद्वषणं कुर्यान्न तस्मात्पश्ये न्न तं तदा तद्दोषशांतये विस्नुपुराणे सिंहः प्रसेन मवधी
त्सिंहो जांवताहतः सुकुमारकमारोदी तव ह्येष स्यमंतकः अस्य स्यमंतकोपाख्यानं नंदिकेश्वर उवाच भगवन्सर्वकाम्य
वितं सर्वगणेश्वरव्रतं शुभं। तत्तुर्थ्यां मुक्त पदेतु सदा कार्यप्रयत्नतः सनत्कुमार योगीन्द्र यदीच्छेच्छुभमात्मनः नारी वा पु
रुषो वापि यः कुर्याद्व्रतमुत्तमं मोचयत्यास्तु विघ्नेभ्यः संकष्टाद्व्रतिनं नरं अपवादहरं चैव सर्वविघ्नप्रनाशनं। कांतारे विषमे
वापि गेहे राजकुले तथा। सर्वसिद्धिकरे चैव प्रतानां तत्तमोत्तमं गजाननं प्रियं चाथ त्रिषुलोकेषु विश्रुतं। अतो न विद्यते ब्रह्म
सर्वसंकष्टनाशने सनत्कुमार उवाच केनचादौ पुराचीर्णं मर्त्यलोके कथं गतं एतदाख्यर्यमाख्यानं ब्रूहि त्वं नंदिकेश्वर नं
दिकेश्वर उवाच भुवोभारावतारार्थं वसुदेवसुतावुभौ रामकृष्णौ समुत्पन्नौ पद्मनाभ हलायुधौ जरासंधभयात्कृष्णो द्वारकां
समकल्पयत् विश्वकर्मा स्वयं तत्र नगरीं तथा तु सः सत्राजितस्तपस्तेपे सूर्यमुद्दिश्य बुद्धिमान् व्रतेनिरशनैः स्वयं सूर्यप्र
वद्धलोचनः ततः अस्य मा कृष्ण पुरीं हाटकनिर्मितां तत्र षोडशसाहस्रं स्त्रीणां चैव वराधिकं भवनानि मनोज्ञानि तेषां मध्ये राम.
x तस्मिन्निवासार्थं वृद्धिगतो य परं व्रतं नंदिकेश्वर उवाच चक्रे व्रतं जगन्नाथो वासुदेवः प्रतापवान् आदिष्टं नारदेनैव वृथा x ४६
x लोक्छनशांतये सनत्कुमार उवाच षड्गुणैश्वर्यसंपन्नः सृष्टिसंहारकारकः वासुदेवो जगन्नाथो यीप्रावनात्कं कथं। रतम४ =

यकल्पयत्तत्र पारिजाततरुं चैव तासां भोगाय कल्पयत् यादवानां गृहास्तत्र षट्पंचाशत्कोटयः अन्येपि बहवो लोका वसंति पिनाक
द्वारः यत्र किंचिन्न त्रिषु लोकेषु सुंदरं न च दृश्यते सत्राजित प्रसेनाख्यौ पुत्रावुग्रसेनस्य विश्रुतौ अंधोपितीरमासाद्य तत्र तत
तपश्चरः सत्राजितस्तपस्तेपे सूर्यमुद्दिश्य बुद्धिमान् व्रतेनिरशनैः स्वयं सूर्यसंबद्धलोचनः ततः प्रसन्नो भगवान्सत्राजितपुर
स्थितः सत्राजितो पि तुष्टाव दृष्ट्वा देवं दिवाकरं तेजोराशे नमस्तेस्तु नमस्ते सर्वतोमुख विश्वव्यापिन्नमस्तेस्तु नमस्ते विश्वरू
पिणे काश्यपेय नमस्तेस्तु हरिदश्व नमोस्तु ते ग्रहराज नमस्तेस्तु नमस्ते चंद्ररोचिषे वेदत्रय नमस्तेस्तु सर्वदेव नमोस्तु ते प्रसीद
पाहि देवेश सुदृष्ट्या मां दिवाकर इत्थं संस्तूयमानो सौ देवदेवो दिवाकरः स्निग्धगंभीरमधुरं सत्राजितमुवाच ह वरं ब्रूहि प्रसन्नोस्मि
यत्ते मनसि वर्तते सत्राजित महाभाग तुष्टो हं तव निश्चयात् सत्राजितो वाच स्यमंतकमणिं देहि यदि तुष्टोसि भास्कर देवो तस्य
वचनं दत्तं सकंठादवतार्य सः सूर्य उवाच भाराष्टकं शातकुंभं स्रवते सौ महामणिः शुचिर्भूत्वा सदा धार्यस्त्वमेतन्महोत्तमं।।
सत्राजितकरे सौ नै तदस्तु विंदितिमानवं दृष्ट्वा स्वकांतर्द्धे देवो तेजोराशिर्दिवाकरः तत्कंठरत्नज्वलमानरूपी पुरीं स वसुसप्रविवे
शस्त्वरां दृष्ट्वा तु लोका मनसा दिवाकरं सचिंतयतः स्तिमिता हृदष्टयः समागतो यं हरिदक्षदीधितिर्जनार्दनं द्रष्टुमसंशयेन
नायं सहस्रांशुरितीह लोकाः सत्राजितो यं मणिकंठभास्वत्स्यमंतकं मणिरत्नं दृष्ट्वा तत्कंठमंडलेस्ट हा च कृष्ण गन्नाथोन

ब्र.कै. हारमणिं ततः सत्राजितो जातभयो याचयिष्यति मां हरिः प्रसेनाय ददौ भ्रात्रे धार्यो यं शुचिना त्वया एकदा कं ह देशे सौ हि स्वान्तं म
४२ णिमुत्तमं मृगयाक्रीडनार्थीय ययौ स्वकुलेन संयुतः अश्वारूढो मुचित्प्रासो हतः सिंहेन तत्क्षणात् रत्नमादाय सिंहोपि ग
हनं जांबवता हतः नीत्वा तु विवरे रत्नं ददौ पुत्राय जांबवान् पुरीं विवेश कृष्णोपि स्वकैः सर्वैः समावृतः प्रसेनो घातितो
या तिहतः कृष्णेन निश्चितं मणिलोभेन रूष्टो कष्टं बांधवः पापि काहतः द्वारकावासिनः सर्वे जनाः ऊचुः परस्परं हयापवादसंत
प्तः कृष्णोपि नगराद्वनैः सहैव तैर्यपारत्वा यंदृष्ट्वा सिंहेन पातितं प्रसेनं वाहनयुतं तत्रास्त्येषुसंप्लुतः ऋक्षेण निहतं दृष्ट्वा क
स्मश्चनद्विलेगतः विवेश घोरं तमसा तमंधकारं स्वतेजसा निवारयन्ददर्शीयेषा सादं वदन्नमिकं कुमारं जांबवंतस्य दोलाया
यामणिं चपुत्रिं मणिकालंबमानं च ददर्श भगवान् हरिः रूपयौवनसंपन्ना कन्या जांबुवती पुनः दोलां दोलयमानां च ददर्श क
मलेक्षणः विस्मयं चमत्कृचक्रे दृष्ट्वा तां चारुहासिनीं सिंहप्रसेनमवधीत् सिंहो जांबवता हतः सुकुमारक मारोदीस्तव ह्येष
स्यमंतकः मदनद्वारदाहार्जो दृष्ट्वा तं कमलेक्षणं सांउवाच बलवलितं वाक्यं तोगच्छतामिति रत्नं महीत्वा वेगेन या
वद्वेतेतु जांबवान् इत्याकर्ण्य दृशं सर्वशोरिः शंखं दध्मौ प्रतापवान् श्राकर्ण्य सहसोत्थाय कृष्णं समयुयुधे ततः तयोर्युद्ध
मभूद्घोरं हरिजांबवतोस्तदा द्वारकावासिनः सर्वे गतास्ते सप्तमे दिने मृतं कृष्णं रहितं तो वा निःसंदिग्धं विचार्य च परलो राम. ४१

कक्रियां च कुर्पुरेतस्मात्तुतेतदा एकविंशद्दिनं यावद्दाहुयुद्धररणोद्धिभुः युयुधे तेन कृष्णेन प्रबुद्धकर्मवशितो पितः जांबवान् प्राक्रतं स्मृत्वा
दृष्ट्वा देवबलं महत् जांबवानुवाच अजेयो हं सुरैः सर्वैः पन्नगराक्षसदानवैः त्वया जितो हं देवेश देवस्त्वमसि निश्चितं जाने त्वां वै त्वं मे
जो नाम्य यो वलमीदृशं इति प्रसाद्य देवेशं ददौ मणिकमुत्तमं सुतां जांबवतीं चाथ भार्यार्थे वरवर्णिनीं पाणिं च ग्राहयामास देवदेवं
व जांबवान् मणिमादाय देवोपि जांबवत्यापि संयुतः तद्व्रतो तेसमादृष्टे द्वारकावासिनां ततः सत्राजितस्य मणिकं दत्त्वा वासं संसदि
स्थितः मिथ्याभिशापसंयुक्तिं ज्ञात्वा मधुसूदनः सत्राजितोपि संत्रस्तः कृष्णायप्रददौ सुतां सत्यभामां महाबुद्धिर्ददौ सर्वगुणान्वितां
शतधन्वाक्रूरसुरत्याप्याद्वादुष्टमात्र सः सत्राजितेनतैर्वैरं वकुरत्वा मिलित्वापि गणः दुरात्मा शतधन्वापि गतेकृष्णेपि कुत्रचित् सत्राजितं नि ह
त्वा शुभ मणिं जग्राह पापधीः कृष्णस्य पुरतः सत्यभामा चुकोप विवेष्टितं अंतरिक्षे वहिको पि कृष्णः कपटनायकः बलदेव पुरोवाक्य सुवाच
धरणीधरः हत्वा सत्राजितं हत्वा मणिमादाय गच्छति निहत्य शतधन्वानं गृहीत्वा रत्नमावयोः मम भोग्यं च तद्रत्नं भविष्यति न संशयः एत
च्छ्रुत्वा भयत्रस्तो शतधन्वापि यादवः अक्रूरस्य क्रूरनामानं मणिकं प्रददौ च सः अश्वारूढो वेगात्त्रिगर्तो दक्षिणां दिशं रथस्थावुभौ
तौ तदा रामकृष्णौ दृष्ट्वा शतयोजनमात्रे रामस्य रथवेगे तदा पलायमानो निहतः पदातिस्तु पदातिना रथस्थे बलदेवे तु हरिणा रत्नलोभिना
अदृष्टं तत्र तत्त्वं बलदेवं पुरो वदत् तदा करापि महाशापादुवाच वचनं बली कपटी त्वं सदा कृष्ण लोभी पापी सुनिश्चितं अर्थपस्य

ब्र.वै. नं हंसि कस्त्वां वंधुः समाश्रयेत अनेकशपथैः कृत्वा वलदेवं प्रसादयत् सोपि धिक्कृष्टमित्युक्त्वा ययौ वैदर्भमंडलं कश्चापि रथमारु
४८ ह्य द्वारकां प्रययौ पुनः तथैव दुर्जनाः सर्वे न साधी पार्वते हरिः निष्काशितोस्त लोभात् दृष्टोभ्रातापलोवली तत्कुलादीन वदनः पापी
नेव हिंसाति च वृथाभिशाप संतप्तोव भ्रव सजगत्पतिः अक्रूरोपि विनिष्क्रम्य तीर्थयात्रामिषात्ततः काशीं गत्वा सुखेनासौ यज्ञे यज्ञ
पतिप्रभुं तोषमुत्पादयामासतेन द्रव्येण बुद्धिमान् सुरालयगृहेष्विन्द्रे नगरं समकल्पयत् तदेशीं हने वैरोगाई तयोन च विद्रवं सुदिना
धार्पितेनत्रम शिस्तु यैस्यानि श्चितं जानत्रपि हि सर्वशोमानुषंभावमाश्रितलोकाचारं तथामायां अज्ञानं च समाश्रितः वंधुवैरं समुत्स
त्रे लांछनं समुपस्थितं वृथापवादव फलं जायमानं कथं सहेत इति चिंतातुरं कृष्णं नारदः समुपस्थितः गृहीत्वा तत्कृतां पूजां सुखासी
नस्ततोब्रवीत् नारदोवाच किमर्थं विषसेदेव किंवा ते शोककारणं यथाहत्तं समाचक्ष्व नारदाय वकेशवः नारदोवाच ज्ञानामिकार
णां देव पदर्थलांछनं तव त्वया भाद्रपदे शुक्ल चतुर्थ्यां चंद्रदर्शने कृतं तेन समुत्पन्नं लांछनं तु वृथैव हि श्रीकृष्ण उवाच वद नारद मे
शीघ्रं को दोषश्चंद्रदर्शने किमर्थं तु तिथौ पापं तस्य कुर्वन्ति दर्शने नारदोवाच गणनाथेन शप्तश्चंद्रः सुधामयः इदमाख्यानकं श्री
त्वं यथावद्वक्तुमर्हसि नारद उवाच गणानामाधिपत्येन हद्रेण ब्रह्मणा पुरा अणिमा महिमा चैव लघिमा गरिमा तथा प्राकाम्य राम.
श्रीवशित्वं च अर्थकामोवसापिता भार्यां ऋद्धिप्रददे देवो गणेशस्य प्रजापति प्रजयित्वा गणाध्यक्षं स्तुतिं कर्तुं प्रचक्रमे ब्रह्मोवाच। ४८

गजवक्त्र गणाध्यक्ष लंबोदर वरप्रद विद्याधीश महेश सृष्टिसंहारकारक संभजेद् गणाध्यक्षं मोदकाद्यैरुपस्थितः तेषां प्रजाय
ते सिद्धिर्निर्विघ्नेन न संशयः असंभ्रम्य गणाध्यक्षं ये वांछितसुराः सुरान तेषां जायते सिद्धिः कल्पकोटिशतैरपि त्वद्भक्त्या तु गणा
ध्यक्ष विष्णुः पालयते सदा रुद्रोपि संहरत्याशु त्वद्भक्त्यैव करोम्यहं इत्थं संस्तूयमानोसौ देवदेवो गजाननः उवाच परमप्रीतो ब्रह्म
णं जगतांपतिं गणेश उवाच वरं ब्रूहि महाभाग मिय तेमन सिवर्त्तते ब्रह्मोवाच क्रियमाणा स्यमे सृष्टिं निर्विघ्नं जायतां प्रभो एव
मस्त्विति देवोसौ गृहीत्वा मोदकान् करे सत्यलोकान्समागच्छन्स्वेच्छया गगने शनैः चंद्रलोकं समासाद्य स्थितो गणनायकः
अथ महासं महदृष्ट्वैकै सोमो रूपमदान्वितः तं दृष्ट्वा कोपताम्राक्षो गणनाथः शशाप ह दर्शनीयः सुरूपोहं सुंदरः स्मा हमित्यथ गर्वि
तो सि शशांक त्वं फलं प्राप्स्यसि सत्वरं अद्य प्रभृति लोकास्त्वां नहि पश्यन्ति पापिन ये यु पश्यंति प्रमादेन ते त्वां नरा म्लान लांछनां मिथ्यामि
शाप संयुक्ता भविष्यन्ति हि निश्चितं हाहाकारो महाजातः श्रुत्वा शापं च भीषणं असंतं म्लानवदनश्चंद्रो जलं समाविशत् कुमुदे कु सु
दां नाथः स्थित सत्वकृतालयः ततो देवर्षिगंधर्वानि राशादीनमानसाः तुराषाह पुरोधाय जग्मुस्ते तत पितामहं दृष्ट्वा पितामहं दे
वं ब्रह्माणं कारणेन वदन्यथा कर्तुं महेशेन सम पादि स्मृना वापि निश्चितं तमेवदेवदेवेशं गजास्यं शरणं सुराः स एव शापमोक्षं च करिष्य
ति न संशयः देवा ऊचुः केनोपायेन वरदो गजवक्त्रो गणेश्वरः पितामह महाभाग तदस्माकं वद प्रभो पितामहोवाच चतुर्थ्यां देवदे

ग॰ के॰
४९

वोसोभ्यर्जनीयः प्रयत्नतः कृष्णपक्षे विशेषेण नक्तं कुर्याद्व्रतत्रियं अर्चयेद्वर्त्तसंयुक्तैर्मोदकैः परितोषयेत् मधुरान्नं हविष्यं वस्त्र
यं भुंजीत कामतः स्वर्णरूपं गणेशस्य दातव्यं द्विजसत्तमे शक्त्या च दक्षिणां दद्याद्विप्राणां न कारयेत् एवं समेत्य ते सर्वे प्रेषया
मासुर्गीष्पतिं । स गत्वा कथयामास सर्वं वा ब्रह्मलोदितं तु तत् व्रतं चकार तैतलं स्वं द्रौपदी च कृष्णकं ब्रह्मणा पुरा आविर्भूत भगवान् गणेशो
व्रतेन तोषितस्तत्र क्रीडमानो गणनायकं च तुष्टाव दृष्ट्वा तं कलानिधानः त्वं कारणं कारणानां वेत्तासि वेद्यं च विभो प्रसीद । प्र
सीद देवेश जगन्निवास गणेश लंबोदर वक्रतुंड विधानः त्वं कारणं कारणकारणानां वेत्तासि वेद्यं च विभो प्रसीद । प्रसीद देवे
श जगन्निवास गणेश लंबोदर वक्रतुंड विरिंचिनारायणरुद्रपूज्यमान नमस्ते गजवक्त्र तं च हास्यं येन मया संस्तुत्य गणेशान्नं नेनं
तं तिमूढा विदितार्थसिद्धिं जितो देव नष्टानिमन्तं व लोके ज्ञातो मया ते सकलप्रभावः येचाप्युदासीनतरास्तु पापा नैर्याति पापं न
रके सदेव । एवं संस्तूयमानो सौ चंद्रेणाथ गजाननः गणेश उवाच तुष्टोहं तव दास्यामि वरं चन्द्र हि निशाकर चंद्र उवाच लोकानां
दर्शनीयोहं भवामि तु न वेद्विघ्न विघ्नापोहं विघ्नोपोहं त्वत्प्रसादात् गणेश्वर गणेश उवाच ॥ वरमन्यं प्रदास्यामि नेतद्देयं मया
न व विशाखं कुरु देवेश प्रार्थयामो वयं नव विशायमकरोद्वंद्वं कमलासनो गोरवात् शुक्लपक्षे चतुर्थ्यां तु ये पश्यंति सदैव हि
मिथ्यापवादमायास्यंति ते प्रायस्यंति न संशयः मासो देशं मेव त्वां ये पश्यंति सदा जनाः भद्रपदां शुक्लपक्षस्य तेषां दोषो न जायते न राम॰
४९

द्रष्टव्यस्तिलोकोयं द्वितीयायां कृतादरैः चंद्रस्य दर्शनार्थाय गणनायस्य भाषितं भाद्रशुक्लचतुर्थ्यां तु यश्चंद्रं पश्यति पापधीः ॥
मिथ्यापवादमलिनः आचर्षितस्य जायते पुनरेव तु पत्रकं कलावान् गणनायकं केनोपायेन देवेश तुष्टोभव सितद्वर गणेश
उवाच सदा शुक्लचतुर्थ्यां तु योऽर्चकाग्रे प्रसन्नमां रोहिणीसहितं त्वां च समभ्यर्च्य विधानतः यथाशक्त्या च मद्रूपस्वर्णेन परिक
ल्पितं दत्वा द्विजाय भुक्त्वाथ कथां श्रुत्वा विधानतः सदा तस्य करिष्यामि संकटस्य निवारणं भाद्रशुक्लचतुर्थ्यां तु मन्मयीं प्रतिमां
शुभां हेमाभावे तु कर्तव्या ना नातुष्ठ्यः प्रशस्यमां ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाज्जागरं च विशेषतः स्थापयेत् सरोगं कुंभं धान्यस्योपरि
शोभितं यथाशक्त्या तु मद्रूपं शातकुंभेन निर्मितं वस्त्रद्वयसमाच्छन्नं मोदकाघे प्रशस्तमां रक्तांबरधरोमं यात्रा ब्रह्मचर्यरतः शुचिः
रोहिणीसहितस्त्वं च पत्नीं प्राप्य च मम तु रः रजतस्य तु रूपं ते यथाशक्त्या विनिर्मितं वस्त्रं शिवप्रियापेति गणाधिपनमोस्तु ते गंधं
लंबोदरायेति धूपं सिद्धिप्रदाय च दीपं गजमुखायेति दीपं मूलकलाहने विघ्ननाशाय नैवेद्यं फलं सर्वार्थसिद्धिदे तांबूलं का
मरूपाय दक्षिणां च नदाय च एकदंतेस्कदाग्रजा नाम्ना शोभाकरं शुभं विसर्जनं समार्भे सर्वसिद्धिप्रदायके एवं संपूज्य विघ्नेशं
कथां श्रुत्वा विधानतः मंत्रेणानेन तत्सर्वं ब्राह्मणायनिवेदयेत् अनेनानेन देवेश प्रीतो भव गणेश्वर सर्वं व सर्वदा देव निर्वि
घ्नं कुरु सर्वदा मानोन्नतिं च राज्यं च पुत्रपौत्रान्समृद्धिमे गावो धान्यं च वासांसि दद्याद्वर्तस्व शक्तितः दत्वा तथैव सेरा सर्वं स्वयं भुंजीत

व्र॰कै॰ ५० कामतः मोदकान्पूपमधुरलड्डुकान्गारवर्जितं एवं करोति यः सम्यग्व्रतं तस्याहं सर्वदा जयं सिद्धिं च धनधान्यं च ददामि विपुलां प्रजां इत्यु
क्त्वांतर्दधे देवो गणानां योधिनायकः तद्व्रतं कुरु कृष्ण त्वं ततः शुद्धिमवाप्स्यसि नारदेनैवमुक्तः स व्रतं चक्रे हरिः स्वयं मिथ्याप
वादसंमुक्तिर्हितीयं कृष्णस्य चाविंतं ये स्मरंति तेषां तु स्याच्चास्यमंतकमणीयकं चंद्रस्य चरितं सर्वं तेषां दोषो न जायते तेन दामदा वश्री
तव्यमभ्याख्यानं कष्टनाशनं एवमुक्त्वा गतो देवो गणेशः कृष्णतोषितः यश्च यदा प्रयस्य कार्यमुत्थितं नारी नरश्च यः करोति श्रद्ध
ते सिध्यंति कार्याणि मनोऽभिलषितानि किंतु लंभंविघ्नहरे प्रसन्ने स्कावकास्यासितेषु देवेतद्यां मेक मुग्रखी व्रतं कुर्याद्गणेशस्य
चतुर्मासश्चतुष्टयं इति स्कंदपुराणे स्यमंतकाख्यानं अथ मुक्तं चतुर्थी कपर्दीश्वरविनायकव्रतं तद्विधिः तिथ्यादि स्म
त्वा मम चतुर्विधपुरुषार्थसिध्यर्थं कपर्दीगणेशव्रतमहं करिष्ये मूलमंत्रेण षडंगन्यासं कृत्वा प्रत्यक्षमारभेत तत्रादौ
पीठपूजा ॐ नमो भगवते सकलगुणात्मशक्तियुक्ताय नंतायपोगपीठ यत्न नमः अष्टदलकेसरेषु ॐ तीव्रायै नमः ॐ ज्वालिन्यै
ॐ नंदायै ॐ भोगदायै ॐ कामरूपिण्यै ॐ उग्रायै ॐ तेजोवत्यै नमः ॐ सत्यायै मध्ये विघ्ननाशिन्यै नमः अथ ध्यानं एकदंतं
महाकायं लंबोदरगजाननं विघ्ननाशकरं देवं हे रंबं प्रणमाम्यहं इमां पूजां गृहाणेश कपर्दिगणनायक आगच्छ शितिक्रि
यारंपठत विनायक नमस्तुभ्यं त्वमामलं मुद्रा वद्दमां मया कृतां पूजां गृहाण सरस्वतम सहस्रशीर्षेत्यावाहनं अलंकारस राम॰ ५०

युक्तं मुक्तामणिविभूषितं स्वर्णसिंहासनं चारु प्रीत्यर्थं प्रतिगृह्यतां पुरुषरवेदमित्यासनं गौरीसुनो नमस्तेऽस्तु शंकरप्रियकारक
भक्त्या पाद्यं मया दत्तं गृहाण प्रणतप्रिय एतावानस्येति पाद्यं अक्षमुद्दिश्य विघ्नेश गंधपुष्पादिसंयुतं गृहाणार्घ्यं मया दत्तं सर्व
सिद्धिप्रदायक त्रिपादूर्ध्व इत्यर्घ्यं गणाधिप नमस्तुभ्यं गौरीसुत गजानन गृहाणाचमनीयं त्वं सर्वसिद्धिप्रदायक तस्माद्विराडि
त्याचमनीयं अनाथनाथ सर्वज्ञ गीर्वाणपरिपूजित स्नानं पंचामृतं देव गृहाण गणनायक आप्यायस्व दधिक्राव्ण घृतं मिमि
दे मधुवाता स्वादुः पवस्व इति पंचामृतस्नानं गंगाजलसमायुक्तमानीतं हेमपात्रके स्नानं स्वीकुरु विघ्नेश कपर्दिगणनाय
क यस्तु त्वेषेण तिस्नानं हरिद्रक्षयं देवदेवांगवस्त्रेणोपमं भक्त्या दत्तं गृहाणेश लंबोदर हरात्मज तं यज्ञमिति वस्त्रं नानालंकार
संयुक्तं नानारत्नविभूषितं अनेकदिव्याभरणं प्रीत्यर्थं प्रतिगृह्यतां इत्याभरणं राजतं ब्रह्मसूत्रं च कांचनं चोत्तरीयकं भाल
चंद्र नमस्तुभ्यं गृहाण वरदो भव तस्माद्यज्ञादिति यज्ञोपवीतं गंधं कर्पूरसंयुक्तं दिव्यचंदनमुत्तमं विलेपनं सुरश्रेष्ठ प्रीत्यर्थं प्रति
गृह्यतां तस्माद्यज्ञात्सर्वहुत ऋचइति गंधं अक्षतान्धवलान्देव सिद्धगंधर्वपूजित भक्त्या दत्तान्गृहाणेश मातर्वसिद्धिप्रदाय
क इत्यक्षतान् माल्यादीनि सुगंधीनि वपुष्याणि वरसिद्धिप्रदायक कपर्दिगणनाथस्त्वं पुष्पं प्रदास्यहं तस्मादश्वा अजायंतेति पुष्पं
अथांगपूजा कपर्दिगणनाथाय नमः पादौ पूजयामि सुरेशाय नमः जानुनी गणनाथाय नमः ऊरू पूजयामि गणक्रीडाय

व्र·कौ·
५१

कटिं। वक्रतुंडाय हृदयं। लंबोदराय। कंठं। गजाननाय। स्कंधौ। हेरंबाय हस्तौ। विकटाय वक्रतुंडाय एकदंष्ट्राय महोदराय गजा
ननाय विकटाय मुखं विघ्नराजाय। नेत्रे। धूम्रवर्णाय नमः शिरः पूजयामि। कपर्दिने नमः सर्वांगं पूजयामि षडंगैः प्रथमाव
रणं वक्रतुंडाय एकदंष्ट्राय महोदराय गजाननाय विकटाय विघ्नराजाय। धूम्रवर्णाय नमः इति द्वितीयावरणं ब्राह्म्यै माहे
श्वर्यै। कौमार्यै। वैष्णव्यै। वाराह्यै। इंद्राण्यै। चामुंडायै महालक्ष्म्यै नमः इत्यष्टदलेषु तृतीयावरणं इंद्राय अग्नये। यमाय। निर्ऋ
तये। वरुणाय। वायवे। कुबेराय। ईशानाय नमः निर्ऋतिवरुणयोर्मध्येऽनंताय। ईंद्रेशानयोर्मध्ये ब्रह्मणे इति चतुर्थावरणं
वज्राय शक्तये दंडाय। खड्गाय पाशाय। अंकुशाय। गदायै त्रिशूलाय चक्राय। इति पंचमावरणं दशांगं गुग्गुलं धूपं चंदनागरु
संयुतं उमासुत नमस्तुभ्यं गृहाण वरदो भव यत्तु सर्वं व्यदधुरिति धूपं गणमंगलदेव घृतवर्त्तिसमन्वितं दीपं ज्ञानप्रद
चारुरुद्रप्रिय नमोस्तु ते ब्राह्मणोस्येति दीपं नैवेद्यं इदं फलं मया देवस्थापितं पुरतस्तव तेन मे सफलावाप्तिर्भवेज्जन्मनि
जन्मनि इति फलं पूगीफलसमायुक्तं नागवल्लीदलैर्युतं चूर्णकर्पूरसंयुक्तं गृहाण गणनायक नाभ्या आसीदिति तांबूलं हि
रण्यगर्भगर्भस्थं हेमबीजं विभावसोः अनंतपुण्यफलदमतः शांतिं प्रयच्छ मे सप्तास्यासन्निति दक्षिणा। गणाधिप नमस्तेस्तु
नमस्तेस्तु गजानन लंबोदर नमस्तेस्तु नमस्तेस्त्वंबिकासुत एकदंत नमस्तेस्तु नमस्तेस्तु भवप्रिय। स्कंदाग्रज नमस्तेस्तु नमस्तेस्तु राम·
५१

सिद्धिप्रदायक कपर्दिगणनाथस्य सर्वसंपत्प्रदायिनः यज्ञेनेति पुष्पांजलिः प्रदक्षिणं तु देवेश सर्वकार्येषु सर्वदा। कपर्दिगणनाथस्य
मीप्सितार्थप्रदायक इति प्रदक्षिणा नमस्करोमि देवेश सर्वविघ्नहरो भव शीघ्रं मम वरं देहि परत्र च परां गतिं इति नमस्कारः अथ
ब्रह्मचारिणे अर्कपर्णे चतुर्मुष्टिगणितान् तंडुलान् वरदक्षिणा इति प्राग्वद्दद्यात् गंधपुष्पादिनापर तंडुलावेष्टं देवताप्री
केनोक्तेन शेषेण नाकपर्दिगणनाथो मे प्रीयतां तंडुलेसदक्षिणां गृहीत्वा देवमुद्वासयेत् अथ कथा कदाचिद्दुपविष्टस्तु पार्वत्या
सह शंकर इति प्राह प्रियं कांतं किं द्यूते छारविरक्तेन तु रौद्ररमिंपा ज्ञेतं वौ छितं प्रत्युवाच सा मम पितृस्मिन्नास्ते पुत्त्वयो वदी पते
परागत वकिं किमभीष्टं तु दास्यामि परमेश्वरि लोकत्रयं वाटक स्वकिमस्ते पर्वतेनेर्द्व या इष्टकामिय पश्चाद्देत गोदीतव्यमिति नो च
ते यदि लयातदानीं तु विष्यासो नास्ति मेत्वपि वाक्यमेतं विधं श्रुत्वा शर्वसपत्नयो विके नविष्यासपित्ते केन शकाते किं पुनर्वि
मः सोलंु ठनेन कादेवि घ्नेते द्यास्ति नवेवचेत परणः पकलत्रिकि पमां परोति इष्टान्महं सदा भावं सेदिं त्यपार्वत्या परामाक स्यपत
नः प्रिय्यं त्वं त्रिदशान्सर्वान्नान्संर्घ्य चतुरोदरेन स्मिक मि रिान्जित्वा यणामय्यगृहीत्वा एवं डमरुकादीनि तान्यन्याजयतस्य
क हीनो भूत्वा महादेवो भवानी मध्व्रवीदिति शार्दूलं चर्म तन्मध्येप्रयच्छ गिरिजे मम नैवं तत्कुमु चितं किं देव प्रीतिमन्निहास
स्यामिस तिकिं दृष्टे पूर्वस्मरसि किं नहिं अविचिंत्य व्रवीयितत्वं जगदीश कृपानिधे इति कृत्वा तु तापन्नो देवको न्याय यामया॥

व्र॰कं॰ आदाय शारदिनं देवि न करिष्यामि भाषणं तं यथा तु स्वा महादेवस्ततस्त्र गंगातीरे स्थिते रस्मरन्कगच्छामि किं जीवनमतः परं इति सं
५१ चिंत्यसा चेश्रुमुखानंतस्यपद्यत गिरिजानत्र वनितावृंदे दृष्ट्वा ब्रुवीदिति किमर्थमागताः सर्वाः किमेतद्विपतेधुना कपर्दिगणा
नाथस्य व्रतं कर्तुमिहागताः प्रश्नेषां तस्य चेदानीमस्माभिसूयते कथा किमर्थं तद्व्रतं नार्या पुष्पाभिः क्रियते वने फलमथवा
नास्ति पार्वतीशाह तां प्रति प्रश्नश्चेकिं त्वयादेविनेरेकोधीश्वरे विकं अभीष्टसिद्धि रस्मातु लभ्यते भुवनत्रये मातः कुपिता गजव
त्रिरूपस्तु महेश्वरः तव संदर्शनायैव चालक रिष्ये व्रतोत्तमं व्रतेस्येतस्य किं दानं विधानं कीदृशं मम सर्वं विस्यमनसा कथयंतु
सुरांगनाकालो विधानं दानं च व्रतस्यास्य फलानि च तत्सर्वं सावधानेन वक्ष्यामः शृणु पार्वति श्रिय ऋतुः गूढादिदोषरहिते श
वर्तुभीतु वासरे मासे कार्यं व्रतं सम्यग्गणेशार्पितमानसे तैलतां इलभोगादीन्वर्जयित्वा शिवप्रिये मंदवारेन्मुंजी पादेक
वारं मितं यथा प्रातःकाले समुत्थाय स्नानं कुर्याद्विधानतः नद्यां तडागे कूपे वा सुगंधमृत्तिकातिलैः सह संध्यादिकं पथ्यामा
यं सर्वं निर्वर्त्य यत्नतः स्वर्णनागारमासाद्य गोमयेनोपलिप्य वगोचर्ममात्रं तत्र मध्ये कुर्यात्कुं धेनमंडलं तन्मध्ये ष्टदलं प
द्मं तन्मध्ये गणनायकं संपूजयेत्सुवर्णकुसुमैर्हरिद्रामिश्रितातन्दुलैः गां गीं गूं गैं गौं गं स्वाद्यन्यासं कृत्वा ततः परं मंत्रेणानेन राम॰
कुसुमैर्देवमावाह्य विधिहि येनत्र अथवा गणनाथस्य प्रतिमामर्चयेत् ततस्तद्गतचित्तसद्ध्यानं कुर्याद्विधानतः एकदं ५१

तं महाकायं लंबोदरं गजाननं विघ्ननाशस्य प्रतिमामर्चयेत् ततस्तद्गतचित्तसन्ध्यानं कुर्याद्विधानतः एकवशकारं देवं हेरंबं प्र
णमाम्यहं इमां मंत्रमुच्चरन्गणेशकपर्दिगणनायक आगच्छेति निरूपार्थ कुर्यादावाहनादिकं पुराणमंत्रैरथवा वेदमंत्रैश्च
षोडशाद्युपचारैस्तु पूजयेन्मंत्रेणावाहयामि तत्र प्रकाशके मंत्रे गंधपुष्पाक्षतादिभिः दूर्वादिलोकपालांश्च संपूजये देवसं
निधौ लंबोदर नमस्तेस्तु नमस्ते विघ्नकारक तुभ्यं एकदंत नमस्तेस्तु नमस्तेस्तु सिद्धिप्रद कपर्दि गणनायकस्य सर्वसंपत्प्रदायि
नः शत्रप्रकारकथितस्तवनाभिः स्तुतिः स्मृतिः अर्घकरणं चैव मिलित्वा नद्विधिष्वव्रीहितंदुलान् स्वहस्तेनप्रज्ञसंवेशोधयेत्तणी कु
र्यान्महेश्वरि पिंडे तु चूर्णप्रथमे भानुवारे दंचंद्रवत्कुर्याद्वितीये संपूर्णचंद्रवत्स्थितिकाएकं तृतीये पायसान्नं च द्याद्दनं च
तुर्थके आजीविकां शकं सम्यक्कुर्यात्मंत्रमभक्तितः कल्पितान्ताम्रानि दिधिवद्विधं तेनानियानि च तेषां तेषां नष्टमांशं तस्मै सम्य
ग्समर्पयेत् ततः समुत्थाय वृद्धेद्द्वे कंवराटकं पुष्पाविताः तंदुलांश्च भुंजीयाद्ब्राह्मणसकं याकामयंतेषेभक्त्या पूजा तेषां भुवंति
हि इत्युक्त्वा भवानीं तुष्टिं यो दिग्गताः स्वपाः तासां तद्व्रतं कृत्वा तदानीमकरोद्व्रतं तत्र स्कंदविसृष्टशः प्रसन्नः समजायत ।
त्रिलोकनाथ देवेश करुणाकर शंकर दीनाम नमस्तु गतिकां ममकांवकलयाद्रियोनुष्टुप् शंकरं प्राह कथमेतत्तपाकां कथं कप
र्दिगणनाथस्य माहात्म्यं किं न सिद्ध्यति । व्रतस्यैतस्य माहात्म्यं ज्ञात्वा चैव कांस्त्वयं । उद्दिश्यागमनेविलोकरकरोत्व्रतं शिवप्रि

ब्र॰ कै॰
५३

दावगहुगहुटः समागतस्तेन मब्रवीत् । मदागमनिमित्तं किं किं कृतं शंकरत्वया । ममापि ज्ञापनीयं तदित्युक्ते ज्ञायपश्चिवः श्रेयेतर
करोत् विस्तरुद्दिश्यागमनं विधेः आगते चः सन्विधिः शीघ्रं ममाज्ञायमाधव ब्रह्मयो जनं नाज्ञितिपेत्वदागमनकारणं र
कदंतव्रतं किं तत्र भवसेवत संशयः इदागमनमुद्दिश्य तदानीं तेन तत्क्षते आगत्य सहसा सोपि ममाज्ञायय विष्णुस्तज हरं वब्र
माहात्म्यं द्रष्टुमेवं कृतं मया ममापि ज्ञापनीयं तदित्युक्तो विधिनोदितं विक्रमादित्यमुद्दिश्य वज्रीतदकरो द्रुसः आगत्य हरमनु
प्रस्तं इदं प्रेमतः किमीप्सितं कपर्दि हसितवदन व्रतमादित्य उत्सुकसन्दुरदरं पुरंदरमुखात् ज्ञात्वात् सर्वस्वपुरीं प्रति । व्यापुष
प्रपयोराज्ञापराक्रमपरायणः कपर्दीश व्रतं कृत्वा महिष्यापुरतो वदन्ते प्यामिसकलान्दश त्रूनास्मानिव महोन्नतिं त स
व्रतस्य किं दानमितिसा प्राह विक्रमी प्रत्युवाच प्रिय्यापुरतो वदन्ते प्यामिज्ञ यामकीदृशादेकं परात्कं । एवं हे तत्र कर्त्तव्यं मजे
यत्र कुचविता इत्यादि हृषणादाम्य कुष्टव्याधिप्रदाय स्यानस्यात व्यंतपात्रे निःसर्वराज्यं विनघति मर्क स्यवचनं मत्का त्वा प्रम
मवायसामरि चर्यावमात्तुष्टास्तस्याः सर्वेषु तीषु राः निश्चितयोगमार्गे णासर्वेतान ध्रुवं सती कपर्दी शव्रतात्वेपा देवब्रा मंतेप
ततः कुरुष्व तद्व्रतं सम्यक् सर्वसिद्धं भविष्यति सर्वीणामाज्ञयाकृत्वा कपर्दीश व्रतं महत् तदानीं राजसहिषीदिव्यदेहमवाप्य सा
प्रसिंन्नगरि तेकालेभवान्या सह शंकरं द्रष्टुं वयौ वृषारूढो भुवनानि चतुर्दश मध्ये मार्गे द्विजेन्द्रस्य रोदनं भवद्वत्त्व मास्कृत्वा ब्र

राम॰
५३

[illegible]प्रारोदः किमर्थं तव रोदनं न किमप्यस्ति मे देवि दारिद्र्यादेव केवलात् एवं यदि मे वेद्धि कपर्दीश व्रतं कुरु [illegible]
[illegible] विक्रमादित्य[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] संशय[illegible] हेपति समा[illegible] [illegible] सर्वे[illegible] [illegible]
पुंविव[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
वा[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
वीक्ष्य[illegible] [illegible] [illegible] सर्वमहि[illegible] [illegible]
दित्यपुत्रमात्मा[illegible] [illegible] यंदिक्रमादित्य[illegible] [illegible]
व्रते ते[illegible] [illegible] एत[illegible] [illegible]
तत[illegible] [illegible] पुनर[illegible] [illegible] इमां कथां[illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] तदेको नाशीति[illegible] प्रकाशितं [illegible]

व्र॰र्के॰ ५४ तिपर्ये स्थितं इति स्कांदे कपर्दिविनायकव्रतं॥ अथ कार्त्तिककृष्णचतुर्थ्यां करकचतुर्थीव्रतं अत्र स्त्रीणामेवाधिकारः ता
सामेव फलमुक्तं अथ व्रतविधिः आवश्यमासपक्षाद्युल्लिख्य सौभाग्यपुत्रपौत्रादिसुस्थिरश्रीप्राप्तये करकचतुर्थीव्र
ते एकस्य वटं विलिख्य तदधस्तात् शिवं षण्मुखयुक्तां गौरीं लिखित्वा षोडशोपचारैः प्रपूजयेत् पूजामंत्रः नमः शिवायै शर्वा
णे सौभाग्यं संततिं शुभां प्रयच्छ भक्तियुक्तानां नारीणां हरवल्लभे इति ततो नाममंत्रेण शिवषण्मुखयोः पूजा का
र्या ततः पक्वान्नपूर्णकरकान्दश ब्राह्मणेभ्यो दद्यात् ततः पिष्टकनैवेद्यं भोज्यं संकल्प्य निवेदयेत् ततश्चंद्रोदये चंद्रायार्घ्यं दद्यात्॥
अथ कथा मांधातोवाच श्रुतं मे [illegible] म न्यास [illegible] पद्माक्षिणं [illegible] हरीदिनीक
मे समाख्याहि हे स्वरूपं सर्वेश्वर [illegible] देव [illegible] सा देवी [illegible] जगद्गुरुं भर्त्तुः प्रि
यं विकीर्षती सा हृष्टबुद्धिः प्रवारं [illegible] दीपपुष्प [illegible] पुलेन [illegible] विधिं प्रपस्थे
सदाशिवः श्रीकृष्ण उवाच एतदेव महाभाग [illegible] यया तत्स्पृष्टः कृष्णपक्षे पार्वत्या [illegible] करं प्रति तस्यास्तद्व
वं कथयामास देवो महेश्वरः शृणु देवि वरारोहे [illegible] श्रुतिं पतिविप्रहरीत्याह करका चतुर्थिका पार्वसुखा राम
दा॥ मार्गवल्लकी दशी प्रोक्ता चतुर्थी करका विता विधानं कीदृशं कोऽत्र केनेयं च पुरा कृता ईश्वर उवाच शाकप्रस्थपुरे रम्ये वि ५४

द्वज्जनसमाकुले सर्वरत्नसमाकीर्णे रत्नप्राकारशोभिते दिव्यनारीजनालोकवशीकृतजगत्त्रये वेदध्वनिसमाकुले [illegible]
मनोहरे वेदधर्मा द्विजस्तत्र वसेद्देशे विदांवरः पत्नी तस्य च विख्याता नाम्ना लीलावती शुभा सासंजनयामास पुत्रान् [illegible] तो वस
कन्या वीरवती नाम्नी सर्वलक्षणसंयुता नीलोत्पलदलश्यामा [illegible] दुःख [illegible] ना ततः काले तु [illegible] द्विजोत्तमैः दत्तेवि
दं यावि दुषे [illegible] ततः के [illegible] शुभं व्रतं चतुर्थ्यां कार्त्तिकस्याथ [illegible] तासाथ
ततो काले [illegible] भक्तिभावतः [illegible] शिवेन [illegible] षण्मुखेन [illegible] पुष्पा
हृते गौरीं [illegible] पूजयित्वा [illegible] पुत्रादीनां [illegible] महा
[illegible] सर्वे स्वदे
[illegible]
[illegible]
[illegible] सुमनात [illegible]
[illegible] पुनः व्रतेन रक्षानंच [illegible] ततोस

व्रा २

तयोषितत्र्वर्ते क्रते न विधाने न सा ऽपि चक्रे तु मनना तदा कालाशावीद्देवीकन्याभिः परिवारिता एतद्देवव्रतं कर्तुमागता स्वर्गलो
ऽःवी रावती तदा कामभ्रामताः स्वयं दृष्टा तां मातुर्भी देवी [illegible] प्रकुसकलशेची वीरावती तदा दृष्टा तो वाच विनयान्विता अहंपि
हं प्राप्ता मत्तो पं मे प्रतिः प्रभु [illegible] कर्म [illegible] तं प्राप्य [illegible] गाधुना मम भाग्यवशाद्देवि श्रा [illegible] सि मे हे अरि अनेन गते
[illegible] तान जीवया म्युपतिं ममद्य राजपुत्रोऽपि [illegible] तथा कर व्रतं तथेवाईस्ता [illegible] दने विनं चंद्रोदयं शुभे तेन ते
[illegible] देस्वामी लोको [illegible] पतिं ते जीवयिष्याम्यहं तस्या [illegible] व्यासो दाच तेसा
[illegible] ते नेव [illegible] तेन मुसतां प्रति जीवयामास
[illegible] ते वदव [illegible] तस्मात्सर्वपापेप्रो
तव्रत मेतहि वीप [illegible] यचका [illegible] त्व [illegible] प्रभाद [illegible] रपादूसा [illegible] मिरे [illegible]
तुलं वज्रकरकं [illegible] दत्ता [illegible] प्रति [illegible] करकान्वदं [illegible] तेसनेम सु
[illegible] [illegible] तेन [illegible] तोग्र पुत्र नपौत्रादिलभते सुस्थिरा श्रियं इति
श्रीवामनपुराणे करकचतुर्थी [illegible] चतुर्थी गौरे [illegible] हेमाद्रौ [illegible] चतुर्थी माघे तद्भुक्ता पंचमी एम. ५५

प्रागमन्दपित्वा तु ष्टा व म्र यत्नां सा स्त्रे केतुरो ऽःत्स्मात्का न त संप्रत्मानैरेस्त्री भिर्विशेषतः कंदतु ष्पै प्रपतेन सम्यक् भक्त्या समाहि
कुमालकका भ्यांचरकसत्रैस ककंरोः रेक्रेः पुष्पैः तथाधूपैर्दीपैर्वस्त्रैर्भिरेवव गुडाई काभ्यां पयसा वैलैरेना यपालकेः
कं मद्रोः सितिहे माद्रिः [illegible] सियपद्म विध वा तथा विप्रा मुशोभनात्सो भाग्य हृद्ये रंभो क्रव्यं वं शुभिस हइति गौरीव्रतं
ताके चतुर्थी व्रतानि अथ पंचमीव्रतानि तत्र मादमुक्तं पंचम्यां कपिं पंचमीव्रतं तत मध्याह्नव्यापि स कार्यं तथा च माधवीये
तः पञ्चव्रतेषु सर्वेषु मध्याह्नव्यापिनीति थि रिति दिन द्वये तद्व्याप्त्यव्याप्तौ तत्र वदि द्वायां कार्यं युग्मवाक्यात् मदनरत्ने ब्राह्मो
तस्य पुक्त पंचे तृत्याचे भवतिपंचमी न यादिके तदा स्नात्वा हुत्वा नियममेवच ब्राह्मणी हविया चेश्मा [illegible] वापिवर्णने कृत्वा नै
तैकंक मंगत्वा निजगृहं पुनः चेदी सम्यक् प्रकुर्वीत गोमयेनोपलेपितां रंगवल्ली समायुक्तां मध्ये तत्पुष्पोपशोभितां तत्र सप्त ऋषीन्दि
आ भक्ति युक्ता त्र प्रप्र नयेत गंधैश्च विविधैः पुष्पैः धूपदीपैः सुशोभनैः तैतो नैवेद्य संपन्न मर्घ्यं दद्यात् भैः फलैः अर्घ्यमंत्रः कश्य
पोत्रिर्भरद्वाजो विश्वामित्रोऽथ गौतमः जमदग्निर्वसिष्ठश्च सप्तैते ऋषयः स्मृताः गृह्णं त्वर्घ्यं मया दत्तं तुष्टा भवत मे सदा इति एवं प्रणो
निर्वर्त्य ऋषीन् ध्यात्वा समाहितः अकृष्टपच्यसंजात शाकाहारं प्रकल्पयेत् शयी तत्र सर्वदेशा ऋषीन् ध्यात्वा समाहितः अथ
तविधिना सम वर्षाणि व्रतमाचरेत् आदौ मध्ये तथा वांते कुर्यादुद्यापनं बुधः आचार्याय वरयेत्सप्त वेदवेदांगपारगान् प्रति

माः समकुर्वीत सुवर्णेन स्वशक्तितः जटिला सा कृतस्ताम्रकमंडलुसमन्विताः सस्यापकलशोपेता मन्त्रमये स्वर्णरौप्यवस्त्राप्याये
द्विधिवद्व्रतमापं चाप्ते तेर्षमाविधि एवं संजोविनिवेद्यत्वर्घ्यं दद्यात्पतद्व्रतः ततो होमं प्रकुर्वीत तिलव्रीहियवैः क्रमात् सहस्रोमाम
हावाप्मना मंत्रेण स्तुवाद्यष्टक सप्त गावो वदात्तया वस्त्रालंकारसंयुताः आचार्याय प्रजपे कृत्वा वस्त्रालंकारभूषणैः स्तुतुसपादु
सम्याद्भ्रहस्तेमोनिवेदयेत् श्रीनिधिः दसमामुक्तोमो जयितावमव्याविधि अनेनविधिनासम्यक् कृतव्रतमेतत्समाचरेत् सर्वव्रतेषु
पुरांपु सर्वतीर्थेषु यत्फलं। सर्वदानेषु दत्तेषु तदेतद्व्रतकारिणां अथ कथा हे माद्रो ब्रह्मलोकेऽसितांबुजपत्रा॥ मुनाविदेवदेवेश
त्रिसुबहूनि चसां प्रतेमे समाचक्ष्वव्रतं पापप्रणाशनं ब्रह्मोवाच महाराज प्रवक्ष्यामि व्रतानामुत्तमं व्रतं ऋषिपंचमीतिविख्या
त्यापहरेवरं येनवीर्णेन राजेन्द्र नरकं नैवपश्यति अत्रैवोदाहरंतीममितिहासंपुरातनं वैदिशे मूद्विजवरउत्तंकोनामनामतः
भार्या सुशीलेतिपति व्रतपरायणा तस्या अपत्ययुगलं पुत्रोहि सुविभीषणः अधीतवान् सुत स्तस्यवेदान् सांगपदक्रमान्
नेन कुलीनेन सुतावापि विवाहिता विवाहितैवसादैवाद्वैधव्यमाप सन्नमासती तं पालयंती सा स्थितैव पितुर्गृहे। तस्या
नसंततः सुतेसंस्थाप्यवेश्मनि गंगातीरवने प्राप्तः सकलत्रसुतापसहा। तत्राध्यापयामास शिष्यान्वेदं द्विजोत्तमः सुता
तेनस्यपितुः शुश्रूषणं परं। पितुःशुश्रूषणं कृत्वा परिश्रांता कदाचन निशीथे किलसेसुप्ता कृमिराशिर्जायतत्तांगे रा.म. ५६

वधां कृमिराशिमयीं जातामातत्संदृष्ट्वाविवस्त्रां मस्तरस्थितांशिष्यानिवेदयामासुस्तन्मातुकरुणास्थितानजानीमोवयंकिं
स्वदिसाध्वंतयाविधाकृमिराशिमयीजातामातः संप्रति इत्यपतेवद्यपातसहसा तंजनस्मुत्वाशिष्येरुदीरितं संभ्रांतमानसाशी
घ्रमीयत्सुपागतायसातांतयाविधांदृष्ट्वाविललापसुदुःखिताउरसाताडयामास सुतरांमोहमाययौ रुदोनमप्रापषैतमसु
यप्रतिमनुज्वसमालभ्यचवाकुम्भांनिध्येततःपितरंतिकंस्वामिन्कथयमेस्वाधीकेनदुष्कर्मणा निशीथेसंप्रसुप्तेयंजाय
मिसंकुलाएतत्स्मृत्वाततोवाक्यमृषिर्ध्यानपरायणः ज्ञात्वाविवेदयामासतस्याज्ञागृहमवेहिते। ऋषिरुवाच प्राग्वियंसप्त
मीतेजन्मनिब्राह्मणीत्वभवत्नोत्क्ससारस्थांडेमसंजातावरजस्वला अस्पात्तुपात्रमानाततेनज्ञात्वाततेकृमिवद्दुःखमस्वलापा
पेनयुक्ताभवतिसातदयमयमेहनिचंडालीद्वितीयेग्राममक्करीततीयेरजकीप्रोक्ताचतुर्थेहनिमुच्यते। तयातनयानस्वीकं
गाद्भ्रतेदृष्ट्वाबमानितं दृष्टवतप्रभावेनजातादिद्विजकुलेयतेअवमानाद्वतस्यास्याःकृमिराशिमयीसुता। एतत्तेकथितंसर्वंका
रणंदुष्कृतस्यच। सुशीलोवाच दर्शनादपियस्यस्यादिनारणानिमिलेकुलेजन्मपुण्यमद्विधानंहिजायतेब्रह्मतेजसां। अवतापापा
जायंतेपिग्रेहकृमिराशयः महाश्चर्यकरंतामतद्व्रतंकथयस्वमे ऋषिरुवाच सुशीलेश्रृणुतत्सम्यग्व्रतानामुत्तमंव्रतं ये
नचीर्णेनसहसापापादस्मात्प्रमुच्यतेदुःखव्रतमाप्नियानमञ्जायतेनात्रसंशयः कल्याणानिविवर्धन्तेसंपदश्चनिरापदः।नभ

स्पृष्टा पश्चात्तु पदा भवति पंचमीनघादिषु तदा स्नानं कृत्वा नियममेव च विधाय नित्यकर्माणि गत्वा दारवतीमपीन् स्नापये
द्विधि वस्त्रार्घैवामृतरसैः शुभैः द्वारवत्स्य पिहोत्रशालां वंदनागरकर्पूरैर्विलिप्य च सुगंधिभिः मजयेद्दिवि धैः पुष्पैर्गंध
धूपादिदीपकैः समाचाय धुमै वस्त्रैरुपवीतैर्यथाविधि तो नैवेद्यसंपन्नमर्घं दद्याच्छुभैः फलैः अर्घ्यमंत्रप्रागुक्त एव श्रो
तव्यमिदमाख्यानं शाकाहारं प्रकल्पयेत् स्यात्तव्यं व्रतस्वर्वेषामृषिध्यानपरायणैः अनेन विधिना सम्यग्व्रतमेतत्समाचरेत्॥
स्नायते पुरायेन तत्त्वगुणस्य समाहितः सर्वव्रतेषु यत्पुण्यं सर्वतीर्थेषु यत्फलं सर्वदानेषु दत्तेषु तदस्य व्रतपारणात् कुरुते पावनेवे
व सा नारी सुसुभगा गिनी रूपलावण्यसंयुक्ता पुत्रपौत्रादिसंयुता इह लोके स देवस्यात् परत्राप्य रूपागतिः व्रतस्यास्य प्रभावे
तिं स्मरति यो हि की इति हेमाद्रौ ब्रह्मांडोक्त ऋषिपंचमीव्रतं अथ शिष्टाचारप्राप्तं व्रतं मासपक्षाद्युल्लिख्य मया ज्ञानतोऽ
ज्ञानतो वा रजस्वलावस्थायां कृतसंपर्कजनितदोषपरिहारार्थं ऋषिपंचमीव्रतं करिष्ये इति संकल्प्यारुंधती सहितान् सप्तर्षी
न्पूजयेत् तत्र पूजाविधिः आगच्छंतु महाभागाश्चतुर्वेदस्वरूपिणः यावद्व्रतमहं कुर्वे कृपया भवतां प्रभो आवाहनं मंत्रैर्ब्रह्मणपदे
ब्रह्मणा स्तेजउत्तमं सप्तर्षिकोटिप्रतीकाशे ऋषिवृंदं विविनयेत् ध्यानं कश्यपत्युसामवेदानां स्वरूपेभ्यो नमो नमः पुराणपुरुषे रम.
देवर्षिभ्यो नमो नमः आसनं गंधपुष्पाक्षतैर्युक्तं पाद्यं मे सर्वं अर्घ्यं गृह्णंतु भो द्विजाः प्रसादं कुरुतेः प्रीता तुष्टा संतु सदा ५७

पाद्यं नमस्ये युक्तं पंचमासर्वदिता ऋषिसत्तमाः ददे तु पाद्यं मे सर्वे अर्घ्यं गृह्णंतु वेनमः अर्घ्यं लोकानां स्पृष्टिकर्तारो ऐश्वर्यं स
पोधनाः नमो बोधमि विज्ञेभ्यो महर्षिभ्यो नमो नमः आचमनं मंदाकिनी गोतमी च यमुना च सरस्वती गोतमी नर्मदा तापी ता
स्नानीयमाहृतं स्नानं । सर्वे निस्तं तपोनिष्ठा ब्रह्मज्ञाः सत्यवादिनः वस्त्राणि प्रतिगृह्णंतु भक्तिदाः संतु मे सदा । वस्त्रं । यज्ञोपवीत
ग्राय ज्ञोपवीतानि कुंकुमागरुकर्पूरस्तु गंधैर्मिश्रितं शुभं गंधाद्यं वंदनं दिव्यं गृह्णंतु ऋषिसत्तमाः चंदनां रंजिताः कुंकुमोपेन
ता स्तुसुमो भक्ताः गृह्णंतु मम संतुष्टा प्रसन्ना ऋषिसत्तमाः अक्षताः मालती चंपकादीनि मालसारीनिवे प्रभोगमयाहृतानि
माणि पूजार्थं प्रतिगृह्यतां पुष्पं । वनस्पतिरसो धूपो गंधाढ्यः सुमनोहरः आघ्रेयः सर्वदेवानां धूपोयं प्रतिगृह्यतां धूपं आज्यं
तिं संयुक्तं वह्निना योजितं मया दीपं गृहाण देवेश त्रैलोक्यतिमिरापहं दीपं नानापक्वान्नसंयुक्तं रसैः षड्भिः समन्वितं नैवेद्यम
र्पये सर्वं गृह्णंतु वरदायकाः नैवेद्यं लोकानामित्याचमनं चंदने नकरोद्वर्तनं पूगीफलं महद्दिव्यं नागवल्लीदलैर्युतं कर्पूरादि
समायुक्तं ताम्बूलं प्रतिगृह्यतां इदं फलमिति फलं हिरण्यगर्भगर्भस्थमिति दक्षिणा यानि कानि च पापानि इति प्रदक्षिणा रते सप
पर्वे भक्त्या संपूजिता मया सर्वपापं व्यपोहंतु ज्ञानतो ज्ञानतः कृतं नमस्कारः वायनं फलसंयुक्तं सघृतं दक्षिणान्वितं द्विजेत्र
ध्यदास्यामि व्रतसंपूर्ति हेतवे अवतः प्रतिगृह्णंतु ज्ञानतो ज्ञानतः कृतं नमस्कारः वायनं फलसंयुक्तं सघृतं दक्षिणा सोमी रूपा समपेय

णः वायसः। स्नानादिरिक्तकर्माणि मया यानि कृतानि तु रुमधुं तानि सर्वाणि भ्रष्टं सर्वे तपोधनाः। विसर्जनं। अथ कथयामि युधि॰ श्रुता
नि देवदेवे शाश्वतानि तु बहूनि च। सांप्रतं मे महादावस्तत्र तेन पापप्रनाशनं कृष्ण उ॰ अथ्यान्यदपि राजेंद्र पंचमीऋषिसंज्ञिता कृष
ष्णा मियत्कृत्वा नारी पापात्प्रमुच्यते युधि॰ कीदृशी पंचमी कृष्ण कथं वा ऋषिसंज्ञिता पातकात्मुच्यते कृष्ण उ॰ अत्रानाद्
न व्यक्ता वापि या स्त्रीजाता रजस्वला तु दृष्टास्पृशति भांडानि गृह कर्माणि सेस्थिता प्राप्नोति सा महापापं सर्वा नारी रजस्वला॥
॥ अस्य प्रकारं पश्या तव जंनी या रजस्वला प्रोक्ता प्रागस्तनस्मात् पिचातुर्वर्ण्यपनभारत ब्रह्महत्या पुरा शक्रो वृत्रं हत्वा समाप
वत् तस्यावैराजशार्दूलब्रीडितो वृत्रहस्तवः ब्रह्मा रांस मुपागच्छदात्मनः शुद्धिकारणात् शुद्धिं शक्रस्य राजेंद्र ब्रह्म दृष्टे गतेन
विभज्य ब्रह्महत्यां तु चतुर्धा च चतुर्मुखः प्राक्षिपत्तु राजराजशार्दूल चतुः स्थानेषु वै तदा वह्नौ प्रथम जातास्तु ज्वालासु वन
पुच पर्वतेषु च राजेंद्र नारी रजसि पार्थिव। अतो रजस्वला नारी प्रोक्ता पापा च प्रयत्नतः ब्रह्मघ्नी शास्त्र तत्पार्थ चातुर्वर्ण्य
रा प्रथमेहनि चांडाली द्वितीये ब्रह्मघातकी। तृतीये रजकी प्रोक्ता चतुर्थे हनि शुध्यति। अज्ञाना ज्ञानतो वापि यानि से
कं तत्पापसंहार्थे हि कार्ये यमऋषिपंचमी। सर्वपापप्रशमनी सर्वोपद्रवनाशिनी। ब्रह्मतं वियविद॰ यत्र देः स्त्रीभिः का
पितः कृष्ण उ॰ अत्राप्यन्यदपि राजेंद्र ब्रह्मदत्तामिकथानकं पुराकृतयुगे राजन्विदर्भायां बभूव ह श्येनजिन्नाम राजर्षिस्त राम॰ ५८

र्गानुपालकः तस्य देशे वसद्विप्रो वेदवेदांगपारगः सुमित्रो नाम राजेंद्र सर्वभूतहिते रतः कृषिवृत्त्यास मासीनकुटुंबपरि
पालकः तस्य भार्या तु साध्वी च पतिशुश्रूषणे रता जयश्री नाम विख्याता बहुभृत्य सुतान्विता। केदारादि पुरता साध्वी व्याकुलीकृ
ता सदा। एकदा सा ततः प्राप्ते ऋतु काले व्यलोकयत् रजस्वलापि सा राजन्गृहकर्मचकार ह भांडानि सा स्पृशद्राजन्नस्पृशतो श
भामिनी। कालेन बहुना साध्वी पंचत्वमगमत्तदा तस्या भर्त्ता पि विप्रोसौ कालधर्ममुपेयिवान् एवं तौ दंपती राजन्नृप
मिव योगौ तदा भार्या तस्य जयश्रीः सा कृतात संपर्कदोषतः शुनी योनी मनुप्राप्ता सुमित्रोपि नरेश्वर तस्याः संपर्कदोषतः
ली वर्दोबभूव ह तद्दोषे राम महाराज दुर्गतिं लोगतौ तदा। सुमित्रस्य च पुत्रोभूत् पितृशुश्रूषणे रतः सुमतिर्नाम धर्मज्ञो दे
व तातिथिपूजकः तस्य तौ पितरौ पार्थिव शास्तु संपर्कदोषतः तिर्यग्योनिमनुप्राप्तौ भौजाति स्म रौनृप उच्छिष्ट भोजनीसा गृ
हे तस्य रेती श्वर्वै या तक सुमित्रोपि पितातस्य वलीवर्दोबभूव ह अथ क्षयाहे संप्राप्ते पितृशुश्रूषणे रतः भार्यां चंद्रवती प्राह
सुमतिः श्राद्ध चिंततः अद्य संवत्सरदिनं पितुर्मे चारुहासिनि भोजनीयामया विप्राः पाक सुविहितं धीमता तथा कृता पा
शुद्धिस्तु मते श्रुत्वा राजन्या मुक्ते पायस भांडे स्याः सर्पे गरलं ततः दृष्ट्वा ब्रह्मवधी ज्ञाता शुनी भांडानि सा स्पृशत् द्विज भार्या च तो
दृष्ट्वा उत्के नजघानतां मोतितां ब्रह्मणा स्वनसा दक्षता प्रयत्नतः ततो भुक्ते तु विप्रेषु नोच्छिष्टं तद्दे दैवहिः दारस्यापा सदागु

न्याउपवासस्तदाभवत् ततोरात्र्यां प्रवृत्तायां सा सुनी क्षुधितानृप वली वृद्दमुपागत्य भर्त्तारमिदमब्रवीत् बुभुक्षिताघनाथ्या
हं नदत्तं भोजनं तुभ्ये ग्रासादिकं च न लभे क्षुधामां बाधते प्रबलात् अस्मिन् दिवसे पुत्रो मम मत्ते द दास्यसौ अथ मत्र्यंकि
मप्येष उच्छिष्टमपि नो ददौ पापसात्रे पपाताघगरलं सर्व संभवं मपापिचिंतमनसा मरिष्यं तिद्विजोत्तमाः। संसृष्टं पाप
त्कसंसर्गाद्दग्धाहं ताडिता भृशं। दुःखिते तेन मात्रं मे कटिर्भग्या करोमि किं ततः ब्रह्मस्य वे भर्त्री भर्त्रे तेपापसंग्रहात् किं करोमि
स्नुषा कस्तु भार्या हत्तु गागतः अथाहमात्मजं हे चैवा हितः सकलं दिने मारितस्मात्सजेनाहं मुखेपवाधानु भुक्तितः वपा
दुं कृतं तेन जानाघ ममकष्टता कलङ तयोः संवदतोरेवं मातापित्रोः भारत श्रुत्वा पुत्रस्तदा वाक्यं पदुः कंपतेऽम
ततोरजन्यां तत्काले दत्तोतस्मैव भोजनं पितरो तो विदित्वा तु दत्तं वा मन्तु मति कृतानदासेदुःखितः पुत्रो ज्ञात्वा वस्थांत
मातापित्रोस्तु राजेंद्र तदा सो प्रस्थितो वरं जातमिथ्याभिकष्टं वैमातापित्रो भारत तावगत्वा ज्ञानवृद्धानृकापी वसमव
श्रुत्वा च प्रणिपत्या ब्रवीद्वाक्यं हितं चैव तदा तयोः सुमतिरुवाच कथय धर्मं द्रव्यपः अस्मे तेसमाहिताः केन कर्मविपा
पितरौ मे तपोधनाः इमामवस्थां संप्राप्तौ मोहे तेपातकात्कथं शापयकतुः तव माता पुरा विप्र सन्देहे वालभावतः प्रा
प्तं दित्वा तु संपर्कमकरोद्द्विज तेन कर्मविपाकेन नुनीयोनिमुपागता पिताच सपदोष रावली वर्दीवभवत् रतयोर्मुक्ति राम ५५

र्थं कुरु त्वमृषिपंचमी भार्यया सह विप्रेंद्र याम्यीदसं दृश्य तत्र तस्मादरस्व पुत्रं तत्र सप्त वर्षद्विजोत्तम ग्रंते वोद्यापनं कुर्याद्विजरा
देवर्जितः शाकाहारस्तु कर्तव्य श्यामाकाहारएव वा नीवारेर्वापि कर्तव्ये कृष्टपच्यं न भक्षयेत् पाप्यमाद्रपदे मासि शुक्लपक्ष
पंचमी तस्यांमध्याह्नसमये नद्यादेविमले जले कृत्वा मार्गप्रयत्नेन दंतधावनमादितः आसुर्वलंपशो वर्चः प्रजाः पशुवसू
नि च ब्रह्म प्रज्ञां च मेधां च त्वं नो देहि वनस्पते संप्रार्थ्येत्तं मंत्रेण कुर्याद्दंतधावनं मुखदुर्गंधिनाशाय दंतानां विशुद्धये जीवनाय च
प्राणानां कुर्वीद्दंतधावनं अनेन दंतान्संशोध्य स्नात्वा पान्न्यत्र तत्र पूर्वकं तिलामलककल्केन केशान्संशोध्य यत्नतः परिधाय च
शुद्धे वाससी सुसमाहितः पूजयस्तरूपी नुदिव्यान संधत्वा समर्चितान् कश्यपोत्रिर्भरद्वाजो विश्वामित्रोथ गौतमः जमदग्निर्वसि
ष्ठश्च साध्वी चैवाप्यरुंधती मंत्रेणानेन सप्तर्षीन्पूजयेत्तु समाहितः व्रतेनानेन विप्रेंद्र तस्मा कृतेनैव द्विजोत्तम स्पृष्टतु संपर्कजो दोषः
क्षयं याति न संशयः श्रीकृष्ण उ॰ तच्छ्रुत्वा सुमतिर्वाक्यं परमं ऋषियं तुम्या कृतेनैव द्विजोत्तम स्पृष्टतु संपर्कजो दोषः क्षयं याति न सं
शयः नापितं गहमेत्य व्रतं चकेस भार्यया हृष्यान्वितः व्रतेनतु कृषि पंचम्या सर्वपापप्रनाशनं। कृत्वा सर्वं यथोक्तं च मातापित्रोः फलं ददौ
व्रतस्तु राप्रभावेन माता तस्य पयोनितः मुक्तानृप तिपार्ह्ल विमानवरसंस्थिता दिव्यांबरधरा भत्वा गता स्वर्गं च भारत पितापि
सोमतो गर्भस्तु मत्नेऽप्यमुयानितः स्वर्गं प्राप्तो महाराज व्रतस्यास्य प्रभावतः कायिकं वाचिकं वापि मानसं च पंचद्यदुष्कृतं तत्सर्वं वि

लयंयाति व्रतस्यास्य प्रभावतः यस्य यज्ञायते पुत्रपौत्र छुराउ खदिरोत्र मसर्वव्रते शुपस्तुसपंस्पर्वती र्थेपुष्पफलं सर्वदानेषु दत्ते
पुनदेतद्व्रत चारणा तद्भूरुतेयाव्रतं नारीसाम वस्तु सभोगिनी रूपलावण्यसुका वपुत्रपौत्रादिसंयुता इहलोके सदेवस्यात
रन्ते चपरांगतिं एतत्ते कथितंराजन्व्रतानामुत्तमंव्रतं सर्वसंपत्प्रदं दैवनारीणांपापनाशनं धन्यंयशस्यं सर्वे चपुत्रानपि युधिष्ठि
रापहंतां मसवर्त्तावापि सर्वपापप्रनाशनं इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणे ऋषिपंचमीव्रतकथा अथोद्यापनं युधिष्ठिरउ॰ किमस्योद्या
पनेप्रोक्तं व्रतस्यसर्वफलप्रदं सुमतिःकेन विधिना चकार वद तत्त्वतः श्रीकृष्णउ॰ यस्मिन्नहनि दिवसे कृष्णदेवकमक्तं समाहितः प्रभो
सममालिप्य सर्वतोभद्रमंडले अव्रणं सजलं कुंभं ताम्रंमृन्मयमेव वा संस्थाप्य वस्त्रसंवीतं कर्पूरेशुसुशोभनं पंचरत्नसमायु
लंगंधाहृतैर्युतं सहिरण्यं समाछादितं ताम्रपात्रे लेनवे वंशभस्मपात्रेणाप्यवल्लरीं निवेदयेत् आच्छाद्य वस्त्रेणैवलिखे
लंततःसौवर्णीः प्रतिमाःकार्याः शक्तीराणां भाविताम्नां पलेनवा तदर्धेन तदर्धार्धेन वा पुनः शाठ्यंनकारयेत्नावित्तरा
ववर्जितः वितानेपंचवर्णीचफलपुष्पसमन्वितं तत्रश्रीपादपुपरि श्रीमत्संभारापूज्ये विधानतः मध्याह्ने तु जयेद्वत्तु शक्ती च
समन्वितःकस्यपोत्रिर्भरद्वाजो विश्वामित्रोथगौतमः जमदग्निर्वसिष्ठश्च साध्वी देवाप्यरुंधती मंत्रेणानेन राजेंद्र कृत्वा
मांदितःरात्रौ जागरणं कुर्यात् तदुरागान्यवरादिभिः कृतनित्यक्रियः प्रातर्जुहुयात्तिलसर्पिषा वेदिकोवापियोरारा अथ ऋ॰ ६

ड्डःस्मतः अष्टोत्तरसहस्रं वाशतमष्टोत्तरं तुवा पुनःप्रणम्य ततः कृत्वा गुरुं संपूजयेद्व्रती स्वर्णांगुलीयवासोभिः कुंडला
द्यादिकां सवत्सां च गुरवे गां पयस्विनीं पूजयेत्द्विजाः सप्त वासोभिर्दक्षिणादिभिः कुलपात्रप्रपवित्राण्यदद्यात्तेभ्यःसु
वार्यवसपत्नीकेभ्यः शिरापत्रमामयेत् भोजयेद्ब्राह्मणान्भक्त्या दीनानाथांश्च सज्जनान् पसकर्णं तापप्रति मामाचा
वेदयेत् लब्धानुज्ञांस्तु भुंजीत द्विष्टैर्वंधुजनैःसह उद्यापनविधिःप्रोक्तः सर्वत्रापिकल्याणार्थिनां एवंया कुरुते सम्यक् व्रतमुद्यापन
परं सर्वपापविनिर्मुक्ता स्वर्गलोके महीयते इहलोके चिरंकालं भर्त्रा सह सुविस्मृता पुत्रपौत्रैः परिवृता भुक्त्वाभोगान्मनो
द्विनिःपापास्तु भग्यानित्यं तमते चारूपांगतिं इतिश्रीउद्यापनं ऋषिपंचमीव्रतं अथ स्यामेव नागपंचमीव्रतं हेमाद्रौ भविष्ये
युधिष्ठिरउ॰ मासि भाद्रपदे वापि शुक्लपक्षे तु पंचमी साचपुण्यतमाप्रोक्ता देवानामपि दुर्लभा कुर्याद्द्वादशवर्षेषु पंचम्यां चनरा
नचतुर्थ्यां मेकभक्तं तु तस्यां नक्तं प्रकीर्तितं भूरिचंद्रमसंपन्नागमथवाल धौतजं कलधौतजं सुदर्भजं दारुमयंवापिमृ
न्मयं वा चंद्रमसं पंचम्यामर्चयेद् नागं पंचफणं स्मृतं करवीरैः शतपत्रैर्जातीपुष्पैस्तुपद्मकैः तथागंधैश्चधूपैश्च
जपेत्रागमंत्रं जपेत् पायसमोदकैः अनंतं वासुकिं शेषं पद्मं कंबलमेव च तथा कर्कोटकं नागं
अश्वतरं तथा धृतराष्ट्रं शंखपालं कालियं तक्षकं तथा पिंगलं च महानागं मासि मासि प्रकीर्तितं तस्यां ते पारणं स्यात्

ह्रीं रैं ब्राह्मणभोजनं सुवर्णभारनिष्पन्नं नागं कृत्वा ह्यगं तथा तथा वस्त्राणि देयानि व्यासाय मितं तेजसे एवं संपूजयेन्नागान्स
दा भक्त्या समन्वितः विशेषतस्तु पंचम्यां पयसा पायसेन वेति इति श्रीभा० सर्वेदे नागपंचमीव्रतं अथ नैव नागदष्टव्रतं हे माहे
भविष्योत्तरे सुमंतुः नागदष्टो नरो राजन् प्राप्य मृत्युं व्रजत्यधः अधोगत्वा भवेत्सर्पो निर्विषो नात्र संशयः शतानीक उ० ॥
नागदष्टः पिता यस्य भ्राता वा दुहिता पिता माता पुत्रोऽथ वा भार्या किं कर्तव्यं तद्वदस्व मे मोक्षाय तस्यापि प्रेतं दानं व्रतमुपोषि
तं होमं द्विजशार्दूल येन तद्देवकरोम्यहं सुमंतुः उ० षष्ठ्यां पंचमी संप्राप्य नागानां बलवर्धनी तु मे कर्मे कं यावद्व विधानं मया
तं ज्येष्ठे तिथि वभोजनाभावतस्तां नक्तं पितृप्रोक्तं एकः संवत्सरः मासि मासि द्रव्य देवानं पुष्पं हे तु पंचमी सापि
तमायां कार्या त्वा सो गति काम्यया चतुर्थ्यामेकभक्तं तु तस्यां नक्तं प्रकीर्तितं तस्यां पंचम्यां कुर्याद्वा भूमौ नागमय
लेख्य धौतं हेमरौप्यं वै सर्पाः अथ दारुमयं भक्त्या मृन्मयं वापि शक्तितः पंच नामधेयैस्तानागं पंच फलं तथा करवीरे
वकुलैर्जाती पुष्पैः सुगंधिभिः गंधपुष्पैः सनैवेद्यैः स्नाप्य क्षीरादिभिर्नृप ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्तस्मात्तत्पापसमोदकैः
सर्वैः क्षुद्रिं शंखपद्मं केवलमेव च तथा कर्कोटकं नागं नागमश्वतरं नृप धृतराष्ट्रं शंखपालं कालियं तक्षकं तथा पिं
गलं नागं मासि मासि क्रमाद्व्रतेत् एत पिता प्रयाते नपंचम्यां नक्तमुप्यमवेत्तः एवं द्वादशकृत्वा वै मासि मासि द्रव्यदेन्नृप ॥ रा०म०
६२

त्यां तेयथाशक्त्या महामोऽयं तु कारयेत् ब्राह्मणानां यतीनां च नागानु दिश्य भक्तितः इति हास्त्रवि देनागं कोचनेरत्नविनिर्मि तं ॥
गां वदद्यात् सवत्सां वैसर्वोपस्करसंयुतां दानकाले पठेदेतन्मंत्रमेतां रायणं विभुं सर्वगं सर्वधातारं मनेनमपराजितं ये
के चिन्मे कुले सर्पैर्दष्टाः प्राप्ता याधोगतिं व्रतदाने नगोविंदं मुक्तिभोजो भवंतु ते इत्युच्चार्य हृते युक्ते सितचंदनमिश्रितो सुदे
यात्रतो भूप तोयं तोये यानि क्षिपेत् अनेन विधिना सर्वे ये मरिष्यन्ति वा मृता सर्पतस्ते भियास्वं तिस्वर्गतिं नृपसत्तमा कृत्वा
सर्वांस्त समुद्धत्य कुलजांश्च कुलनंदन प्रयाति विष्णुसांनिध्यं से व्यमानोऽप्सरोगणैः वित्तशाठ्य विहीनोयः सर्वमेतत्फलं
लभेत नक्तेन भक्तिसहिताः सितपंचमीषु ये पूजयंति सुभगान्कुसुमोपहारैः ते यांति हेमभवनादिभवंति सर्पाद्यौ निमा
मरीमयरक्तविभासितांगाः इति नागदष्टपंचमीव्रतम् अथाश्विनशुक्लपंचम्यामुपांगललिताव्रतं तादृहिरा स्त्रि धा
वारएवमानं अत्र हेमैव प्रधानं तत्त्व जपति जगद्देपरास्मद्धिमवाप्य सीतिकथायाहरेजायाफलसंवं धात्रफलद स्तंनिधा
वफलं तद्गीमेति मायेन नाग रावा पश्चादान वटकादिमरूपादे स्तदंगत्वात जन्मनेभप्या रूत्यापिन्नं कार्ये रमाव्रते
पुस्तवैसुमध्याह्नव्यापिनी निषिधिरितिमाधवीये हारीतो केः दिनद्वये तु साकल्येन व्याप्तौ दाम्पर्वा पुराणतानाभिति वाकराद्र ए
मेन नागरसामेव मुख्याराजरलेमनकेंद्राघर्षव्रतेत याताशव्रते पुसर्वेषु राशिषु कोमादि शिष्यन इतिहे माद्रि लिखित वत

नाड्ग्रविव्यापिनी ग्राह्येति कस्यचिदुक्तिरूपे हृदी या श्रृंगानुरोधेन निर्णयस्य कार्यत्वात् वचनं तु जागरणप्रधानके सावका
शमिति अथ व्रतविधिः आचम्य प्राणानायम्य मासपक्षाद्युल्लिख्य पुत्रधनविद्यारोगनिर्मुक्तिसुखसौभाग्यपुष्ट्यादिकामः
स्त्री त्ववैधव्यकामा उपांगललिताप्रीत्यर्थं पूजयामि लितोपचारैः उपांगललितापूजनमहं करिष्ये इति संकल्प्य पूजां कुर्यात्
अथ पूजाविधानं तु कुर्यादेकाग्रमानसः सौवर्णीं प्रतिमां कृत्वा राजतां मंत्रैः प्रपूजयेत् नीलकौशेयवसनां हेमाभां कमलास
नां भक्तानां वरदां ललितां चिंतयाम्यहम् ध्यानं निजासनस्थे तु देव्ये सुसहिते भक्तवत्सले उपांगललिते मातर्देहि मे व्रतक
र्मणि आगच्छ ललिते देवि सर्वसंपत्तिदायिनि यावद्व्रतं समाप्येत तावत्त्वं सन्निधौ भवेत्यावाहनं हिरण्यवर्णिकां रत्नरम्यं
दिव्यनानामणिगणान्वितं अनेकशक्तिसंयुक्तं आसनं प्रतिगृह्यतां सोममावहमुत्पासने गंगादिसर्वतीर्थेभ्यो मया प्रार्थनया
हृतं तोयमेतत्सुखस्पर्शं पाद्यार्थं प्रतिगृह्यतां अस्मच्छरणमिति पाद्यं निधानं सर्वरत्नानां त्वमनर्घ्यगुणान्वितसितपापि
न्या ललिते गृहाणार्घ्यं नमोस्तु ते कासोस्मितामित्यर्घ्यं पाटलोशीरकर्पूरसुरभि स्वादु शीतलं तोयमाचमनीयार्थं ललिते प्रति
गृह्यतां चंद्रप्रभासामित्याचमनं पंचामृतं मयानीतं पयो दधिघृतं च वै शर्करा मधुसंयुक्तं स्नानार्थं प्रतिगृह्यतां पंचामृत
मंदाकिन्या समानीतं हेमांभोरुहवासितं स्नानाय ते मया भक्त्या सलिलं कियतां जलं आदित्यवर्णे मिति स्नानं सर्वभूषाधिके

सौमे लोकलज्जानिवारणे मयोपपादिते तुभ्यं वाससी प्रतिगृह्यतां उपैतु मामिति वस्त्रं मलयाचलसंभूतं घनसारं मनोहरं हृ
दयानंदनं चारुचंदनं प्रतिगृह्यतां गंधद्वारेति चंदनं अक्षताविमलाः शुद्धाः मुक्तामणिसमप्रभाः मयार्पिता अक्षता देहि मे
निर्मलां धियं गंधद्वारामिति कृत्वा मालती केतकी जाति तुलसी चंपकानि च मयाहृतानि पुष्पाणि पूजार्थं प्रतिगृह्यतां मनसः का
ममिति पुष्पं अथ पुष्पैः प्रत्यंगपूजा ॐ उपांगललितायै नमः पादौ पूजयामि भवान्यै गुल्फौ सिद्धेश्वर्यै जंघे भद्रकाल्यै जानुनी भि
घ्यै ऊरू विश्वरूपिण्यै कटिं देव्यै नाभिं वरदायै कुक्षिं शिवायै हृदयं वागीश्वर्यै स्कंधौ महादेव्यै बाहू प्रकृतिमहत्यै करौ
पङ्क्तिन्यै कंठं सरस्वत्यै मुखं पद्मकेसरवासिन्यै नासिकां महिषमर्दिन्यै नेत्रे लक्ष्म्यै कर्णौ भवान्यै ललाटं विंध्यवासिन्यै शिरः सिं
हवाहिन्यै सर्वांगानि इत्यंगपूजा देवद्रुमरसोद्भूतः कालागरुसमन्वितः आघ्रीयतामयं धूपो भवानि घ्राणतर्पणः कर्दमेनेति धूपं
च रुद्रं सर्वलोकानां तिमिरस्य निवारणं आर्तिकं कल्पितं भक्त्या गृहाण परमेश्वरि आपः सृजंत्विति दीपं मोदकापूपलड्डु
कपट्टकोडुंबरादिभिः सघृतं पापसेनान्नं नैवेद्यं प्रतिगृह्यतां आर्द्रां पुष्करिणीमिति नैवेद्यं आचमनं मलकापूपलड्डुकपट्टको
डुंबरादिभिः सघृतं पापसेनान्नं नैवेद्यं प्रतिगृह्यतां आर्द्रां पुष्करणीमि याचलसंभूतं कर्पूरेण समन्वितं करोद्वर्तनकं चारु गृ
हाण परमेश्वरि कर्पूरैलालवंगादियुतं तांबूलदलसंयुतं क्रमुकस्य फलं तुभ्यं दत्तं प्रतिगृह्यतां आर्द्रां पुष्करिणीमिति

प्र.कौ. तांबूलं इदं फलमिति फलं हिरण्यगर्भमिति दक्षिणां चंद्रादित्यौ च धरणी विद्युदग्निस्त्वमेव च त्वमेव सर्वज्योतींषि आर्त्तिक्यं प्रतिगृह्य
६३ तां नीराजनं ॐ उपांगललिते सातर्नमस्ते विंध्यवासिनि दुर्गे देवि नमस्तुभ्यं नमस्ते विश्वरूपिणि पुष्पांजलिः अथ दूर्वांकुराः स्वाग्राश्च च
त्वारिंशत्र्याहृभिः अधिकान्हस्त आदाय मंत्रमेतं जपेद्देवं देवीमेव विधानतः मंत्रे स्थाने नाष्टचत्वारिंशकैः ततः स्तुसमायुक्ता मेस्तु
मे नौरथ्याः इति दूर्वा मंत्रः इत्युक्त्वा प्रणचरेत् प्रदक्षिणानमस्कारः अथवा वाकमादाय पट्कोंडुचरादिभिः कइत्यादिमंत्रेणा श्रा
चार्यायनिवेदयेत् यत्कालेफलसंयुक्तं सत्ताष्टदक्षिणान्वितं द्विजवर्याय दास्यामि व्रतसंपूर्णहेतवे उपांगललितादेव्या व्रत
संपूर्णहेतवे वायनं द्विजवर्याय सहिरण्यं ददाम्यहं इति वायनमंत्रः ततः कथां समाकर्ण्य वायनान्नस्य संख्यया स्वयमेव ततो देवा
त्रं वाग्यतः सह बांधवैः रात्रौ जागरणं कुर्यात् नृत्यगीतादिमंगलैः प्रभाते पूजयेद्देवीं ततः कुर्याद्विसर्जनं सहस्राशक्तियुता वरदा
जिताम या माता तर्मी मनुव्यत्यागम्यतां नित्र मंदिरं इति विसर्जनमंत्रः अथ कथा पुरा कैलासशिखरे सुखासीनं षडाननं कथयंतं कथं
व्यामिदम्यतुर्मत्र्यर्थं शौनकः शुश्रूषवः ऊचुः महासेन महादेवनंदनानंतविक्रम आख्यातानि त्वपुराणानि श्रुतानि त्वत्प्रसादतः कथास्व
रनादेव प्रसन्नात्मन्नरिंदमायः न तृप्तिमधिगच्छामः पापघ्नायं सुधामिव शृण्वतो वयं देव्याः व्रतं तत्कथयस्व नः मनोभिलषितार्था रम.
नां सिद्धिर्यस्मिन्कृते भवेत् स्कंद उवाच साधु पृष्टं महादेव्या माहात्म्यं मुनिपुंगवाः तस्मिन्सर्वविधानेन तत्कुरुध्वं जगद्धितं भृणुते ६३

किल पुरा विप्रो हेमाभिधः श्रुतिस्मृतिपुराणज्ञो धनी च बहुबांधवः अथ तस्य तस्य पजजातेजरत सुतो श्रीपतिर्गोपतिश्चेति
नाम नीविदधे तयोः अचिरेणैव कालेन स पंचत्वमगाद्द्विजः तौ तु बालौ धनं बंधून्हित्वा सा धर्मचारिणी सती विदेश दहनेऽस्य पत्नी तु
पतिना सह अथ तद्बांधवाः सर्वे हा कष्टमिति चुक्रुशुः निंदंतो दुःखितात्मानः कुत्स्ताक्षि पांपा रेलो किंको अथ तस्य सपत्नीभ्रातुः
हेषर्न आक्रोशंतौ च तौ गेहं निजस्ताजीय दुर्मनाः नास्ति चक्रे धनः सर्वे ताभ्यां किंचिन्न वेद दैवतनो भोजीधरी बालौ बंधुभिः कथितं वसु
।।पयाचतुः पितव्यं तं देहि नो द्रविणं हितत।। सतानुवेग तद्रव्यं युवां केन न च तारितौ।। निर्गच्छतां मम गृहाद्दिमरूपं वद्न ततो दुखोऽभि
विर्णाबालौ श्रीपतिगोपती वमाप तु र्मिथं कष्टं धिग्गहो पितृहीनता यात्रोदेशांतरं यत्र स्वजनो नास्ति कश्चन अनाभाष्यैव सुहृदो ज
ग्मतुर्दिशमुत्तरां भिक्षाचारौ बहून्देशान्वनानि सरितो गिरीन् समतिक्रम्य पचतुर्विशालां नामतः पुरीं कासारमीनां च क्रांते तते
स्यास्ति पयोमुखो पुंडरीकवनाकीर्णां रक्तो ध्यावि श्रापितं संध्याभ्रकपिशं चारु पयाता रकितं नभः आगौ पथि गतौ बालौ कुरणं वि
म्ह तत्तटे आचम्य शिशिरं तोयं स सत्तु भ्रयथाविधि गताधरचे दो विप्राग्मो पुरी प्राविशतां ततः वीथी चतुःपथपुरं बालगोपुरम
डितं देवतागाररुचिरं सौधराजिविराजितं नानावीथी रतिक्रम्य विवेकतति विस्मृतः आपातो देवदेवांते सददर्शा तिथीद्विजो
अनाद्यच्छत्रयाशीलेन यावकुलनामनी मावितत्वजयामास सा रवधर्मसनातनं अतिथी भोजयामास सद वं संस्थाताना ते

वृ॰कृ॰ लेचारिरोगो विप्रोऽसपर्यीनां विलोकचदेशं बंधुपरित्यागखेदमुत्क्रावमन्वतुः अथ याष्टच्छत्रपालस्तो कौतुकं कृतस्यागतो किमर्थमस
६४ वयसो निर्गतोऽसि गृहादिति तद्विवेकस्य वचनमाकर्ण्य श्रीपतिस्तदा आनुपूर्व्येण सकलं वृत्तांतं सममावदत् पितृहीनो चेत्तो ज्ञात्वा
तपकोऽवबंधुत्तेनेन च आश्वास्य स्थापयामास स्वगृहे च द्रुतरं प्रचक्रमे यः शिष्यैः सह ध्यायपितुं स्तुतिं च भक्त्या तु स्मृतो बालो गुरुमु
खवर्णरतो मुनिरेहैव सततमागता निर्मलाशरत् फुल्लप्रविशालाक्षी प्रसंत्रेडम्युभाननाः तस्यां सशिष्यमार्यार्थचरं तद्व्रतम्
व्रतं पप्रच्छ तुभ्यो किमिदं का वा मामपि कथ्यतां ता श्रामेवं कृते प्रश्ने विवेकदस्मन्नवी तद्विवेकउवाच उपांगललितादेव्या व्रतं दे
व्या व्रतं देवर्षिपूजितं सर्वकामकरं तृणामस्माभिः समुपास्यते विद्याकामेन कर्तव्यं तथैव धनकाम्यया सुतार्थिना च कर्तव्यं व्रत
मेतदनुत्तमं विद्याकामो वतो वा लोव्रतमाचरतर्मुदं भक्तितो गुर्वनुज्ञातोऽयथाशक्ति यथाविधि ततो तत्प्रसादात् सकलं प्राप्त वेदा
नवाप्तनः अन्यस्मिन्नहापने मक्त्वा विवाहार्थं प्रचक्रतुः श्रीपतिर्गोपतिश्चैव व्रतमेतत्तपोधनाः अचिरेणैव कालेन मासि माघे ततो
गुरुः स्वां विवाहोचितां कन्यां नाम्ना गुणवतीमिति विनीतायस्मुतवते प्रनेश्री पत्नयेतदापि चार्पवांध वेसा कंदे हो पुरार्थ ईवासरेस्वा रि
वंहविक्रमुदाप्रादात् दुहितृवत्सलः विवेकोऽपि मुदं लेभे सानुरागो विलोकतो अन्यादेव पुनरंतनं तु व्रतं देव्याश्च चक्रतुः आतयो तो निजदेशमि राम॰
हंतो चधनादिकं अथा नेहनिकस्मिंश्चित्रं तु पाध्यायमूचतुः स्वामिन्नुष्मत्प्रसादेन लब्धा विद्या तथा वसु अनुज्ञामीहि यावो वि ६४

जं देशमितः पुनः इत्याकर्ण्य समालोक्य प्रभुभवत्स्यरमात् नः स्वयं प्रापयितुं यातो द्विजो कन्या च निर्ययौ अथ देव्याः प्रसादेव्याः प्रसादे
न पितृव्यस्य तयोः किलस्वे द्वेषरोमतिर्ज्ञात्वा कुतः श्रीपतिगोपती निर्गतो कारतो देशं वत्ततः केतुसचिंतपतत्किं विलंत्रगरंत्रायद्वि
जो बालो गतेव यव तदेवनगरं प्राप्तो विवेकाख्यो द्विजोऽत्र मम शिष्यः कन्यया सार्द्धं क्रमन्मार्गश्रांतः शनैः तत्रैतयो समजनि संगमो सु
निर्तुं गत्वा विदं चकार तो का ध्यान्तरध्यमे वयसि स्थितौ तौ ऽस्तम्भा प्राप परमां मुदं लेभेऽपरां ततः नरा कुर्वान्नुदं वक्तुं प्रेम गद्गदया गि
रा यादानतां गुणवंती विवेकेन प्रणोदितं आचांदे वैद्विषेद्धांस्तु पांसमयोजयत् विवेकस्तु तदा तत्र संविमाश्य परस्परं सु
तावेतौ मकाद्रियालि तौपाठितौ तव संप्रापयितुं प्रस्थातो स्मि भवतां यामुत्र मोऽश्लतिसं भाषमाणास्ते भ्रयुद्रेत्रं सुसुदा॥
ज्ञातिभिः सहसंगम्य पुराह्रदिस्त्वहि चेष्टितं स्वपितृव्यगृहे कांश्चिद्रूपित्वा दिवसान्त्यालब्धा पितृधनं गेहं सर्वं श्रीपतिगोपती
ईयतुः अथदनुज्ञातो विवेकस्त्वां पुरीं ययौ श्रीपतिर्गोपतेस्तस्य च विवाहमकरोत्तदा तावेकचेतसोत्तत्र चक्रतुर्द्विजतर्पणं श्री प
तिस्त्वद्ध्यापुत्रकः कतीयाच्च्यपश्चेकितः विचार्य भार्यया साकं विभक्तः श्रीपतेरभूत् सभोगान्विविधान्भुंजन्सदो वदुःसप्त
नदेव्याराधनं च कोगोपतिःसुखलंपटः अथ स्वल्पेन कालेन नष्टं तस्य श्रेनेर्धनं अकिंचनो गतश्रीं तां भार्ययाप्यासित तदात
स्यात्यस्येहेविप्राभुंजते वह्व सदा गत्वा चोनुदिनं कांत तत्र भोक्तुं भावपि एवमोजनवेलायामागत्यागस्य तद्दृहं भुंजन्भुंजत्रिगाः

ब्र·कै·
६५
हंगतोतोदकुवासरं कदाचिद्गतोपावको पतिर्भार्यया सह उपविष्टे तु विप्रे तु भोक्तुं गोविंद आसनं स्थापितवान् शेषस्य पार्श्वे भोजनाय
दधातुरः उपविष्टश्च तेन तु भार्यया सनिवारितः अस्मात्तु विप्रं दैवेतर्हि त्वमुच्छिष्टं करिष्यसि तिष्ठ तिष्ठ दुरात्मन् पश्चाद्भुंक्ष्वेति सा
ब्रवीत् गोपते कांतयाहं दंडतो विमनसा तु सो अभुक्त्वैव गतिः कांतो जगाम तु निजमंदिरं ततस्तज्जायां प्रोवाच त्रिजमार्गविचिंतय
न श्रान्तान्मयासमं विनं तु सविमक्कमयि प्रिये दुर्गतोहं धनोन्मत्तः श्रुपतामवकाररंगावुराः चाम्यां गुरुकुले ब्रह्म आचरितं शुभं उपां
गललितादेव्या विषादिकलं ततः प्राप्तं मया तस्य कलं परित्यक्तं प्रमादतः ज्येष्ठ आचरते नित्यं तस्मात् श्री लंतु वर्द्धते तस्माद्दहं तदा
भास्येमदादृष्टामितो शिवां इत्युक्त्वा तस्य स्याह्नाद्दृष्ट तभोजनं जग्राम यांचितं तया विद्यासापितस्या वनमत्ती मुक्त्वा तत्तु ब्राह्म
णा तु स्त्री पतिः पर्यटन् कृतो गोपतिरिति कृतासोपि दुःखितः गोपतिस्तु सरितो दुर्गवंतानि दहशे भ्रमन् पष्ठे स्वपथिका
न्मार्गसदेव्या पदमम्यगात् पंचमे वासरे प्राप्ते तृतीया सार्द्दिनो वने अलब्धदर्शनो देव्याः दृश्यते वदकृ शो भ्रमन् षष्ठे स्वपथि
कान्मार्गसदेव्याः पदमभ्यगात् पंचमे वासरे प्राप्ते तृतीया सार्द्दिनो वने अलब्धदर्शनो देव्याः उपि न्मार्गसदेव्याः पदमभ्यगात् पं
चमे वासरे प्राप्ते तृतीया सार्द्दिनो वने अलब्धदर्शनो देव्या हरिदितो निपपात ह ततः कुरंगतमालोकमपानी भक्त्वा तस्ला कृताय रा·म·
राधमपि मनुजग्राह चैतदागत मूर्छः समुत्थाय दिगंतान् विलोकयन् ददर्श हरन्तो गोपं चारयंतं गवां गणं तं दृष्ट्वा किंचिदाश्वस्तो ६५

ते
पयोऽनस्यां तिकं प्रोचैः अपृष्टवान्धिमवान्यत कुत्रत्यः कुत आगतः कोयं देशः क्षमपाला किं पुरं नाम तद्वदनिशम्य वनेतस्य व
त्सं गोपः प्रचक्रमे गोय उवाच उपांगं ता मनस्वपां गो नाम अभूपतिः तत्रत्तो हंसमापातः पुनस्तत्रवृन्नाम्भहं उपांगललितादे
व्याविद्यते तत्र मंदिरं इत्याकर्ण्य विचत्तस्य विप्रसमुदितो भवत् सगोपसहितः सायं विवरं प्रविवेश हा हा सद्दर्शि भवनं पुर
मध्ये तथा धनाः उपांगललितादेव्यास्थादिकं गगनंलिहं सो वर्णैर्नविचित्रैराकलशे नोपशोभितं यपोदयावलः शैलो दधा
नो भानुमंडले त्वरितो गोपमामं च प्रासादं सपयो मुदा प्रणम्य दंडवद्भूमौ बद्धांजलिपुटस्तदा उपांगललितादेवीमग्र
स्तोतुं प्रचक्रमे गोपतिरुवाच नमस्तुभ्यं जगद्धात्रि भक्तानां हितकारिणि जगद्धीति विनाशिन्ये सर्वमंगलमूर्त्तये हृतानि
र्मुं मम हि पपभक्ती त्रपुरारी लिंद्राद्यैर्निजपदे पुपयाभिषिक्ताः लोकत्रयार्व नगरी तमहावतारे मातः प्रसीद तनकुरुपे तु
कंपां त्वामुक्ते पमुनिजनाः कुटिलीकृतांगी गौरी निजि वपुषि कुंडलिनी भजंति मुक्तैश्च देवमनुजाः कनकारविंदवद्धासना
भ्रदिरते कमलास्तु चेति सापराधो स्मि शरणं प्राप्तस्त्वां जगदंबिके इदानीमनुकंप्योऽहं त्वयाहं वसितु रूपस्तन् इति स्तुताप
र्वार्तीनि प्रतिपस्य पुनः पुनः कृतसंध्याविधिः स्त्रत्रे शेते स्मा कृतभोजनः स्वप्ने मूर्त्तिमयी देवी विप्र मेवं समादिशत् गोपते
वत्स तु शास्मि गतोयां गमहीयतिं मत्सजनकरंडस्य प्राप्य पत्त्यपिधानकां तत्सजपत्रिजगष्टहेप्रास्यद्दिमदास्यसिस्तपत्रता

वृ.कै. सर्वदेवो प्रभाते गोपतिं तदा राजदर्शनवेलायां नृपद्वारं समभ्यगात् प्रविष्टो सौ नृपसभां प्रतिहारनिवेदितः राज्ञा सम्मानित
६६ स्तत्र निषसादासने सुमुखे दृष्टोगमनहेतुं नृपपाचे न्यपुंगवं देव्यर्चनकरंडस्य पिधानं देहि मे नृप इत्यर्पितोसौ विप्रो राज्ञा
तादृशो नृपो ददौ पिधानकं नमस्कृत्य तस्मै चाभ्युद्गनादिकं आशीर्भिरभिनंद्याय तमामंत्र्य च भूपतिं उपांगललितादेव्याः
प्रासादं पुनर्गतः प्रणिपत्य पीठिकां विप्रस्त्वरितो निर्ययौ पुरात् पूजयित्वा पिधानं तद्दिव्यं स्थापयामास ततः एवमाराध्यमानस्तु
ससम्रद्धो भवत्ततः सोपि सद्रसमारेभे द्विजाग्र्यो वद्धवासरं अथैकस्याभवत्कन्या ललिता नाम सुंदरी सापि धावकमाता न
विहर्तुं याति सर्वदा प्रमत्तत्वात्क्षिपत्यात्तु पितृभ्यामविवारिता कदाचित्स्ववयस्याभिः स्नातुं गंगाजले शुभे क्रीडंती ददर्श
तोयपंनीयमानं कलेवरं पिधानहस्तासा सिंचद्भ्यां अंजलिभिस्तदा सर्पदष्ट उत्तस्थौ तदोदेव्याः प्रसादतः सा तिस्नातं द्विजं
दृष्ट्वा मनसा चिंतयत्सा तं तुरत्रावाप्य वहारायजनकस्य निवेशने मार्गे च परिपृच्छ कुलं शीलं च तस्य सा सोपि सर्वं समा
चख्यौ गुणराशीति नाम च ललिता मंत्रयामास गुणराशिमिति द्विजं परिविद्धे पुत्र अपित्रे च सर्वमिमे द्विजाग्रहीतायो
माने भूत्वा भार्यार्थं मास्त्वमर्थय मया तु मोदितः तातः समं तुभ्यं प्रदास्यति एषोक्तो गुणराशिस्तत्तथा सर्वं चकार ह गोपति
र्महीमाभ्रा समालोक्य स्ववंशे वैः परिदृष्टाय विप्रते विघायां कुलशीलयोः प्रतिजज्ञे ततः कन्यां ललितां गुणराशिनो शु राम.
६६

भे मुहूर्ते च तिथौ विवाहं कृतवान् प्रभुः वराय द्रव्यालरोभ्यम्य ददौ बहुधनं तदा दिदपेच तयोर्गेहं नातिहरं स्ववेश्मनः ततोथ तस्या गुण
गोमि येत्सौ दंपती चिरं पिधानकं तत्पानीतं निजं ललितया गृहे अनेरथ धनं सर्वं गोपतेरागमद्द्रुतात् गुणराशिर्धनी जातो महा
देव्याः प्रसादतः करंडस्य पिधानं तत् गत्वा वद्धवासरं पादितापि नवैप्रादाल्ललिता भजितं गृहे अथ सा गोपतेर्जाया तस्मै
वाचर्चनाद्गतं इदं विचिंत्य चापानात्ममातरमघातयत् समिद्धे यत्ने यातं स्वयं तेजः हमायैया शोचंती किल तां कन्यां स
तु देव्याः प्रसादतः उत्थाय विपिनादेत्य मुक्ता सोते सुखं गृहे यादसं वादं तं तस्य कुरुते ललितान्यात दृष्ट्वा दुःखिता भूमौ प्रणि
पत्य नः पुनः लज्जिता दृष्ट्वा तदृष्ट्वा निजया हस्तया तकं गुणराशिरदा तत्सा प्रायश्चित्तं तदा वक्रुसा तत्र नैव कुकाले न सत्कृ
त्रैः य कारवच्छीव तेस्तच लांल हंमी समालोक्य तयोधनाः गोपतिस्तमथा दृष्ट्वा तस्तं वर्तसे कथं किमादरसि कल्याणाय
नश्रीरनपायिनी इति तस्य वचः श्रुत्वा श्रीपतिर्विस्मितः पुनः अस्मानित्त द्रुतं देव्याः पत्कृतं [illegible] मंदिरे सोपि भक्त्या पुनस्य के
त्रतं भ्रातो यदेशितं लेभे सपरमामृद्धिं पुत्रो श्च मुदितो भवत् उपांगललितादेव्याः प्रसादेनाभवत्सुखी एवमेतत्तु राट्तं
माहात्म्यं कथितं मया कृतमन्येभ्य वङ्गभिस्तोपि लब्धमनोरथाः विधानं तस्य वक्ष्यामि तच्छृणुष्व तपोधनाः शुक्लपक्षे तु
पंचम्यामाषे मासि चरेद्व्रतं गर्जितं संध्ययोस्त्याज्यं दिनस्य द्विरूपेत यानि सर्वं वश्यकं कर्म मुखी रागविवर्जितः चत्वारिंश

व्र॰र्कं॰ ६०

तथा शौचकल्पितानि विधानतः दंतकाष्ठमुपादाय ततः गंगां वा नदीं व्रजेत् आयुर्बलं यशो वर्चः प्रजाः पशुवसूनि च ब्रह्म
प्रज्ञां च मेधां च त्वं नो देहि वनस्पते दंतधावनपूर्वाणि मज्जनानि समाचरेत् ततो यथाविधि स्नात्वा शुक्लवासा गृहं व्रजेत् उपचा
रैः षोडशभिरेभिर्मंत्रैः समाहितः कुर्यात्तत्र प्रयत्नेन हवीभिश्च विशेषतः पुष्पैर्देवीमं पक्वफलानी च मनोहरं सोपचारां प्रति
मां ध्यात्वा कल्पयेत्सर्वकं द्विजापवाणकं दद्याद्विंशत्यावटकादिमिततकं पांसमाकरपिवाणकान्नस्य संस्थाप्य स्वयम
वान्नदेवाग्रे वाग्यत सह बांधवैः रात्रौ जागरणं कुर्यात्तूर्यगीतादिमंगलैः प्रभाते पूजयेद्देवीं ततः कुर्याद्विसर्जनं सर्वपापनाश
कं पुत्रवान्धनवान्भूत्वा विद्यावान्रोगनिर्मुक्तः सुखी गोमांश्च जायते अवैधव्यं च लभते स्त्री कन्या वरमुत्तमं विजयः पुष्टिमा
न्पुण्यं यद्यान्यदपि वांछितं इमे तमाख्यातं ते सिंहासम हर्ष॰ स्त्राव्रतमपि नरो भक्त्या सुखमाप्नोति निश्चितं इति स्कांदे उपांगललि
ताव्रतं संपूर्णं इति श्री भट्टनीलकंठरामजशंकरकृतौ व्रतार्के पंचमीव्रतानि अथ षष्ठीव्रतानि तत्र भाद्रशुक्लषष्ठ्यां ललि
ताव्रतं हेमाद्रौ भविष्ये कृष्ण उवाच॰ भद्रे भाद्रपदे मासि शुक्लपक्षे षष्ठ्यां सुसंयुता नारी स्नात्वा शुभे तीर्थे शुक्लमाल्यांबरप्रिया सुवेषा
भरणोपेता भूत्वा संगृह्य वालुकां आनीय वंशपात्रेण तु पंचपिंडाकृतिं शुभां। ध्यात्वा तु ललितां देवीं तपोवननिवासिनीं। पंक राम॰
जं करवीरं च नेपालीं मालतीं तथा गृहीत्वा पूजयेदिति शेषः नीलोत्पलं केतकीं च संगृह्य तगरं तथा। एकैकाष्टशतं ग्राह्यमक्ष ६०

विंशतिरेव च अम्लानकलिकाग्रस्थाभिर्देवीं समर्चयेत् प्रार्थयेदग्रतो भूत्वा देवीं गिरिशप्रियां गंगाद्वारे कुशावर्ते वि
ल्वके नीलपर्वते। स्नात्वा कनखले तीर्थे हरिं लब्धवती पतिं ललिते ललिते देवि सौख्यसौभाग्यदायिनि अनंतं देहि सौ
भाग्यं भगवत्संवरं परं मंत्रेणानेन कुसुमैश्चंपकस्य सुशोभनैः एवमभ्यर्च्य विधिना नैवेद्यं पुरतो न्यसेत् त्रपुसैरपि कूष्मांड
नालिकेरैः सुदाडिमैः बीजपूरैः सतुंडीरैः कारवेल्लैः सचिर्भिटैः फलैस्तत्कालसंभूतैः कृत्वा शोभां तदग्रतः विरूढैर्धान्यसं
भूतैर्दीपालीभिः समंततः सार्धं सगुडकैर्धूपैः सोहालककरंजकैः गुडपुष्पैः कर्णवेष्टैर्मोदकैरुपमोदकैः बहुप्रकारैर्नै
वेद्यैर्यथाविभवसारतः एवमभ्यर्च्य विधिवद्रात्रौ जागरणोत्सवं गीतवाद्यैर्नृत्यैः प्रेक्षणीयैरनेकधा सखीभिः सहिता
साध्वी तां रात्रिं व्यपनयेत् न च संमीलयेन्नेत्रे वनितायामचतुष्टयं। दुर्भगा दुर्गता वाप्याहिनिद्रायेनेव यादिनरोत्तमा स्नात्वा
गृहं समागत्य कृत्वा वैश्वानरं क्रमात् देवान्पितॄन्मनुष्यांश्च पूजयित्वा सुवासिनीः कन्यकाश्चैव संभोज्य ब्राह्मणान्दश पं
च चाभक्ष्यभोज्यैर्बहुविधैर्दत्वा दानानि भूरिशः ललिता मे सुसुप्रीता इत्युक्त्वा तु विसर्जयेत् यः कश्चिदाचरेदेतद्व्रतं सौभा
ग्यदं परं। ललिताषष्ठिसंज्ञं च सर्वपापनिबर्हणं। नरो वा यदि वा नारी तस्य पुण्यफलं शृणु घनलभ्यं व्रतेनैवान्येर्दानैर्वा
न्यसत्तम। तपोभिर्नियमैर्वापि न देते महिलाभ्यते इह चैवातुलां संपत्सौभाग्यमनुभूय वै कृत्वा मूर्ध्नि पदं पार्थ सपत्नीनां

व्र॰कौ॰ पश्यालिनी। मत्ताशिवपुरं प्राप्य देवैरस्तुरथवरैः प्राप्नोति दर्शनं देव्या तयातु सहमोदते। पुनरपि शेषादिहागत्य पुराणे सोऽस्येकुमा
६८ जनं। शास्त्रज्ञं तासुगेनारीसीते वप्रियवल्लभा। इदं यः शृणुयान्मर्त्यः पठेद्वा साधुसंसदि सोऽपि पापविनिर्मुक्तः शक्रलोके मही
यते। षष्ठ्यां जलांतरमकांवरहंरदं शयानेसंगत्यसंतपितयासिकतांकमेराननं कं वजागरमनुवृत्ते वेषशीलाकुपीदसौ विमुव
नेललितेव भाति इति हेमाद्रौ ललिताषष्ठी इदं वगुर्जरैः कुलादिभिः कृष्णदासितपक्षामनुष्ठीयते अथ मुक्ताद्धिमाद्रकुलप
स्थं कपिलाषष्ठीव्रतं तद्वयोगविशेषेण सर्वदुर्लभापरमुत्तमं वा कार्यं तेन योगापुराणास मुच्चयेदर्शिताः भाद्रेमास्यसिते
पक्षे भानौ चैव करे स्थिते पाते कुजे च रोहिण्यां सा षष्ठी कपिला स्मृता संयोगे तु चतुर्णां च निर्दिष्टा परमेष्ठिनेतिवाराह पुराणेऽपि
नभस्ये कृष्णपक्षे तु रोहिणी पातभूसुतैः युक्ता षष्ठी पुराणज्ञैः कपिलापरिकीर्तिता व्रतोपवासनियमैर्भास्करं तत्र पूजयेत्। कपि
लां च द्विजाग्र्याय दत्वाक्रतुफलं लभेत् पत्रं कालादर्शे तत्रैव मुक्ताया षष्ठी रोहिणी पातभूसुतैः युक्ता सा कपिला षष्ठी व्रतेन स
र्वार्थ येद्र्विमिति स्वकारिकां लिखित्वा तत्रैव भाद्रपदेमासे इति व्याख्याय तत्र प्रमाणेऽवराहं नभस्ये मुक्तपक्षेति तिलि
खितं तस्त्रं वैशाखादिकमेवा भाद्रमुक्तपष्ठ्यां रोहिणीव्यतीपातयोः सर्वथा बाधात् अथ कथा हेमाद्रौ स्कांदे। विक्रांतउवाच कृ
पसं पद्मारोग्यं संततिं चापि पुष्कलां प्राप्नुवंति नरा येन नियतं तद्वदस्व मे अगस्त्य उवाच साधु साधु महाप्राज्ञ यत्पृष्टोऽहं राम॰ ६८

त्वयानघ तत्सर्वं कथयिष्यामि तव श्रेयो भविष्यति। शृणु पार्थिव वक्ष्यामि सर्गमोक्षप्रदं नृणां पद्मपुराणं पुरा राजन् ब्रह्मकेदं
दिवौकैः असुराणां च सर्वेषां रहस्यानां तथैव च शंकरेण पुरा चैव षण्मुखाय निवेदितं। षण्मुखेन समाख्यातं महापातकनाश
नं। यच्छ्रुत्वा ब्रह्महा गोघ्नः सुरापो गुरुतल्पगः अगम्यस्त्रीगमश्चैव सर्वपापरतोऽपि वा मुच्यते सर्वपापेभ्यः स्वर्गलोकं च गच्छति। पद्म
पुराणं पवित्रं च नराणामद्भुतं नाशनं उपकाराय लोकानां तत्पापातपोन्नमास्थगुह्यं महागुप्तं षष्ठीमाहात्म्यमुत्तमं प्रोष्ठपदासि
ते पक्षे षष्ठी भौमेन संयुक्ता व्यतीपाते न रोहिण्या सा षष्ठी कपिला स्मृता प्रोष्ठपदो भाद्रपदः स चात्र दर्शान्तो ग्राह्यः रोहिणीयोग
स्य तत्रैव संभवात् दुर्लभा तिथिरेव महापुराणा दुर्लभा व्रतिनां क्वचित् षष्ठी संवत्सरस्यां तेसा पुनस्त्वेन संयुता चैत्रवैशाखयोर्म
प्रोष्ठपदासिते पक्षे षष्ठी भौमेन संयुता व्यतीपाते न रोहिण्या सा षष्ठी कपिला स्मृता प्रोष्ठपदो भाद्रपदः स चात्र दर्शान्तो ग्राह्यः
रोहिणीयोगस्य तत्रैव संभवात् दुर्लभा तिथिरेव महापुराणा दुर्लभा व्रतिनां क्वचित् षष्ठी संवत्सरस्यां तेसा पुनस्त्वेन संयुता चैत्रवै
शाखयोर्मध्ये सिते पक्षे मुमोदये चैत्रशाखेऽपि च राजेंद्र द्वारवत्यां परास्मृता तस्यां चैव कृतं दत्तं यत्किंचित्सुकृतिपादितं तस्य स
र्वस्य पुण्यस्य संख्या वक्तुं न शक्यते यस्मिन्काले भवेदेते र्गुरोषष्ठी फलातदा। पंचम्यामेकभक्तं च कुर्यात्तत्र विचक्षणाः षष्ठ्यां
प्रातः समुत्थाय कृत्वा दंतधावनं जलपूर्णां जलिं कृत्वा इमं मंत्रमुदीरयेत् निराहारो घदेवेश त्वद्भक्तस्त्वत्परायणः प्रवसिष्यामि

ब्र॰ कै॰ हं भक्त्या शरणं भव भास्कर ॥ अर्घ्यं दत्त्वेति संकल्प्य कृत्वा पत्त्राञ्जलिं ततः स्नानं कृत्वा प्रयत्नेन न चांतीर्थोद्भवे जले । तडागे दीर्घिका
६९ यां वाथ देवा नियतात्मवान् देवदारुस्तथोशीरकुंकुमे लामजः शिलं पद्मकं पत्रकं षष्टिमंजु गव्येन पेषयेत् क्षीरेणालोड्य क
ल्के न स्नानं कुर्यात् तस मंत्रकं आयस्त्वमसि देवेश ज्योतिषां पतिरेव च पापं नाशय मे देव मनो वाक्कायकर्मजं पंचगव्यकृतस्ना
न पंचभंगैस्तु मार्जयेत् पंचभंगैः पंचपल्लवैः आनयेन्मृत्तिकां शुद्धां स्नानार्थं वै प्रयत्नतः मृत्तिके ब्रह्मदत्तासि काश्यपेनाभि
मंत्रिता पवित्रं कुरु मां नित्यं सर्वपापात् समुद्धर मंत्रेणानेन वरुणं दद्यादिक्रिमा च नरः पाशाग्रहस्त वरुण सर्ववारीश्वर प्रभो ।
अघाहं त्वार्घ्यपामि त्वां वृत्तं कुरु सुरेश्वर आदित्यो भास्करो भानू रविः सूर्यो दिवाकरः प्रभाकरो मित्रो वीरोदेव सर्वेश्वरो हरिः
गोमये नोपलिप्तायां भूम्यां वै कुंकुमेन तु मंडलं सर्वतोभद्रमालिखेद् बुद्धिमान्नरः तन्मध्ये लिखेत् पद्ममष्टपत्रं सकर्णि
कं पूर्वपत्रे न्यसेत् सूर्यमाग्नेये न्यसेत् सुवर्णरेतसं याम्ये नैर्ऋते च न्यसेद्रविं आदित्यं वारुणे पत्रे वायव्ये च दिवाकरं सौम्ये प्र
भाकरं तत्र सूर्यमीशानपत्रके नीत्र रश्मिधरं देवं ब्रह्माणं चैव विन्यसेत् ॥ आधाररूपिणं देवं मध्ये वै वारुणं न्यसेत् सहस्र
रश्मिं सूर्यं च सत्वं स्थूल गुणान्वितं । सर्वगं सर्वरूपं च मध्ये भास्करमेव च सत्ताम्बरपमारूढं पद्महस्तं दिवाकरं अरुणस्त्वत्र धत्तः राम॰
पाणिं कुंडले मुकुटे न च रत्नैर्नानाविधैर्युक्तं सौवर्णं तत्र कारयेत् शक्तितस्तु फलाद् ऊर्ध्वं तदर्धकर्षतो पि वा सौवर्णीं रुक्मं ६९

पीतेनो कांचेव तथा परं सुत्रासैर्वर्द्धितं कृत्वा रथं तस्याग्रतः स्थितं अरुणं विनतापुत्रं पद्महीनास्य मन्दरकं एवं रूपं रथं कृत्वा पद्म
स्योपरि विन्यसेत् तस्योपरि न्यसेद्देवं रक्तवस्त्रविभूषितं रक्तचंदनमाल्यादि मंडितं वातिशोभितं अग्रतः सारथिं कृत्वा पूजये
दरुणं शुचिः रक्तपुष्पैः सुगंधैश्च तथान्यैरपि शक्तितः विनतातनयो देव कर्मसाक्षी तमोनुदः सप्ताश्वः सप्तरज्जुश्च अरुणो
मे प्रसीदतु मंत्रेणानेन संपूज्य सारथिं तदनंतरं देवस्य शेसनं कल्प्य त्रिभूतादिकं पंचकं तत्र क्षतविमलं सारं आराध्ये परमं शुभं ।
दीप्तादि शक्तिभिश्चैव ततो भानुं प्रपूजयेत् दीप्ता सूक्ष्मा तथा भद्रा विभूति विमला नघा प्रमोघा वैद्युता चेति नव तासर्वतो मु
खी अपवित्रः पवित्रो वा सर्वावस्थां गतोपि वा यः स्मरेत् भास्करं देवं स बाह्याभ्यंतरः शुचिः शिखायां भास्करं न्यस्य ललाटे सू
र्यमेव च चक्षुर्मध्ये न्यसेत् भानुं मुखे तत्र रविं न्यसेत् कंठे न्यसेत् भानुमंतं पद्मगर्भं द्विहस्तयोः तिमिरं रूपकं देवं स्तनयोरेव वि
न्यसेत् ज्ञातवेदाभिधं नाभ्यां कट्यां भानुं तथा न्यसेत् ऊर्ध्वरूपं गुह्यदेशे तेजोरूपं द्विजं घयोः पादयोः सर्वरूपं तु सम्यक् स्थूललघु
णान्वितं एवं प्रथोक्तं विन्यस्य पात्रं गत्वा ततोऽर्चयेत् करवीरार्ककुसुमैः रक्तचंदनचंपकैः पुष्पैः सुगंधैर्धूपैश्च कुंकुमैस्त
पशोभितं मार्तंडं भानुमादित्यं भास्करं तपनं रविं हंसं दिवाज्ञानुभ्यां मवनीं गत्वा स्तवेत् पार्दाभि वेदयेत् वेदगर्भ नमस्तु
ते अव्यक्तमूर्तये तुभ्यं नमोस्तु ते ब्रह्ममूर्तिधराय च चतुर्वक्त्र सनातन सृष्टिस्थितौ संस्थिताय महात्मने

बृ॰कं॰ स्तते विश्वरूपधरो देवपीतवस्त्रश्चतुर्भुजः प्रभवः सर्वलोकानाम र्घ्यं गृह्ण नमोस्तु ते कालात्मा सर्वभूतात्मा वेदात्मा सर्वतोमुखः
७० जन्ममृत्युजराशोकसंसारभयनाशनः दारिद्र्यव्यसनध्वंसी श्रीमान्देवो दिवाकरः सुवर्णस्फाटिकाभानुस्वर्णनेत्रादिवा
करः हरिदश्वोंशुमाली च अर्घ्यं गृह्ण यो नमोस्तु ते वसुभिर्द्वादशभिः संख्यामष्टाभिः परिगीयते सामध्वनिस्तपो यज्ञेश्वर अर्घ्यं
गृह नमोस्तु ते अथ गंधं च पुष्पं च तथा धूपप्रदीपकं नैवेद्यं च यथाशक्त्या प्रार्थयेत्सूर्यदेवतां अग्निमीळे नमस्तुभ्यं नम
स्ते जातवेदसे इषे त्वेव नमस्तुभ्यं अग्न आयाहि चैव नमो नमः आत्मरूपि नमस्तुभ्यं विश्वसृष्टे नमो नमः त्वं ब्रह्मा त्वं च वै विष्णुस्त्वं धाता त्वं हु
ताशनः मुक्तिकाम भीप्सामि प्रार्थयामि सुरेश्वर विश्वतश्चक्षुरुत्तराख्या तु विश्वतस्त्वरणाननः विश्वात्मा सर्वतो देवः प्रार्थ
यामि सुरेश्वर इति मंत्रं समुच्चार्य नमस्कुर्वीत भास्करं सर्ववर्से तिपाणिभ्यां तोये न विसर्जेत्तु सं हंसः शुचिषदिति वास्त्र
स्य वावलोकनं उदुत्यं चित्रमिति तत्त्वं केदेवायतो जयेत् प्रथमे स्त्रैव चैव कोणे फलकं चैव कारयेत् फले पुष्पे रक्ताभि
स्त्रैनादिवि ध्वैट दिशाय्यां तत्र च देवस्य प्रमेदेशे प्रकायेत् षड्धान्यं च दृढं देवं शैथ्यं चैव कारयेत् फले पुष्पे रक्ताभिर्भ
महाप्रभुं पुरुषं रवद्दृ हस्तं च कारयेद्वै बुद्धिमान् वस्त्रयुग्मेन संछन्नं लवणोपरि विन्यसेत् अनेनैव तु मंत्रेण स्नानमर्घ्य
र्चनं ततः नमस्ते क्रोधरूपाय वद्रहस्ताजिघांसको मेतां दृष्टादुदुसर्व... देवताः तथा व्याप्तं मे ... रा॰म॰ ७०

दृष्टं चंडमास्कार सुप्रभा अतस्त्वां शरणं यामि अर्घ्यं गृह्ण नमोस्तु ते हृप इत्यानुमंत्राणि विंशी नवादित्वनित्यनैः ततः स्नानादिना स
र्ये होमं कुर्यात्स्वशक्तितः ग्रहयज्ञप्राक्ता चेदेवाग्नविधिवत्गुरुं होमोर्कस्य समिद्भिश्च घृतमिश्रैस्तिलैस्तथा संसिद्धं च
रुद्रवद्धं तं च जुहुयाद्विजः आकृष्णेनेति मंत्रेण शतमष्टोत्तरं क्रमात् होमो व्याहृतिभिर्वाथ स्विष्टकृत्तदनंतरं कपिलां पूजयेद्दे
वीं सर्वसापापनाशिनीं वस्त्रयुग्मं सघंटां च स्वर्णशृंगदिभूषितं स्वर्णशैलास्य सुवर्णकांस्यदोहनकान्वितां मंत्रेणानेन तां दद्या
त् ब्राह्मणायेति शक्तितः कपिले सर्वदेवानां पूजनीयासि रोहिणि सर्वतीर्थमयी यस्मात् अतः शांतिं प्रयच्छ मे आचार्यस्य त
तो भक्त्या सर्वं पापं रोगं विनिक्षिपेत् गोभ्यो हिरण्यवासांसि रोहिणि सर्वतीर्थमयी यस्मात् अतः शांतिं प्रयच्छ मे अग्नी होल वर्ण
तिलाः एतत्सर्वं प्रदत्वा च कपिलां प्रार्थयेत्ततः कपिले पुण्यकर्मासि निष्पापे पुण्यकर्मिणि मांससुदृग्दीनं च दत्तो ... कु
रुदिविवादित्वस्य वेद्य स्वसे कपिलासदा तथा विद्याधराः सिद्धास्तना गगणग्रहाः कपिलायां मसंख्याता यत्र देवाः प्रतिष्ठि
ताः पुष्पवृष्टिं प्रमुंचंति नित्यमाकाशमास्थिताः ब्रह्मणोत्पादिता देवी अग्निकुंडात्सुप्रभा नमस्ते कपिले पुण्ये सर्वदेवन
मस्कृते जपनित्यं महीसत्त्वे सर्वतीर्थादिमंगले दातारं स्वजनोपेतं ब्रह्मलोकं नयास्तु वे ततः प्रदक्षिणां कृत्वा ब्राह्मणांपुंगवा
न् आशीर्वादान्वदेयुस्ते पुत्रपौत्रधनागमात् आरोग्यं स्कसौभाग्यं सर्वदुःखविवर्जितः अंते गोलोकमासाद्य चिरंसुःसुख

भाप्नुयात् यदा स्वर्गात्प्रपतति राजा भवति धार्मिकः सप्तद्वीपावतीं भुंक्ते भुक्त्वा राज्यमकंटकं इहो व्रतमिदं पुण्यं सर्वदुःखप्रणा
शनं अतः परं प्रवक्ष्यामि दानस्य फलमुत्तमं। यदा देवमये पात्रे सद्वृत्ते वा रूप्यं भवेत् व्रतं सर्वव्रतं मे श्रामि दमध्यं महाफलं। उद्
दिष्यति दातारं दत्तमक्षय्यमव्ययं एवं देवगणाः सर्वे भूमौ संपात हर्षिताः आकाशस्थाः प्रवक्ष्यंति पुण्ये पश्चिमदिवसागमे पात्रमक्षता
यज्ञ षष्ठ्यां त्रिपथ कुंडुविने एवं यः कपिलां दद्यात् विधिदृष्टेन कर्मणा स याति परमं स्थानं यावदक्ष्य्वतेपुनः स्कांदे प्राप्ता सर्वेड़
तु विशेषः उपक्लिप्ते सुभे देशे पुण्या कृत विभूषिते स्थापयेद्व्रणं कुंभं वंदनोदकपूरितं पंचरत्नसमायुक्तं दूर्वा पुण्याक्षताचि
तं रक्तवस्त्रयुगच्छन्नं ताम्रपात्रेण संयुतं तयोरेकपलस्येव चतुष्कः सुविचित्रिनः सौवर्णपलसंयुक्तां मूर्तिं सूर्यस्य कारयेत् कुं
भस्योपरि संस्थाप्य गंधपुष्पैस्तथार्चयेत् आदित्यं प्रजपेद्देवं नामभिस्तेर्ध्योदितैः आदित्यभास्कररवे भानो सूर्य दिवाकर प्र
भाकर नमस्तुभ्यं संसारान्मां समुद्धर भुक्तिमुक्तिप्रदो यस्मात्तस्माच्छांतिं प्रयच्छमे प्रार्थनमंत्रः नमो नमस्ते वरदऋक्साम
यजुर्षांपते नमोस्तु विश्वरूपाय विश्वधात्रे नमोस्तुते एवं संपूज्य विधिवद्देवदेवं दिवाकरं पूजयेत्कपिलां धेनुं वस्त्रमाल्यानुलेपनैः
दानमंत्रः दिव्यमूर्तिर्जगच्चक्षुर्द्वादशात्मा दिवाकरः कपिला सहितो देवो मम मुक्तिं प्रयच्छतु तस्मात्त्वं कपिले पुण्या सर्वलोक
स्य पावनी प्रदत्ता सह सूर्येण मम मुक्तिप्रदा भव इति हेमाद्रौ स्कांदे कपिलाषष्ठीव्रतम् अथ सर्वासु षष्ठीषु स्कंदषष्ठी व्र

तं हेमाद्रौ भविष्ये कृष्ण उवाच षष्ठ्यां फलाशनो राजन् विशेषात्कार्त्तिके नृप राज्यच्युतो विशेषेण स्वराज्यं लभते चिरात् षष्ठी तिथि
र्महाराज सर्वदा सर्वकामदा। उपोष्या सा प्रयत्नेन सर्वकालं जपार्थिना कार्त्तिके पस्व दयिता एषा षष्ठी महातिथिः देवसेनाधिपत्यं
दिप्राप्तमस्यां महात्मना अस्यां हि श्रीसमायुक्तो यस्मात्स्कंदो भवत्पुरा तस्मात् षष्ठ्यां न भुंजीत प्राप्नुयाद्भार्गवीं सदा भार्गवीं लब्धमीद
त्वा दीर्घ कार्त्तिकेयाय स्थित्वा दक्षिणामुखः दध्ना घृतोदकैः पुष्पैः मंत्रेणानेन सुव्रत सप्तर्षिदारज स्कंद सेनाधिपमहाबल रुद्रोमा
ग्निज षड्वक्त्र गंगागर्भ नमोस्तुते। प्रीयतां देवसेनानीः संपादयतु हृद्गतं दत्वा विप्राय चात्मानं यच्चान्यदपि वर्त्तते पश्चाद्भुंक्ते त्वसौ राजा
भूमिं कृत्वानुभाजनं एवं षष्ठीव्रतस्य स्कंदे नयत्फलं तन्निबोध महाराज प्रोच्यमानं मयानिलं षष्ठ्यां फलाशनोपस्तु न
त्का हरो भविष्यति शुक्लायामथ कृष्णायां ब्रह्मचारी समाहितः तस्य सिद्धिर्धृतिः तुष्टिः राज्यमायुर्नामयं पारत्रिकं चैहिकं वद्या
स्कंदो न संशयं यः शक्तोनोपवासस्य सन्नक्तेन व्रती भवेत् नैव षष्ठ्यां न भुंजीत न दिवा कुरुनंदनाय स्तु षष्ठ्यां न रोन क्तं कुर्यात् नरस
त्तम सर्वपापैर्विनिर्मुक्तो गांगेयस्य प्रसादतः स्वर्गे च विपते वासो लभते नात्र संशयः इह चागत्य कालांते यथोक्तफलभाग्भवेत्।
देवानामपि वंद्योसौ राजराजो भविष्यति इति स्कंदषष्ठीव्रतं इति श्रीमदनीलकंठात्मजभट्टशंकरकृतो व्रतार्के षष्ठीव्रतानि अ
थ सप्तमीव्रतानि तत्रैव वैशाखशुक्लसप्तम्यां गंगोत्पत्तिस्तत्र त्राचोक्ता हेमाद्रौ ब्राह्मे वैशाखशुक्लसप्तम्यां जह्नुना जा ह्र

व्र.कौ. वीस्वयं कोपात्सीतापुनस्त्वक्राकर्णारप्राप्नुवद्धिरागात् ॥ ततस्तत्र पूजयेद्देवीं गंगां गगनमेखलामिति हरिवंशे पुराणकं व्रतं तेभ्यो देया
१२ तस्नानमभिधाय गंगाया व्रतकं तथैवोमंयशस्करि स्नावमभ्यधिकं कार्यं व्रतस्य स्यमलो जले अन्यत्र वा जले स्नानं तु कुर्यात्प्रदेह
रिद्धिये रततं गाव्रतं नाम सर्वकामप्रदं शुभं । सततसमवसनाय कुलानि हरिवल्लभे स्त्रीनारपति धर्मज्ञे गंगाव्रतकचारिणी
देयं कुंभसहस्रं तु गंगाया व्रतके शुभे । तारणं पारणं वै तद्व्रतं सर्वकामिकमिति इति गंगाव्रतं ॥ अथ चैत्रकृष्णादिमासोक्ता सम
म्यां शीतलाव्रतं । तत्र मध्याह्नव्यापिनी ग्राह्या कार्या । तथा च माधवीये हारीतः व्रतात्रतेषु सर्वेषु मध्याह्नव्यापिनी तिथिरिति ॥ अथ तत्
द्विधिः मासपक्षाद्युल्लिख्य मम वैधव्यादारिद्र्यभर्तृवियोगपुत्रसौख्यधनधान्यप्राप्तये शीतलाव्रतं करिष्य इति संकल्प पद्या
मिलितोपचारैः शीतलां पूजयिष्य इति संकल्प्य कलशं स्थापयेत् तदुपरि शीतलां पूजयेत् तत्र तद्ध्यानं स्कांदे वंदेहं शीतलां देवीं
रासभस्थां दिगंबरां मार्जनीकलशोपेतां सूर्पालंकृतमस्तकामिति कुंभे संस्थापयेद्देवीं पूजयेन्नाममंत्रतः शीतले दह मे पा
पं पुत्रसौख्यफलप्रदे धनधान्यप्रदे देवि गृहाणार्घ्यं नमोस्तु ते इत्यर्घ्यं दद्यात् शीतले मानिपक्वानि दध्ना समन्वितानि नैवेद्यं च व्र
कुर्वीत घृतमिश्रं वस्तु द्वि गौरी सांभोजयेत्सा तु पूजनीया प्रयत्नतः इति पूजाविधिः ॥ अथ कथा हेमाद्रौ भविष्यपुराणे कृष्ण उ राम.
वाच ॥ प्रसिद्धमभूत्पुरा रम्यं नगरं हस्तिनापुरं इंद्रद्युम्न इव राजा तत्र नृपतिर्लोकपालकः धर्मशर्माभिधानामतस्य भार्या पशस्विनी १२

सलिले राजन्नुद्दिष्टिवृद्धिर्णाघमितः देवादीन्संपूज्य पित्वा तु गतास्तपीलयंततः सूर्यं सम्यक् नमस्कृत्य पुष्पधूपादिकैः शुभैः आग
स्य भवनं पश्चात् पंचयज्ञांश्च निर्वपेत् संभोज्यातिथिभृत्यांश्च बालभृत्यादितान् स्वयं विद्यमाने दिने श्रीमात् वार्य तैलवर्जितं
रात्रौ विप्रं समाहूय विधिज्ञं वेदपारगं संपूज्यातिथियसं कुर्यात्स्वप्यं माधापवेततस्तु समम्यं तु निराहारो भूत्वा भोगविवर्जितः ।
भो देवदेव भगवन् पापनिर्विघ्नव्रतं मे कुरु इत्युच्चार्य नवपत्रैः तोयं तोये पुनिक्षिपेत् ततो विसर्ज्य तं विप्रं स्वयं द्वे भोजितो द्विपः ततः
प्रातः समुत्थाय कृत्वा वपुः शुद्धिर्नरः कारयित्वा रथं दिव्यं किंकिणीजालमालिनं सर्वोपस्करसंयुक्तं रत्नैः सर्वांगचित्रितं कांचनं
राजतं चापि यद्वा सारथिसंयुतं ततो मध्याह्नसमये कृतस्नानादिको व्रती अतियंगी हापाराणां तु पारं वै तालपवर्जितः सोरस्कं
जपत्वा तु आगच्छेत्समालये निर्वहन्नित्यकार्यं स्तु कृत्वा त्वाल्लाणावदंनवस्त्रमंडपिकामध्ये स्थापयेत्तं रथोत्तमं कुंकुमेन तु
गंधेन चर्चयित्वा समंततः मालाभिः पुष्पदीपानां समंतात्परिवेष्ट्य धूपयेन्नागुरुमिश्रेणाधूपयित्वा तथोपरि सप्तस्य स्यंस्थापये
द्भानुं सर्वसंपूर्णफलकरणां विज्ञातु तत्पदे मंदविलस्याद्य विवर्जितः श्यामाद्वजति वै कल्पे कल्पादि कलंफलं ततो देवं सम
भ्यर्च्य सरथं सहसारथिं पुष्पैर्धूपैस्तथा गंधैर्वस्त्रालंकारभूषणैः फलैर्नानाविधैर्भक्ष्यैर्नैवेद्यैर्घृतपाचितैः पूजयेद्रा स्व
रमंत्रामंत्रैरेभिस्त्रिभिः क्रमात् भानो दिवाकरादित्य ममार्गेराद्जगतांपते अर्पणं निधे जगद्वंद्य नमनभावन भास्कर प्रराताविह

व्र॰कौ॰ रावित्सविष्यचिंतामरोविभो विष्णो हंसादिभ्यतेरामादिमध्यांतकारक भक्तिहीनं क्रियाहीनं मंत्रहीनं जगत्पते प्रसादान्नवसंपूर्णमस्तुं
११ यदि हास्तु मे एवं संप्रार्थ्य देवेशं धार्य्यमेस्तु मनोगतं दद्यात्प्रार्थितो भानुर्भक्त्या संतोषितो नरैः द्विजहीनो पि विधिना सर्वमेतत्प्र
कल्पयेत् रथससारथि सांश्ववर्णकैर्भिर्न्नवेरिवर्तं सौवर्णं वा तथा भानुं यथाशक्त्या विनिर्मितं प्रायुक्तेन विधानेन प्रज्ञपित्वा सुवि
स्तरं जागरं कारयेद्रात्रौ गीतवादित्रनिःस्वनैः प्रेक्षणीयैर्विचित्रैश्च पुराणाख्यानकथादिभिः रथयात्रां प्रयत्नेन भानोरायतनं प्रियाः
न्निमीलितनेत्रस्तु नये त्रारजनी वुधः प्रभाते विमले स्नात्वा हुत्वा त्यक्त्वा नोद्विजाय तर्प्ययेद्विविधैः कामैर्दीनैर्वीसोविभूषणैः अध्व
मेधेन तुल्यं तदिदं ब्रह्मविदो विदुः अतोदेयानि दानानि यथाशक्त्या विचक्षणैः रथं तु गुरवे देयं सर्वोपस्करसंयुतं रक्तवस्त्रयुगलं
रक्तधेनुसमन्वितं एवं वीर्णव्रतोराजन् किं नाप्नोति जगत्त्रये तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कुरुत्वं रथसप्तमी येनारोग्यो भवेत्पुत्र स्वद्वीप
नृपसत्तम व्रतस्यास्य प्रभावेन प्रभावाद्भास्करस्य च भविष्यति महातेजा महावलपराक्रमैः भोगान्तु विपुलान्कृत्वा भुक्त्वारा
ज्यमकंटकं दत्वा सोरथसप्तम्यां नैत्वयि महाभुजा उत्पाद्य पुत्रान्योत्राश्च सूर्य्यलोकं समाप्स्यति । नत्र स्थित्वा कल्पमेकं च क्रचक्री
भविष्यति कृष्णउवाच इति सर्वं समाख्याय विपरीतो द्विजोत्तमः यथागतं जगामासौ तत्पसर्वं कारहयथ्यादिष्टं द्विजेंद्रे राजन्
तत्सर्वं वभूव ह एवं स चक्रवर्त्ती त्वं प्राप्तवान्नृपनंदन भ्रूयतेयस्तु मांधाता पुरा सो पुपरंतप यइदं शृणुयाद्भक्त्या यो वापि पठति की राम॰
११

र्त्तयेत् तस्यैव तुष्यते भानुर्यच्छत्यवाप्तसंपदा एवं विधं रथवरं रथवाजियुक्तं देयं च हैमशतदीधितिसमेतं गदधाद्वमाद्वि
तसप्तमिवासरे यः सोसंगदक्रगति रेव महीं भुनक्ति इति रथसप्तमीव्रतं अथास्यामेव स्नानविधिः तत्रारुणोदयव्यापिन्यां
स्नानं कार्यं तदुक्तं मदनरत्ने स्मृतिसंग्रहे सूर्यग्रहणतुल्या तु शुक्ला माघस्य सप्तमी अरुणोदयवेलायां तस्यां स्नानं महत्फलं
माघे मासि सिते पक्षे सप्तमी कोटिभास्करा सूर्यग्रहणतुल्या तु शुक्ला माघस्य सप्तमी अरुणोदयवेलायां तस्यां स्नानं महाफलं
माघे मासि सिते पक्षे सप्तमी कोटिभास्करा । कुर्य्यात्स्नानार्घदानाभ्यामायुरारोग्यसंपद इति स मैत्रार्कपर्णानि सप्तवदरीपत्राणि च शि
रसि निधाय कर्त्तव्यमिति मदनः तत्र मंत्रः यद्यज्जन्मकृतं पापं मया सप्तसु जन्मसु तन्मे रोगं च शोकं च माकरी हंतु सप्तमी स्नानानं
तरमर्घदानं च कर्त्तव्यं तदुक्तं सप्तसप्तिवह प्रीत सप्तलोकप्रदीपन सप्तम्यां सहितो देव गृहाणार्घं दिवाकरेति तत्रार्घमंत्रः
जननी सर्वभूतानां सप्तमी सप्तिके सप्तव्याहृतिके देवि नमस्ते सूर्य्यमंडले इति इति भविष्योत्तरोक्तः स्नानादिविधिः अथाचे
वाचलासप्तमीव्रतं युधिष्ठिर उवाच कथं स्त्रियस्तद्यास्तु सूर्यमंडले इति इति भविष्योत्तरोक्तः स्नानादिविधिः अथाचेवाचला
रस्तु मनोभावस्वजास्तथा पुराणाश्च महत्तस्मात्रसर्वमेतत्फलं यतः अल्पायासेन सुमहद्येन पुण्यमवाप्यते स्त्रीभिर्यच्चेमम द्रुहि
स्नानमेकं जगद्गुरोः कृष्णउवाच श्रूयतां भरतश्रेष्ठ रहस्यं मुनिभाषितं यन्मया कस्यचिन्नोक्तमचलीसप्तमीव्रतं वेश्या

व्रत विंदुमती नाम तद्रूपौदार्यगुणान्विता आसीत्कुरुकुलश्रेष्ठ सगरस्य विलासिनी सा वसिष्ठाश्रमं पुण्यं जगाम गजगामिनी व
७८ सिष्ठं च विमासीनं प्रणम्यानतकंधरा कृतांजलिपुटा भूत्वा प्राहेदं जगतो हितं भगवन्नद्व्रतं न कृतं नोपवासः कृतं व्रते भक्त्या संत
जितः शंभुस्वामिन् शार्ङ्गधरेण वसंतं तप्यमानाया व्रतं किंचिद्वद त्वमेव न दुःखानुपंको ह्यद्भुतरामिभवाणीदं एतत्तस्यास्तु वकु
शः श्रुत्वातिकरुणं वचः कारुण्यात्कथयामास वसिष्ठो मुनिपुंगवः माघस्य सितसप्तम्यां सर्वकामफलप्रदं नृपसौभाग्यज
ननं स्नानं कुरु वरानने कृत्वा षष्ठ्यामेकभक्तं सप्तम्यां निश्चलं जले राज्यंते द्वालये यास्यं दत्त्वा शिरसि दीपकं माघस्य सितपक्षे सप्तम्यां अव
लेचालितं च यत् जलं मलानां सर्वेषां स्नातं प्रक्षालनं ततः वसिष्ठवचनं श्रुत्वा तत्क्षिप्रं हृतिभारत चकार विंदुमती स्नानं दानं सम्यग्य
थमप्यादिदिष्टं स्नानं तस्यास्य प्रभावेन मुक्ता भोगान्यथेप्सितान् इंद्रलोके स्वरे मध्ये नाप्रकृत्त्वमवाप सा अचलासप्तमीस्नानं कथितं
तव विशांपते सर्वपापप्रशमनं सुखसौभाग्यवर्द्धनं युधिष्ठिर उ सप्तमीस्नानमाहात्म्यं श्रुत्वा निरवशेषतः सांप्रतं श्रोतुमिच्छामि विधि
विधिमंत्रसमन्वितं कृष्ण उ० एकभक्तेन संतिष्ठेत् षष्ठ्यां संपूज्य भास्करं सप्तम्यां तु व्रजेत्प्रातः सुगंभीरं जलाशयं सरित्स्रवत्तडागं वा दे
वखातमथापि वा सुस्नावगाहस्तत्रेदं दृष्टसत्त्वेरहषितत् यावांवुपद्विभिश्चैव जलचैर्मत्स्यकच्छपैः न केन चाल्यते यावत्तावत्स्नान राम.
समाचरेत् सौवर्णे राजते पात्रे भक्त्या ताम्रमयेपि वा तैलस्य वर्त्तिदीपं तथा महारजनरंजितां महारजनं कुसुमं समाहितमनाश्च ता ७८

न्नाशिरसि दीपकं भास्करं हृदये ध्यात्वा इमं मंत्रमुदीरयेत् नमस्ते रुद्ररूपाय रसानां पतये नमः वरुणाय नमस्तेस्तु हरिवा
स नमोस्तु ते ।। जले वरिहरे देवीं पंस्नात्वा सन्तर्प्य देवताः चंदनेन लिखेत्पद्मं मध्ये पत्रसकर्णिकं मध्ये शिवं सपत्नीकं प्रणवेन च संपू
ते शाक्रे दले रविः आग्नेयां तु तैजसे वानले तथा याम्ये विवस्वांश्च नैर्ऋते भास्करं ततः पश्चिमे विसता प्र वायव्ये ह्यर्को मरुन्निलदने सौम्ये
सहस्रकिरणो शैवे सर्वात्मने अपः आग्नेयारावण्यकी सुनमस्कारान्तयोजिताः पुष्पैः सुगंधधूपैश्च नैवेद्यैः तेन युधिष्ठिर विसर्ज
वस्त्रवेष्टितं सस्थाने गम्यतामिति विसर्जितेस हस्तांशो समागम्य स्वमालयं ताम्रपात्रे यथाशक्त्याम्यैवा यथाभक्तिमाच स्था
पयेत्त्रिलपिष्टं च सघृतं सगुडं तथा कांचनं तालकं कृत्वा अशक्तस्तिलपिष्टजं संछाद्य रक्तवस्त्रेण पुष्पैर्धूपैरपर्वयेत् ततः सं
वालपाद्विप्रे दद्यान्नेरातालकं आदित्यस्य प्रसादेन प्रातःस्नानफलेन च दुष्टदौर्भाग्यदुःखघ्नं मया दत्तं तु तालकं तालकं ता
लपत्रं पूजं चित्रोपदेष्यरंदि विप्रान्सम्यक् प्रभोजयेत् ततो दिनं समयं च भास्करध्यानतत्परः नात्र च कथाः श्रावन्त्या ... संहि
ताः पाखंडादिभिरालापदर्शनस्पर्शनादिकं वर्जयेत्स्नातस्ततो बंधुजनैः सह ततो कथितं पार्थ नृप सौभाग्यकारकं अचला
सप्तमीस्नानं सर्वकामफलप्रदं इति पठति य इत्थं यः शृणोति प्रसंगात् कलिकलुषविनाशं सप्तमीस्नानमेतत् मतिमपि च ज
नानां यो ददाति प्रयत्नात्सुरसदनगतो सोसेव्यते काष्ठरोमिभिः इत्यचलासप्तमीव्रतं अथास्यामेव पुत्रसप्तमीव्रतं मर्त्त्वरते श्रादि

व्र·ता· त्पुरा शो आदित्य उवाच माघमासे तु षष्ठ्यां यो सप्तम्यां समुपोषितः यः पूजयेत मां भक्त्या न स्यां दुःखं ततो व्रजेत एवं वो भय सप्तम्यां
१९ मासि मासि सुरोत्तमा यस्तु मां पूजयेद् भक्त्या तु मे कमे कमादरात् सुमेकः संवत्सरः प्रयच्छामि सुतं तस्य त्या त्मनो गंगसंभवे वित्ते
यशस्त्यायु ततमा रोग्यं परमं सदा माघमासे तु यो व्रतम् नमडुल्कप के जितेन्द्रियः पाखंडाम्पतितानं त्याचन्नत्य द्विजितेंद्रियः उपोष्य
विधि वत्स च्चाम्येतमाल्य विलेपनैः पूजयित्वा तु मां भक्त्या निशिभन्नमो रवये बुधः पुनरुत्थाय सतम्यां कृत्वा स्नानादिका क्रियाः पूजयि
त्वा तु मां ब्रह्मन् वीरहोमं समाचरेत् प्रीणयित्वा हरिं भक्त्या हविष्पाप प्रलोचते वीरहोमं अग्नित्र होमां हरिरन्नादितः दध्योदनेन च
य सापाप से न द्विजा स्यात्स्ये व हलपत्त स्य च मासम्य गुपोषितः तस्ये वेतिमासस्य रक्तोत्पलैः सुगंधा ये रक्तपुष्पैः समर्पये
त् एवं य पूजयेद् भक्त्या नरो मां विधिवत्स्य उभयोरपि देवेंद्र स पुत्रं लभते वरं इति पुत्र सप्तमी व्रतं इति श्री मदनील कंठात्मजेरां
कर कृते व्रतार्के सप्तमी व्रतानि अथाष्टमी व्रतानि तत्र बुधयुक्तायां शुक्लाष्टम्यां बुधाष्टमी व्रतं अथ व्रत विधिः मासपक्षाद्यु
ल्लिख्य मम इह जन्मनि जन्मांतरे वा त्यादि आरभ्य कर्मणा मनसा वाचा ज्ञानतः अज्ञानतो वा कृतानां सर्वपापानां निरासार्थं पुत्रपौ रा·म·
त्रादि सकल मनोरथ प्राप्त्यर्थं च श्रीपरमेश्वर प्रीत्यर्थं बुधाष्टमी व्रतमहं करिष्ये इति संकल्प्य बुधं षोडशोपचारैः कलशोपरि पूजये १९
त् चतुर्भुजं हयतिं सुप्रसन्नं मुखांबुजं ध्यायेऽहं शंख चक्रासि पाशहस्तमिलाप्रियं मात्स्ये बुधस्वरूपं पीतमाल्यांबरधरं कर्णि

कारसमद्युतिः खड्ग चर्म गदा पाणिः सिंहस्थो वरदो बुध इति ध्यानं ताराषुत नमस्तेस्तु न हत्यामी सर्वप्रिय गृहाण पूजां भगवन्सुमा
गत्य चहेश्वर आवाहनं अधिदेवता प्रत्यधिदेवताच सहस्रशीर्षदं विसुमुभ्यो मावाहय इलापते नमस्तेस्तु निशेश प्रिय सुनवे।
हेमसिंहासनं देव गृहाण प्रीतये मम आसनं शीतलोदकमानीतं सुपुण्यसरिदुद्भवं पाद्यं गृहाण भगवन्सोमाय परिमुद्भवे पा
द्यं ताराषुत नमस्तेस्तु सततं भगवत्प्रिय गृहाणार्घ्यं गृहपते नाना फलसमन्वितं अर्घ्यं सुगंध द्रव्य संयुक्तैः सुदेवैः स्वादुसरित्सलिलैः।
ज्वलैः आचम्यतां निशानाथनंदन प्रीतये मम आचमनं पयो दधि घृतैर्मिश्रैव मधुशर्करसंयुतैः पंचामृतैर्मया देव स्नानं तत्त्वं
कुरु प्रभो पंचामृतं वासितं गंध कर्पूरैर्निर्मलं जलमुत्तमं स्नानार्थं ते मया भक्त्या दीयते व्रतसिद्धये अतोदेवादि केः खड्गिस्नाप्य पीत
ततो बुधं पौरुषेयेण सूक्तेनो बुधास्त्वत्तं वैकपास्नानं तवक्षितिप्रतिष्ठाय्यापीनवस्त्रद्वयं देव राजवंशकर प्रभो उर्वशीनाथ ज
नक गृहाण प्रीतये सदा वस्त्रं यज्ञोपवीतकं स्नवेदिगुणं विदशप्रिय मत्स्य पाप मुस्यर्थं गृहाणपीतये बुध यज्ञो· हरिचंदनकस्तु
रीकर्पूरादि समन्वितं गंधं भगवते तुभ्यमिलानाथ नमोस्तु ते गंधं अक्षतान् अथांगपूजा बुधाय नमः पादौ· सोमपुत्राय।
जानुनी· तारकाय कटिं· राजपुत्राय उदरं· इलाप्रियाय हृदयं· कुमाराय वक्षसि· पुरूरवः पित्रे बाहू· सोमसुताय अंसौ। पीतवर्णा
य सर्वं ज्ञानानेत्रे· कुशा बाल्म दीर्घ कंपा फलिनी रिति पुष्पं वनस्पतिरसोधूप इति धूपं साज्यं त्रिवर्त्ति इति दीपं अत्रं चतुर्विधमिति

कृ.मा. ८०

वेधं प्रगीफलं मह्यंव्यमितितां वृत्तं इदं फलमिति कलां हिरण्मयेति दक्षिणा उद्बुध्यध्वमिति मंत्रेणापुष्पांजलिं ततोर्घ्यं उर्वश्यामृग
तिवेस्तु यः पुरूरवसः पिता यो ग्रहणामधिपतिर्बुधो नः संप्रसीदतु यानि कानि चेति प्रादक्षिणा नमस्कारप्रार्थना ततो वायन
दानं संतुष्टो वायनादस्मादिलाया योग्रहेश्वरः वरांश्च विसृद्दत्तात्सकलान्नः प्रयच्छतु इति श्रुत्वा अथ कथा कृष्ण उवाच यु
धाष्टमीव्रतं धृपवदसामि श्रृणु पांडव येनचीर्णेन नरकं नरः पश्यति न कचित् पुराकृतयुगस्यादौ इलोनामाव भूव ह पद्मभ
त्यस्तु हस्तिवैर्मंत्रिभिः परिवारितः जगाम हिमवत्पार्श्वं महादेववनपालितं यो संप्रविशते भूमौ सा स्त्री भवति निश्चितं सराजा मृगया
सक्तः प्रविष्टस्तु मावने एकाकी हयमारूढः स्त्रीत्वं जगाम हस्तवध्यामवने मूल्ये पीनोन्नतपयोधरा कात्वं कस्य कुतः प्राप्ता
नयाबुध्यत किंच ततो ददर्श बुधस्तन्वी रूपौदार्यगुणान्वितां अष्टमां तु पवारेण तस्याः तुष्टो बुधग्रहः दृष्ट्वोग्रहास्य संस्पर्श्य आ
त्नीमं रूपतोषितः पुत्रमुत्पादयामास योऽसौ ख्यातः पुरूरवः चंद्रवंशकरो राजा आद्यस्सर्वमहीभृतां ततः प्रवृत्तिमारभ्य सा अष्टमी बु
धसंयुक्ता सर्वपापप्रशमनी सर्वोपद्रवनाशनी अथ चान्यमपि ते वक्षि धर्मराजकथानकं आसीद्राजा विदेहायां मिथिर्नाम सदेशिभिः
संग्रामे निहतो राजा तस्य भार्या तिरिधना ऊर्मिला नाम चक्रा मही वालकसंयुता अवेति विषपे क्कायद्रास्ततः स्यनिकेतने चा
कारोदरप्रस्त्ययनितसंकंडनयेपरां । तत्रासाससमगोधूमान्नदंदेवालकयोस्तयोः कास्तापास्तु त्रवास्तव्यात्रधान्यं पीषमानयोः काले राम. ८०

नवहृता सा धान्यपंचलमगमन्नरा पुत्रस्तस्या विदेहायां गत्वा स्वपितृराष्ट्र्मे उपविष्टस्तस्ये मा हुमुते गामनी कुर्वां अन्विष्य धर्मराजेन का
कन्या निमिवंशजा श्यामला नाम चार्वंगी सर्वलक्षणसंयुता तामुवाच पुरेरे हां धर्मराजः रवकां प्रियां वहस्व सर्वव्यापारं श्यामलेत्वं
गृहे मम कुरुष्व सर्वमत्स्ताना तां दानशिक्ष्यां प्रयाच तो किंत्वेते प्रवराः सप्तकं लकैरति यंत्रिता कदाचिदपि नोद्घाटनीयास्त्वया देहिनं दिनि ।
एवमस्त्विति वैसो क्रांति जकर्म चकार ह ततो धर्मस्यादेवं चैः प्रीतिपूर्वकं तावदेव हि भोक्तव्यं यावत्कष्णते कयाकदाचिद्घाकु
लीभूत्वा धर्मराजविदेहजा उत्पाटपित्वा प्रवरं ददर्श जननीं सुकां पच्यमानांत्र रुदंतीं भीषणैर्यमकिंकरैः लीलया क्षिप्यते वधान्ते
लेपुसापुनः तथैव तत्कालकां वधापीडिता सा मनस्विनी द्वितीयप्रवरे तद्वन्नाभेव च ददर्श हतवनिक्षिप्यमाना सा शिलावातौ लोष्टके न
च तृतीये प्रहरे तद्वत्तां ददर्श स्वमातरं कोरेकैः पीड्यमानां तु यंत्रयुक्तैर्दृष्टकस्तस्ता भिक्षितुर्थे प्रवरे भीषणे दारुणाननेः अमस्तामह
णाघेपक्षर्केदंती तां पुनः पंचमे प्रवरे भूमौ कंठपादेन ताडितां संदंशैर्धतया तेन्प्रक्षिप्यमानां सहस्रशः षष्ठेतामिद्रुपं पस्त्राम स्तके
मुद्गराहतां सप्तमीप्रमातामनिषं स्तुमत्पांदारुरवंडवत् सप्तमेप्रवरे चैव कृमिरूपे सुदारुणोः दृष्टात त्यागतो तां तुमातरं दुःखकर्षि
तां श्यामला म्लानवदना किंचिन्नोवाच भामिनी अथागतो यमस्तुहसन्नेषां श्यामलमिति किमर्थं म्लानवदनासि त्वमिति
ते कारणं तत्वेन ब्रूहि किंचिन्नाति तत्वया पंचप्रवकाः समनिषिद्धा येपुरामया इत्युक्ता श्यामला प्राह भर्त्तारं विनयान्विता किंतु

ब्र.कै. पायं कृतं राजन्मममातास्तु दारुणं येनेदं विविधैर्घोरैर्वाध्यते वहुशास्तया रक्षकाः प्रियया प्राहृतां पमः प्रवसत्विव नवमासात्ततो नेत्रा
८१ क्षमां वेदना किल किं न जानेसि तद्द्वेये नष्टक्कसिमामिह व्रतसंप्रणायाद्वकादरहत्यास पुमं कुलं तद्देव किं मिरूपेरा क्षिप्रतासतयं
कुलं गोधूमास्ततद्वेमत्वाकुमिरूपास्तु दारुणाः येपुरा व्राह्मणग्रहेहृताः क्षितत्स्तेनतपाताभाम्प्येतद्देहसर्वे पते माञ्चा हृतं पुरा स्या
मलोवाच तथापि त्वां ममासा घोरदेवंजा मातरं विभुं मुच्यतेतेन पापेन प्रयात्व मधुना कुरु तद्भुत्वापितया विष्टः चिरं ध्यात्वा ऽतमा
दनाः धर्मराजसुतस्तासीने प्रियां प्रश्राह हेमपुरी इन स्सं सतमे तीते जन्मनि त्राह्मणीशुमाग्रासीत्तस्मिन्तदासंगात्सखीनां पुण्ये पि
ता वुधाष्टमी सुसंप्राप्ता यथोक्तफलदायिनी तस्या पुण्यं ददस्वत्वं यदि सत्तं प्रमाय ऽत तेन पुण्येन नरकात्त्रेमाता पापसंहृन्तं नवत्
त्वा त्वरितं स्तात्ताद्देवो पुरायं त्रिवाच केरवमातुः प्यामलात्तु ष्टा तेन मोहं उग्गामसाङमिला रूपसंपन्ना दिव्यदेवां वरांशुका विमानव
रमारूढा दिव्यमाल्यां व रात्विता भर्तुः समीये स्वर्गस्वाद्दस्य तेषा पिसा ग्रे नेः वुधस्य पार्श्वेनभ पितिमिरा जं समीप गाविस्फुरंती महा
राज वुधाष्टम्या प्रभावतः युधिष्ठिर उवाच यद्येवं प्रवरा कृस्मातिथिर्वैतु वुधाष्टम्यां तस्या मेव विधिं ब्रूहि यदि तुष्टोसि माधव कास
उवाच भ्रृणु पांडव यत्नेन वुधाष्टम्या विधिं शुभं यदा पक्षा सिताष्टम्यां वुधवारो भवेद्यदि तदा तदा हि सा प्राह्या एकभक्ताशने नं
भिः स्नात्वा त्वानद्यां तु पूर्वाह्णे गृहीत्वा करकं नवं जलपूर्णं सतद्दत्तं कृत्वा न वेसमन्वितं प्रजयित्वा गृहं नीत्वा वुधमेव क्रमेरात्तु माष राम. ८१

केन सुवर्णेन तद्दर्द्धेन वा पुनः कारयेद्वुधरूपं तु तस्य शक्त्या वा यथा पलतः अंगुष्ठमात्रं तु वं चतुर्वाहुं सुलक्षणं पद्मस्थं ब्राह्मणं कुम्भं स्थाप्य
त्रसितनतुलेः हेमपात्रेण संख्या द्यपीतवस्त्रयुगेन च वस्त्रोपरि स्थितं देवं पीतवस्त्रा लंकृतादिभिः पंचामृतेन संस्थाप्य ततो गन्धैः कु
मेनान्तुने वैद्यपुगुलं स्वपं द शांगेन तु गंधकं पायसेर्घृतपूरैश्च मोदकाशोकवर्तकैः फलैश्च विविधैश्चैव शर्कराभिर्गुडैः शुभैः ते
न तुष्या कृतैः पीतैः वस्त्रमाशेनाच्य नाम भिः नमो वुधाय पापादोत्सो मपुत्राय जानुवीनार का यक टिर्देव राजपुत्राय पवोदरं इलाप्रियाय च ५४
दयं कुमारायेति च कृत्ति वाहू पुरूरवः पित्रे श्रीसोमस्तुताय च सुरवंतु पीतवर्णाय हरनायनमः प्रदयं मूर्धानं च वुधायेति एवं संपूज्य तु
मश्चेत सौवर्णीरा जतेताम्रे पात्रमादाय शोभनं गंधपुष्पाक्षतैः पीतै तं गुडीमेष्यां तु सरित्ते जातु प्राप्य मनमौ नीगत्वा तेन चार्ध्यं निवेदयेत्
उदर्व्यां ग्रहरूपं स्तु यः पुरूरवसः पिता सोमग्रहाणामधिप तिर्वुधो नः संप्रसीदतु वराभवति स्तुतारद्रात्मकलां नः प्रसीदतु मंत्रेणानेन दत्वा
र्घ्यं जपत्वा मंत्रमिमं पुनः प्रथमे मोदकारद्याद्द्वितीये फेणिकास्तथा तृतीये घृतपूरांश्च चतुर्थे वाटपत्रिकाः पंचमेषु भकारांश्च ष
ष्ठे सोहालिकास्तथा अशोकवर्तिकाश्चैव सप्तमे कार्यमेव च अष्टमे शर्करामिश्रैः खंडवेष्टेः युधिष्ठिर विप्राय वायनं दद्यात् व्रतीमे
ज्जनमाचरेत् एकैकमेराककुर्व्यं वुधाष्टम्यां युधिष्ठिर वायनं सह दक्षिणं मप्रमो कृत्यं श्रीतिपूर्वकं सौम्यमास्यापतं प्राशवनं रकेमो
विंशुचति सोमात्मजात्मकमशेषस्सुसप्रदे तं संप्रगे यत्नकलनीलपुतंच कुंभं पक्कान्नपात्रसहितं सहिरण्यवस्त्रं परिपप्तसोयम

व्र॰ कौ॰ ८१ पुंरीन कदाचिदेव इति श्रीभविष्योत्तरपुराणे कृष्णयुधिष्ठिरसंवादे बुधाष्टमीव्रते कथा अथोद्यापनं युधिष्ठिर उ॰ उद्यापनविधिं ब्रूहि कृपया मम
कृपावत्सल कस्मिन्काले च किं द्रव्यं कर्यं सफलभाक्भवेत् श्रीकृष्ण उवाच उद्यापनविधिं ब्रूहि कृपया मम केशव वत्सल कस्मिन्काले
च किं द्रव्यं कर्यं सफलभाक् भवेत् होममध्ये तथा वा ते कुर्याद् उद्यापनक्रियां सप्तम्यां प्रयतो मर्त्यः कुर्वीत दंतधावनं आचम्य कुर्या
त्संकल्पं दशादि प्रात्रिमंत्रयेत् अष्टम्यां प्रातरुत्थाय प्रयतो भूत्वा व्रती ततः गंगाद्यादिमहातीर्थे स्नात्वा नित्यकृतक्रियः गृहमध्ये मु
चो देशे रंगवल्लीविराजिते पुण्याहवाचनं कृत्वा कुर्याद्रक्षाविधानकं प्राणायामविधिवत्कृत्वा संकल्पनादिकं तिथ्यादुल्लेख
नांते च व्रतनाम प्रकीर्तयेत् मया कृतं तु बुधाष्टम्या व्रतं सांगफलासये उद्यापनं करिष्येहमित्युक्त्वा कुशोदकं त्यक्त्वाचार्यादिवर
णं कुर्याद्वस्त्रादिभिः फलैः ब्राह्मणं वृणुयात्तत्र वस्त्रालंकारभूषणैः ततः पूजां किं कुर्याद्धृदयज्ञपुरःसरं ततस्त्वष्टदले कुर्यान्मध्ये क
र्णिकया सह पंचवर्णैः समायुक्तैं दलाद्याभिश्च केसरैः कर्णिकायां न्यसेद्धातं पंचरत्नं प्रमाणतः दलेषु च दतायेषु यथाशक्त्या विनि
क्षिपेत् तस्मै स्थापयेत्कुंभमन्नधेयं वीदिदितुं गंगाजलेन संपूज्य वस्त्रादिभिरलंकृतान् पंचत्वक्पल्लवोपेतं तं च कुंभं यथा
विधि तदुपरि ग्रहाः सर्वे मंडले स्थापयेद्बुधं यथाविधि स्वर्णजं मार्जितं चौर्यपातकादिव यत्कृतं तद्दोषपरिहारार्थं बुधाष्टमीव्रतं कृतं। राम॰
तस्य सांगफलप्राप्त्यर्थं पूजा होमं करोम्यहं बुधप्रीत्यर्थं तत्सर्वमिति संकल्प्य पूजयेत् कर्षमात्रेण राजेंद्र तदर्धार्धेन वा पुनः बुधस्य प्रतिमां ८१

कुर्यादहं बुधप्रीत्यर्थं तत्सर्वमिति संकल्प्य पूजयेत् कर्षमात्रेण राजेंद्र तदर्धार्धेन वा पुनः बुधस्य प्रतिमां कुर्यादहं बुधप्रीत्यर्थं तत्सर्व
मिति संकल्प्य पूजयेत्सुवर्णेन विचक्षणः कर्णिकायां मध्यकुंभे ताम्रपात्रे बुधं न्यसेत् पंचामृतेन स्नपनं वस्त्रयुग्मेन वेष्टयेत् ध्या
यन्नारायणं देवं बुधरूपसमाकृतिं चतुर्भुजं शंखचक्रगदाशार्ङ्गधरं पूजेत् नाममंत्रैः पीतवस्त्रं च पीतपुष्पाक्षतादिभिः उपचारैः षो
डशभिः पुरुषसूक्तविधानतः तद्दक्षिणे च विष्णुमिदं विष्णुरिति अधिदेवतं सहस्रशीर्षा पुरुषः प्रत्यधिदेवतं दलेषु विन्य
से देवान् ग्रहानारभ्य दक्षिणे रविसोमकुजगुरुः शुक्रार्की राहुकेतवः आनंतेनामनेदिस्तुसौरिं सप्तंजनार्दनं हंसं नारायणं वा
ष्टौ दलाग्रेषु च पूजयेत् धूपैर्दीपैस्तु नैवेद्यैः फलैश्च विविधैः पूजनं ततः बहिरिंद्रादयः पूज्या ईशादिकपालकास्तथा यमं च विघ्नेशुमं
रपामलोदक्षिणे पूजयेत् कुर्वे बुधं शयाने युग्मवस्त्रावेष्टो चलतु कान् यज्ञोपवीतान्सफलान्दक्षिणान्सहितान्यतेत् पूजयित्वा ततो हो
मं शाखोक्तविधिना सुधी मंडलाच्च पश्चिमे भागे स्थंडिलं चतुरस्रकं कृत्वा तत्र खनादीनि कृत्वाग्निं स्थापयेत्सुधीः इध्माद्दर्भपरिस्त
र्यपात्रासादनमाचरेत् प्रणीताप्रणिधानं तेव्रतासनमतःपरं इध्माधानमुखं प्रांते प्रधानाहुतिवाहनं अपामार्गसमिद्भिश्च पय
ब्रीहितिलैर्दधिनैवेद्यैः धूमैः सतिलैर्होमैः पृथक्पृथक् अष्टोत्तरं शतं तु बुधस्येति मंत्रेण होमम् अष्टोत्तरं शतं मंत्रेणाविष्णुं जुहुयात्तथा नारायण
णं हुनेत् अधिप्रत्यधिदेवौ च मंत्राभ्यां जुहुयात्तया ग्रहादिभ्यश्च जुहुयात्ताम्रपिष्टकादिकं तथा प्रणीताहुतिं दत्वा कुर्याद्ब्रह्म

व्रत॰ ८३

विसर्जनं मूर्तिपाशोद्वासनं च बलिदानमतः परं वस्त्रादिरजनं कृत्वा देवतोद्वासनात्ततः अपि चाप्यतिलकं रत्नं च नमेव च आ
चार्यं च सपत्नीकं पूजयित्वा यथाविधि प्रतिमां वस्त्रकलशान् गोदानं दक्षिणां तथा दत्वा वस्त्रादि विप्रेभ्यः कलशांश्च सद
क्षिणान् ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्दाशिष्यो वाचयेत्तथा इतिश्री भविष्योत्तरपुराणे युधाष्टमीव्रतोद्यापनं अथ यम्युक्तादिशाय
शाकृष्णाष्टम्यां दशाफलव्रतं तत्र पूजाविधिः तमद्भुतं बालकमंबुजेक्षणं चतुर्भुजं शंखगदाद्युदायुधं श्रीवत्सलक्ष्मं गलशोभि
कौस्तुभं पीतांबरं सांद्रपयोदसौभगं महार्हवैडूर्यकिरीटकुंडलत्विषा परिष्वक्तसहस्रकुंतलं उद्दामकांच्यंगदकंकणादिभि
र्विरोचमानं वसुदेव ईक्षितः श्रीगोपालकृष्णाय नमः ध्यायामि वासुदेवाय॰ आवाहयामि शेषशायिने॰ आसनं तीर्थपादा
य॰ पाद्यं गंगाजनकाय॰ अर्घ्यं॰ यमुनावेगसंहारिणे॰ आचमनं॰ त्रिप्रमुखाय॰ पंचामृ॰ कृष्णाय॰ शुद्धोदकस्नानं पीतवाससे व
स्त्रं यज्ञप्रियाय॰ यज्ञो॰ सर्वेश्वराय॰ गंधं अक्षोद्भवाय॰ अक्षतान् कमलप्रियाय॰ पुष्पाणि तुलसीदलसमर्पणे कृष्णाय नमः विश्वदे॰
हरये॰ शेषशायिने॰ गोविंदा॰ गरुडध्वजा॰ दामोदराः हृषीकेशा॰ पद्मनाभा॰ उपेंद्राय॰ संसारार्णवमग्नानां नराणां पापकर्मणां ।
इहमो कृष्णलावासिं कुरुक्षपुरवासेन मादोरबंधने पारिजातापनमः हारकायनमः वनस्पती धूपं ज्ञानप्रदाय॰ दीपं चक्रिरोन राम॰
मः नैवेद्यं पद्मनाभा॰ नीराजनं देवदेव नमस्तेस्तु भक्तप्रिय कृपानिधे गृहाणार्घ्यं मया दत्तं देवक्या सहितं प्रभो अर्घ्यं त्रिलोकना ८२

थो देवेशः सर्वं भवतु तथाविधिः दाने नानेसु श्रीतोमवलि हसदा मम वायनं श्रीकृष्णप्रतिगृह्णाति श्रीकृष्णो वै ददाति च श्री
कृष्णस्तारको भाभ्यां श्रीकृष्णाय नमो नमः इति पूजा अथ कथा सूत उवाच शृणुध्वमृषयः सर्वे नैमिषारण्यवासिनः पु
राकृतं युगस्यादौ कृष्णदेवेन भाषितं तद्व्रतं वः प्रवक्ष्यामि संगोपांगं मुनीश्वराः पुरा वै द्वापरस्यांते पांडवाः कौरवास्तथा एकैक
चक्रिरे सर्वे धनमानेन मोहिताः निर्जिताः पांडवाः कुः स्वावनं प्राप्तुमुनीश्वराः कुंती विदुरगेहे तु संस्थिता तु महायशाः तद्दृष्ट्वा कृष्ण
देवोपि कृपयापरया युतः आययौ गरुडारूढो विदुरस्य गृहं प्रति तदा पश्यन्महातेजाः कुंती परमहर्षिता विदुरेणार्चितः कृष्णः कुं
ती चैवाह भक्तितः नत्वाह कुंती तां देवीमभयस्य मंदिरं च यत् तमुत्रात्कमहादुःखात्त्रातुगेहं केचनंतवापि तु महद्दुःखं सर्वदाता
नमापिप्रियं कुंतं वाक्य हृषीकेश महादुःखेन कर्षिता कृपया परया देव रक्षितान् पमीदृशाः ममैवैव महद्दुःखं तथापि ज्ञानातरि
स्थिते मम पुत्रास्त्व महादुःखात्प्रविशत्ते हं तेन कृपया विदुरो मस्तौ कोरव्यं प्रत्यु संस्थितं दत्तातिप्रीतिदः कृष्णजीवन्मायमहामतिः
गृहस्थपश्चिमभोगो वसी मे वं जनार्दन दर्शितः कौरवाणां हि सर्वे वांकुमति त्वया इति तस्य वचः श्रुत्वा कृष्णपरमधर्मवित्त
आह चैनां वासुदेवो भक्तप्रियतमस्तदा व्रतं ते कथयिष्यामि येन दुःखात्प्रमुच्यते पुत्रपौत्रैः परिवृता स्वराज्यं प्राप्स्यसि भवा
न् दशाफलमिति ख्यातं तद्व्रतं कुरु सुव्रते कुंत्युवाच कस्मिन् कालेतु कर्तव्यं तद्व्रतं केन वा प्रभो वद त्वं प्रति इत्येको जगाद्वा

ब्र.कै. ८४

देवेश्वरः श्रावणस्यासिते पक्षे कृष्णाष्टम्यां निशीथके देवकीवासुदेवस्मात्प्रादुर्भवति केशवः तदर्थे दश गुणितं संस्थाप्य स्वार्थं प्रयत्न
येत् हत्ते वध्यात्तु तत्कृतं दशाहं व्रतमाचरेत् संसारार्णवमग्नानां नराणां पापकर्मणां इहामुत्र फलावाप्तिं कुरुष्व पुरुषोत्तम॥
अनेन नेरोरकं वधाद्दशवर्षं व्रतं चरेत् देवस्य पुरतो नित्यं दशपञ्चालिकारयेत् ततः स्वयंस्वयाच्युतापांकपायमेनोऽस्मुभावदांतु
लस्या कृष्णवर्णपादलैर्दशभिर्पूजयेत् कृष्णं विष्णुं तथानंतं गोविंदं गरुडध्वजं दामोदरं हृषीकेशं पद्मनाभं हरिं प्रभुं एतैर्नाम
नामभिर्निसं कृष्णदेवं समर्चयेत् नमस्कारं ततः कुर्यात्तद्दक्षिणासमन्वितं एवं दशादिनं कुर्यात्तद्व्रतानामुत्तमं व्रतं आदौ
मध्येऽततथा चांते होमं कुर्याद्विधानतः कृष्णमंत्रेण तु कृपया वरुणालिनां रंशतं ततो होमांते विधिनाचार्यं च जपेत्तपीः क
रीताम्रपात्रे वा मृन्मये वेणुपात्रके तुलसीदलं सुवर्णेन कारयित्वा सुलक्षणं प्रतिमां चतुर्भुजां कृत्वा अर्घ्यं दत्वा विधानतः निभा
यप्रतिमां तत्र आचार्याय निवेदयेत् दातव्या गौः सवत्सा च वस्त्रालंकारभूषिता दशहोमे तु कृत्वा च हरिकां दशवार्षिये तादा
पयेत्तु द्वा हरणाय स्वयं भुक्तात ये वृच उपायनं गृहीत्वा तं सर्वोपस्करसंयुते संसारार्णवमग्नानां मां पाहि देवकीनंदन अनेनोपा
यनं दत्वा नमस्कृत्वा क्षमापयेत् दक्षिणाभिर्युतादेवीत्वं कृष्णसंनिधौ व्रतांते दशविप्रेभ्यस्तेभ्यः दद्यात् पात्रिका एवं दशसुवर्णं
पुत्रं तं कुर्यान्नरोत्तम एवं व्रतं त्वयादेवि कर्तव्यं कृष्णसंनिधौ एवमुक्त्वा तु कृष्णेन कुंतीमुत्तमां सुदाचिता उवाच कृष्णदेवं तं महा राम. ८४

विधाने प्रत्यवाय हृषीकेश तत्त्ववित्त्वं भविष्यति एवमुक्त्वा पपोकृष्णः कर्णो द्रष्टुं सुतावितः केसरीविव महात्मानं कृष्णं दृष्ट्वा
प्रहर्षिता सिंहासनं ददौ तस्मै पापमर्घ्यं ततो ये वक्व करोत्पुत्रवाच देवेश किं मयि तव चागमः उत्तु कृष्णं वै वोपतव्रमानाति
दुःखिता भुविमया त्वया कृष्णमातरं माम्यं हे कथं वा दुःखिता मे साम्रमुद्योतवदस्वमे श्रीकृष्ण उवाच सुवर्णपात्रे संप्रर्यपा
यसे क्षीरसंयुतं सहतु रातव्य विप्रवाचापुहस्तकें तव मातात पाश्रीता भविष्यति न संशयः एवमुक्त्वा तया कृष्णो द्वार
कासंजगाम सकृष्णस्य शततनिष्कं स्ववाक्यात ततः पुत्रत्वा कर्णस्य क्रमहायशाः पंचम कृष्णमायुक्तं पात्रं स्वर्णेन कारितं शतनिष्क
समायुक्तं वा पुहस्ते प्रदापयः प्रसह्यैतत्या कुंतीपात्रं दृष्ट्वाथ हर्षिता देवस्य संनिधौ कुंती व्रतं केचय भक्तितः कृष्णेन कारितं सं
र्वं मम भाग्याय वे भुवे कृष्णप्रज्ञांतत कृत्वा कपांस्त्वाय पूर्ववत् उपायनं ददौ यत्र व्राह्मणाभ्योपयाक्रमे तुलसीदलं सुव
र्णेन कारयित्वा सुलक्षणां प्रतिमां विष्णुकृत्वाय स्वर्णपात्रे निधायवव गोदानेन समायुक्ताम्ब्राचार्याय महामते कुंती ददौ महा
देवि विष्णुर्नः प्रियतामिति व्रतं दशसुवर्णं पुत्रकारो ध्यामनेन ततः मद्व्रतस्य प्रभावेन ततन्नाम्ना गमानततः हत्वा शत्रून्मावे
सर्वान्कृष्णस्यैव प्रसादतः युधिष्ठिरधर्मात्मा स्वराज्यं प्राप्तवान्सुधीः प्रोवाचेदं व्रतं कुंतीद्रौपदी वयति व्रतं दशापल
मिति स्वात्ते कृष्णदेवेन भाषितं ह्यये सर्वं महादुरवा विस्तीर्यस्व पुरीं गतेव्रत स्यास्य प्रभावेन कृष्णस्यैव प्रसादतः तमध्ये वं व्र

व्र.कं.
८५

तंमंद्रे कुरुष्व सुसमाहिता उपवासैर्येपरिवृता सर्वान्कामानवाप्स्यसि आचरस्वोत्तमं व्रतं तस्मै कुंती परमहर्षिता सा व्रतं चक्रे महा
भागा द्रौपदी व्रतमुत्तमं तस्मात्त्वमपि भद्रे त्वं कर्त्तव्यस्तु जनैः सदा सम्यक्कृत्वा कुरुते नारी व्रतानामुत्तमं व्रतं सर्वान्कामानवाप्नोति
विष्णुलोके महीयते इदं व्रतं महापुण्यं व्रतानामुत्तमं व्रतं वदतां शृण्वतां चैव विष्णुलोके भवेद्ध्रुवं इति श्रीभविष्योत्तरे दूर्वा
फलव्रतं अत्र मूलं चिंत्यं अथ कृष्णादिमासेन भाद्रकृष्णाष्टम्यां जन्माष्टमीव्रतं तच्चार्द्धरात्रव्यापिन्यां कार्यं रोहिणीसहिता
कृष्णा मासि भाद्रपदेऽष्टमी अर्द्धरात्रे तु योगोयं तारापत्युदये तथा नियतात्मा शुचिः सम्यक्पूजां तत्र प्रवर्त्तयेदिति विष्णुध
र्मोत्तरे तस्य कालस्त्वोक्तेः दिनद्वये अर्द्धरात्रव्याप्तावव्याप्तौ वा परैव प्रातःसंकल्पकालसत्त्वात् दिवारात्रियोगाद्धर्जनीयापले
न सप्तमीसंयुताष्टमी तिथ्यन्तरैर्वर्ज्या सप्तमीयुक्तानिषेधाच्च यदा सर्वे पूर्वेद्युर्निशीथे केवलं फलातिशयार्थो नवमी बुधादियोग
वत्तं न तु निर्णायो ययोगी इतरस्यापि तयोर्निगतानां तु भेतत्वं काशितं नरैः पैः कृतं प्रापसो मासि कृष्णाष्टमी रोहिणीयुता किंच
न बुधवारेण सोमे नापि विशेषतः किं पुनर्नवमीयुक्ता कुलकोट्यास्तु मुक्तिदेति भवत्सु सा सरोहिणी मध्याष्टमी विद्धापूर्वं
धनवमीयुता कार्या पद्मे तासोमः सोमवार इति केचित् नारायणं तु देयं नयेति विष्णुधर्मोत्तरे कस्मलकल्पना लाघवाद्धे
दयइति नानवरणाः उदये वाष्टमी किंचिन्नवमी सकला यदि भवेत्तु बुधसंयुक्ता प्राजापत्यर्क्षसंयुता अपि वर्षशतेना राम. ८५

पि लभ्यते यदि वा न वेति तत्रोदयशब्दः सूर्योदयपरः सूर्योदयपरत्वे तु यदा पूर्वे पूर्वेद्युर्निशीथे केवलाष्टमी उत्तरेद्युश्च निशीथास्पर्शि
न्यष्टमी रोहिणीयुक्ता सती बुधयुक्ता तदैवोत्तरस्याग्रहणं तदन्यो वा या वहत्वं वाचनिकमिति न्यायात् यदि तु बुधाभावेपि रोहिणी
योगमात्रादेवोत्तरोच्यते तदा रोहिणीयोगाभावेपि बुधमात्रसद्भावादुत्तरस्याः स्यात्तरापेक्ष्ये तदवनप्रवृत्तेरंगीकारात् कृष्णयो
गवद्वारयोगस्यापि प्राशस्त्यहेतुत्वाच्च अनेनोर्ध्वं जरतीयं स्यात् किंच यदा पूर्वे पूर्वेद्युर्निशीथेऽष्टमीमात्रसत्त्वे उत्तरेद्युश्च निशीत्युत्तरक
स्योगेन बुधसत्त्वे चैतद्वचना दुत्तरे द्युर्भवेत् एवं पूर्वे पूर्वेद्युर्निशीथे सकलाष्टमीसत्त्वे तु बाधाधिक्यादुत्तरेद्युर्व्रतापत्तिरिति यच्च विष्णुरह
स्ये । प्राजापत्यर्क्षसंयुक्ता कृष्णा नभसि चाष्टमी मुहूर्तमपि लभ्येत सोपोष्या सा महाफले त्यत्रापि मुहूर्तं पदं निशीथाख्यमुहू
र्त्तपरमिति पितामहचरणाः । यत्त्विदं मत्संतानमुद्दंतयात्ते वाकास्येवानर्थकाप्रसंगात् यदा हि मुहूर्ताप्यष्टम्यहोरात्रेवर्त्तमानाया
स्यात् तदा रोहिणीसहिता सुतरामिति किं वचनेन मुहूर्त्तमप्यहोरात्रे यस्मिन्युक्तं हि लभ्यते अष्टम्या रोहिणीकृत्तं तास्तु पुण्यायामुपा
वसेदिति विष्णुरहस्यपद्मसृष्टे वाहोरात्रसंबंधिपरत्वे किं चिन्मुहूर्तमतीति रीतिकालतत्त्वविवेचनेतद्विपरीतं कृष्णयोगस्य सा च
कलेनसार्थक्यात् किंचैतद्वचनद्वयगतापिशब्दस्वारस्यार्थतात्पर्याभावेन कृष्णयोगस्य स्तावकत्वेन प्राशस्त्यमात्रे वचनस्वारस्यापत्तिः
प्राशस्त्यबोधकत्वस्यैवोचितत्वादिति यत्तु वाचस्पतेरुक्तं कर्मकालव्यापिनी शास्त्रादेवप्रधानमतोयाष्टम्याः पूर्वार्द्धरात्रसत्त्वेन प्राप्तं ताम

कृ.कौ. त्वंदिवावायद्दिवारात्रौनास्तिचेद्रोहिणीकला रात्रियुक्तांप्रकुर्वीतविशेषेणेंदुसंयुतामिति वचनेनरोहिणीयोगाभावविषयेकिंच
८६ ते एवंतस्यार्थः दिवावाथदिनरात्रौवार्द्धेनवाकलामात्रापिचेद्रोहिणीयष्टम्यांनास्तितदेवचंद्रोदयसंयुताष्टमीरात्रव्यापिनीति
यावत् दिनद्वयेपितादृश्यास्त्वभावेबहुरात्रिसंयुतामुत्तरांयकुर्यात् तदेतितात्पर्यवर्णनाःनेदंकर्मकालशास्त्रंधर्मन्यायापर्यसंभवात्
यादि दिनद्वयेवैषम्येणनिशीथेस्पर्शेऽहोरात्रावच्छेदेनरोहिणीयोगाभावेवाविशेषणाधिकेनचंद्रेंदुसंयुताऽधिकनिशीथ
व्यापिनीमपिविहायपरस्त्वनिशीथयोगिनीरोहिणीयुतैवग्राह्येतिअत्रनहिंयंतिकेचित् वैषम्येणनिशीथस्यस्पर्शस्याशब्दार्थस्य
नवाकार्थानिर्गतत्वकल्पनमुचितं नापिरात्रियुक्तांप्रकुर्वीतेतितृतीयपादवैयर्थ्यंवस्तीकर्तुमुचितं रोहिणीयोगानुरोधेनाधिक
निशीथव्यापिनींविहायस्वल्पनिशीथयोगग्राह्यत्वेकर्मकालशास्त्रस्यपरित्यागोबाधाबाधस्यंभावेनबलवन्नत्वरसात्वतोपमानसर्वदैवबाधः
सीकर्तुमुचितमितिसर्वथैवनेदंवाक्यंकर्मकालशास्त्रबाधमंतरेणान्यथासिद्धं।उदयेवाष्टमीतत्रोदयपदस्यचंद्रोदयपरत्वेसक
३न लानवमीत्यस्यापत्तेः नहिनिशीथोत्तरप्रवृत्तौनवमीकेचिदपिसकलत्वेनव्यवहरेयुः बुधवारस्यतुनरोहिणीतुल्यत्वंरोहि
णीप्रापकदिवावेत्यादिवाक्यानुपप्रापकानन्यथासिद्धवचनाभावात् वह्निपुराणविष्णुरहस्ययवचनयोर्मुहूर्तपदस्यतदहर्निक रा.म.
लापरत्वेवचनयोरानर्थक्यंमुहूर्तमयीत्यपिशब्दानन्वयश्च मुख्यकालस्यतत्संबंधेहिसत्युचितकालयोगाभावायोगनको ८६

पिपाद्वोऽसंगतः दिनद्वयेनिशीथव्याप्तावव्याप्तौवाएतद्वचनद्वयस्यसावकाशत्वेमुहूर्त्तपदस्यवोक्तनिशीथपरत्वत्यागप्रसंग
एकादिनेरोहिणीपरदिनेवबुधस्तदानिशीथाभाववराघापत्ते तस्मात्पष्टिंद्र्मपिकेवलाष्टमींविहायघटिकादिमात्रापिरोहिणी
युक्तदिनेवबुधस्तदानिशीथाभाववष्यसहितापरैवेत्याहुः तत्र विशेषपदस्याधिकार्थकत्वेंदुशब्दार्थीइंदुरात्रपदार्थेऽन्वयेन
वैषम्यस्पशब्दार्थत्वात् तृतीयपादस्यानुवादकत्वमेवयत्तुविशेषपत्तुविशेषपदस्यरात्रिपदेनान्वयंकृत्वारोहिणीयोगा
भावेऽधिकरात्रिव्यापिनीग्राह्येतिसार्थकमुक्तंतद्दिनद्वयेनिशीथव्याप्तौसर्वेषुरात्रिष्वधिकरात्रिपदेनान्वयंकृत्वारोहिणीयोगा
भावेऽधिकरात्रिव्यापिनीग्राह्येत्याप्तिसत्वेनपूर्वैक्तापत्तेर्माधवादिसर्वनिबंधकाराणामनिष्टत्वादयुक्तंतेनानुवादकत्वसमा
धानेविनानिस्तारः यत्तुस्वल्पनिशीथयोगग्रहणेकर्मकालशास्त्रबाधोस्त्येवेतितन्न वाधोत्यनन्यगतिकाग्निर्यावत्ता बा
धंविनाशास्त्रमनन्यगतिकंभवतितावत्तेववाधस्यांगीकर्तुमुचितत्वात् नहिद्वौहिणास्वेरायवयणास्त्रस्यसार्वत्रिकोवा
धोऽभ्युपगम्यतेतेनवातस्योक्तिः यत्तुउदयपदस्यचंद्रोदयपरत्वेसकलत्वस्यानवयइति तत्र भवन्मतेपिमुख्यस्याकल
स्यासंभवेनाष्टमीप्रतियोगिकाधिकरूपस्यैववत्तस्माणस्यग्रहणोचित्यात् तथावउदयेवाष्टमीकिंचिदितिवचनेत
तत्चरणव्याख्यानेदिवावेत्यादिनद्वयेवैषम्येणनिशीथस्पर्शएवयोस्युदयेचंद्रोदयेनिशीथाख्यमुहूर्त्तेतियावत् किंचित्॥

कृ॰कृ॰ सत्वात् तदुत्तरं नवमी सकला निशीथात् तदुत्तरकालव्याप्ता किंचित्तदसकलपक्षयोरप्येवत्वात् यदि दिनद्वये वैषम्येण निशीथस्य ...
८१ शीलभ्यते तथा च सत्यनिशीथयुक्ताप्यष्टमी बुधरोहिणीयुक्ता ग्राह्या न त्वधिका निशीथव्यापिनी तद्रहितेति उदयपक्षस्य स
८ र्वोदयपरत्वे तु उपव्यापिनी ग्राह्येत्येवावसानात् ननु किंचिन्नवमी सकलेति न च नवमीदिन एवास्य निशीथस्पर्शे किंचित्सक
लपक्षयोरप्येवत्वेन दिनद्वये वैषम्येण स्पर्शे एतद्वचनप्रवृत्तिकपक्ष इति वाच्यं तथात्वे कर्मकालशास्त्रादेव प्राप्ते रेतद्वचनवै
यर्थ्यापत्तेः तस्मादीदृशाष्टम्येवैतद्वचनस्य विषयो वाच्य इति किंचैतद्वचनोपात्तसकलत्वे दुर्वचं तथा हि किं षष्टिघटिकाव्या
पित्वं तत् उताष्टमुहूर्तसमात्रयोदिय [illegible] मात्रव्यापित्वं उतोक्तपक्षान्यतमत्वं नाद्यः सूर्योदये किंचिदष्टमी सत्त्वेनाष्टघ
५८ टम्यास्तदहोरात्रेऽसंभवात् दिनांतरमादाय षष्टिदंडाया सत्त्वेपि तत्र सकलव्यवहाराभावात् उदयमारभ्य द्वितीयोदयव्या
पितिथ्यावेव सकलत्वव्यवहारात् तत्संज्ञाकलत्वमष्टमी प्रतियोगिकाधिवदरूपं पारिभाषिकमेवं वरूपं पारिभाषिकमेव वाच्यं
तत्र सूर्योदये चंद्रोदये वाद्यं तत्र सूर्योदये चंद्रोदये वा किंचिदष्टमी सत्त्वे संभवत्येवेति यत्तु बुधवारप्रायकवचनांतरविरह
त्र रोहिणीतुल्यतेत्युक्तं तत्र नहि सर्वत्र वचनांतरप्राप्तस्यैव रोहिणीतुल्यतेति नियमः प्रभवृद्धिरेव नवमीयोगस्येतद्वचनमा
त्रोपात्तस्यापि निर्णायकत्वस्यासकृदुक्तत्वात् यत्तु कं एकदिने रोहिणी परदिने च बुधस्तदा निर्णयाभाव एवापवेतत्तदपिना राम॰ ८१

अहोरात्रसंबंधस्य नवमीयोगस्य तन्निर्णायकत्वात् अन्यैस्त्वेवं व्याख्यातं यदि दिवा वा यदि वा मुहूर्तमप्यहोरात्रे प्राजापत्यर्क्षसंयुते
त्याद्दीनां निशीथयोगस्य तन्निर्णायकत्वात् अन्यैस्त्वेवं व्याख्यं यदि दिवा पारव्यकर्मकालबाधकत्वे यथा पूर्वेद्युः रोहिणीरहितो ष
ष्टिदंडामप्यष्टमी सत्त्वाद्दंडादिमात्रापि इष्टा यदि रोहिणीयुता या मुहूर्तेरेकैरेव द्वितमित्तु च लेश एव दिनद्वये निशीथव्यापिन्यां पूर्वे
द्युरेव निशीथात्पूर्वं रोहिणीयुक्तायां तथा सर्वेद्युरेव तत्र योदयमारभ्य प्रवृत्ते रोहिणीयुतायां निशीथोत्तरप्रवृत्तायां उत्तरेद्यूरो
हिणीरहितो निशीथगामप्यष्टमी सत्त्वात् कथं न पूर्वेद्युर्व्रतानुष्ठानमिति संधिपश्चवपिवेचपं तु मंत्रोक्तं संकल्पात्मकव्रतस्य प्रधा
नत्वेन प्रातः संकल्पये द्विद्वानुपवासव्रतादिकमिति प्रातःकालस्य प्रधानकालत्वेन तद्व्यापिन्येव ग्राह्येति तत्र एव युक्तं रोहिणीसहित
निशीथगाम्या अपि त्याज्यापत्तेः मुख्यकालस्य विशेषवचनात्तोऽस्ति यत्पराह्णकत्वे तुद्विशोवेत्यादिनाऽष्टम्या ईश्वर व्यापित्वबाधकत्वप्रातः
कालस्य सामान्यशास्त्रार्थत्वेन बाधापत्तेर्दुर्वारत्वेति एतेन मुहूर्तकलापक्षयोरर्द्धरात्रवर्त्तिकलापरत्वे वचनानर्थक्यमपादस्तु
मपि शङ्काननु यथा पत्निर्मिश्रेत्सुपास्ते ननु निशीथोत्तरप्रवृत्ताष्टमीदिन पर्व रोहिणीयोगो न परे द्युरित्युदाहरणस्यासंभवात् पूर्वे
द्युर्व्रतानुष्ठानाभाव पत्तिरितिचेन्न सप्तमीसंयुताष्टम्याभ्रत्वा प्रक्षं द्वितीयेन्नमात्र प्राप्त्यत्वाद्वितीयेह्नि मुहूर्ती ईभवेच्चदीति वच
ने यदि मुहूर्तार्ध्ई भवेदितिमुहूर्तार्द्ध संभावनया करावित्तदभावस्यापि संभवेनोदाहरणसंभवात् पारणा तिथ्यभांते कार्या तत्र

श्री·कृ· ८८ इमप्युजन्माष्टमी रोहिणी दशिवरात्रिस्तथैव च पूर्वविद्धैव कर्तव्या तिथिभान्ते च पारणा निषेधोपि ब्रह्मवैवर्ते अष्टम्यामथ रोहिण्यां
न कुर्यात्पारणं क्वचित् हन्यात् पुराकृतं कर्म उपवासार्जितं फलं तिथिरष्टगुणं हन्ति नक्षत्रं च चतुर्गुणं तस्मात्प्रयत्नतः कुर्यात्तिथिभान्ते
च पारणामिति मुख्यः पक्षः एकतरान्तस्तु अनुकल्पः यदा तु तिथिनक्षत्रयोरन्यतरस्यैव दिनान्तस्तदा रात्रौ पारणानिषेधादन्यतरान्ते
पारणमनुज्ञया दिवैवान्यतरान्ते कार्यं अत एव वह्निपुराणे भान्ते कुर्यात्तिथेर्वापि शस्तं भारत पारणमिति अथ जन्माष्टमीव्रतप्रयो
गः व्रतपूर्वदिने दन्तधावनं कृत्वोपवासदिने प्रातः सूर्यः सोमो यमः कालः संध्ये भूतान्यहः क्षपा पवनो दिक्पतिर्भूमिराकाशं खेच
रामराः ब्राह्मं शासनमास्थाय कल्पध्वमिह संनिधिमित्युक्त्वा ससफलपुष्पाक्षतं जलमञ्जलिना पात्रमादाय मासाद्युल्लिख्यामुकफ
लकामोऽमुकपापक्षयकामो वा कृष्णप्रीतये कृष्णजन्माष्टमीव्रतं करिष्ये वासुदेवं समुद्दिश्य सर्वपापप्रशान्तये उपवासं करिष्या
मि कृष्णाष्टम्यां नभस्यहं अद्य कृष्णाष्टमीं देवीं नभश्चन्द्रसरोहिणीं अर्चयित्वोपवासेन भोक्ष्येहमपरेऽहनि एनसो मोक्षकामो
स्मि यद्गोविन्द त्रियोनिजं तन्मे मुञ्चतु मां त्राहि पतितं शोकसागरे आजन्ममरणं यावद्यन्मया दुष्कृतं कृतं तत्प्रणाशय गोविं
द प्रसीद पुरुषोत्तमेत्युक्त्वा पात्रस्थं जलं निक्षिपेत् ततः कदलीस्तम्भवासोभिरम्यपल्लवपुष्पसजलपूर्णकलशैर्दीपैः पुष्पमा राम· ८८
लाभिर्युतमगरुधूपितं अग्निस्नेहकुलशागरक्षामणिदण्डरम्भमुसलादियुतं मंगलोद्योतं वसारे यथाविधि देवकाः सूतिका

गृहं विधाय तस्य समन्तात् द्विजपुष्पकुसुमांजलीन् गोकुलवद्रिक्तं यथासंभवं लिखित्वा तत्र गृहमध्ये प्रच्छदपटावृतां मंचुके स्थापयि
त्वा मध्याह्ने नद्यादौ तिलैः स्नात्वा अद्याहं सपरिवारकृष्णपूजां करिष्य इति संकल्प्य काञ्चनीं राजतीं ताम्रीं पैत्तलीं मृन्मयीं तथा ॥
वार्क्षीं मणिमयीं चैव वर्णकैर्लिखितां तथा इत्युक्तान्यतमेन प्रतिमां विधाय प्रत्युत्तारणं कृत्वा प्रतिमाकपोलौ स्पृष्ट्वा तद्देवतानाम
मूलमन्त्रैः प्राणान्प्रतिष्ठाप्य तेनैव मन्त्रेणास्यै देवत्वसंख्यायै स्वाहेति च मंत्रं पठन् स्वप्राणप्रतिष्ठां कुर्वीत अस्मात् इत्यस्य स्थाने तत्तद्दे
वतानामग्रहणं गायद्भिः किन्नराद्यैः सततपरिगतां वेणुवीणानिनादैर्भृङ्गारादर्शकुम्भप्रचुरतरकरैः किन्नरैः सेव्यमानां पर्यङ्के
स्वास्तृते या मुदिततरसुदती पुत्रिणी सम्यगास्ते सा देवी देवमाता जयति सुवदना देवकी दिव्यरूपा इति देवकीं मां चापि बाले
कं सुप्तं पर्यङ्के स्तनपायिनं श्रीवत्सवक्षसं शान्तं नीलोत्पलदलच्छविमिति श्रीकृष्णं ध्यात्वा ॐ नमो देव्यै श्रियै इति श्रियं देवकीसहि
तं वसुदेवं यशोदासहितं नन्दं श्रीकृष्णसहितं बलदेवं चण्डिकां च नमोन्तैर्नाममन्त्रैः प्रजपेत् तत्र मन्त्राः योगेश्वराय देवाय योगानां
पतये विभो योगोद्भवाय नित्याय गोविन्दाय नमो नमः स्नाने यज्ञेश्वराय देवाय यज्ञपाय यज्ञोद्भवाय च योगानां पतये नाथ गोविं
दाय नमो नमः धूपादौ विश्वेश्वराय देवाय यज्ञपाय विश्वोद्भवाय वा विश्वस्य पतये तुभ्यं गोविन्दाय नमो नमः नैवेद्ये गारुडे तु य
ज्ञाय यज्ञेश्वराय यज्ञाय यज्ञानां पतये यज्ञाङ्गाय गोविन्दाय नमो नमः इत्यादौ सर्वपापज्ञापकपदानां स्थाने योगपदानुक्त्वा यथैव मंत्रः स्नाने वि

व्र.कृ. न्मेश्वरायेत्युक्त्वा नैवेद्यं धर्माय धर्मेश्वरायेत्यादिः स्वाहांतैस्तिलहोमं विध्याय दिग्भ्यो दिगीश्वरायेत्यादि प्रायश्चित्ते सोमाय सोमेश्वरायेत्यादिश्चे
८९ द्वप्रजायामिति मंत्रा उक्ताः ततो गव्यघृतेनाष्टोत्तरसोर्द्धशतकादिहुडघृतेनेति ततो जातकर्मनालच्छेदषष्ठीपूजानामकर्माणि तत
श्चंद्रोदये रोहिणीयुतं चंद्रं स्थंडिले प्रतिमायां वा मंत्रैः संपूज्य शंखे तोयं समादाय पुष्पकुशचंदनं जानुभ्यां धरणीं गत्वा चंद्रायार्घं
निवेदयेत् क्षीरोदार्णवसंभूत अत्रिनेत्रसमुद्भव गृहाणार्घ्यं शशांकेमं रोहिण्या सहितो मम इति ततो ज्योत्स्नापतये पतये तुभ्यं ज्यो
तिषां पतये नमः नमस्ते रोहिणीकांत सुधावास नमोस्तु ते नमो मंडलदीपाय शिरोरत्नाय धूर्जटेः कलाभिर्वर्द्धमानाय नमश्चंद्रा
य चारवे इति प्रणमेत् ततः अनघं वामनं शौरिं वैकुंठं पुरुषोत्तमं वासुदेवं हृषीकेशं माधवं मधुसूदनं वराहं पुंडरीकाक्षं नृसिंहं दैत्य
सूदनं दामोदरं पद्मनाभं केशवं गरुडध्वजं गोविंदमच्युतं कृष्णमनंतमपराजितं अधोक्षजं जगद्बीजं सर्गस्थित्यंतकारणं अना
दिनिधनं विष्णुं लोकेपंचत्रिविक्रमं नारायणं चतुर्बाहुं शंखचक्रगदाधरं पीतांबरधरं नित्यं वनमालाविभूषितं श्रीवत्सांकं
जगत्सेतुं श्रीकृष्णं श्रीधरं हरिं शरणं तं प्रपद्येहं सर्वकामार्थसिद्धये प्रणमामि सदा देवं वासुदेवं जगत्पतिमिति मंत्रैः प्रणम्य
त्राहि मां सर्वहरे संसारसागरात् त्राहि मां सर्वरोगघ्न रोगशोकार्णवाद्धरे दुर्गतांस्त्रायसे विष्णो ये स्मरंति सकृत्सकृत् सोहं देवा
तिदुर्वृत्तस्त्राहि मां शोकसागरात् पुष्कराक्ष निमग्नोहं मायाविज्ञानसागरात् त्राहि मां देवदेवेश त्वत्तो नान्योस्ति रक्षिता यद्बाल्ये यद् राम. ८९

कौमारे यौवने यच्च वार्द्धके तत्पुण्यं दद्वितीयेह्नि प्रातःकालीनं नित्यं कृत्वा पूर्वपूजितं देवं पूजयित्वा ब्राह्मणान्भोजयित्वा तेभ्यः सुवर्ण
धेनुवस्त्रादिकं मे प्रीयतामिति दत्त्वा यं देवं देवकी देवं वसुदेवादजीजनत् भौमस्य ब्रह्मणो गुप्त्यै तस्मै ब्रह्मात्मने नमः सुज
न्मवासुदेवाय गोब्राह्मणहिताय च शांतिरस्तु शिवं चास्त्विति उक्त्वा प्रतिमां तु ब्राह्मणाय दत्त्वा पारणं कृत्वा व्रतं स
मापयेत् सर्वाय सर्वेश्वराय सर्वपतये सर्वसंभवाय गोविंदाय नमो नम इति पारणायां भूताय भूतपत इत्यादि समापनं च मंत्राः इति
जन्माष्टमीव्रतपद्धतिः अथ जन्माष्टमीव्रतं युधिष्ठिर उवाच जन्माष्टमीव्रतं ब्रूहि विस्तरेण ममाच्युत कस्मिन्काले
समुत्पन्नं किं पुण्यं को विधिः स्मृतः श्रीकृष्ण उ० मल्लयुद्धे पुरा वृत्ते शामिते कुकुराधके स्वजनैर्बुधभिस्त्रीभिः संस्तिग्धैः स
मावृते हते कंसासुरे दुष्टे मथुरायां युधिष्ठिर देवकी मां परिष्वज्य कृत्वोत्संगे रुरोद ह वसुदेवोपि तत्रैव वात्सल्यात्करुणं रुरोद ह
समालिंग्याश्रु धृवदनः पुत्र पुत्रेत्युवाच ह सगद्गदस्वरो दीनो वाष्पपर्याकुलेक्षणः वलभद्रं च मां चैव परिष्वज्य मुदा पुनः अ
द्य मे सफलं जन्म जीवितं च सुजीवितं उभाभ्यामथ पुत्राभ्यां समुद्भूतं समागतः एवं हर्षेण दंपत्योर्हृष्टपुष्टं तथा यथा भूत।।
प्रणिपत्य जनाः सर्वे वचनमूचुः प्रहर्षिताः एवं महोत्सवं दृष्ट्वा समाजं मधुसूदनः प्रसादं क्रियतामस्मिल्लोकस्यार्त्तस्य दुःखतः
यस्मिन्दिने प्रसूतोयं देवकी त्वां जनार्दन तद्दिनं देहि वैकुंठ कुर्मस्ते तन्महोत्सवं एवं कृते जनैः येन वसुदेवो मये दिनाः विलोक

द्रु॰ कं॰ बलभद्रं च मां च दृष्ट्वा तन्नरुहः उवाच सममादेशात्सोकाञ्जन्माष्टमीव्रतं मथुरायां ततः पश्चात्ख्यापयामास तत्प्रकाशितं कुर्वन्तु ब्रा
९० ह्मणाः सर्वे व्रतं जन्माष्टमीदिने हविष्यादेशपत्नीपार्थ्ये येन्येपि धर्मिणः युधिष्ठिर उ॰ कीदृशं तद्व्रतं देव देवैः सर्वैरनुष्ठितं
जन्माष्टमीति संज्ञं च पवित्रं पापनाशनं येन त्वं तुष्टिमायासि कार्त्स्न्येन प्रभवाव्यय एतन्मे तत्त्वतो ब्रूहि सविधानं सविस्तरं कृ
ष्ण उवाच मासि भाद्रपदेष्टम्यां निशीथे कृष्णपक्षके शशांके वृषराशिस्थे ऋक्षे रोहिणिसंज्ञिते योगेस्मिन्वसुदेवाद्धि देवकी
ममजीजनत् भगवत्यां तु तत्रैव क्रियते सुमहोत्सवः योगेस्मिन्कथितेष्टम्यां सिंहराशिगते रवौ सप्तम्यां लघुभुक्कुर्याद्दं
तधावनपूर्वकं उपवासस्य नियमं रात्रौ स्वप्याज्जितेंद्रियः केवलेनोपवासेन तस्मिन्जन्मदिने मम सप्तजन्मकृतात्पापान्मुच्य
ते नात्र संशयः उपावृत्तस्य पापेभ्यो यस्तु वासो गुणैः सह उपवासः स विज्ञेयः सर्वभोगविवर्जितः ततोष्टम्यां तिलैः स्नातो नद्यादौ
विमले जले सुदेशे शोभनं कुर्याद्देवक्याः सूतिकागृहं सितपीतैस्तथा रक्तैः कर्बुरैर्हरितैरपि वासोभिः शोभितं कृत्वा समंता
श्रि कलशैर्नैवैः पुष्पैः फलै रत्नैरनेकैश्च दीपालीभिरलंकृतं पुष्पमालाविचित्रं च चंदनागरुभूषितं सूतिकामध्यमनोपम्यं रम्यमरि
विभूषितं हरिवंशस्य चरितं गोकुलं च विलेखयेत् ततो वादित्रनिनदैर्देवीं शावेरकरवाकुले नृत्यगीतकसोपेतं मंगलैश्च समं राम॰
तात्कलशैर्नैवैः पुष्पैः फलैः वेष्टकारी लोहखड्गं कृत्वा नादं च यत्नतः द्वारे विन्यस्य मुसलं रक्षितं रक्षपालकैः षष्ठ्या देव्या विधि ९०

तं च तद्गृहं चोक्तैर्वेस्तया एवं विभववसारेण कृत्वा तु सूतिकागृहं तन्मध्ये प्रतिमा स्थाप्या सा वाप्यष्टविधा स्मृता कांचनी राजती
२ब ताम्री पैत्तली मृन्मयी तथा दारवी मणिमयी चैव वर्णकैर्लिखिता तथा सर्वलक्षणसंपूर्णा पर्यंके चाष्टपाल्यके प्रतप्तकांच
नाभा सा महार्हा सुतपस्विनी प्रसूतं च प्रसुप्तां च स्थाप्या पर्यंककोपरि मां तत्र बालकं सुप्तं पर्यंके स्तनपायिनं श्रीवत्सवक्षसं शां सं॰ २
तं नीलोत्पलदलच्छविं यशोदां तत्र चैकस्मिन्प्रदेशे सूतिकागृहे तद्वच्च कल्पयेत्तावत्प्रसूतां वरकन्यकां तथैव मम पार्श्व
स्थान् कृतांजलिपुटान्नृप देवान्ग्रहांस्तथा नागान्यक्षान्विद्याधरामराः प्रणताः पुष्पमालाग्रहस्ताः सुरासुराः संचरंत इवाका
शे प्रहारैरुदितोदितैः वसुदेवोपि तत्रैव खड्गचर्मधरः स्थितः कश्यपो वसुदेवोयमदितिश्चापि देवकी शेषो वै बलदेवोयं यशो
दादितिरव्यभूत् नंदप्रजापतिर्दक्षो गोप्यश्चापि चतुर्मुखः गोप्यश्चाप्सरसः सर्वा गोपाश्चापि दिवौकसः एषोवतारो राजेंद्र कंसो
यं कालनेमिजः तत्र कंसनियुक्ताश्च ये दैत्या योगनिद्रया गोधेनुकुंजराश्चैव दानवाः शस्त्रपाणयः नृत्यंतश्चाप्सरोभिश्च गंध
र्वा गीततत्पराः लेखनीयश्च तत्रैव कालियो यमुनाह्रदे इत्येवमादि यत्किंचिच्चरितं मम लेखयित्वा प्रयत्नेन पूजयेद्भक्ति
तत्परः रम्याभे वीजपूरैर्लकुचैस्तु पुसैस्तथा कालदेशोद्भवैः पुष्पैः फलैश्चापि युधिष्ठिर पाद्यार्घ्यैः पूजयेद्गंधपुष्पाद्
तैः फलैः मंत्रेणानेन कौंतेय देवकीं पूजयेन्नरः गायद्भिः किंनराद्यैस्सततपरिगता वेणुवीणानिनादैर्भृंगारादर्शकुंभप्रमे

फकृतकरैः किंकरैः सेव्यमाना पर्यंके सा स्तनपा मुदिततरसुखी पुत्रिणी समगास्ते सा देवी देवमाता जनयतु सह सुतो देव
ब्र.खं. ९१ की कोमलरूपा दालमध्यंगपंक्तीश्रीदेव्याश्चरणांतिके निषण्णपंकजे सह्यादिव्यगंधानुलेपनैः पंकजैः पूजयेद्देवीं नमो देव्यै
श्रियेइति देवक्त्ये नमस्तेस्तु हृलोत्साहनतत्परा पापरूपकरी देवी तुष्टिं या तु समर्चिता अर्चावादि नमो नमो ते वरप्रदक्ष
कृ. हृीरादिस्थपनं कृत्वा चंदनानुविलेपयेत् दिध्यंतरमयी कृतिके पि देवे वस्त्रयः चंद्रोदये शशांकाय अर्घ्यं दद्याद्धरिं स्मरन्
मधु५ अनघं वामनं शौरिं वैकुंठं पुरुषोत्तमं वासुदेवं हृषीकेशं माधवं मधुसूदनं वाराहं पुंडरीकाक्षं नृसिंहं ब्रह्मणःप्रियं गोपीपतिं पुं
डरीकाक्षं सर्गस्थितिकारणं अनादिनिधनं विष्णुं त्रैलोक्येशं त्रिविक्रमं नारायणं चतुर्बाहुं शंखचक्रगदाधरं पीतांबर
धरं नित्यं वनमालाविभूषितं श्रीवत्सांकं जगत्सेतुं श्रीपतिं श्रीधरं हरिं सम्यक् पंदद्यादिति सर्वेशान्वयः योगेश्वराय देवाय
योगाकांपतये नमः विश्वेश्वराय विश्वाय तथा विश्वंभराय च विश्वेश्वराय देवाय पतये जलशायाय च यज्ञानोपतये नाथगो
विंदपतमो नमः पूजामंत्रः जगत्त्राय नमस्तुभ्यं संसारभयनाशन जगदीशाय देवाय भूतानां पतये नमः इति नैवेद्यं धर्मे
श्वराय धर्माय संभवाय जगत्पते धर्मज्ञाय चयज्ञाय गोविंदाय नमो नमः इति शयनं मंत्रेणानेनैवेवं दद्याद्द्दुमसेनराः
तयेवार्घ्यं च मंत्रेण अनेनैव तु दापयेत् क्षीरोदार्णवसंभूत अत्रिगोत्रसमुद्भव गृहाणार्घ्यं शशांकेदं रोहिण्या सहितो मम राम. ९१

ज्योत्स्नापते नमस्तुभ्यं ज्योतिषां पतये नमः नमस्ते रोहिणीकांत अर्घ्यं नः प्रतिगृह्यतां स्थापयेद्देवदेवेशं शशांकं रोहिणीयुतं
देवकीं वसुदेवं च नंदं चैव यशोदया बलदेवं मया सार्द्धं भद्रयामयान्नृप संश्रुत्वा विधिवद्देही किंत्रोत्पत्तिदुर्लभं एकादशी
नो विंशसकोटयो यः प्रकीर्तितः ताभिकृष्णाष्टमी तुल्या तिथौ नंतचतुर्दशी अर्द्धरात्रे वसोर्धाराः पातयेद्गुडसर्पिषा ततो वर्द्धा
पये चालं षष्ठीनामादिकं मम कर्तव्यं तत्क्षणाद्रात्रौ प्रभाते नवमी दिने यथा मम तथा कार्यं भगवत्या महोत्सवं ब्राह्मणान्भोज
येद्भक्त्या तेभ्यो दद्याद्दक्षिणां हिरण्यं मेदिनीं गावो वासांसि कुसुमानि च यद्यदिष्टतमं तत्तत्कृष्णो मे प्रीयतामिति यदेवं देव
कीदेवं वसुदेवाद्जीजनत् भौमस्य ब्रह्मणो गुप्त्यै तस्मै ब्रह्मात्मने नमः नमस्ते वासुदेवाय गोब्राह्मणहिताय च शांतिरस्तु शिवं चा
स्तु इत्युक्त्वा तं विसर्जयेत् ततो बंधुजनान्दीनान्ब्राह्मणान्भोजयेद्बहून् भोजयित्वा सुशीलान्वा स्वयं भुंजीत वाग्यतः एवं यः कुरुते दे
व्या देवक्याः सुमहोत्सवं प्रतिवर्षं विधानेन मद्भक्तो धर्मनंदन नरो वा यदि वा नारी यथोक्तं लभते फलं पुत्रसंतानमारोग्यं सौभा
ग्यमतुलं भवेत् इह धर्मरतिर्भूत्वा मृतो वैकुंठमाप्नुयात् तन्ते देवविधानेन वर्षे वर्षे युधिष्ठिर भोगान्नानाविधान् भुक्त्वा पुण्य
शेषादिहागतः सर्वकामसमृद्धेतु सर्वाशुभविवर्जिते कुले नृपति शीलानां जायते हृद्व्योपमः यस्मिन्देशे देवदशोत्पत्ति
रिवतं तु पदार्पितं मातृजन्मदिनं यत्र सर्वालंकारभूषितं पूजयेत्पांडवश्रेष्ठ प्रेतरूपसवसंयुतैः परचक्रभयं तत्र न कदाचिद्भवेत्

व्र·कृ· नः पर्जन्यः कामवर्षी स्यादीतिभ्यो न भयं भवेत् यद्देहे पृष्ठमतेयस्मिन्देवक्याश्चरितं मम तत्र सर्वं समृद्धं स्याच्चोपसर्गादिकं भवे
९१ त् पञ्चत्वं न कुलाघानां पापरोगा ह्युपातकात् राजतश्चौरतो वापि न कदाचिद्भयं भवेत् संसर्गेणापि यो भक्त्या व्रतं पश्येद्दिनानुकु
लं सोपि पापविनिर्मुक्तः प्रयाति हरिमंदिरं जन्माष्टमीं जनपतो नयनाभिरामां पापापहां सुगतिनं विदधाति गोपं यो देवकी
सुतं च भजेत्तदिने स्यात् पुत्रानवाप्य समुपैति पदं हरेर्हि ॥श्लो॥ इति हेमाद्रौ भविष्योत्तरे जन्माष्टमीव्रतं अथ शिष्टाचारप्राप्तकृष्ण
॥ व्यास उवाच निवृत्ते भारते युद्धे कृतशौचो युधिष्ठिरः उवाच वाक्यं धर्मात्मा कृष्णं देवकिनंदनं युधिष्ठिर उवाच त्वत्प्रसादेन गो
विंद निहताः शत्रवो रणे कर्णभीष्मनिहंतासौ त्वत्प्रसादात्किरीटिना जेता को युधि भीमस्य पश्य त्वं तु न विद्यते मेयोपि जिष्णुः
सोपि त्वत्प्रसादाज्जनार्दन प्राप्तं निष्कंटकं राज्यं कृत्वा कर्म सुदुष्करं आचारो दंडनीतिश्च राजधर्माः क्रिया श्रिताः अधुनाश्रोतु
मिच्छामि व्रतं जन्माष्टमीव्रतं जन्माष्टमीव्रतं ब्रूहि विस्तरेण ममाच्युत कुत्र काले समुत्पन्नं किं पुण्यं को विधिः स्मृतः श्रीकृष्ण उ·
॥ म्लेच्छराजनि राजन्य वसामि व्रतानामुत्तमं व्रतं यतः प्रभृति विख्यातं कले नविधिनान्वितं राजवंशसमुत्पन्ने दैत्ये केचित्सुपीडितं
। धरा भारसमाक्रांता ब्रह्मशंकरौ येयो ज्ञात्वा तदा प्रभु ब्रह्मा प्रेमभीः समाहितो श्वेतद्वीपे समागत्य सर्वदेवसमन्वितः स राम·
माहितमतिं ब्रह्म मो तुष्टाव विशांपते ततस्तत याहं संप्रीतस्तेषां हर्षोदयरामपं दृष्ट्वा मां प्रणिपत्याशु भक्तिभावसमन्वितः ३ ९१

स्ताराम यतः कृत्वा तुष्टाः सर्वे दिवौकसः विजिज्ञापुर्महात्मानं नित्तस्य भारापनुत्तये उपधार्य तदा तेषां वचनं चार्थवितथं केनो
पायेन हंतव्या दानवाः क्षत्रियोद्भवाः स्वधर्मनिरताः सर्वे महाबलपराक्रमाः ततो निश्चित्य मनसा ब्रह्माणं सह मद्भुवं वसुदेवो
देवकी च प्रजाकामो पुत्रान्नृप भक्त्या मां भजमानौ तौ तप चक्रतुर्महत्तपः तयोः प्रसन्नः सुप्रीतो यावतं वरमुत्तमं प्रभुवं तावपि
ततो वरयामासतुः किल पदि देव प्रसन्नोसि त्वादृशो नो भवेत्सुतः तथेति च मया ताभ्यामनुज्ञातौ तेनीते नसेवया ततः कामपूरणा
र्थाय संभविष्याम्यहं तयोः दिवौकसोपि स्वांशेन संभवंतु रस्त्रियः योगमाया वनंदस्य यशोदायां भविष्यति देवक्या जठरे
गर्भमनंताख्यं मम धामहं सूतिकायतनस्तं गरोहिण्या जठरे कुरु इति संदिश्य तां कृत्वा हं मंत्रहितोभवं ततो देवैः समं ब्रह्मा
सौदिशं प्रणिपत्य च आज्ञाप्यास्य यमहीं देवी वरदा त्रिजगाम ह ततो हं देवकीगर्भमविशं स्वेन तेजसा हतेषु षट्सु बालेषु
देवक्या औग्रसेनिना कारागृहस्थितायां च वसुदेवेन वै सह गतेर्द्धरात्रसमये सुप्ते सर्वजने निशि भाद्रे मास्यसिते पक्षेऽष्ट
म्यां ब्रह्मर्क्षसंयुजि सर्वग्रहशुभे काले प्रसन्नहृदयाशये आविरासं त्रिजेते वरूपेणावनीपते वसुदेवोपि मां दृष्ट्वा हर्षशो
कमिदं रूपं दुर्दर्शं योगिनामपि त्वत्तेजसारिष्टगृहमभवत्संप्रकाशितं उद्विजे र्भकाद्धं साध्योमेवालानघात्मयत उपसंहर
तस्मात्त्वमेतद्रूपमलौकिकं शंखचक्रगदापद्मलसत्कौस्तुभभासितं किरीटहारमुकुटकेयूरवलयांकितं नदिहसनसंवीत

करात्कांचनमेखलं स्फुरद्राजीवनाभ्राहं स्निग्धांजनचयप्रभं महामरकतस्वच्छं कोटिसूर्यसमप्रभं श्रीवत्सलक्ष्म एवं संप्रार्थि
तो राजन्वसुदेवेन वै तदा तेनैव निजरूपेणाभूत्वाहं प्राकृतः शिशुः नय मां गोकुलमिति वसुदेवमबोधयं समादाय गमतोपि
नंदगोकुलमंजसा द्वाराण्यपावृतान्यासन् सत्त्वप्रभावात्तस्मै दिमोदद्दौ मार्गं च कालिंदीजलकल्लोलमालिनी ततो यशोदाशय
नेमस्य वानकदुंदुभिः तत्र एव कस्थितां गृह्य दारिकामागमत्पुनः द्वाराणि पिहितान्यासन् सर्वं वत्रिगडं ततः विन्यस्य पाद्यो
रात्तेशयने न्यस्य दारिकीं ततो रुरोद सद्यजाता स्वरेणापूर्य सा दिशः तस्या रुदितिक्रान्या तत्सर्वं वत्रिगडं ततः विन्यस्य पाद्योसको
प्राग्यने न्यस्य दारिकीं ततो रुरोद सद्यजाता तस्या शब्देन उत्थिता यामिकाः गृहात् कंसायागत्य वाचख्युः प्रसूता देवकी निद
सापि तत्त्वात्समुत्थाय भयेनातीव विह्वलः जगाम सूतिकागेहं देवकाः प्रस्खलत्पाथिं दारिकां शयनात् रुदतीं साध्वेव सः
स्वसुः अपोथयच्छिलापृष्ठे सापि तस्य करात्युत्तां उवाच कंसमाभाष्य देवी तदा काशगा सती किं तया मंदबुद्धे जातः कुत्रापि ते रिपुः इ
त्युक्तः सोपि मत्तः कंसः परमोद्विग्नमानसः आज्ञापयामास ततो बालानां कदनाय वै दानवा अपि बालानां कदने च कुरुषताः
वने च उपवने चैव पुरे ग्रामे व्रजेपि च अहं तु गोकुले स्थित्वा तस्त्रना बालघातिनी सा नंदाते पूतनां च प्रशो समम रोषयत्ताः राम॰
त्रराग्रावर्त्तवकं रिष्टं धेनुकं केशिनं तथा अन्यानपि खलान्दैत्यान् स्वप्रभावमदर्शयन् ततस्तु मथुरां गत्वा हत्वा कंसादिदान ९३

वान् ज्ञातीनां च समं हर्षं कृतवान्नस्मि सादरं देवकीवसुदेवं च परिष्वज्य मुदान्वितः आनंदैर्मंगलैर्भूर्द्विसेवयामासतुर्नृप तस्मिन्नेव गते रम्ला
नहत्वा चाणूरमुष्टिकौ गजं कुवलयापीडं कंसभ्रातॄननेकशः एवं हते सुरे कंसे सर्वलोकेकंटके अन्ये दुष्टदैत्येषु सर्वलोकमहो
कमहोत्सवैः लोकाः समुत्सुकाः सर्वे मासयेत्यां चतुराव्रताः कृष्ण कृष्ण महायोगिन्भक्तानामभयप्रद पालयास्मान् हि नो देव शरणागतव
त्सल अनाथनाथ सर्वज्ञ सर्वभूतहिते रत किंचिद्विज्ञासहे देव तद्व्रतं त्वमर्हसि तव जन्मदिने लोके न जाने केन चित्त कर्चित ज्ञात्वा च
तद्दिनं सर्वे कुर्मो वर्द्धापनोत्सवं तेषां तद्वाक्यं तु सामक्रिया ग्राह्यमपि सो हदं तया जन्मदि[illegible]नेतेभ्यः स्वात्ते निर्मलचेतसां स्वात्वा
तेपि तथा चक्रुर्विधिना येन तं शृणु पार्थ तद्दिवसे प्रातः दंतधावनपूर्वकं स्नात्वा पुण्यजलेषु देशस्सी परिधाय च निर्वर्त्य चपकंका
र्यं व्रतसंकल्पमारभेत् अद्य स्थित्वा निराहारः श्वो भोक्ष्ये तु परेहनि भोस्वामि पुंडरीकाक्ष शरणं मे भवाच्युत गृहीत्वा नियमं देवसंपापार्चे
नसाधनं मंडपं शोभनं कृत्वा फलपुष्पादिसंयुतं तस्मिन्नापूजयेद्भक्त्या गंधपुष्पादिभिः पृथक् उपचारैः षोडशभिर्हार्द्दमानर्च्य विद्या
सद्यः प्रसूतां जननीं वसुदेवं कुमारिकां बलदेवं समायुक्तां रोहिणीं तु रामो हि नी नंदं यशोदां गोपीं च गोपान्गाश्चैव सर्वशः गोकुलं च
सुतां चैव योगमायां च दारिकां यशोदाशयने सुप्तां सद्यो जातां वरप्रभां एवं संपूजयेत्सम्यक् नाममंत्रैः पृथक्पृथक् सुवर्णरूप्यता
म्रादम् रत्नादिभिरलंकृताः प्रतिमाः कल्पिताः प्रोक्ताः तासु चाव्यनतत्तरं यमेत रात्रौ जागरणं कुर्यात् गीतनृत्यादिभिः सह पुराणश्रोत्रपाठेश्च

व्रत. ९४ गतनामादिशस्त्रैर्वेः यो ष्ठेन पारणां कुर्याद्द्विजान्संभोज्य यत्नतः एवं कृते महाराज व्रतानामुत्तमोत्तमं सर्वान्कामानवाप्नोति विपु
लोके महीयते यो हान्न कुरुते यस्तु याति संसारगह्वरे तस्मात्कुर्वन्न्य यत्नेन निष्पापो जायते नरः अत्रैवोदाहरंतीममितिहासं पुरा
तनं अंगदेशोद्भवो राजा मितजिन्नाम जित्नाम ततः तत्र क्रमात स्य पुत्रो महासेनास्तस्य जितस्तस्य स्थितः पालयामास धर्मज्ञो विधिवत्प्र
यत्नजाः तस्यैवं वर्त्तमानस्य कदाचिद्दैवयोगतः पाखंडैः सह संधासो बभूव बहुवासरं ततः संसर्गात्स नृपतिरधर्मनिरतोभवत् वे
दशास्त्रपुराणानि विनिंदति बहुशो नृप ब्राह्मणेषु तथा धर्मे विद्वेषं परमं गतः एवं बहुतिथे काले गते भरतसत्तम कालेन निधनं प्रा
प्तो यमदूतवशं गतः बध्वा पाशैर्नीयमानो यमदूतैर्यमांतिकं पीडितस्ताड्यमानोसौ दुष्टसंगवशं गतः नरके पातितः पापी पा
तनाबहुवत्सरं भुक्त्वा पापस्य रौरवे शापेशाचीयोनिमास्थितः तृषाक्षुधासमाक्रांतो भ्रमन्स मरुधन्वसु कस्यचित्त्वथ वैश्यस्य दे
हमाविश्य गास्थितः सह तेनैव संप्राप्तो मथुरां पुरपदां पुरीं सरमीयेर रक्षकोसाथ तस्यां देहाद्बहिष्कृतः बभ्राम विपिने सोपि क्रमी
णामाश्रमेषु च कदाचिद्दैवयोगेन मम जन्माष्टमीदिने क्रियमाणं यहा व्रतं व्रति भिर्मुनिभिर्द्विजैः रात्रौ जागरणं चैव नाम संकीर्त्त
नादिभिः ददर्श सर्वं विधिवच्छुश्राव हरेः कथाः तैः पापदर्शनाद्देवस्य दुं निर्मलमानसः प्रेतदेहं समुत्सृज्य दिव्यं लोकं विमानगः म
मदूतैः समानीतो दिव्यभोगसमन्वितः मम सान्निध्यमाप नीत्वा तस्य स्वप्रभावतः नित्यमेतद्व्रतं देवं तत्पुराणे सार्वकालिकं पीयते विधि राम. ९४

अथ षष्ठिवा निराहारः श्वो वृत्ते तु परेहनि। भोक्ष्यामि पुंडरीकाक्ष शरणं मे भवाच्युत। नियममंत्रः।

वत्तस्य कृष्णमुनिभिस्तत्वदर्शिभिः सर्वकालिकमेवैतत्कृत्वा कामानवाप्नुयात् एतत्ते सर्वमाख्यातं व्रतानामुत्तमं व्रतं मम सान्निध्यकृद्व्र
जन्द किं भूयः श्रोतुमिच्छसि इति श्रीभविष्योत्तरपुराणे जन्माष्टमीव्रतकथा समाप्ता युधिष्ठिर उवाच उद्यापनविधिं ब्रूहि देवदेव द
यानिधे येन संपूर्णतां याति व्रतमेतदनुत्तमं श्रीकृष्ण उवाच पूर्णां तिथिमनुप्राप्य विर्त्ताद्विज्ञाविस्तरसंयुतः सर्वेधरे कभक्तार्थी स्वपन्मो
संस्मरन्हरिम् प्रातरुत्थाय संस्नात्वा पुण्यश्लोकान्क्रमादितः निर्वर्त्यावश्यकं कर्म ब्राह्मणान्स्वस्तिवाचयेत् गुरुमानीय धर्मज्ञं वेदवे
दांगपारगं पूजयावित्रिज्येष्ठे वस्त्रालंकरणादिभिः पलेनवातदर्द्धेन तदर्द्धार्द्धेन वा पुनः शक्त्या वा कारयेत्त्वित्तशाठ्यविवर्जितः
सौवर्णां प्रतिमां कार्या पाद्यार्घाचमनीयकं पल्लीः संपाद्य विधिवत् तोपकरणं तथा गोवर्मंमात्रं संलिप्य मध्ये मंडलमाचरेत् ब्रह्माद्या
देवतास्तत्र स्थापयित्वा प्रयत्नतः मंडपं रचयेत्तत्र कदलीस्तंभमंडितं चतुर्द्वारसमोपेतं फलपुष्पादिसंयुतं वितानेनतत्र बध्नीयाद्वि
चित्रं चैव शोभितं मंडपस्याग्रये कुंभं ताम्रं वामृन्मयं शुचि तस्योपरिन्यसेत्पात्रं राजतं वैणवं तथा वासस्याच्छादितं तेपूजयेत्तत्र मो
दधः उपचारैः षोडशभिर्मंत्रैरेभिः समाहितः ध्यात्वा वात्मनि रूपस्यागतादिभिरादरात् ध्यात्वा चतुर्भुजं देवं शंखचक्रमह
परं पीतांबरयुगोपेतं लक्ष्मीयुक्तं विभूषितं लसत्कौस्तुभशोभाढ्यं मेघश्यामं सुलोचनं ध्यानं आगच्छ देवदेवेश जगद्योनेरमाधवे प्रभु
देव्यस्मिन्प्रतिष्ठाने सन्निधेहि कृपां कुरु आवाहनं देवदेव जगन्नाथ गरुडासन संस्थित रत्नसिंहासने दिव्ये जगद्धातर्नमोस्तु ते आस

नं नानातीर्थाहृतं शुद्धं निर्मलं पुष्पमिश्रितं पाद्यं गृहाण देवेश विश्वरूप नमोस्तुते पाद्यं गंगादि सर्वतीर्थेभ्यो मयानीतं सुशीतलं॥
ध्रु॰कृ॰ ९५ गृहाणाचमनं कृष्ण विश्वकाय नमोस्तुते आचमनीयं गंधपुष्पाक्षतोपेतं फलेन च समन्वितं अर्घ्यं गृहाण देवेश मया दत्तं हि भ
क्तितः अर्घ्यं दधिक्षौद्रघृतं शुद्धं कपिलायाः सुगंधि यत् सुस्वादु मधुरं प्रोक्तं मधुपर्कं गृहाण मे मधुपर्कं पुनराचमनं पंचामृतेन
स्नपनं करिष्यामि सुरोत्तम क्षीरोदधिनिवासाय लक्ष्मीकांताय ते नमः पंचामृतस्नानं मंदाकिनी गौतमी च यमुना च सरस्वती
ताभ्यः स्नानार्थमानीतं गृहाण शिशिरं जलं स्नानं पुनराचमनं मुद्गोत्तनदप्रख्यतडिद्भास्वररोचिषी मयोपपादिते तुभ्यं वाससी
प्रतिगृह्यतां वस्त्रं पुनराचमनीयं यज्ञोपवीतं परममिति यज्ञोपवीतं किरीटकुंडलादीनि कांचीवलयमुद्रकं कौस्तुभं वनमा
लतीचंपकादीनि यूथिकाबकुलानि च तुलसीपत्रमिश्राणि गृहाण सुरसत्तम पुष्पाणि अधिदेवरोहिणीसबुलांतया सात्व सुरा॰४
रा४ किंशोद्भवाकृष्णोत्तुयसेनादियाद्वात् नंदयशोदातत्कालवत्सनागोधिकाः कालिंदीकालियेचेदं जयेत्वा ममं वृतः वनस्पति
रसोद्भूतकालागरुसमन्वितं धूपं गृहाण गोविंद गुणसागर गोपते धूपं आज्यं च वर्तिसंयुक्तं दीपं नैवेद्यं गृह्यतां देव नैवेद्यं
शाल्योदनं पायसं च सिताघृतविमिश्रितं नानापक्वान्नसंयुक्तं नैवेद्यं प्रतिगृह्यतां नैवेद्यं पुनराचमनीयं पूगीफलं महद्दिव्यं राम॰ ९५
नागवल्लीदलैर्युतं कर्पूरादिसमायुक्तं तांबूलं प्रतिगृह्यतां तांबूलं इदं फलमिति फलं हिरण्यगर्भगर्भस्थमिति दक्षिणा नीराज

नारभ्य षोडशदिनपर्यंतं महालक्ष्मीव्रतं तत्राद्यं रात्र्यतिक्रमवर्तिन्यामष्टम्यां कार्यं तदुक्तं चंद्रप्रकाशे स्कंदोक्तेरे आद्यं रात्रम
तिक्रम्य वर्तन्ते या त्वरा तिथिः तदा तस्यां नरैः कार्यं महालक्ष्मीव्रतं सदेति प्रारंभस्तस्यां ज्येष्ठायुतायां कार्यः तथा च स्कांदे मासि
भाद्रपदे शुक्लेपक्षे ज्येष्ठायुताष्टमी प्रारब्धव्यं व्रतं तत्र महालक्ष्म्याय जातमभिरिति तदभावे केवलायामपि समापनं तु पक्षा
ष्टम्यां तु चंद्रोदयव्यापिन्यां कार्यं। चंद्रोदयव्रते चैव तिथिस्तात्कालिकी स्मृतेत्युक्तेः दिनद्वये चंद्रोदयसत्वे सत्वे वा कृष्णपक्षे
ष्टमी चैवेत्यादिवाक्यात्पूर्वैव परदिने चंद्रोदयोत्तरं त्रिमुहूर्ता चेत्परैव तदुक्तं मदनरत्ने पुराणसमुच्चये पूर्वा वा परविद्धा वा ग्रा
ह्या चंद्रोदये सदा त्रिमुहूर्ता तु सा ग्राह्या परतश्चार्धगामिनीति अथ व्रतविधि हेमाद्रौ मदनरत्ने च स्कांदे स्कंद उवाच सौभाग्यज
ननं स्त्रीणां दौर्भाग्यपरिहं तं तं परमैश्वर्यजननं तद्ब्रूहि शंकर ईश्वर उ॰ साधु साधु महाबाहो यत्पृष्टोहं त्वयानघ तत्तेहं सं
१२ प्रवक्ष्यामि व्रतानामुत्तमं व्रतं येन चीर्णेन नरा दुर्गतिं यांति कर्हिचित् सुभगा दुर्भगा वापि स्त्रियो न विधवा सुत ऋद्धिदं व्रतं
पुण्यं महालक्ष्म्याः षडानन नारीणां च सर्वदुःखापहं तथा स्कंद उ॰ देवासुरमभूद्युद्धं पूर्णमब्दशतं पुरा तत्रे सुराणामभि
घोदेवानां च पुरंदरे तत्र देवैर्महादेवी येनाराधिता बलाभ्यर्याता असुरा निर्जिताः सर्वे पातालतलमाययुः केचित्स्वकोणताः कि
चित्प्रविष्टा वरुणालये किचिद्दुर्गं समाश्रित्य केचित्स्थुर्महाबलाः तत्र कोलासुरो नाम महावीर्यो महाबलः गोमंतं दुर्गमं दुर्गं

प्र॰ कं॰ १०० रिमाश्रित्य निर्भयश्चाराजत् कन्यकालिकेरूपवलो महासुराः ग्लानीय गिरिदुर्गस्थो रमयामास सर्वशः रमयित्वा द्विपञ्चका
मरूपी विहंगमः एतस्मिन्नेव काले तु आगतो मुनिसत्तमः अगुत्प्रभावसंपन्नो पुलस्त्यो गोतमः सह तीर्थयात्राप्रसंगेन प्रभुत्वा
वा कुंजन न स्यन्तं कोलासुरेत्याजनि तां कन्याहेतोः शिखिध्वजाता द्रुतं सर्वजनेसर्वं भगवत्स्या सिम दामुनिः ये नमोय पनिधिः धीतो
विंध्याद्रिस्थ निवारितः वातापील्वलनामानौ दैत्यौ येन विनाशितो तंगकामो वपंसर्वे कोलासुरवधाय पे इत्यामेत्य जनास
र्वेगत्वा नमभिवाघच ऊचुः सर्वेपयावृत्तं कोलासुरविचेष्टितं तच्छ्रुत्वा भगवान्नाहमैत्रावरुणिरग्रधीः सृष्टिस्थितिविनाशा
नां कारणं भक्तवत्सलः रामस्योद्योतपर्यंतं ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः तिस्रः संध्यास्तत्रिमत्सेच पोष्णुप्रपरोरताः प्रविश्य तान्म
हालक्ष्मी शक्तिरूपेण संस्थिता सर्वशक्तियुता देवी लोकानां हितकाम्यया इत्युक्त्वा ततरितं गत्वा कोलासुरवधाय पे निवेद्य
निखिलं ते भ्वः न स्युः प्रांजलयो जनाः तच्छ्रुत्वा निखिलं तेभ्यो ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः संध्यात्रयं समाहूय वाचेयो मुनिरेश्वराः दे
दासुरहं देहमौलिमाशिकामंडला हनिष्यति महालक्ष्मी युद्धे कोलासुरं रिपुं भगवत्योमन्त्रमित्योऽदंडमूलादिभिर्वैदैः स्मा
पुष्पैर्विविधैः कृत्वा जयमाप्स्यथ संयुगे युष्माकं च सहायोऽसौ पुष्पदन्तो धसमुद्भवः भूतनाथो भूतमसुर्दसहायो भविष्य राम॰ १००
ति इत्युक्त्वान्तरितं गत्वा रुरुधुः कोलराक्षसं निरुध्य चतुरीं देव्यो जगर्जुर्जलदस्वनाः भिंदेत्यम्बरदिशो दं दं वर्ष यं त्यम्बतात कृपा

कोलासुरोऽपि तच्छ्रुत्वा प्रेरयामास राक्षसान्नरो वराः क्रोधनाम्ना हेमाद्रेरिव शृंगोत्तमकः हस्त्यश्वरथपादातचतुरंगबलान्वितः नि
र्ययौ च तन्नायो युद्धे कालिकापादशाघ्निः सकुंडलशिरस्त्राणकवचो धनवाणधिः वद्धगोधांगुलित्राणः क्रुद्धो द्वन्द्वदावप्र ततो
राक्षसैस्सार्धं तत्रत्या च संगतं देवनारीमनोल्लासि युद्धं चक्रेतिभीषणं महारवैर्भीमघोषैर्वाद्यैः कारनिः स्वनैः निस्वान
निनदैर्भ्रमर्वलोकप्रावृट्मयोभवत् नष्टमिभिर्धीतिवन्दत्वा धावन्तामितरेतरं ववृधे समरं घोरं मुष्टामुष्टिकचाकचि उद्दन्तेराक्षस
वलेश्यत्तनायो महाबलः ममर्द राक्षसानीकं शरवैरिति दारुणैः हतं दृष्ट्वा सुरबलं क्रुद्धः कोलासुरोरणो भिद्युत्यागदापाणि का
उत्पात्मासभेरवं येयोमन्योमहावीर्यस्तेनाभिहतमस्तकः ततोदेव्यो निवेगेन समिद्दुदुवुरुद्धते भिन्ने लेरभिजघ्नुस्तं पट्टिशैश्च प्रहा
रयत् मुष्टिभिस्ताडयामासुर्नखैरेष्मय्य हारयत् पाद्याघातैः समाजघ्नुः सिंहस्कृदिवरंगयसकुंडलशिरस्त्राणा दृष्ट्वा घोरकोलो
वनः कृतमुकुटि वक्रोसौ राक्षसस्तामुहुर्मुहुः गदपाताडयामास शिरकं वासकुशिषु धर्ममुत्तागदां तांत्र हसन्त्य संवदाकुलाः
ततो धनुर्धरो भूत्वा वालजालमिवाकिरत् तासां शरीरमर्माणि भिंदन् शरयुगेगमेः ननादवद्वैरोसो हवंचामिनद्वैरंग
तः क्रुद्धनैरास्तांस्तुलां पादे जगद्धुर्भृशं आकाशे भ्रामयित्वा ते विसृष्टयुर्गगने क्रुधा। कोलासुरो पि पतितो पादद्वयत्वात्तु मिष्यति
तावद्विनिर्गतलक्ष्मी स्तेपादाभ्यां प्रत्यपीडयत् तत्यादपीडितेरक्तो विवृत्तनयने भृशं । मुक्तकेशः स्तनंहत्वा ततो मोहमुपेयिवान्। त

वृ.कं.
११

ततो देवाः सगंधर्वा मनुष्या अप्सरसां गणाः देवनाथाश्च देव्यश्च ननृतुः संमदाकुलाः देवदुंदुभयो नेदुः पुष्पवृष्टिः पपात ह दिशः प्रसेदुश्च
रुतो ववुर्संदरं च जगत् सुरासुरशिरोरत्नवंद्यपादांबुजा ततः देवादिदेवेन पोनेन ययौ निकोलापुरं प्रति अथ पांती पथमध्यावी
सन्मुक्तपादपद्म तलः तुष्टाव परया भक्त्या राजककन्यागणो मुदा राजकन्याश्च तु वंदारु वीरसुरं वृंदकिरीटकोटिरोचिर्दी
दानिकरकलितनखदीपे दिवि तुदीपवर शोशरोजन्मा नो सेवामहे सकलमंगलवर्धनाय अकुलं केरवदलायतलोचना
येगंडोल्लसदुज्ज्वलकुंडलमंडिताये राकाशशिप्रतिभटाननकोमलायेतस्ये नमः कमललोचनवल्लभाये सह्ग्नककल्पलति
कांहरिकंठभूषां केयूरहेमकटकोज्ज्वलकंकणांके संसारसागरमुखेपततो ममाघे देहि त्वदीयकरपद्मिमनंगमातः दृष्टादे
विजनाजपापविविधाव्रतसाधिपत्यंगता विलासार्वदृक्ष्रियाचकाररतत्वाली लाजमालाम्बमं केशाग्रपदहितं त्वदीयवरणद्वंद्वा
द्भुसेवारतं कारु रापाम्नतसारमहरित्रदशामामघपरस्यमहारिमल्लीविपुलकुसमोज्ज्वलमध्यभागधमिल्लभारजितनारकाति
त्रचपाउत्रे सहेमनिकषोज्ज्वलकापकोतिलं लक्ष्मीस्वयंप्रणाम्मतो त्रिपमातनेतुत्र्यं इति स्तुता महालक्ष्मीर्भक्तानामिष्टदायिनी
योगिन्योघभविष्यध्वमिति तासां वरं ददौ दृष्ट्वा तास्तु मुदा देवीः सास्तस्मै वरप्रदायेयेत ताभिर्निवेदितो देवी वरं वर्यं ददौ मुदा
राजकन्यास्ततः सर्वा मुक्ताः स्वपुरमाययुः ततः प्रभृति लोकेषु प्रख्याताः सर्वकामदाः ताश्च तु पंक्तियोगिन्यो महालक्ष्मीप्रिया राम.
११

ह्यन्नर्तसंतिनिर्वदेस्ततनृगीतवादित्रनिस्वनैः पुरो देव्या महालक्ष्म्याः करहाटपुरे निशि एवं व्रतप्रभावास्मादेवी विभुरामा पडानना व्रत
स्यास्य विधानं च शृणु समहनोवीधानतः मासि भाद्रपदे शुक्लपक्षे ऽष्टम्यां पुनाष्टमी आरभ्य यं व्रतं तत्र महालक्ष्म्याः प्रसाद्भिः कारि
ष्यामि व्रतं देवि तत्र कृत्स्नतत्परायणाः तद्विघ्नेन मे यातु समाप्तिं त्वत्प्रसादतः इत्युच्चार्य ततो बध्नीयाद्दोरकं दक्षिणे करे षोडशग्रंथि
सहितं गुणैः षोडशभिर्युतं ततो वह्नि महालक्ष्मीं भजेद्व्रतिपि तालवा गंधैः पुष्पैः सनैवेद्यैः यावदत्र कृष्णाष्टमी दिनं तत्र स्थिति दिने तु
संप्राप्ते कुर्यादुद्यापनं व्रती वस्त्रमंडपिकां कृत्वा माल्यस्तोपशोभितां त्रिभूमिकां च सस्तम्भां नानादीपैः सुशोभितां दवतस्तः प्र
तिमाः कृत्वा सोवर्णीस्तास्तु रूपिणीः स्नपने कारयेत्तासां पंचामृतविधानतः षोडशोपचारैश्च धूपदीपादिभिस्तथा जागरं तु
त्रकर्तव्ये गीतवादित्रनिस्वनैः ततो निशीथे संप्राप्ते च मुदितेनान्तरात्मना दीधितो कृत्वा तु स्थंडिले पद्मे सपडंगे प्रपूजयेत् दद्यादर्घ्यं चरा
गेरागम्यतो तस्मै समाहितः ह्रीरितरणीवसंस्थनचंद्रलक्ष्मीसहोदरपीयूषधामरोहिणीसहितो अर्घ्यं गृहाण वे ह्री रोहिणीव संत्र
तेकमलेकमलालये प्रयच्छ सर्वकामान्मे विष्णुवक्षःस्थलालये पुत्रान्देहि यशो देहि सौख्यं सौभाग्यमेव च कालिमहाका
लिविकरालिन मोऽस्तु ते त्रैलोक्यजनचित्ताद्दिप्रदे भक्तवत्सले एकनाथेजगच्चाथे जगदर्शिप्रियेस्थपे रेणुकेवा हिमां देविर
ममातः शिवं कुरु कुरु प्रियं महालक्ष्मिस्तथा प्रियंत्वा नुनाथय मंत्रेरेते महालक्ष्मीः प्राप्येमा विषयोषितां मुनीस्तेकेन तत्

व्र॰क॰ यह्लोपघानि जुहुयात् कुविः पायसं वैव विल्वानि तदलाभे जपाद्दतं गेहमध्येव होतव्यं समिद्धृतं तिलादिकं । चंदनेन तालपत्रेण पुष्पमाला
१२ दिकं तथा नैवेद्यैर्यथा शक्ति हिरण्यं बहुविधानि तु । व्रते कंकणवोडशेन तानि विप्रवरणानि वै वृहि तान्यंस्थेन समाच्छाद्य व्रती दद्यात्
मंत्रकं । क्षीरोदार्णवसंभूता लक्ष्मीश्चंद्रसहोदरा । व्रतेनानेन संतुष्टा भवतां विष्णुवल्लभा । इंदिरा प्रतिगृह्णाति इंदिरा वै ददाति च ।
इंदिरा तारिको भाभ्यां इंदिरायै नमोनमः । दत्वार्घ्योपायदानं च विप्रायानुविधानतः कुर्याद्यो विधिना युतः प्रतिमा सा तु ब्राह्मणाय निवेदयेत् ।
एवं कृतस्तु निर्वर्त्य व्रती भोजनमाचरेत् । स्कंद उवाच । केनेदं स्त्री कृतं पूर्वं कथ्यमस्मिन्न्काश्रितं । ब्रूहि मे तत्त्वतो देव पप्रच्छ हरवल्लभः
शंकर उवाच । आसीद्राजा सार्वभौमो मंगलाख्य इति श्रुतः । कुंडिन्ये नगरे रम्ये तस्य पद्मावती प्रिया । तमागत्य कस्मिंश्चिदेकसेवकोव्राम
गोतमः । अज्ञातनाम तस्यासौ नाम वल्केन्नृपस्तदा । तवल्क इति स्यातो व... द्विजसत्तमः । कदाचिन्मृगयार्थं स कोप्येकलो वनमाविश
त । तत्र विहाय वराहादीन्मृगान्हत्वा सहस्रशः । क्षुत्तृट्परिगतश्रांतो वृक्षमूलमुपाश्रितः । उदकार्थं परो यावत्... पर्यासस्सर्वपाः पने
जले तु नापश्यन्क्वचित् श्रांतस्त्वयमतः । ते गतास्ते पतिं प्रोचुर्नीवो भद्र इति क्षुत्पितः । तवल्कोपि वभ्राम विपिने तदंते द्विजः श्रमभारपीड
तायपप्यत्कासिन्धि वनगह्वरे सरोवरं दिव्यं कुमुदोत्पलमंडितं । तत्रापश्यदेककन्यां दिव्यरूपां मनोरमां चार्वंगीं चारुनयनां राम॰
पीनोन्नतपयोधरां हारकंकणकेयूरनूपुरालंकृतां शुभां पूजयंतीं महालक्ष्मीं व्रतदोरकसादरां । तवल्कोपि पप्रच्छ किमिदं क १२

र्यताम् इति स्त्रिय ऊचुः महालक्ष्मीव्रतमिदं सर्वकामफलप्रदं क्रियते स्वामिरेकाग्रमनोभिस्तत्वभक्तितः तवल्कोपि तच्छ्रुत्वा व्रतं जग्रा
ह भक्तिमान् तवल्केन सहितो राजा स्वपुरमाययौ पद्मावतीगृहे दत्तु तां गृहीत्वास्य जलमाहाय सत्वरः आजगाम जलं तस्मै दत्वा व्रतं
लिना सह जले पीत्वा नृपस्तस्य दृष्ट्वा दोरकं करे किमिदं दोरकं विद्वन् किं व्रतं कृतवानसि राजा पृष्टस्तवल्कोपि कथयामास तद्व्रतं तत्कु
त्वा राजशार्दूलो व्रतं जग्राह भक्तिमान् तवल्केन सहितो राजा स्वपुरमाययौ पद्मावतीगृहे गत्वा तथा रंतुं गतः स हारममारायसादेवी तेन
राज्ञा प्रियेण तदा हस्तो दोरकं हस्त्यादोरकं हस्ते कुपिता सं तकोपना कथयात्वं वदितो ब्रूहि कृपावर्द्दस्तु दोरकं । मात्राहीरम्यया त्येन तत्तल द्मी
व्रतमनुत्तमं इत्युक्त्वा तु प्रियेराज्ञा सौ हस्ताच्छित्वा दोरकं ज्वालामालाकुले वह्नौ क्षिप्रं वत्यति कोपिता । हाहाकष्टमिदं पापं कृतं भ्रष्ट तया त
या इति निर्भर्त्स्य तां राजा तस्मान्नृपगृहाद्वरे साच राज्ञीयपेयोपस्थानत्रहानिंपयो नृपः महालक्ष्म्या वचारेण सा रम्ये जलवर्जिते मृगमारणपने
तस्मिन्न कश्चिदतिमात्रं बुभुक्षा विचरंती वने तत्र कश्यपेः कस्यचिदाश्रमं ददर्श मृगसंकीर्णं शांतकुलं मृगान्वितं तत्रापश्यद्वने रम्ये वसि
ष्ठं मुनिपुंगवं च वंदे देव रेणो तस्य विसंज्ञा दुःखकर्षिता चिरं ध्यात्वा मुनिस्तस्या ज्ञात्वा दुःखकारणं महालक्ष्म्यापवारेण ज्ञाते विज्ञानच
क्षुपानदृत्तं कारयामास तस्याः दुःखोपशांतये । तदुःखं तं च्छ्रुत्वादेव विनष्टमभवत्तदा पुत्रभ्रमं गयोस क्रोधनृपालो वनमाविशत् कंचिन्म
गं समाविद्धा वाणेनैकेन वाङ्माच अन्वगच्छन्मृगयंतस्या भुविदयागमः वरं मुनिं ददर्शाग्रे वसिष्ठं वीतकल्मषं कृताञ्जलिप्यपृच्छत्

व्र.कं.
१०३

वरंतीं वहिरंतिकात् हावभावविभासाग्रेहरंतीं हरिणीदृशां मदान्निर्गत्य नृपतिः प्रोवाच मधुरं वचः वामोरू कासि कल्याणि किमर्थं वरसेवने
।किं नरी मानुषी वा त्वं चारुहासिनी। किमत्र वक्तुनो केन भजसे मां न भजस्व मां तपे राते नम कोका सस्मिता वाक्यमब्रवीत् पुरन्द्रा
मिवाहं ता मदेहिमहिर्षीं तव महालक्ष्म्यपचारेण त्वयाहीनाव साम्प्रतं मुनींद्रस्याश्रमे रम्ये तत्र गुल्मोमिता मे मोपरि कृपा विशेषमहालक्ष्मी
व्रतोत्तमं। कारयामास विधिवत्सर्वविघ्नोपशांतये तयोक्तं वचनं श्रुत्वा सद्यो मुकुलितलोचनः कोपेरनुजामाताय प्रियामादाय सत्वरः दृष्टपु
ष्टजवे नुष्टं पताकाध्वजमालिनिं प्रविवेश तथा सार्द्धं स्वपौरैरभिवंदितः महालक्ष्मीव्रतं भूपस्तया सह चकार ह मुक्त्वेह भोगान्विपुलान्पुत्रैः
पौत्रैः समावृतः भूपालः सार्वभौमो भूत्तव स्त्रोमात्सतां ययौ महालक्ष्मीप्रसादेन सन्निधिं सर्वसंपदं एवं प्रभावा सा देवी नराणामिष्टदायिनी।
सर्वपापहरा देवी सर्वदुःखापहारिणी एवं षोडशवर्षान्तु कर्त्तव्यं व्रतमुत्तमं या करिष्यति तां भक्त्या स्वयं सिद्धिमुपासते लोकपालाश्च पूजयं
ति देशाद्य वमनोरथान् नारी वा पुरुषः करिष्यति मुदा भक्त्या व्रतं यत्नतः सेवां ते हरिरुद्रपद्मजसुरा पुष्यंति तस्य प्रियं तस्या दोषपरि
जयंति मनुजा भो लिप्रभामंडलेस्त क्षिप्रेव कुटुंबिनी वसति सा लक्ष्मीः स्वयं विस्तुना मद्भक्त्या चाप भक्त्या वा कुर्वंतं व्रतमुत्तमं। अंते का
लेस्वयं विष्णुः संसारात्परिरक्षति। यइदं शृणुयान्नित्यं भक्त्या वेपदा समाहितः न संत्यजति तं लक्ष्मीरलक्ष्मीर्नैव कामयेत् सर्वपापवि रा.म.
निर्मुक्तः स्वर्गलोके महीयते इति स्कांदोक्तं महालक्ष्मीव्रतं युधिष्ठिर॰ स्वस्थान लाभ पुत्रायुः सर्वैश्वर्य सुखप्रदं व्रतमेकं समाचक्ष्व वि १०३

चार्य पुरुषोत्तम श्रीकृष्ण उ॰ दुर्वीरहन्तेदेत्येते यदि प्रयात्रि विष्टपे एतदेव कृतं स्यो देवेंद्रः प्राह नारदं तस्यभक्त्यातितो वाक्यं समु दीरितः प्र
त्यभाषत नारद उ॰ पुरं रत्नपुरं पूर्वं पुरमासीत्सुशोभनं सुगर्भभवद्भिर्यत्र रत्नाद्यैर्भूधरैः यत्रांगना योगमंगलोचनसायकैः त्रै
लोक्यं स्ववशं चक्रे देवः कुसुमसायकः चतुर्वर्गजनिर्यत्र यत्र दिव्यविभूषणं विश्वकर्मापि यद्दीप्तं कथयत्यनिशं शिरः यत्राभवन्महो
पालो मांगल्यो मंगलालयः चित्रलेखा देवी प्रिया तस्य दुर्भगे काप्यभूद्वह अन्यात्तु चोलदेवी या महिषी सा यशस्विनी कदाचिन्मंगलो राजा
चोलदेवी सहायवान्। प्रासादशिखरारूढस्थलीमेकामपश्यत ता मालोक्य महीपालः स्मरस्मेरमुखांबुजः चोलदेवीं प्रति प्राह इदं
तद्योतितं दिक्सुरुः चेचलादिति चोद्यानं कांतिनिंदितनंदनं कारयामि ततो दृष्टं तत्रोद्यानमकारयत् संपन्नं च चतुष्पामे नाना
द्रुमलतान्वितं नानारत्नकसंयुक्तं नानाकृतिसमाकुलं अथ्यागत्य महाकोलनुन्यत्त भस्तलः पंकाशक्ट दघन्यामभक्तराशि
प्रचंडबलः दंष्ट्राशिष्टचंद्रार्द्धः प्रलयांभोधरद्युतिः तद्भुनक्ति निर्दिशः पसमेत्यो द्यान पालकाः सभयास्त्रस्त्रवक्रांतस्रवुत्तलेन्नृपतेः पु
रः तदाकर्ण्यतो राजा क्रोधाकुलितलोचनः वधायदंष्ट्रिणास्तस्य संदिदेशाखिलं बलं ततश्चचाल भूपालस्तुरंगउगलितोर्गजैः श्रा
व्यावयन्महीं सर्वो वाजि वृंदःवृतोंबरं चालयन्निखिलान्दोलान्स्पंदनौघमरुद्रवैः पत्रिप्रातमहाध्वानेः पूरयन्निखिलादिशः ततो भागं
समासन्न दृष्ट्वानं नरेश्वरः उवाचोद्यैरितिध्वानैर्दिशो मुखरयन्दश पथिषस्य वराहोयं प्रयातु पदवांतिकं तस्या वश्यं शिरश्छेत्स्यं दि

वृ.कं.
१०४

रुध्यामिरियोरिव तस्य भूपस्य तदाकर्ण्य समाकर्ण्य सत्वरः जगामासैव मार्गेण प्राणिनं प्रेरितं यथा ततः क्रुद्धोय राजा क्रोधकरायमं प्र
नाम्य चाब्रवीत कलंकितास्ये दुःखार्गो तस्यैव सो गमत् गत्वाथ विपिनं घोरं सिंहशार्दूलसंकुलं तमालतालहिंतालशालार्जुनस
मावृतं झिल्लिझंकारसंभारवाचालितदिगंतरं तेनैकचैतासो पश्यद्वृद्धं वृक्षमभूपतिः कोलो वेलाम वाप्याथ सो भवद्राजस
न्मुखः भल्ले नसौ वधीत् क्रोडं वज्रेण द्विंयथा मघवा तदा अथ वो सविमानस्थः स्मरसुंदरविग्रहः क्रोडरूपं परित्यज सोब्रवीन्नृग
लं नृपं गंधर्व उवाच स्वस्ति तेस्तु महीपाल त्वया मुक्तिः कृता मम तवाकर्णय वृत्तांतं येनाहं जातं ईश्वरो एकदा देवतावृंदे संवृतः
कमलासनः चतुरादि मिलालेः बहुभिः सप्तभिः स्वरैः मिश्रादिभिस्त्रिभिर्मानैर्गीयमानं मया तथा तत्र नानास्थानगुणोपेतमश्रो
षीद्रीत मुनमंगीयमानस्तुतः स्थानात्ततो हं कर्मणामुनासमम्प्रित्ररथे न तत्र शरणस्त पिकर्मणा वृतो वा चाकोलो भवेति मे दिग्मं
मुक्तिस्ते तु यदा भवेत् निर्जिताखिलभूपालो मंगलस्तोहं नियुक्तितदपवर्तितं सर्वं तत्र प्रसादात्महीपतेत्दृहाण वरं भूपदेवमामि
दुर्लभं महालक्ष्मी व्रतं दिव्यं चतुर्वर्गफलप्रदं। लभस्व सार्वभौमत्वं गजराज्यं नितंदुतं। नारद उ. विद्यापोयगंधर्व उक्तेदं भूपतिःप्र
ति अंतर्धानं गतस्तुष्टः शरत्काल उवाचुदः अथ मंगलभूपालः पार्श्वस्थं द्विजमाकुलं किलोकाय दुकं कांचि तकलानि किंन पांप राम.
लं उवाच मधुरं वाचं स्मितपूर्वं मुदि स्मितां देवस्तेदानवस्तंवागंधर्वो वा परा कृसः सत्यं वद वटोकस्मात्किमर्थं त्वमिहागतः स्मुते १०४

त्पशिष्यमाषंतं प्राह त्वदेशसंभवः अहं सार्धं त्वया तत्र दिशयथोचितं राजापतमुवाचेदं त्वं वठो नृतनानुकूपः अपर्याने विधायाथ
तरंगितोथं च पाथय अपविश्रम्य भूपालं वटुको वटपादपे तथा कृत तुरंगं च समारूह्य महामतिः जगाम पश्चिघोषे राय त्रास्ते सुंद
रं सरः कमले कविलासेन रम्यांगामरसोत्तचवनमालालयत्वेन दृष्ट्वा रापरंगितनुं मग्न्यातुस्तुतोपागमत्द्वारं विधवर्जितं नाम्नि
नागस्पान्त ज्वालार्तिप्रसत्वं सागराधिकं पंकेम ग्रोपतत्वाम्बः एतान्तु त्वीर्थतत्सरः चतुर्दिशं निरीक्षाथ तस्यैव रसकादेदिव्यवस्त्रप
रीधानं दिव्याभरणभूषितं कथयेतेकथां दिव्यां स्त्रीणां सार्थमपश्यत। उपस्त्य साय तेसार्थं तत्र ज्ञातं निवेयवक्तां जलिरितिप्राह
वटुर्मधुरया गिरा। वटुरुवाच एतत्किं क्रियते सार्थं त्वयाभक्तिपरेणवै। को विधिः किं फलं त्वास्य ब्रूहि तन्मे यथातथं श्रुत्वा यतमुवा
चेदं सार्थः कथया यागीरा सार्थ उ. महाराज विप्रैक वित्रेनभ्रमक्तिसमन्वित यामौवृत्तः कृतिः शक्तिस्ते लोके पभिधीयते व्रतमेतन्महा १०७
लक्ष्मास्त्रस्या सर्वफलप्रदं आकर्णाय विधिं चास्य कथ्यमानं मयावरो। भाद्रमासि सिताथम्यां मारंभोस्य विधीयते प्रातः षोडशकृत्वस्तु
प्रक्षाल्यांघ्रिकरौ मुखं तंतुषोडशकैःसंसिद्धं ग्रंथिषोडशसंयुतं मालतीपुष्पकर्परवंदनागुरुचर्चितं लहेमेनमोयमंत्रेणाप तिथंप्यभि
मंत्रितं धनंधान्यं धर्म कीर्तिमायुर्यशः श्रियं। तुरगान्दंतिनः पुत्रान् महालक्ष्मी प्रयच्छ मे मंत्रेणानेन वध्नीयद्दोरकं दक्षिणे करे
कांडानिषोडशाद्याद्द्रव्याण्याकृतानिच एकविंशःकयां श्रुत्वा पश्चयेत्तेस्यदोरकं ततःक्षप्रातरारभ्य यावत्स्यादसिताष्टमी। तावद

व्र॰ कौ॰ कालहस्तोक्तपाद्यादीनिकर्यात्तथा महाराष्ट्रात्यहं विप्रान्तत्संख्येरहमादिभिः अथप्रयोगः अष्टमीप्राप्यनक्तकालेजितेंद्रियःस्नात्वाशुक्लां
१०५ बरधरोव्रतीपूजागृहंविशेत् तत्रोपविश्यपूर्वास्यप्रारुधोत्तासनोपरि। स्वतपत्रेलिखेदष्टदलंकमलमुज्वलं ऐंद्र्यादिशक्तिसंयु
क्तंपार्श्वपत्रंसकेसरं कर्णिकायांततोलक्ष्मींकर्पूरक्षोडपांडुरां शुभ्रवस्त्रपरीधानांमुक्ताभरणभूषितां पंकजासनसंस्थानांस्मेराननां
सरोरुहां शारदेंदुकलाकांतिस्निग्धनेत्रांचतुर्भुजां पद्मयुग्माभयवरदांकरव्यग्रकरांबुजां अभितोगजयुग्मेनसिच्यमानांकरांबुना
संचिंत्यैवंलिखेद्देवींकर्पूरागुरुचंदनैः ततस्तस्यावाहनंकुर्यात्मंत्रेणानेनतद्व्रती। महालक्ष्मिसमागच्छपद्मनाभपदादिह पंचोपचार
पूजेयंत्वदर्थंदेविसर्वदा इत्यावाहनमंत्रः आलयस्तेहि कनितकमलंकमलालये। कमलेकमलेत्वस्मिन्स्थितिंत्वंकृपयाकुरु स्था
पनं गंगादिसलिलाधारंतीर्थमंत्राभिमंत्रितं दूरयात्राश्रमहरंपाद्यंमेप्रतिगृह्यतां पाद्यस्नानंततश्चमहालक्ष्म्याः कर्पूरागुरुवासितं
सुतीर्थंमृतसमानीतंस्नानंततःप्रतिगृह्यतां स्नानंमलयाचलसंभूतंनानागंधरसान्वितं शीतलंबहुलामोदंचंदनंप्रतिगृह्यतांचं
दनमंत्रः मिलत्परिमलामोदमत्तालिकुलसंकुलं आनंदिनंदनोद्भूतंपद्मायैकुसुमंनमः इतिपुष्पं गंधसंभाररसतत्त्वंदृष्टयुवस्तुसमु
द्भवं सुरासुरस्थानंदिव्यधूपंदेविगृहाणमे धूपं श्रियंप्रजापतिःलक्ष्मीवृत्तांविष्णुपत्नींविश्ववल्लभां हिरण्यांतुष्यांसुवर्णामति
दीपप्रवासितांदीपप्रियांमुक्तालंकारां सूर्याचंद्रांविश्वमूर्तिंभुक्तिंविश्वभूतिं। ऋद्धिंसमृद्धिं तुष्टिंधनेश्वरींशुद्धांभोगिनींभोग राम
१०५

दायिनीमितिमार्तंडमंडलाखंडचंद्रबिंबाग्नितेजसांनिधानंदेविदीपोयंनिर्मितस्तवभक्तितः दीपं।। देवतालयपातालमहतलाधाराय ऊं
भ्योदृश्याकारसंभारंनैवेद्यंतेनमः सदानैवेद्यमंत्रः स्नानादिकंविधायापि सघस्मृद्धिरवाप्यते तदेतदाचमनीयंमहालक्ष्मिविधी
यतां इत्याचमनं पातालतलसंभूतंवदनांभोजभूषणं नानागुणसमाकीर्णंतांबूलंदेवितेनमः तांबूलमंत्रः तंतुसंतानसंयुक्तंक
लाकौशलनिर्मितं सर्वांगाभरणश्रेष्ठंवसनंपरिधीयतां वस्त्रमंत्रः विष्णोर्वक्षःस्थितप्रेवशंखचक्रेणभावरे लक्ष्मीदेवीयवासितं
मपिनित्यानतपाभव इतिप्रार्थ्यमांउक्तार्थदोरकंवाक्कोलेलक्ष्मीपार्श्वेनिवेदयेत् लक्ष्मिदेविगृहाणत्वंदोरकंयन्मयार्पितं कर्यांसुत्रा
सुवर्णंवस्त्रवाचार्यायदक्षिणां एवंनिर्वर्त्यविधिवत्तत्तत्कर्मवद्बुकश्चियः चातुर्वर्ण्यायदेयाचयथाशक्त्याथदक्षिणा दीपानुषो
डशापिद्वीप्सुतेभक्तस्यद्विजातये। दत्वान्नतत्संख्ययाभुक्त्वारात्रौजागरणंचरेत् चंद्रोदयेचसंजातेदद्यादर्घ्यंततोव्रती मंत्रेणाने
नविप्रेंद्रशीरस्त्रांतुकलादिना। नमोस्तुतेनिशानाथलक्ष्मीभ्रातर्नमोस्तुते चंद्रसंपूर्णमंगलायातुगृहाणार्घ्यंविभोमम इतिचंद्रा
र्घ्यः प्रातर्विसर्जयेद्देवींमंत्रेणानेनसुव्रती। पंकजंदेविसंपूज्यमवेश्मनिसंविश यथासमुद्भवंत्योहंसुरखीस्यांतत्प्रसादतः।।
इतिविसर्जनं षोडशोत्तुसंपर्काकुर्यादुद्यापनंव्रती। विधिनायेनविप्रेंद्र महाराष्ट्रसमन्वितः शातकौंभेतुरेकोवेस्वर्णमंगल
दिसंयुतां षोडशियावसुवर्णंवतयावत्समादिकं यथाशक्त्यासुवर्णंचदत्वाद्रौणीमवेद्व्रतं द्विजेभ्यःषोडशभ्यश्चप्रदद्याद्वसनादि

व्रता॰ १०६ कं सार्थ उवाच एतन्नेकथितं विप्र व्रतानां व्रतमुत्तमं यद्विधानादनायासात्लभन्ते वांछितं फलं कृत्वा व्रतमेतं परं विप्र राज्ञानेन च का
रण व्रतमेतत्त्वया विप्र देयं स्त्रा ज्ञा वेत परं नास्ति कानां पुस्तात्तु नत्र कापयं कथयंतेन नमस्कृत्वा प्य तं सार्थ पुंकां दुत्थाप्य वाजिनो सं
पीयांमस्तया तापवच्छिनीपत्र पं त्रितं आरुह्य तुरंगं विप्रो एकांतिकमुपागतः निवेद्य तद्व्रतं विप्रो राजानमपृच्छ्य काश्यपस्तन्नामा
प्रकार संभार माकुलं वद्धुकस्य च। व्रतानुभावादभवत्तस्य नष्टकं भस्मतां वरः अथारुह्य महीपालो वहुरुपी शि जन्ते हयं तद्व्र
तस्य प्रभावेन हृंशी स्वपुरमागतः तमायांतं समालोक्य राजानं मृत पुरं दरं उत्सवं चक्रिरे पौरा स्रो पीदिकपुरसरः चुलल्लता क
दोमी लंलसत्कलशमौलि कां पुरं नृत्यदिवाभाति ध्वजे वंदोद्वदवृवदैः अथा कलिकपा कादि ह्रावतिस्म वरांगना ह्वलम्हका ल
जालेभ्य तत्कमिव कुर्वती। कादिदिमुक्त केशे व कञ्जलैकनयनांजनाकाचिन्निं त वभाराज्ञो काचित्पीनपयोधरा। अथ्या विश
न्महीपालो वहुना सहितो गृहं पौरनारीजनाकीर्ण जाले धरित विग्रहः अथोत्तीर्य हया त्तस्मात्कुवाक्कलंवितः जगाम मंग
लो राजा वोलदेवी तपस्यति दृष्ट्वा तु वोलदेवी मा दोरकं राजवाहुके विमृश्य मनसा कृद्धा शंकां च के नृपेतिमां आरोपकस्य
चाजे वगमे नान्यां वल्लभां प्रति सौभाग्यायतया वद्धो दोरको मुमुजो भुजे तथैव वहुकम्पां पंकृत्तुं मां प्रेषितो ध्रुवं ततो दुर्दैवद्
ष्टा त्मा कोपा दाच्छिद्य दोरकं चिक्षेप वमहीपृष्ठे सुसौभाग्यसुरेदस हन तु वोधवनं तां राज्ञो चोटपं नीचदोरकं सामंतमर्भ राम॰ १०६

त्याथै कुर्वन्त्या नित्यं वनोद्भवं वाचिल्लदेव्यास्तदा काचिद्दासी दृष्टुं समागता तथा दोरकमादाय वदुमाय बध्यान्तद्व्रतं तद्व्रतस्य विधानां
स्तु स्वामिन्ये निवेदितं ततोन्नतत्तमाहूय चिल्लदेव्य करोद्व्रतं अथ संवत्सरे तीते लक्ष्मी प्रजादिनेन्पते तोर्थं त्रि कस्यानि स्नानं चि
ल्लदेव्या गतेस्य रोगोत्त तदा कर्ण महीपालो न्ततं तं वहु मन्त्र वीत अहं हा घदिनं लक्ष्याः सव्रतस्य दोरकः इति ष्टेयो नृपः प्राह दो
रक त्रोटन क्रमं तक्कु त्वामंगलो राजा वोलदेव्येप्र कुव्यच मयाघु प्रजनं कार्यं चिल्लदेवीगृहं प्रति अथ मंगलभू पालो च कृवा
कवलं दितः च वाल कमला चीये चिल्लदेवीगृहं वीगृहं प्रति अवांतरे महालक्ष्मी वृद्धारूपे विधाय च जिज्ञासार्थं गृहं तस्या वो
लदेव्या समागता। गत्वा ग्रहा प्युट्टे किं त्वा गतस्य कथा पिमेतया दुराशया स्यर्थं लक्ष्मी सा प्यत्र मानिता ततः कृद्धा महालक्ष्मी र्वो
लदेवीमभापत दुराशया पापा यमहालक्ष्मी वोलदेवी पुनः पुनः कोलापुरमितिख्यातं नद्धितोज मंगलं पुरं अपायाता महालक्ष्मी चि
ल्लदेवी निकेतनं वहुधा चिल्लदेव्या सा लक्ष्मीः सम्मानितार्चिता वृद्धारूपं परित्यज्य प्रसन्ना साभवत्तदा पंचोपचारपूजाभि ::
श्रियं राज्ञी ततो र्थ पेत्र अतितुष्टा ततो लक्ष्मी चिल्लदेवी मुमाव्रवत् श्रीरुवाच अनेना ते प्रसन्ना स्मि चिल्लदे विवरं वरय व्रतेव
रं ततो राज्ञी चिल्लदेवी मुभाशया येक रिष्यंति ते देवि व्रतमेतत्सुरेश्वरि तद्देश्मत्व या त्याज्यं पाव द्यं द्र दिवाकरौ अथारभ्य
कथा तेषा मन्यप संवं चिनी तु यारव्या ति यातु द्विजो देविमन्ति र्भवतु मेत्वयि सद्भावेन कथामेतां ये श्टण्वंति पठंतिच तेषां सर्वा

व्र॰ ता॰ क्षितं सर्वं त्वमाद्यं संदेवहितेयेन्तु त्वा महालक्ष्मीं त्वं त्रैवोनरधीपतः अथ मंगलभूपालस्त्यागत्सुधियोर्वनं चक्रे परमया
१०१ भक्त्या चिल्लदेव्या समन्वितः अथैर्थ्यपादुराचारा चिल्लदेवीगृहे प्रति चोलदेवी समायाता द्वारस्थैर्वारिताजनैः ततो जगाम
विपिने षवासीदं गिरा मुनिः अथालोक्याद्भुताकारं ज्ञानदृष्ट्या विचिंत्य तां स मुनिः श्रीव्रतं दिव्यं चोलदेवीमकारयत् व्रते
हत्यनेय संजाता चोलदेवी महायशाः दारिद्र्यपकेलिलीला भिल्लीवरोपकनिकेतनां ततः कदाचिद्राजासौ वनमाखेटके नृप
मुनेर्वैस्फलिराज्ञातां ददर्श वामलोचनां अथ राजा मुनिंद्राद के पंथमेति कथ्यतां तद्वृत्तांते सन्यास्यापराजेत्ता प्रदेशमुनिः
अथागत्य निजं राज्यं चोलदेवीसमन्वितः चिल्लदेव्या च सहितो बुभुजे मंगलो नृपः चिल्लदेवी वरं वव्रे चोलदेवीसमागमे सम्पुट
स्य पथ्या गंगाया मुने संगमे मदा तथा मंगलभूपस्य जातेवामलोचने परस्य राधिके नेतु प्रिये राज्ञो बभूवतुः चिल्लदेव्या
समं सोपि चोलदेव्या सहाद्भुतां सप्तद्वीपावतीं पृथ्वीं बुभुजे मंगलो नृपः व्रतस्यास्य बलामर्ष्याद्दुकः सोपि नूतनः स्व
भूमंगलभूपस्य मंत्री तवकथया गुरुमुक्त्याय सकलात्मुभोगाद्मंगलो भुजां वरः स पुत्र स्वर्गमेत्याभूत्नरद्वं विसुदेवज्ञो
नारदउ एतत्ते कथितं शक व्रतानां व्रतमुत्तमं यत्कथाश्रवणेनापि लभते वांछितं फलं प्रयागमिव तीर्थेषु देवेषु देवेषु राम॰
भगवानिव नदीषु च यथा गंगा व्रतेष्वेतत्तथा व्रतं धर्मं चार्थं च कामं च मोक्षं च यद्दिवां छसि तदेतत्व व्रतं शक कुरुष्व भाम १०

मन्वितः कृष्णउवाच यथा गंगा व्रतेष्वेतत्तथा व्रतं धर्मं चार्थं च कामं च मोक्षं च यद्दिवां छसि तदेतद्व्रतं शक कुरुष्व
व्रतमिदमपवकेन्नारदेनो यदिदं सुरपतिः प्रियस्याद्दांछितार्थं सल्लेभे त्वमपि कुरु तथैतद्धर्मसूनो यथा स्यादभिमतफ
लसिद्धिः पुत्रपौत्रादिवृद्धिः धनं धान्यं धरां धर्मं कीर्तिमायुर्मप्राप्यं येन तु रमानंदं तिनः पुत्रान् महालक्ष्मी प्रपश्यमे इति भविष्यो
त्तरे महालक्ष्मीव्रतं अथ सर्वांस्वष्टमीषा षिन कृत्साष्टम्यां चाशोकाष्टमीव्रतं हेमाद्रावादित्यपुराणे अष्टमी बुधसं
युक्तानीपायश्योकाः गंधमाल्यनमस्कारधूपदीपान्नसंपन्ना स्मिन्हनि याभुक्तेन कर्मिंदुविवर्जितं भवत्यपवि
शोकानामत्र ताप्तिनापने अष्टमी बुधवासरसंयुक्ता नैवेद्यको निषेवे मुने मोक्षप्रधामनीतां पापास्थाप्तं तास्यापष्टमी दिन तत्पा
र्थं व्रतं तेन सर्वकामफलप्रदं इत्यशोकाष्टमी व्रतं इति श्रीमहतीलकंठात्मजमपेरहकरकृतौ व्रतार्केष्टमीव्रतानि अ
थ नवमीव्रतानि तत्रैव च शुक्लनवम्यां रामनवमी व्रतं तत्परविद्धायां मध्याह्नव्यापिन्यां कार्यं तदुक्तमगस्त्यसंहितायां चै
त्रमासि नवमी पुनर्वसु युता यदि सैव मध्याह्नयोगेन महापुण्यतमा भवेत् दिनद्वय कर त्वमुक्तं मध्याह्नव्यापिनाव्याप्तावे
कादशी अन्ये तद्राजके तत्रैव नवमी चाष्टमीविद्धा त्याज्या विष्णुपरायणैः उपोषणं नवम्यां वै दशम्यां पारणं भवे दि
ति तत्रैव चैत्रमासे नवम्यां तु जातो रामः स्वयं हरिः पुनर्वस्वृक्षसंयुक्ता सा तिथिः सर्वकामदा श्रीरामनवमी प्रोक्ता कोटिसूर्य

व्र.ता. १०८ ध्याह्नव्यापिका केवलापि संदेहेऽप्यनवमीशङ्कया त्यजेत् तस्मात्सर्वात्मना सर्वैः कार्यं वै नवमीव्रतं अगस्त्यसंहितायां चैत्रे नवम्यां
प्राक्पक्षे दिवा पुनर्वसौ उदये गुरुगौरांशे स्वोच्चस्थे ग्रहपंचके मेषे पूषणि संप्राप्ते लग्ने कर्कटकाह्वये आविरासीत्सक
लया कौशल्यायां परः पुमान् प्राक्पक्षे मुख्यपक्षे उदये लग्ने गुरुगौरांशे गुरुनवांशे वा तस्मिन्दिने तु कर्तव्यमुपवासव्रतं सदा
तत्र जागरणं कार्यं रघुनाथपरो भुवि भुक्तीति स्वहादि व्याचष्टे प्रातर्दशम्यां कृत्वा तु संध्याद्याकालिकीः क्रियाः संपूजयेद्वि
धिवद्रामं भक्त्या वित्तानुसारतः आचार्यान् भोजयेद्भक्त्या दद्याद्दक्षिणाभिस्तु तोषयेत् गोभूतिलहिरण्याद्यैर्वस्त्रालंकरणैस्तथा रा
मभक्तान्प्रयत्नेन प्रीणयेत्परया मुदा एवं यः कुरुते भक्त्या श्रीरामनवमीव्रतं अनेकजन्मसिद्धानि पातकानि बहून्यपि भस्मीकृ
त्य व्रजेद्देवविष्णोः परमं पदं सर्वेषामप्ययं धर्मो भुक्तिमुक्त्येकसाधनः कुंभीपाकेषु घोरेषु पच्यते नात्र संशयः अकृत्वा रामनव
मीव्रतं सर्वव्रतोत्तमं व्रतान्यन्यानि कुरुते न तेषां फलभाग्भवेत् रहस्यकृतपापानि प्रख्यातानि सुबहून्यपि महांति च प्रण
श्यंति श्रीरामनवमीव्रतात् एकामपि नरो भक्त्या श्रीरामनवमीं मुने उपोष्य कृतकृत्यः स्यात्सर्वपापैः प्रमुच्यते नरो रामनव
म्यां तु श्रीरामप्रतिमाप्रदः विधानेन मुनिश्रेष्ठ स मुक्तो नात्र संशयः विधानेन प्रतिमादानविधिमात्सुतीक्ष्ण उवाच श्रीरामप्र राम. १०८
तिमादानं विधानं वा कथं मुने कथय त्वयि रामभक्तस्य मम विस्तरात् अगस्त्य उवाच कथयिष्यामि तद्दिव्यं प्रतिमादानमु

त्तमं विधानेनापि यत्नेन यत्कृतं वै समेवोऽनमः दिविष्णुतत्रैव अष्टम्यां चैत्रमासे तु शुक्लपक्षे जितेंद्रियः दंतधावनपूर्वं तु प्रातः
स्नात्वा यथाविधि नद्यां तडागे कूपे वा ह्रदे प्रस्रवणेऽपि वा ततः संध्यादिकाः कार्याः संस्मरन्राघवं हृदि गृहमासाद्य विधिवत्कु
र्यादौपासनादिकान् तत्कुर्याद्दंतविप्रं वेदशास्त्रपरं सदा श्रीरामतत्त्वज्ञानिरतं सुशीलं दंभवर्जितं विधिज्ञं राममंत्राणां राममं
त्रैकसाधनं आहूय भक्त्या संपूज्य रघुपान्प्रार्थयेदिति श्रीरामप्रतिमादानं करिष्येऽहं द्विजोत्तम भक्त्याचार्यो भवत्वीत श्री
रामोऽसि त्वमेव च इत्युक्त्वार्चयेद्विप्रं तं स्नापयित्वा ततः परं तैलेनाभ्यज्य चस्त्रायाद्विंशतयपरे राघवं हृदि तैलेनाभ्यज्य स्नापयित्वा त
त्वयः स्वेतोऽपरवस्त्रे गंधमाल्यादि धारयन् आचितोऽभ्यर्चितमेवं कृतमाध्याह्निकक्रियः आचितः कृताचमनः आचार्यभो
जयेद्भक्त्या सात्विकान्नेन सुविस्तरं भुंजीत स्वयमप्येवं हृदि राममनुस्मरन् एकभक्तव्रती तत्र सहाचार्यो जितेंद्रियः स्मराघवराम
कथां दिव्यामहः शेषं नयेन्मुने सायंसंध्यादिकाः कुर्यात्क्रियाः राममनुस्मरन् आचार्यसहितो ब्रह्मचर्यधः शायी जितेंद्रियः
वसेत्तत्र यतो नैवं कौंते श्रीरामार्पितमानसः ततः प्रातः समुत्थाय स्नात्वा संध्यां यथाविधि प्रातः सर्वा नित्यकर्माणि शीघ्रमेव स
मापयेत् ततः स्वस्थमना भक्त्या विद्वद्भिः सहितोऽन्वयः स्वगृहे चोत्तरे देशे रामस्याग्रे मंडपं स्वगृहे स्वगृहसमीपे चतुर्द्वारं
पताकाध्वजसुविताने सुतोरणं मनोरमं मेघैः पुष्पाद्यैः समलंकृतं शंखचक्रहनुमद्भिः प्राग्द्वारे समलंकृतं गरुत्म

व्रता॰ १०९ कार्द्रबाहो व्यूढदक्षिणोसमलंकृतं गदाखड्गांगदैश्चैव पद्मिमेखलाविभूषितं पद्मसलकिंकनीलैश्चकौस्तुभेनसमलंकृतं मध्येह
स्तवतुष्कापवेदिकापुष्कलायतं प्रविश्य चैत्रगीतेश्च वाद्येश्चापि सुसंयुतं पुराणश्रवणाद्यैश्च नवि दुर्क्षिप्रीतमानसः ततः
संकल्पयेदेवं राममेव स्मरन्मुने अस्यं रामनवम्यां च रामाराधनतत्परः उपोष्याष्टसु यामेषु पूजयित्वा यथाविधि इमां
स्वर्णमयीं रामप्रतिमां च प्रयत्नतः श्रीरामप्रीतयेदास्ये रामभक्ताय धीमते प्रीतो रामो हरत्वाशु पापानि सुबहूनि मे अने
कजन्मसिद्धानि अभ्यस्तानि महांति च विलिखेत्सर्वतोभद्रं वेदिकोपरि सुंदरं मध्ये तीर्थोदके कुंभं पात्रं संस्थाप्य दर्शितो
वर्णा राजते ताम्रे पात्रे च कोणमालिखेत् ततः स्वर्णमयीं रामप्रतिमां पलमात्रतः निर्मितां द्विभुजां दिव्यां वामांकस्थितजा
नकीं बिभ्रतीं दक्षिणाकरे ज्ञानमुद्रां महामुने वामेनाधःकरेणाराद्देवीमालिंग्य संस्थितां सिंहासने राजते च पलद्वयविनिर्मि
ते पंचामृतस्नानपूर्वं संपूज्य विधिवत्ततः मूलमंत्रेण नियतो न्यासपूर्वं मतंद्रितः दिवैवं विधिवत्कृत्वा रात्रौ जागरणं ततः।
दिव्यां रामकथां श्रुत्वा रामभक्तैः समन्वितः नृत्यगीतादिभिश्चैव रामस्तोत्रैरनेकधा यामाष्टके तथा पूजां गंधपुष्पाक्षतादि
भिः कर्पूरागुरुकस्तूरीकर्पूराद्यैरनेकधा पूजयेद्विधिवद्भक्त्या दिवारात्रं नयेद्बुधः ततः प्रातः समुत्थाय स्नानसंध्यादि राम॰
काः क्रियाः समाप्य विधिवद्रामं पूजयेद्विधिवन्मुने ततो होमं प्रकुर्वीत मूलमंत्रेण मंत्रवित् पूर्वोक्तपद्मकुंडे वा स्थंडिले वा सम १०९

हितः लौकिकाग्नौ विधानेन शतमष्टोत्तरं ततः साज्येन पायसेनैव स्मरन्रामम् अनन्यधीः ततो भक्त्या सुसंतोष्य आचार्यं पूजयेन्मु
ने कुंडलाभ्यां सरत्नाभ्याम् अंगुलीयैरनेकधा गंधपुष्पाक्षतैर्वस्त्रैर्विविधैः सुमनोहरैः ततो रामं स्मरन्दद्याद् एवं मंत्रमुदीरय
न् इमां स्वर्णमयीं रामप्रतिमां समलंकृतां चित्रवस्त्रयुगच्छन्नां रामोहं राघवाय ते श्रीरामप्रीतये दास्ये तुष्टो भवतु राघवः इ
ति दत्त्वा विधानेन दद्याद्दक्षिणां शुभं अन्येभ्यश्च यथान्यायं गोहिरण्यादि शक्तितः दद्याद्दासो गृहं भार्यां यथाविभवमादृतः
ब्राह्मणेभ्यः सहस्रं तु भोजितेभ्यो दद्याद्दक्षिणां ब्रह्महत्यादिपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः तुलापुरुषदानादिफलं प्राप्नोति सुव्रतः।
अनेकजन्मसिद्धपापेभ्यो मुच्यते ऽक्षयम् बहुनात्र किमिहोक्तेन मुक्तिस्तस्य करे स्थिता कुरुक्षेत्रे महापुण्ये सूर्यपर्वणि पर्वणि
यतः तुलापुरुषदानाद्यैः कृतेर्यल्लभ्यते फलम् तत्फलं लभते मर्त्यो दानेनानेन सुव्रत इति रामप्रतिमादानसहितं रामनवमीव्र
तम् अथ रामनवमीव्रतप्रयोगविधिः आचम्य प्राणानायम्य मासपक्षाद्युल्लिख्य सकलपापक्षयपूर्वकामावाप्त्यर्थं श्रीरामप्रीतये श्री
रामनवमीव्रतमहं करिष्ये इति संकल्प फलपुष्पाक्षतसहितं जलपूर्णं ताम्रपात्रं गृहीत्वा उपोष्य नवमीं त्वद्य यामेष्वष्ट
सु राघव तेन प्रीतो भव त्वं भो संसारात्त्राहि मां हरे इति मंत्रेण पात्रस्थं जलं क्षिपेत् ततः शक्तितो हेमीं रामप्रतिमां कृत्वा मुखोद्धा
रणपूर्वकं कपोलौ स्पृष्ट्वा मूलमंत्रं प्रणवादिचतुर्थ्यंतं नाम रामाय देवतासंख्यायै स्वाहेति च मंत्रं पठन् प्राणप्रतिष्ठां कुर्या

ब्र·कं· त्नं ततः कोमलांगं विशालाक्षमिंद्रनीलसमप्रभम् दक्षिणांगे दशरथपुत्रावेक्षणतत्परं पृष्टतो लक्ष्मणं देवं सछत्रं कनकप्रभ
११० म् पार्श्वे भरतशत्रुघ्नौ तालवृंतकरावुभौ अग्रेव्यग्रं हनूमंतं रामानुग्रहकांक्षिणमिति ध्यात्वा षोडशोपचारैः प्रजपेत् आवा
हयामि विश्वेशं जानकीवल्लभं विभुम् कौशल्यातनयं विष्णुं श्रीरामं प्रकृतेः परं सहस्रशीर्षेत्यावाहनं श्रीरामागच्छ भग
वन् रघुवीर नृपोत्तम जानक्या सह राजेंद्र सुस्थिरो भव सर्वदा रामभद्र महेष्वास रावणांतक राघव यावत्पूजां समाप्येहं ता
वत्त्वं सन्निधौ भवेति संनिधापनं रघुनायक राजर्षे नमो राजीवलोचन रघुनंदन मे देव श्रीरामाभिमुखो भवेति संमुखीकरण
म् राजाधिराज राजेंद्र रामचंद्र महीपते रत्नसिंहासनं तुभ्यं दास्यामि स्वीकुरु प्रभो पुरुष एवेत्यासनं त्रैलोक्यपावनानंत न
मस्ते रघुनायक पाद्यं गृहाण राजर्षे नमो राजीवलोचन एतावानस्येति पाद्यं परिपूर्णाय रामचंद्र नमो रामाय वेधसे गृहाणार्घ्यं म
या दत्तं कृपया दीनजनार्दन त्रिपादूर्ध्वेत्यर्घ्यम् नमः सत्याय शुद्धाय दिव्याय ज्ञानरूपिणे गृहाणाचमनं नाथ सर्वलोकैक
नायक तस्माद्विराळित्याचमनं नमः श्रीवासुदेवाय तत्त्वज्ञानस्वरूपिणे मधुपर्कं गृहाणेमं जानकीपतये नमः म राम·
धुपर्कं पंचामृतं मया नीतं पयो दधि घृतं मधु सशर्करं तथा दत्तं राम त्वं प्रतिगृह्यताम् इति पंचामृतस्नानम् ब्रह्मांडोदर ११०
मध्यस्थैस्तीर्थैश्च रघुनंदन स्नापयिष्याम्यहं भक्त्या संगृहाण जनार्दन यत्पुरुषेणेति स्नानं संतप्तकांचनप्रख्यपीतांब

रमिदं हरे संगृहाण जगन्नाथ रामचंद्र नमोस्तु ते तं यज्ञमिति वस्त्रम् श्रीरामाच्युत यज्ञेश श्रीधरानंत राघव ब्रह्मसूत्रं सोत्तरीयं गृहा
ण रघुनंदन तस्माद्यज्ञादिति यज्ञोपवीतम् कुंकुमागरुकस्तूरीकर्पूरोन्मिश्रचंदनं तुभ्यं दास्यामि राजेंद्र श्रीराम स्वीकुरु प्रभो
तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः ऋच इति चंदनं तुलसीकुंदमंदारजातीपुन्नागचंपकैः कदंबकरवीरैश्च कुसुमैः शतपत्रकैः नीलां
बुजैर्बिल्वपत्रैः पुष्पमाल्यैश्च राघव पूजयिष्याम्यहं भक्त्या संगृहाण जनार्दन तस्मादश्वा इति पुष्पम् अथांगपूजा श्रीरामभद्राय
नमः पादौ पूजयामि राजीवलोचनाय गुल्फौ रावणांतकाय जानुनी· विश्वामित्रप्रियाय नाभिं परमात्मने हृदयम् श्रीकंठाय कंठं
सर्वास्त्रधारिणे बाहू रघूद्वहाय· मुखं· वाचस्पतये विश्वरूपाय· जंघे· लक्ष्मणाग्रजाय कटिं· विश्वमूर्तये मेढ्रं· पद्मनाभाय· जिह्वां दा
मोदराय दंतान्· सीतापतये ललाटं ज्ञानगम्याय· शिरः सर्वात्मने सर्वांगमित्यंगपूजा· वनस्पतिरसोद्भूतो गंधाढ्यः सुमनोहरः
रामचंद्र महीपाल धूपोयं प्रतिगृह्यतां यत्पुरुषमिति धूपं· ज्योतिषां पतये तुभ्यं नमो रामाय वेधसे। गृहाण दीपकं चैव त्रैलोक्य
तिमिरापहं ब्राह्मणोस्येति दीपं इदं दिव्यान्नममृतं रसैः षड्भिः समन्वितं रामराजेंद्र नैवेद्यं सीतेश प्रतिगृह्यतां चंद्रमा मनसेति नै
वेद्यं। ततश्चाचमनं। इदं फलमिति फलं नागवल्लीदलैर्युक्तं पूगीफलसमन्वितं तांबूलं गृह्यतां राम कर्पूरादिसमन्वितं ना
भ्या आसीदिति तांबूलं हिरण्यगर्भगर्भस्थं हेमबीजं विभावसोः अनंतपुण्यफलदमतः शांतिं प्रयच्छ मे सप्तास्यासन्निति दक्षिणा

ब्रं·कं·
१११

नृत्यगीतादिवाद्यादिपुराणपठनादिभिः राजोपचारैरखिलैः संतुष्टो भव राघव मंगलार्थं महीपाल नीराजनमिदं हरे संगृहाण
जगन्नाथ रामचंद्र नमोस्तु ते इति नीराजनं नमो देवाधिदेवाय रघुनाथाय शार्ङ्गिणे चिन्मयानंदरूपाय सीतापतये नमः इति
नमस्कारं सर्वलोकशरण्याय रामचंद्राय वेधसे ब्रह्मानंदैकरूपाय सीतायाः पतये नमः इति पुष्पांजलिः यानि कानि च पापानि
ब्रह्महत्यासमानि च तानि तानि विनश्यंतु प्रदक्षिणपदे पदे इति प्रदक्षिणा अशोककुसुमैर्युक्तं रामायार्घ्यं निवेदयेत् दशाननव
धार्थाय धर्मसंस्थापनाय च राक्षसानां विनाशाय दैत्यानां निधनाय च परित्राणाय साधूनां जातो रामः स्वयं हरिः गृहाणार्घ्यं मया
दत्तं भ्रातृभिः सहितोनघ इत्यर्घ्यं अथ कथा अगस्त्य उवाच रहस्यं कथयिष्यामि सुतीक्ष्ण मनुसत्तम चैत्रमासे नवम्यां तु शुक्ल
पक्षे रघूत्तमः प्रादुरासीत्पुरा ब्रह्मन् परब्रह्मैव केवलं तत्र जागरणं कुर्याद्रामस्य पुरतो बुधः प्रतिमायां यथाशक्ति पूजा कार्य्या यथावि
धि प्रातर्दशम्यां स्नात्वैव कृत्वा संध्यादिकाः क्रियाः संपूज्य विधिवद्रामं भक्तिवित्तानुसारतः ब्राह्मणान्भोजयेत्सम्यक् दक्षिणाभिस्तु
तोषयेत् गोभूतिलहिरण्याद्यैर्वस्त्रालंकारभूषणैः रामभक्तान्प्रयत्नेन प्रीणयेत्परया मुदा एवं यः कुरुते भक्त्या श्रीरामनवमीव्रतं
अनेकजन्मराशीनि पापानि सुबहून्यपि भस्मीभवंति पापानि याति विष्णोः परं पदं सर्वेषामप्ययं धर्मो भुक्तिमुक्त्येकसाधनं अ राम·
शुचिर्वापि पापिष्ठः कृत्वेदं व्रतमुत्तमं पूज्यः स्यात्सर्वभूतानां यथा रामस्तथैव सः यस्तु रामनवम्यां तु भुंक्ते स तु नराधमः कुंभीपा १११

केषु घोरेषु पच्यते नात्र संशयः अकृत्वा रामनवमीव्रतं सर्वोत्तमोत्तमं व्रतान्यन्यानि कुरुते नैतेषां फलभाग्भवेत् महांत्यपि प्रन
श्यंति पापानि नवमीव्रततः एकामपि नरो भक्त्या श्रीरामनवमीव्रतं उपोष्य कृतकृत्यः स्यात्सर्वपापैः प्रमुच्यते नरो रामनव
म्यां तु श्रीरामप्रतिमाप्रदः विधानेन नरश्रेष्ठ स मुक्तो नात्र संशयः सुतीक्ष्ण उवाच श्रीरामप्रतिमादानविधानं वा कथं मुने क
थयस्व यथा रामभक्तस्य सम विस्तरात् अगस्त्य उवाच कथयिष्यामि ते भक्त्या प्रतिमादानमुत्तमं विधानेनापि यत्नेन यत्कृतं
वैष्णवोत्तमः अष्टम्यां चैत्रमासे तु शुक्लपक्षे जितेंद्रियः दंतधावनपूर्वं तु प्रातःस्नात्वा यथाविधि नद्यां तडागे कूपे वा ह्रदे प्रस्रवणे
पि वा संध्यादिकाः क्रियाः कुर्यात्संस्मरन्राघवं हृदि गृहमागत्य विप्रेंद्रः कुर्याद्दोपासनादिकं दांतं कुटुंबिनं विप्रं वेदशास्त्रवि
दं सदा श्रीरामपूजानिरतं सुशीलं दंभवर्जितं सर्वज्ञं राममंत्राणां राममंत्रैकसाधकं आहूय भक्त्या संपूज्य वरणं प्रार्थयेद्व्रतं
श्रीरामप्रतिमादानं करिष्येहं द्विजोत्तम तत्राचार्यो भव प्रीतः श्रीरामोसि त्वमेव च इत्युक्त्वा तु समायांतं स्थापयित्वा ततः स्वयं
तैलाभ्यज्य ततः स्नात्वा चिंतयन् राघवं हृदि पंचगंधं वरं धृत्वा गंधमाल्यादि धारयेत् अर्चितो कुसुमायातं स्थापयित्वा मनुशिष्टैव कृत्वा
मध्याह्निकीं क्रियां आचार्यं पूजयेत्पश्चात् स्वस्तिकोद्भैः सुविस्तरैः नीपास्त्वयममेदं हि दिवा राममनुस्मरेत् एकभक्तं व्रतं तत्र सदा
चार्य्यो जितेंद्रियः शायीत भूतले सम्यक् श्रीरामार्पितमानसः ततः प्रातः समुत्थाय स्नात्वा संध्यां यथाविधि प्रातः सर्वाणि कर्माणि

अ·सं· ११२ शीघ्रमेव समापयेत् ततस्तच्छ्रुत्वा मनाग्भृत्वा विद्वद्भिः सहितोऽनघ स्वगृहे चोत्तरे भागे मंडपद्वयमुत्तमं मंडपं च चतुर्द्वारं ध्वजाः
काद्यैः सुविस्तरैः फलैर्नानाविधैर्युक्तां तोरणमालां सुशोभनां कदलीस्तंभसंयुक्तां पुगयोदैरलंकृतां स्वजेतो रंगो मनोरम्यं पुर
लंकृतं शेषखचक हनूमद्विग्राग्द्वारे समलंकृतं गरुत्मच्छार्ङ्गपाणिं च दक्षिणे वामु विभुषितं गदाखेटककाद्दीप्तपश्चिमेन विभु
षितं पद्मसत्कृतिकनीलेप्तकौवेर्यां समलंकृतं मध्ये हस्तचतुष्काये वेदिका हस्तमायतां दिव्येस्मृगी तन्त्रैयेप्त तामेच्याविसम
न्वितं पुरमाहं वा चैव तेन विद्वद्भिः श्रीतमानसैः ततः संकल्पयेदेवं समभेवमनुस्मरन् अस्यां रामनवम्यां तु रामाराधनतत्परः उपोष्या
ष्टसु यामेषु पूजयित्वा यथाविधि इमां स्वर्णमयीं रामप्रतिमां तु प्रयत्नतः श्रीरामप्रीतये दास्ये रामभक्ताय धीमते प्रीतो रामो दह
त्वाशुपापानि सुबहूनि मे अनेकजन्मसंसिद्धान्यभ्यस्तानि महांति च ऽलिलिखेत्तत्र वैतो भद्रं वेदिकोपरि सुंदरं मध्ये नीर्थादेके पुष्क
पात्रे संस्थाप्य वर्तितं सौवर्णे राजते ताम्रे वाथ वा एकोत्तरमालिखेत् ततः स्वर्णमयं रामं प्रतिमां पलमात्रतः निर्मितां द्विभुजां रम्यां
वामांकस्थितजानकीं विभ्रंतीं दक्षिणे हस्ते ज्ञानमुद्रां महामुने वामेनाथ करेणैनां देहमालिंग्य संस्थितां सिंहासने राजंते चपला
द्रपविनिर्मितं पंचामृतस्नानसर्वं संप्रत्पविधिवत्ततः मूलमंत्रेणानि पत्तोद्धरे च मतंद्रितः एवं संपूज्य विधिवद्रात्रौ जागर राम· ११२
णं तया दिवारात्मक पांपुण्यपाठं रामभक्तिसमन्वितः नृत्यगीतादिभिश्चैव रामस्तोत्रैरनेकधा रामाष्टकेन संस्कृत्य गंधपुष्पाक्षतादि

भिः कर्पूरागरुकस्तूरीकश्मीरैः धेरलंकृतो संप्रत्पविधिवद्भक्त्यादि वाराचीन येत्तुधः ततः प्रातः समुत्थाय स्नानसंध्यादिकाः क्रियाः संसा
प्य विधिवद्रामं तु जपेद्विधिवन्मुने ततो होमं प्रकुर्वीत मूलमंत्रेण मंत्रवित् दूर्वाक्तं कुंडे समन्वितः स्थंडिले वा समीहितः लौकिकानौ
विधिवद्रामं तु जपेद्विधिवन्मुने ततो होमं प्रकुर्वीत मूलमंत्रेण मंत्रवित् दूर्वाक्तं कुंडे समन्वितः स्थंडिले वा समीहितः लौकिकाग्नौ विधा
ने न रामं समुद्दिश्य यथाशक्ति नैवेद्यं पायसेनैव समर्प्या मम तं द्विजः ततो भक्त्या सगद्गदो ब्राह्मणाय च वाग्मिने आर्पयेन्मुने कुंडलाभ्यां सुवर्णाभ्यां सं
गुलीयैरनेकधा गंधपुष्पाक्षतैर्वस्त्रैर्विचित्रैस्तु मनोहरैः ततो रामं स्वयं दद्यादिमं मंत्रमुदीरयेत् इमां स्वर्णमयीं रामप्रतिमां सम
लंकृतां चित्रवस्त्रयुगच्छन्नां रामोऽहं राघवाय ते श्रीरामप्रीतये दास्ये प्रीतो भवतु राघव इति प्रतिमादानमंत्रः इति दत्त्वा विधानेन दद्या
द्दक्षिणां शुभं अन्येभ्यश्च यथाशक्त्या गोहिरण्यादिकं ततः दद्याद्दासोपवनं ध्यात्वा पलालंकरणादि च अगस्त्य उवाच एवं यः कुरुते रा
मप्रतिमादानमुत्तमं ब्रह्महत्यादिपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः तुलापुरुषदानेन फलं यत्प्राप्नोति सुव्रत अनेकजन्मसंसिद्धपापे
भ्यो मुच्यते ध्रुवं बहुनात्र किमुक्तेन मुक्तिस्तस्य करे स्थिता तुलापुरुषदानेन संप्राप्नोति फलं तत्फलं लभते मर्त्यो दानेनानेन सु
व्रतं सुतीक्ष्ण उवाच अशक्ता हि नराः सर्वे दरिद्राः कृपणा मुने अगस्त्य उवाच दरिद्रस्य महाभाग स्वस्वादि तानुसारतः पलार्द्धेन तु
दर्द्धेन तदर्द्धेन वा पुनः विभवं व्यसनं कुर्यात्तु कुर्यादेवं व्रतं मुने यदि घोरतरं दुष्टं पातकं नेहतत्क्षणात् अतिकिं वो विपत्तेरुपाय

व्र॰खं॰ नवमीदिने एकविंशोपि विधिवत् सर्वपापैः प्रमुच्यते प्रातःस्नात्वा च मध्यंकृत्वा संध्यादिकाः क्रियाः गोभूतिलहिरण्यादि दद्याद्विप्रांस्तु
११२ तारतः श्रीरामचंद्रमुद्दिश्य विधिवद्विप्रान्वितः पारणं प्रकुर्वीत नासरोगमुक्तपंक्तिन एवं यः कुरुते भक्त्या सर्वपापैः प्रमुच्यते॥ श्री
मे श्रीरामनवमीदिने संप्राप्ते विमूढधीः उपोषणं न कुरुते कुंभीपाकेषु पच्यते यत्किंचिद्राममनुद्दिश्य क्रियते न स्वशक्तितः रौरवे
स तु मूढात्मा पच्यते नात्र संशयः सुतीक्ष्ण उवाच यामाष्टकेषु मनुजो येन मंत्रेण महामुने मूलमंत्रेण संयुक्तं तत्कथय वदस्व मत
॥ अगस्त्य उवाच सर्वेषां राममंत्राणां मंत्रराजः षडक्षरः स्कांदे मोक्षदं देमश्रीरामं प्रतिरुद्रांगीतायोरुद्रश्च काशीसुमुमूर्षोर्मणिकर्ण्यां तेरेवौ
दकनिवासिनः अहं दिशामिते मंत्रं तारकस्योपदेशतः श्रीराम राम रामेति एतत्तारकमुच्यते अतस्त्वं जानकीनाथ परं ब्रह्माभिधी
यते इति तारकं ब्रह्म चेत्युक्ते नवतज्ञाप्रपश्यते पीठं गदेवतानां तु अष्टचत्वारिंशदेव च आदावेव प्रकुर्वीत देवस्य प्रीतमानस उप
चारैः षोडशभिः पूजा कार्या यथाविधि आवाहनं स्थापनं च सन्मुखीकरणं तथा पायं च मुद्रा प्रार्थना च नक्षत्रा मुद्रा प्रयत्नतः संरक्षणं प्र
कुर्वीत पूर्वोक्तविधिना ततः कलशं वामभागे च प्रज्ञाद्व्याशीत्यादरात् पीठं संप्रसप्रयत्नेन आत्मानं मंत्रमुच्चरन् पात्रासादनम
ये वं कुर्यात् पात्रासेचनतं दृशः पीतांबरादि देवाय प्रार्थयन्नर्चयेत्तु धीः स्वर्णयज्ञोपवीतानि दद्याद्देवाय भक्तितः नानारत्नविनि राम॰
त्राणि दद्याद्वाभरणानि वाहि मांचु षष्टरुचिरं घनसारसमन्वितम् क्रमात्तु मूलमंत्रेण उपचारान्प्रकल्पयेत् कर्पूरकेनीतैः शुभ्रा ११२

गाधेव प्रजपेत् धूपकैः शतपत्रैश्च सुगंधैः सुमनोहरैः पाद्यचंदनधूपैश्च फलमंत्रैः प्रजपेत् भक्त्या मोक्षादिकं भक्तो दद्याद्विधिनार्पे
येत् येन सोपस्करं देवं दत्वा पापैः प्रमुच्यते जन्मकोटिकृतैर्घोरैर्नानारूपैश्च दारुणैः विमुक्तः स्यात्प्रसादेन रामस्य च महामुने अद्यधान
स्मृतत्वं श्रीरामनवमीव्रतं सर्वलोकहितायेदं पवित्रं पापनाशनं लोकेन निर्मितं वापि शिलया वा यथारुचि पिवा एकेनैव प्रकारेण च
लोके सेव्य वा मुने कृतं सर्वं प्रयत्नेन यत्किंचिदपि भक्तितः जपेदेकोन त्रासीनो यावत् दशमीदिनं अग्नेर्न स्यात्तु नः पुनः दशम्यां भो
जयेद्विप्रान् भक्त्या भोज्यैर्बहुविधैर्दद्याद्भक्त्या सदक्षिणाम् कृतकृत्यो भवेत्तेन सद्यो रामः प्रसीदति तुलसीतिरत्रेण पाति पु
नरावृत्तिवर्जितः द्वादशाब्दकृतेनापि यत्पापेनापि मुच्यते विलयं याति तत्सर्वं श्रीरामनवमीदिने जपेद्वा राममंत्राणां यो न जानाति तं
स्यैव उपोष्य संस्मराम मंत्या सहर्षमनमधीः गुरुलब्धोयमंत्रोन्नसेतन्मासतुरः सरः मामेवामेव विधिना कुर्यात्संजो समाहितः मुमु
क्षोपि सदा कुर्यात् श्रीरामनवमीव्रतं न त्यजंति सुराः श्रेष्ठाः देवाश्चापि विशेषतः तस्मात्सर्वात्मना सर्वैः कर्तव्यं नवमीव्रतं मुच्य
ते सर्वपापेभ्यो याति ब्रह्म सनातनं इति श्रीस्कंदपुराणे अगस्त्यसंहितायामगस्त्यसुतीक्ष्णसंवादे रामनवमीव्रतम् अथ रामना
मोघापनविधिः पार्वत्युवाच भगवन् श्रोतुमिच्छामि व्रतं हीनानंतानि जगत्प्रभो। विधिहीनोमेति संदेहं यविभवदतुमहति तन्नुराजलि
ते राम न त्वाम नरसायणं। पिबंत्या मम मनो देव न तृप्तिमवापहं। श्रीरामस्यापि नाममहत्वं संदेहयतो मया। इदानीं श्रोतुमिच्छामि

ब्र॰ कं॰ ११४ विस्तरेण समुदाहृतं ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ मार्कंडेय द्विजश्रेष्ठ स्वामि गुह्याद्गुह्यतरं महत् ॥ प्राप्नोति परमां सिद्धिं दीर्घायुः पुत्रसंपदं ॥ रामना-
मलिखेद्यस्तु लक्षकोटिशतावधि ॥ एकैकमक्षरं पुंसां महापातकनाशनं ॥ सकामो विलिखेद्यस्तु निःकामेन तु वा पुनः ॥ इहैव
सुखमाप्नोति अंते परं पदं लभेत् ॥ आदावंते च मध्ये च व्रतस्योद्यापनं ॥ अकामो विलिखेद्यस्तु निःकामेन तु वा पुनः ॥ इहैव सुखमाप्नो-
ति अंते परं पदं विना नैव फलसिद्धिर्भवाम्युमा ॥ तस्मात्कुर्वं प्रयत्नेन नाम उद्यापनं कुरु ॥ पार्वत्युवाच ॥ भगवन्नस्मि देवदेवेश भक्तानुग्र-
हकारक ॥ नाम उद्यापनं ब्रूहि विस्तरेण मम प्रभो ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ मार्कंडेय द्विजश्रेष्ठ स्वामि विस्तरेण यथाविधिना उद्यापनं वा-
न्यभक्त्या भवदनुग्रहात् ॥ सुवर्णप्रतिमां कुर्याच्छ्रीतारामलक्ष्मणां ॥ हनुमत्प्रतिमां तत्र चतुर्थांशेन हाटकैः ॥ सुवर्णस्य प्रमाणं तु
पलात् एकमुदीरितं ॥ अशक्तश्चेत् पलेनैव तदर्धार्द्धेन वा पुनः ॥ श्रीरामस्य प्रतिकृतिं वित्तशाठ्यं न कारयेत् ॥ रजते न्यासनं कुर्यान्मा-
षोडशसंमितैः ॥ पीतवस्त्रेण संवेष्ट्य स्थापयेत्तंदुलोपरि ॥ तंदुलस्य प्रमाणं तु भवेद्द्रोणचतुष्टयं ॥ शुचौ देशे गृहे तीर्थे मंडपं कारये-
त्सुधीः ॥ तोरणानि चतुर्द्वारे बंधयेदाम्रपल्लवैः ॥ मध्ये गोमयलिप्तायां सर्वतोभद्रसंज्ञकं ॥ रचयेत्तत्र धान्येन नाना रंगैः सुशोभनं ॥ कुं-
भानष्टौ चतुर्दिक्षु स्थापयेद्व्रणान् शुभान् ॥ कुंभमेकं मध्यदेशे स्थापयेत्तंदुलोपरि ॥ मुखे दद्यात् केन संस्थाप्य पंचरत्नैः सपल्लवैः ॥ नारिकेल-
फलान्यष्टौ एकं रामाय दापयेत् ॥ आचार्यं वरयेत्तत्र वेदशास्त्रविशारदं ॥ ब्रह्मादि ऋत्विजांश्चैव वरणं कारयेत्ततः ॥ मधुपर्केण सं- राम॰ ११४

पूजयेद्वस्त्रालंकारभूषणैः ॥ ऋत्विजां षोडशानेष्टौ वरयेद्वेदपारगान् ॥ आचार्यस्त्वात्मनित्यं विघ्नपो देवं जपेद्गणनायकं ॥ पूजयेद्धवा चतुषिका-
तु प्रजपेद्ग्रहमंडकं ॥ ततोग्निं च प्रतिष्ठाप्य स्वशाखोक्तविधानतः ॥ विष्णुसूक्तेन होतव्यं मूलमंत्रेण वा पुनः ॥ नवग्रहांश्च दिक्पालान्मंत्रा-
नुक्त्वा च हावयेत् ॥ पुरुषसूक्तेन होतव्यं समिदाज्यं चरुं तिलाः ॥ अष्टोत्तरसहस्रं तु राममंत्रेण हावयेत् ॥ होमांते हननं कुर्याद्रामचं-
नत्वा च प्रार्थयित्वा पुनः पुनः ॥ आचार्यं पूजयेत्सम्यक् स्वर्णं धेनुना ॥ प्रतिमादानमंत्रेण आचार्याय निवेदयेत् ॥ दानमंत्रः ॥ नमो-
स्मि देवदेवेश षड्बुद्धिमहात्मभिः ॥ यश्चिंतितोनेककर्मपापाद्दृदि निस्तं मुमुक्षुभिः ॥ मायया पाशुराम स्थातं सरजस्त्वं वसितुं पसि ॥ अन-
न्तसारद कमले भक्तिरेव सदास्तु मे ॥ संसारभयतप्तानां भेषजं भक्तिरेव नो ॥ रामसीतासमेतो मि विहनुमद्भक्तितत्परः ॥ दानेनानेन मे
राम भुक्तिमुक्तिप्रदो भव ॥ प्रतिमादानसिध्यर्थं दशकास्वर्णं तु दापयेत् ॥ दक्षिणाहीनं तु यद्दानं तत्सर्वं निःफलं भवेत् ॥ ब्राह्मणान् भोज-
न सहस्रं भोजयेन्मधुसर्पिषा ॥ पक्वान्नैः पायसैः स्वादैः कदलीशर्करान्वितैः ॥ ऋत्विग्भ्यो दक्षिणां दत्वा भूयसीं दक्षिणां यजेत् ॥
तदंते ह तयानं च तिलपात्रं च दापयेत् ॥ शय्यां दद्याद्दानानि दश दानानि शक्तितः ॥ अपाकाम्य स्वर्णमेकं दत्वा रामं नमेत्पुनः ॥ ति-
लकं कारयेत् पश्चादभिषिंचेत्सपल्लवैः ॥ द्विजैस्तु चाशिषो देयाः नत्वा स्तुत्वा विसर्जयेत् ॥ उमा मे हे सुरेश प्रेम्णो भोजयेद्दु-
कं तथा कुमारीणां च भोजयेत् ॥ गिरिजां च भोजयेत् हनुमत्स्वयं बलिं दत्वा ध्यात्वा रामं सदा जपेत् ॥ ब्रह्मादिभिस्तु तत्तु रायं च कं प-

ब्र॰ कृ॰ ११५ त्वं न किंचन। अश्वमेधसहस्राणि वाजपेयशतानि च। एकेन रामनाम्ना तु तत्फलं लभते नरः। नारी वा पुरुषो वापि शूद्रो वा पापधर्मो नरः।
रामनाम्ना तु मुक्तास्ते सत्यं सत्यं वरानने। कलौ कल्पद्रुमस्याः [illegible] विलसत्सिंहासनस्थं कोदंडदंडप्रारोपितकरयुगेना
पितं लक्ष्मणेन। वामांके न्यस्तसीताभरणधृतमहामौक्तिकैः छत्रकांतिं श्रद्धया चामराभ्यां विलसितमनिशं रामचंद्रं भजेहं॥ इति
श्रीभविष्योत्तरपुराणे उमामहेश्वरसंवादे रामनाममहत्वे पापप्रणाशनं संपूर्णं। आश्विनस्य तु शुक्लाष्टम्यां देवी पूज्या हेमाद्रौ विष्णुधर्मोत्त
रे। राम उवाच। विधिना यजते त्वेन भद्रकालीं नराधिप। नवम्यामापि ते मासि शुक्लपक्षे नरोत्तम। पुण्यः सर्वो त्रैरतु दिवा ये शिवेन
क्त मनोहरे। भद्रकालीं गृहे कुर्यात् पिष्टेन देवैः सलंकृताः। भद्रकालीपदं कृत्वा जपतां सर्वसंपदे। हिंदौ पदं स्वरूपं। सा चोक्ता मंत्रे च आष्टा
दशभुजा कार्या भद्रकाली मनोहरा। आलीढस्थानसंस्थाना चतुःसिंहरथे स्थिता। अक्षसूत्रं त्रिशूलं च खड्गचर्म ध्वजं च पाशं दर्पणं
चापं वेदकर्तव्यं शरदं पद्मं तथैव च। तथा कुर्यात् तथा वाकाये तिष्ठा वेदिकामंडले। दंडशक्तीचक्रं तथैव तथा शक्तिकं तथानोह
ता नां भद्रकाल्यां स्वभावेत्कां तिकरः करः एकत्वे च महाभागं रत्नपात्रधरां भवेदिति आश्विने शुक्लपक्षस्य अष्टम्यां प्रयतः शुचिः तु
देवायुधं च सर्वं पंचवद्वेदं पूजयेत् रक्षेत् नैवेद्यैः फलैर्भक्ष्यैर्भोज्यैश्च सुमनोहरैः बलिभिश्च विविधैः कृष्णे प्रदानेन तथैव च रात्रौ जा
गरणं कुर्यात् तत्रैव वसुधाधिप उपोषितो द्वितीये च हि पूजयेत् तु नरेश्वरं आयुधायं च सकलं पूजयेद्वसुधाधिप एवं संपूजयेद्देवीं राम॰ ११५